

INTERNATIONAL BLACK SEA COASTLINE COUNTRIES SYMPOSIUM-4

THE BOOK of FULL TEXTS

Editors
Dr. Mehtap Dinçer
Zhuldyz Sakhi

THE BOOK of FULL TEXTS

Editors
Dr. Mehtap DİNÇER
Zhuldyz SAKHI

All rights of this book belongs to ISPEC. Without
permission can't be
duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both
ethically and juridically.

ISBN-978-605-7811-82-0

**BLACK SEA NETWORK
FOR INTERCULTURAL COMMUNICATIONS (BIC)**
www.blackseacountries.org
blackseacountries@gmail.com

ABOUT SYMPOSIUM

INTERNATIONAL BLACK SEA COASTLINE COUNTRIES SYMPOSIUM-4

Keynote & Invited participation type

DATE - PLACE

May 5-6, 2019

Giresun, TURKEY

ORGANIZATION

**BLACK SEA NETWORK FOR INTERCULTURAL COMMUNICATIONS
(BIC)**

PARTICIPANT INSTITUTES

Giresun University

KARASAM Strategic Research and Application Center

HONORARY HEAD

Dr. Abbas KARAAĞAÇLI

ORGANIZATION COMMITTEE

DR. GUGULI DUMBADZE

DR. İLHAN ŞAHİN

DR. ZUHRA KALAKHANOVA

Dr. Ali Çağın YÜCEL

SALOME JAPARIDZE

Zhuldyz SAKHI

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Georgian

SCIENCE COMMITTEE

Dr. Alma T. AKAJANOVA
Abai Kazakh National University

Dr. Alia R. MASALIMOVA
AI – Farabi Kazakh National University

Dr. Anatoliy LOGINOV
Ukraine Shevchenko Lugan National University

Dr. Bulent HANER
Zonguldak Bulent Ecevit University

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kyrgyz Economy University

Dr. Elvan YALCINKAYA
Ömer Halisdemir University

Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA
Vladivostok State Economy University

Dr. George RUDIC
Montreal Pedagogic Moderne Institute

Dr. Isaevna URKIMBAEVA
Abilai Khan International Relations University

Dr. Kenes JUSUPOV
M. Tinisbaev Kazakh Communication Academy

Dr. Latkin A. PAVLOVIC
Vladivostok State Economy University

Dr. Malik YILMAZ
Ataturk University

Dr. Isaevna URKIMBAEVA
Abilai Khan International Relations University

Dr. Mavlyanov ABDIGAPPAR
Kyrgyz Elaralık University

Dr. Isaevna URKIMBAEVA
Abilai Khan International Relations University

Dr. Kenes JUSUPOV
M. Tinisbaev Kazakh Communication Academy

Dr. Latkin A. PAVLOVIC
Vladivostok State Economy University

Dr. Malik YILMAZ
Ataturk University

Dr. Maira ESIMBOLOVA
Kazakhstan Narkhoz University

Dr. Maira MURZAHMEDOVA
AI – Farabi Kazakh National University

Dr. Mustafa GULEC
Ankara University

Dr. Mustafa UNAL
Erciyes University

Dr. Necati DEMIR
Gazi University

Dr. Sevcan YILDIZ
Akdeniz University

Dr. Sara MAZHITAYEVA
E.A. Buketov Karaganda State University

Dr. Ulbosın KIYAKBAEVA
Abai Kazakh National Pedagogy University

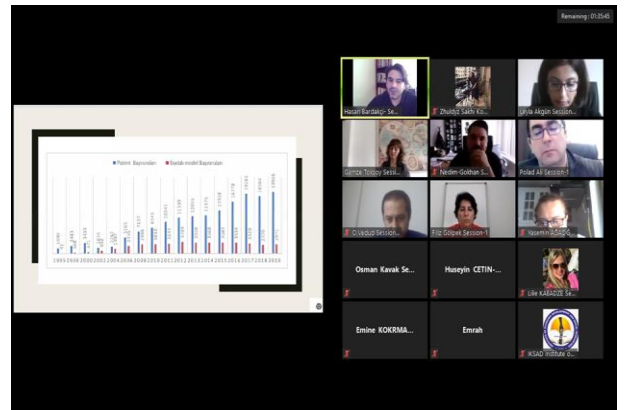
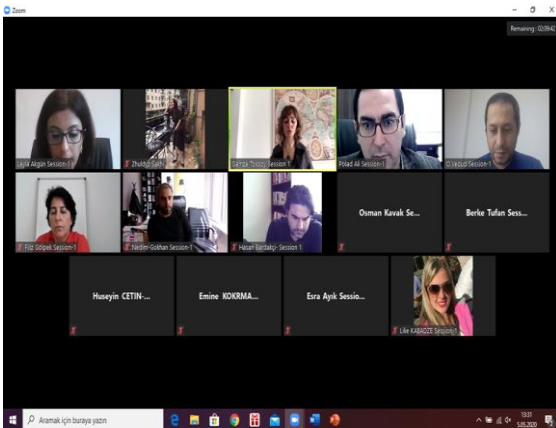
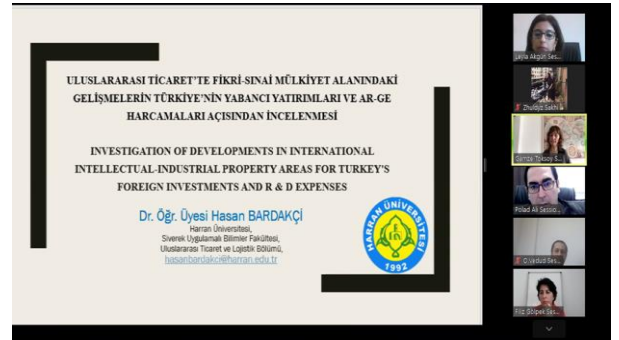
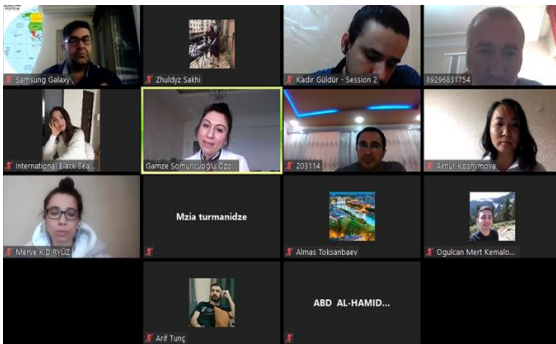
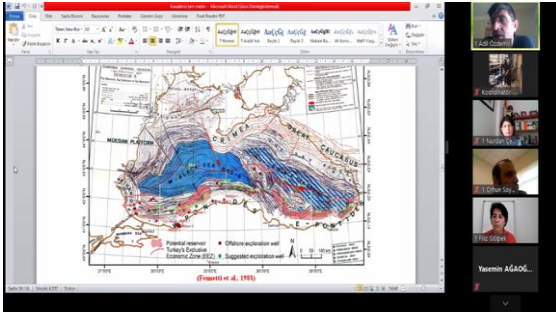
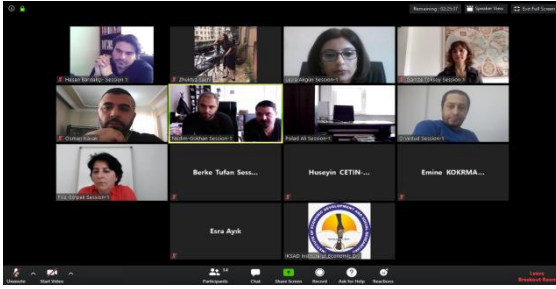
Dr. Umran TURKYILMAZ
Gazi University

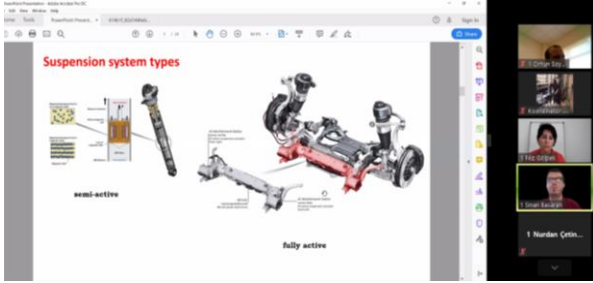
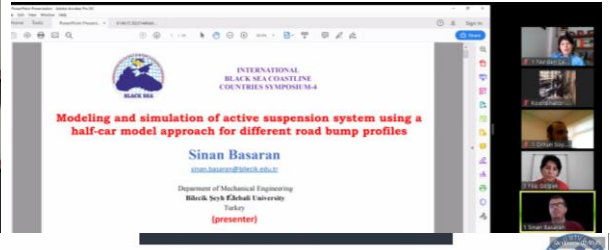
Dr. Veli AKARSU
Zonguldak Bulent Ecevit University

Dr. Vera ABRAMENKOVA
Russia Family Studies Institute

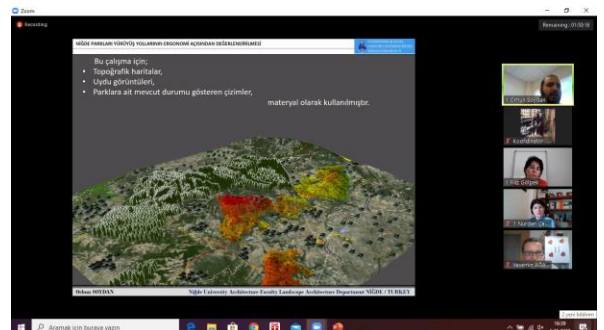
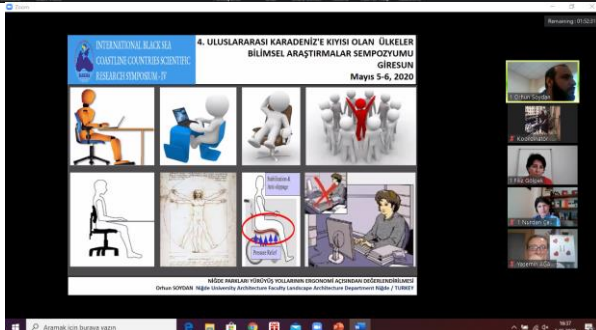
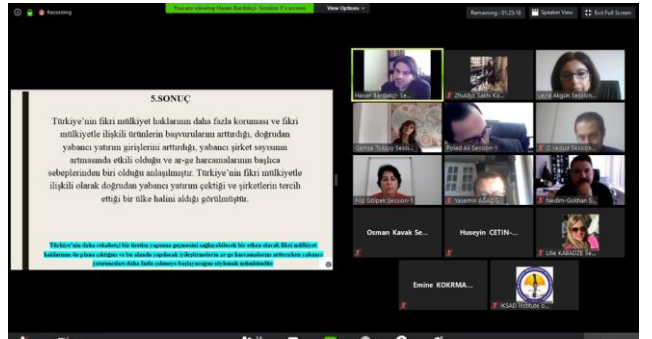
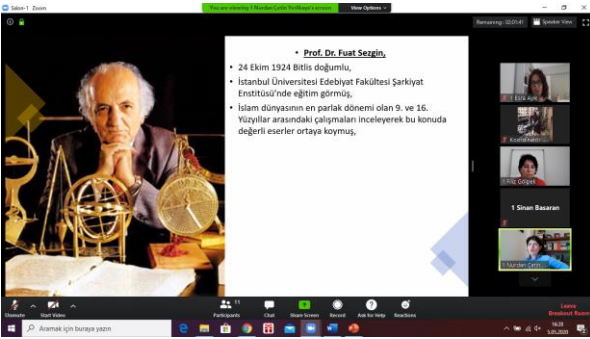
Dr. Vlademir VISLIVIY
Ukraine National Technical University

PRESENTATIONS GALLERY

Farshid Khosravi Maleki^{*1}, Osman Mert Kara¹, İrfan Demir¹, Enes Çatayat Ünlü¹
¹Bartın Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, Bartın.

INTERNATIONAL BLACK SEA COASTLINE COUNTRIES SYMPOSIUM-4

May 5-6, 2020 Giresun, TURKEY

CONGRESS PROGRAM

Online (with ZOOM Conference) Presentation Link

<https://us02web.zoom.us/j/89296831754?pwd=U1Q1V2hwTkt2RDhLMVJ3emVRR29R>

QT09

Meeting ID: 892 9683 1754

Password: 203114

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.

The Zoom application is free and no need to create an account.

The Zoom application can be used without registration.

The application works on tablets, phones and PCs.

The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.

All congress participants can connect live and listen to all sessions.

Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

Make sure your computer has a microphone and is working.

You should be able to use screen sharing feature in Zoom.

Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.

Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

If you think there are any deficiencies / spelling mistakes in the program, please inform by e-mail until 1 May 2020 (17:00) at the latest.

SESSION-1

(All speakers required to be connected to the session 5 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and session number, **exp. Osman Vedüd EŞİDİR -Session 1**

05.05.2020	12 ³⁰ :15 ⁰⁰	MODERATOR- Dr. Gökhan BAK
Authors	Affiliation	Topic title
Dr. Öğr. Üyesi Osman Vedüd EŞİDİR Dr. Gökhan BAK	Fırat Üniversitesi Milli Savunma Bakanlığı, Tekirdag	KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN KORONAVİRÜS İLE MÜCADELEDEKİ SÜRECİNİN ULUSLARARASI ARENADAKİ ROLÜ
Dr. Öğr. Üyesi Osman Vedüd EŞİDİR Dr. Gökhan BAK	Fırat Üniversitesi Milli Savunma Bakanlığı, Tekirdag	DÜNYADA YENİ BİR MILAT OLARAK COVID 19 VIRÜSÜNÜN İLETİŞİM BOYUTU
Öğr. Gör. Nedim Serhat BİLECEN Arş. Gör. Gökhan GÜRBÜZ	Giresun Üniversitesi	DİSNEYLAND’DAN WESTWORLD’E HİPERGERÇEKLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ
Dr. Öğr. Üyesi N. Gamze Toksoy	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	SOSYOLOJİK ARAŞTIRMALARDA AİLE FOTOĞRAFLARI
Dr. Öğr. Üyesi N. Gamze Toksoy	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	DIJİTAL DÜNYADA AİLE FOTOĞRAFLARI
Dr. Öğr. Üyesi Hasan BARDAKÇI	Harran üniversitesi	ULUSLARARASI TİCARET’TE FIKRI-SINAI MÜLKİYET ALANDAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE’NİN YABANCI YATIRIMLARI VE AR-GE HARCAMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÇETİN	Bursa Teknik Üniversitesi	DETERMINANTS OF TURKISH ISLAMIC BANKS’ CAPITAL ADEQUACY RATIOS AND PROFITABILITIES: APPLICATION OF FINANCIAL RATIO ANALYSIS WITH PANEL DATA
Dr. Öğr. Üyesi Leyla AKGÜN Dr. Öğr. Üyesi Polad ALİYEV	Iğdır Üniversitesi	KIRGIZİSTAN DENETİM PİYASASINA GENEL BAKIŞ
Dr. Öğr. Üyesi Polad ALİYEV Dr. Öğr. Üyesi Leyla AKGÜN	Iğdır Üniversitesi	TÜRKİYEDEKİ VERGİ POLİTİKASININ SABİT SERMAYE OLUŞUMU ÜZERİNE ETKİSİ

SESSION-2

(All speakers required to be connected to the session 5 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and session number, **exp. Osman Vedüd EŞİDİR –Session 1**

05.05.2020	12 ³⁰ :15 ⁰⁰	MODERATOR Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKÇİ
Authors	Affiliation	Topic title
Kadir GÜLDÜR	Batum Shota Rustaveli Devlet Üniversitesi	1555 AMASYA ANTLAŞMASI VE İMERETİ KRALLIĞI İÇİN ÖNEMİ
Kadir GÜLDÜR	Batum Shota Rustaveli Devlet Üniversitesi	XVII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA İMERETİ KRALLIĞI'NDA YAŞANAN TAHT MÜCADELELERİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ETKİSİ (GÜRCÜ KAYNAKLARINA GÖRE)
Dr. Gamze SOMUNCUOĞLU ÖZOT	Aksaray Üniversitesi	İMGE ORMANINDAN MATRISE SÖZCÜKTEN ANLAMA ŞİİR DİLİNİN AURASI
Dr. Gamze SOMUNCUOĞLU ÖZOT	Aksaray Üniversitesi	YAZINSAL TÜRLERİN PSIKANALİTİK YAKLAŞIMLARLA YORUMLANMASI
Dr. Əli FƏRHADOV	Milli Azərbaycan Tarixi Muzesi	"MOLLA NƏSRƏDDİN" JURNALINDA İRAN MÖVZUSU
Dr. Nogaibayeva Mendigul Sagatovna Koshymova Aknur Orazgalievna	Al-Farabi Kazakh National University	ORIGINS OF MEDIEVAL OGHUZS AND KAZAKH TRIBES: COMMON MYTHOLOGICAL PLOTS
Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKÇİ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	II. DÜNYA SAVAŞINDA DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK TÜRKÇÜ-TURANCI AKIMLAR
Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKÇİ	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	TBMM Tutanaklarında Atatürk'ü Koruma Kanunu Tartışmaları

SESSION-1

(All speakers required to be connected to the session 5 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and session number, **exp. Osman Vedüd EŞİDİR –Session 1**

05.05.2020	15³⁰:18⁰⁰	MODERATOR Doç. Dr. Filiz GÖLPEK
Authors	Affiliation	Topic title
Yildiray PALABIYIK Adil OZDEMIR Atilla KARATAŞ	Istanbul Technical University Marmara University	THE POTENTIAL TARGETS AND SOME DRILLING LOCATIONS SUGGESTED FOR HYDROCARBON DISCOVERY OF TURKEY IN THE BLACK SEA BASIN
Yildiray PALABIYIK Adil OZDEMIR Atilla KARATAŞ	Istanbul Technical University Marmara University	THE SEAFLOOR INDICATIONS FOR HYDROCARBON POTENTIAL OF THE MARMARA SEA BASIN (NORTHWESTERN TURKEY) AND PROPOSED EXPLORATION ZONES ALONG WITH SOME DRILLING LOCATIONS
Sinan BAŞARAN	Bilecik Seyh Edebali University	MODELING AND SIMULATION OF ACTIVE SUSPENSION SYSTEM USING A HALF-CAR MODEL APPROACH FOR DIFFERENT ROAD BUMP PROFILES
Doç. Dr. Nurdan ÇETİN YERLİKAYA Uzman Esra AYIK	Yalova Üniversitesi Haliç Üniversitesi	İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN AHŞAP GEMİLER
Dr. Orhun SOYDAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	NIĞDE PARKLARI YÜRÜYÜŞ YOLLARININ ERGONOMİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ
Dr. Orhun SOYDAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	PEYZAJ TASARIM KRİTERLERİ AÇISINDAN NIĞDE KENT PARKLARININ İNCELENMESİ
Doç. Dr. Filiz GÖLPEK Öğr. Gör. Osman KAVAK	Hasan Kalyoncu Üniversitesi Artuklu Üniversitesi	YÜKSEKÖĞRETİMDE KAZANÇLAR VE MALİYETLER
Doç. Dr. Filiz GÖLPEK Öğr. Gör. Osman KAVAK	Hasan Kalyoncu Üniversitesi Artuklu Üniversitesi	YÜKSEKÖĞRETİMDE BİR FİNANSMAN POLİTİKASI

SESSION-2

(All speakers required to be connected to the session 5 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and session number, **exp. Osman Vedüd EŞİDİR –Session 1**

05.05.2020	15 ³⁰ :18 ⁰⁰	MODERATOR Dr. Öğr. Üyesi Volkan DURAN
Authors	Affiliation	Topic title
Durmuş ARSLANTAŞ Ahmet KIRÇIÇEK Oğuz İNCEDERE Burhan ULUTAŞ Doç. Dr. Dilek ÖZTAŞ Prof. Dr. Aytunç ATEŞ	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Ankara İl Afad KBRN Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	KBRN TEHDİTLERİ İÇİN AFET SAKINIM PLANLAMASI VE UYGULAMALARI
Durmuş ARSLANTAŞ Ahmet KIRÇIÇEK Oğuz İNCEDERE Burhan ULUTAŞ Doç. Dr. Dilek ÖZTAŞ Prof. Dr. Aytunç ATEŞ	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Ankara İl Afad KBRN Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	ULTRAVİYOLE VE KULLANIM ALANLARININ GENİŞLETİLMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Farshid Khosravi MALEKİ Osman Mert KARA İrfan DEMİR Enes Çağatay ÜNLÜ	Bartın Üniversitesi Bartın Üniversitesi Bartın Üniversitesi Bartın Üniversitesi	ÜST EKSTREMİTE PROTEZLERİNE DAİR DERLEME
Dr. Öğr. Üyesi Volkan DURAN Dr. Güliz KAYMAKCI	İğdır Üniversitesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	KIBBUTZ'LARDA EĞİTİM
Dr. Öğr. Üyesi Volkan DURAN Dr. Güliz KAYMAKCI	İğdır Üniversitesi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	ÇİN'DE EĞİTİM PROGRAMLARININ TARİHSEL TEMELLERİ
Dr. Taner YILMAZ Dr. Şihmehmet YİĞİT	Uşak University Namık Kemal University	COMPARISON OF DECISION-MAKING STYLES OF STUDENTS AT SPORTS HIGH SCHOOL AND ANATOLIAN HIGH SCHOOL

SESSION-1

(All speakers required to be connected to the session 5 min before the session starts)

Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and session number, **exp. Osman Vedüd EŞİDİR –Session 1**

05.05.2020	12³⁰:15⁰⁰	MODERATOR Doç. Dr. Filiz GÖLPEK
Authors	Affiliation	Topic title
Светлана Думбадзе	Грузинского общественного института	СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ И ПСИХОЛОГИЯ
Гүлмира Теңдібаева	Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті	АРАЛАС ЕСЕПТЕРДІҢ ЖУЫҚ ШЕШІМІ
Гульбахор Алимджонова	Ташкентский государственный технический университет	АНАЛИЗ ЧИСЛА БИМОЛЕКУЛЯРНЫХ РЕАКЦИЙ
Т. Алдабергенова И. Юсупова	Санкт-Петербург мемлекеттік университеті	ҚОСЫМША БІЛІМ ОРТАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ МОБИЛЬДІ ТӘСІЛДЕУ ТӘРТІБІ
Д. Бороденко	Институт транспорта и связи	Оценка минимального риска по Максвеллу
Nafisa Begum	University of Faryab	خوشونت خانگی و سالمندان

**INTERNATIONAL BLACK SEA COASTLINE COUNTRIES SCIENTIFIC RESEARCH
SYMPOSIUM - IV
May 5-6, 2020
Giresun, TURKEY**

CONTENT

CONGRESS ID	I
PROGRAM	II
PERSONAL EXHIBITION	III
CONTENT	IV

Author & Title	No
Alpaslan ÖZTÜRKÇİ TBMM TUTANAKLARINDA ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNU TARTIŞMALARI	1-10
Nogaibayeva Mendigul SAGATKYZY & Koshymova Aknur ORAZGALIEVNA ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ОҒЫЗДАР ЖӘНЕ ҚАЗАҚ РУ-ТАЙПАЛАРЫНЫҢ ШЫҒУ ТЕГІ: ОРТАҚ МИФОЛОГИЯЛЫҚ САРЫНДАР	11-16
Güliz KAYMAKCI & Volkan DURAN KİBUTZ'LARDA EĞİTİM	17-23
Nurdañ Çetin YERLİKAYA & Esra AYIK İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN AHŞAP GEMİLER	24-31
Əli FƏRHADOV THEME OF IRAN IN THE MAGAZINE OF MOLLA NASRADDIN	32-40
Durmuş ARSLANTAŞ & Ahmet KIRÇIÇEK & Oğuz İNCEDERE & Burhan ULUTAŞ & Dilek ÖZTAŞ & Aytunç ATEŞ ULTRAVİYOLE VE KULLANIM ALANLARININ GENİŞLETİLMESİ	41-48
Durmuş ARSLANTAŞ & Ahmet KIRÇIÇEK & Oğuz İNCEDERE & Burhan ULUTAŞ & Dilek ÖZTAŞ & Aytunç ATEŞ KBRN TEHDİTLERİ İÇİN AFET SAKINIM PLANLAMASI VE UYGULAMALARI	49-56
Gökhan GÜRBÜZ & Nedim Serhat BİLECEN DİSNEYLAND'DAN WESTWORLD'E HİPERGERÇEKLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ	57-68
Hasan BARDAKÇI ULUSLARARASI TİCARET'TE FİKRİ-SİNAİ MÜLKİYET ALANINDAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'NİN YABANCI YATIRIMLARI VE AR-GE HARCAMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ	69-86
Kadir GÜLDÜR 1555 AMASYA ANTLAŞMASI VE İMERETİ KRALLIĞI İÇİN ÖNEMİ	87-92
Kadir GÜLDÜR XVII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA İMERETİ KRALLIĞI'NDA YAŞANAN TAHT MÜCADELELERİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ETKİSİ (GÜRCÜ KAYNAKLARINA GÖRE)	93-100

INTERNATIONAL BLACK SEA COASTLINE COUNTRIES SCIENTIFIC RESEARCH**SYMPOSIUM - IV****May 5-6, 2020****Giresun, TURKEY**

Yildiray PALABIYIK & Adil OZDEMIR & Atilla KARATAŞ THE POTENTIAL TARGETS AND SOME DRILLING LOCATIONS SUGGESTED FOR HYDROCARBON DISCOVERY OF TURKEY IN THE BLACK SEA BASIN	101-121
Yildiray PALABIYIK & Adil OZDEMIR & Atilla KARATAŞ THE SEAFLOOR INDICATIONS FOR HYDROCARBON POTENTIAL OF THE MARMARA SEA BASIN (NORTHWESTERN TURKEY) AND PROPOSED EXPLORATION ZONES ALONG WITH SOME DRILLING LOCATIONS	122-136
Dr. Orhun SOYDAN NİĞDE PARKLARI YÜRÜYÜŞ YOLLARININ ERGONOMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	137-146
Filiz GÖLPEK & Osman KAVAK YÜKSEKÖĞRETİMDE KAZANÇLAR VE MALİYETLER	147-158
Filiz GÖLPEK & Osman KAVAK YÜKSEKÖĞRETİMDE BİR FİNANSMAN POLİTİKASI	159-169
Osman Vedüd EŞİDİR & Gökhan BAK DÜNYADA YENİ BİR MİLAT OLARAK COVID 19 VİRÜSÜNÜN İLETİŞİM BOYUTU	170-173
Osman Vedüd EŞİDİR & Gökhan BAK KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN KORONAVİRÜS İLE MÜCADELEDEKİ SÜRECİNİN ULUSLARARASI ARENADAKİ ROLÜ	174-179
Volkan DURAN & Güliz KAYMAKÇI ÇİN’DE EĞİTİM PROGRAMLARININ TARİHSEL TEMELLERİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI	180-204

TBMM TUTANAKLARINDA ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNU TARTIŞMALARI

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

ÖZET

Siyasal sosyalizasyonlarını CHP içinde tamamlayan Demokrat Parti yöneticileri 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara geldi. Muhalefet yıllarında sıkça dile getirdikleri, kendilerinin daha Atatürkçü oldukları iddialarına devam ediyorlardı. Kuşkusuz buradaki politik hedef, Atatürk tarafından kurulan CHP'nin elinden Atatürk'ün mirasçısı hüviyetini almaktı. 1951 yılı başlarında Atatürk'ün büst ve heykellerine yapılan saldırılar üzerine yurdun birçok yerinde düzenlenen protesto gösterileri, Demokrat Parti iktidarına harekete geçmesi için uygun bir zemin oluşturdu. Kamuoyundaki sıcak havayı da kullanarak Menderes hükümeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın desteğiyle resmi adı "*Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun Tasarısı*" olan ve kamuoyunda daha çok Atatürk'ü Koruma Kanunu olarak bilinen kanun tasarısını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne getirdi. Tasarı TBMM'de, Adalet Komisyonunda, Genel Kurulda ve Anayasa Komisyonunda tartışıldı. Günümüzdeki Atatürk merkezli tartışmalara benzer şekilde farklı dünya görüşüne mensup milletvekilleri, çoğunlukla salt-ideolojik yaklaşımlarına göre konumlandı ve farklı argümanlarla düşüncelerini temellendirmeye çalıştı. Bu çalışma ile tartışmaların TBMM Genel Kurulu boyutu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları esas alınarak tartışılacaktır. Çalışmanın üç temel amacı söz konusudur. Birincisi; Atatürk'ü Koruma Kanunu tartışmalarına katılan milletvekillerinin yaklaşımlarındaki siyasi ve hukuki gerekçeleri ortaya koymaktır. İkincisi; bu tartışmalarda iktidarın ve muhalefetin aldığı siyasi pozisyonu tespit etmektir. Üçüncüsü; tartışmaların siyasi partilerin iç bünyelerine yansımalarını irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: TBMM Tutanakları, Atatürk'ü Koruma Kanunu, Milletvekili, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi.

THE DISCUSSIONS ON LAW ON THE PROTECTION OF ATATÜRK IN THE TBMM OFFICIAL REPORT

Abstract:

Democratic Party executives, who completed their political socialization within the CHP, came to power with the elections of May 14, 1950. They continued their claims, which they frequently voiced in their opposition years, that they were more Kemalist. Undoubtedly, the political goal was to take the identity of Atatürk from the CHP established by Atatürk. The protest demonstrations held in many parts of the country upon the attacks on Atatürk's busts and sculptures in early 1951 provided a suitable ground for the Democratic Party to take action. Using the hot air in public and with the support of President Celal Bayar, "The Draft Law on Crimes Committed Against Atatürk" and the draft law, which was more commonly known as Law on the Protection of Atatürk was brought by the Menderes government to the Grand National Assembly of Turkey. The draft was discussed in the TBMM, the Justice Commission, the General Assembly and the Constitutional Commission. Similar to the Atatürk-centered discussions, lawmakers from different world views were mostly positioned according to their purely ideological approach and tried to base their thoughts with different arguments. With this study, TBMM General Assembly dimension of the discussions will be discussed based on the official report of the Grand National Assembly. The study has three main aims. The first is to reveal the political and legal grounds in the approach of deputy who participated in the discussions on Law on the Protection of Atatürk. The second is to identify the political position taken by the government and the opposition in these discussions. The third is to examine the reflection of the discussions on the internal parts of political parties.

Keywords: TBMM Official Report, Law On The Protection Of Atatürk, Deputy, Democratic Party, Republican People's Party

GİRİŞ

Demokrat Parti yöneticileri muhalefet yılları (1946-1950) boyunca Cumhuriyet Halk Partisi'ne Atatürk gerekçesiyle çeşitli eleştiriler getirdi. Bunlardan en önemlileri Anıtkabir'in yapımının geciktirilerek Atatürk'ün naaşının uzun süre Etnografya Müzesinde bekletilmesi ile pul ve paralardan Atatürk'ün resminin kaldırılarak İsmet İnönü'nün resminin koyulmasıdır. Demokrat Parti'nin buradaki politik hedefi Atatürk tarafından kurulan Ana Muhalefet Partisi CHP'nin elinden 'Atatürk'ün mirasçısı hüviyetini' almaktır.

Kemal Pilavoğlu liderliğinde özellikle Ankara ve Kırşehir civarında örgütlenen Ticani Tarikatının organize ettiği 1930'ların ikinci yarısından beri devam eden Atatürk'ün büst fotoğraf ve heykellerine saldırılar 1951 yılında oldukça yoğunlaşmıştı. Hükümet CHP'den daha Atatürkçü olduğunu göstermek maksadıyla bu fırsatı kaçırmadı ve harekete geçti. 23 Şubat 1951 tarihinde Kırşehir Çarşı Meydanı'nda bulunan Atatürk heykelinin tahrip edilerek ağzının ve burnunun kırılması başta Kırşehir olmak üzere yurdun birçok yerinde düzenlenen gösterilerle protesto edildi. Menderes hükümeti bu hassas siyasal iklimde *"Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun Tasarısını"* Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonuna getirdi (Mart 1951). Bu komisyonda ve TBMM Genel Kurulunda devam edecek tartışma süreci böylece başladı. Kanun tasarısı Adalet Komisyonu'nda sert muhalefetle karşılaştı. Komisyonda TBMM aritmetiğiyle uyumlu şekilde (1950 Genel Seçimleriyle DP 408 milletvekili, CHP ise 65 milletvekili kazanmıştı) iktidar partisi ezici çoğunluğa sahipti ve DP'li üyelerin bir bölümü çeşitli gerekçelerle tasarıya karşı çıkmaktaydı. Daha ilginç olan durum ise CHP'li üye Kamil Boran'ın kanun tasarısının karşısında yer almasıydı. Komisyondaki hava kanunun reddedilmesi yönündeydi. Ancak bu durumun farkında olan Başbakan Adnan Menderes'in komisyona gelerek *"Atatürk, inkılaplarının sembolü olan bir dehadır. Biz inkılapları koruyacak olan bu kanunu geri almamaktan şeref duyarız"* şeklinde konuşması tasarının Adalet Komisyonu'ndan 7 aleyhte oya karşı 9 leyhte oyla geçerek TBMM Genel Kuruluna gelmesini sağladı.¹

TBMM TUTANAKLARINDA ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNU TARTIŞMALARI

Başbakan Adnan Menderes imzasıyla TBMM Başkanlığına gönderilen *"Atatürk aleyhinde işlenen suçlar hakkında Adalet Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunun 26. III. 1951 tarihli toplantısında Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan kanun tasarısının gerekçesiyle birlikte sunulmuş olduğunu saygılarımla arz ederim."* şeklindeki yazıyla *"Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun Tasarısı"* meclis gündemine geldi.²

Görüşmelerin başında Çanakkale Milletvekili Bedi Enüstün tarafından şu önerge verildi: *"Atatürk Kanun tasarısının müzakeresine başlanmadan önce bu tasarının gerekçesi ve metni üzerinde vâki olacak konuşmaların bir suitefehhüme meydan vermemesi maksadıyla ve büyük koruyucu, büyük asker ve büyük reformist Kemal Atatürk'e ve onun inkılâplarına bağlılık hislerimizin hep beraber ifadesi gayesiyle Meclisimizin Başkanlıkça üç dakikalık ayakta tazim sükkûtuna davet buyurulmasını arz ve teklif ederim."*³ Önerge oy birliğiyle kabul edildi ve üç dakikalık saygı duruşundan sonra TBMM Genel Kurulu tasarıyı görüşmeye başladı. Tasarı hakkında milletvekillerinin yoğun konuşma talebi genel kurulun hareketli geçeceğinin habercisiydi. Görüşmelerin hemen başında şu milletvekilleri konuşmak istediklerini meclis başkanlığına bildirdiler: Salâhaddin Âdil (Ankara), Arif Hikmet

¹ Altan Öymen, Öfkeli Yıllar, Doğan Kitap, 2009, s.193-194

² Başbakanlık Muameleat Genel Müdürlüğü, Tetkik Müdürlüğü, Sayı 21-1943, 6/1129. 29.3.1951.

³ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.40, 4.5.1951.

Pamukoğlu (Giresun), Osman Çiçekdağ (Ankara), Bedi Enüstün (Çanakkale), Mustafa Ekinci (Diyarbakır), Fahri Ağaoğlu (Konya), Kâmil Boran (Mardin), Sinan Tekelioğlu (Seyhan), Abdürrahman Boyacıgiller (Zonguldak), Yusuf Azizoğlu (Diyarbakır), Abbas Çetin (Kars), Süreyya Endik (Çanakkale), Kâzım Arar (Çankırı), Enver Karan (Erzurum), Fûrûzan Tekil (İstanbul), Behzat Bilgin (İzmir), Ferit Alpiskender (Diyarbakır), Muhlis Tümay (Manisa), Nurettin Ertürk (Sivas), Sait Bilgiç (İsparta), Bahadır Dülger (Erzurum), Ali Fahri İşeri (Balıkesir), İzzet Akçal (Rize), Mehmet Daim Süalp (Siird), Salim Serçe (Seyhan), Hüseyin Ülkü (Niğde)⁴.

Kanun tasarısının lehinde ve aleyhinde konuşan milletvekillerinin tartışmaları demokrasi ve hukuk başlıkları altında yoğunlaştı. Demokrasi başlığında, kanunun ifade özgürlüğüne aykırı olduğu, kişi kültü ve zümre hâkimiyeti yaratacağı gerekçeleriyle karşı çıkılmaktaydı. Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun ifade özgürlüğü bağlamındaki sözleri aynı düşüncüyü tekrarlayan birçok milletvekilinin benzer yaklaşımını özetlemektedir.

“...Antidemokratik kanunların başında bu gelir. Çünkü bu kanun bir defa hürriyeti kelâmı tamamıyla selb (kaldırma) edecektir. Meselâ yarın üniversitede inkılâp dersleri okutan bir hoca Atatürk'ün mevcut olan nutkunun haricinde bir şey söylerse hocayı mesul mu edeceğiz? Çünkü Atatürk'ün eseridir. Tarihe esas olmuş bir nutuktur. Binaenaleyh bu gibi tehlikeli kanunlarla memleketin hürriyetini boğmak hiçbir kimsenin elinde değildir. Hiç kimsenin hakkı değildir. Ben çok iyi biliyorum ki 14 Mayıs kahraman Meclisi bu kanunu reddecektir.”⁵ Tekelioğlu, konuşmasının diğer bölümlerinde belirttiği gibi Atatürk'ün tarihte yaptıklarını taktirle anan bir milletvekilidir. Ancak bu kanunu demokrasiye açık bir saldırı olarak görmektedir. Kanunla demokrasi arasındaki negatif-korelasyonu birazda abartarak, “30 seneden beri B. M. Meclisinin çıkarmış olduğu kanunlar içerisinde buna benzer tek bir kanun daha vardır ki, o da Takriri Sükûn Kanunudur.”⁶ şeklinde niteleyecektir.

Bedii Üstün ise birkaç münferit olayın demokraside bu kadar büyük kırılma yaratmasına şu sözleriyle karşı çıkmaktaydı :“Bir Demokrat milletvekili olarak yüksek huzurunuzda tebarüz ettirmek isterim ki, son 30 sene içinde fert olarak millet olarak bütün reformlarımız ancak 14 Mayıs 1950 de bir kül halinde hakiki hüviyet ve manasını kazanmıştır. Bu sebeple öteden beri tek tük vukua gelen birkaç münferit hadiseyi izam ederek en büyük inkılâbımız olan demokrasiyi antidemokratik ve teokratik bir kanunla yıkamayız.” Üstün'ün konuşmasında kanunun anti-demokratik ve teokratik olarak tanımlaması ilginçtir. Konuşmanın tamamından anlaşılan Üstün, kanunu irrasyonel ve köktenci gördüğü için bu tanımlamaya gitmiştir.⁷

Atatürk'ü Koruma Kanunuyla kişi kültü ve zümre hakimiyeti oluşacağı yönünde ki eleştirileri ise Selahattin Adil'in konuşmasındaki şu pasaj özetlemektedir:

“Arkadaşlar; inkılâp ve rejimlerin bir şahsa izafesi maalesef şarka ve bilhassa memleketimize mahsus bir haleti ruhiyedir. Bunun en büyük mahsuru şahsi prensipler doğurması, zümreler yaratması ve binnetice (sonucunda) zümreler arasında badii (sebeb) tefrika olmasıdır.... Yirmi beş sene evvel geçirmiş olduğumuz inkılâbın şahsa isnadı da ayrı bir hiziip yaratmıştır... Arkadaşlar, biz, insanlar arasında fevkalbeşer, lâyuhti bir kimseye inanamayız. Binaenaleyh, büyük hizmetlerini takdirle karşıladığımız Mustafa Kemal Paşanın da idari, içtimai, siyasi hataları bulunduğunu söylemek ve yazmaktan menedecek bir kanunu demokratik rejimi benimsemiş olan bizlerin kabulüne bugünkü Mecliste imkân olmamak icab eder.”⁸

⁴ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.40, 4.5.1951.

⁵ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.57, 4.5.1951.

⁶ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.57, 4.5.1951.

⁷ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.48-49, 4.5.1951.

⁸ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.41-42, 4.5.1951

Yine Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci'nin sözleri de kişi kültü ve zümre hâkimiyetine dair dikkat çeken vurgulardır:

*“Atatürk'ün resmini ve büstünü inkılâpların sembolü olarak kanunen kabul etmek kadîm Yunanistan mabutlarında olduğu gibi, birçok daha küçük çapta inkılâp sembollerinin meydana çıkmasına sebep olur. İnkılâp sembolüne tazim ve hürmeti icap ettiren aynı sebepler daha küçük inkılâp sembollerine de tazim ve hürmeti icap ettirir ve bu hal bugünkü politik hayatımızda imtiyazlı sınıfların veya şahısların doğmasını intaç eder.”*⁹

Demokrat Parti Milletvekillerinin kanuna zümre hakimiyeti yaratacağı yönündeki eleştirilerinin tek parti döneminde yaşadıklarıyla yakın ilişkisi vardı. Zira CHP içinde özellikle 1930'lardan itibaren önce Atatürk sonra İnönü isimleri etrafında yaratılan bir kültle şeflik sistemine özenen bir zümre, iktidarın politik-ekonomik-sosyal bütün nimetlerinden istifade etmiştir. Bu durumu seçim bölgelerinde yakından tecrübe etmiş kimseler olarak bazı Demokrat Parti Milletvekilleri hassasiyet göstermektedirler. Demokrat Parti tüzüğüne göre milletvekillerinin %80'i yerel teşkilatlarca belirlendiği düşünülürse¹⁰ sayının hiçte az olmadığı çıkarsaması yapılabilir. Zira Tek parti baskısının özellikle taşrada daha yoğun olduğundan hareketle Demokrat Partili milletvekillerinin önemli bir kısmının söz konusu baskıyı ya bizzat yaşamış ya da yakından görmüş kimseler olduğu söylenebilir.

Türkiye'de o dönemde de muhafazakâr-demokrat kesimde var olan Atatürk'ü tarihteki Türk büyükleri arasında görme eğilimini yansıtan eleştirilerinde kanunun görüşmelerinde dile getirildiğini vurgulamak gerekir. Bazı Türk büyüklerinin de korumadan mahrum olduğunu işaret eden Ankara milletvekili Selahaddin Adil'in bu konudaki sözleri aynı zamanda geçmişten bugüne Türkiye merkez sağının düşüncelerini yansıtmaktadır. *“...bir memleket inkılâbı değil dünyanın kurununu değiştiren, İstanbul'un fethi ile Türklüğe ebedî bir fahir ve gurur yolu açan Fatih 'in, Selim'lerin,; Reşit, Mithat paşalar gibi zamanlımızın da hakları yok mudur ?”*¹¹

CHP adına Yozgat milletvekili Avni Doğan'da partisinin kanun tasarısına karşı olduğunu şu sözlerle ifade etmekteydi:

*“...huzurunuzda getirilen kanun lâyihası, gerek Hükümet ve gerek Adalet Komisyonunca hazırlanmış olan gerekçelere uygun bir metin olmaktan çok uzaktır. Bu gerekçelerde heykel ve büstlere yapılan taarruzların hedefin Türk Cumhuriyeti ve Türk inkılâbı olduğu sarahatle kaydedildiği halde hazırlanan metinde, asıl hedef metnin dışında bırakılmış ve sadece taş veya tunçtan yapılmış büst ve heykellerin korunması gözönünde tutulmuştur. Asıl hedefi bırakıp şekli muhafazaya yarayacak olan bu metnin maksada hadim bir hale konmasını ve gerekçelerde belirtilen kanaat ve zaruretlere uygun bir şekle sokulmasını mutlak bii' zaruret olarak görmekteyiz.”*¹²

Doğan'ın konuşmasında görüldüğü üzere CHP, kanunun gerekçesiyle meclise gelen tasarısı arasındaki farka dikkat çekmekteydi. Bu eleştirilerin tutarlılığını görmek için kanun tasarısı metninin ve meclise sevk edilme gerekçesinin önemli noktalarına bakalım. Kanun tasarısında *“Atatürk'ün hatırasına hakaret eden veya söven kimseler bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezası”* veriliyor . Bu suçları basın-yayın yoluyla işleyen kimselere verilecek

⁹ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.41-42, 4.5.1951

¹⁰ Demokrat Parti Tüzük ve Programı(1949), Doğu Matbaası, Ankara.

¹¹ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.41, 4.5.1951

¹² TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.61-62, 4.5.1951.

ağır hapis ise yarı ve bir misli kadar artırılıyordu. Kanunun gerekçesinde ise “*Millî Mücadelenin kahramanı ve memleketin kurtarıcısı Atatürk, Cumhuriyetin ve inkılâplar rejiminin sembolü olması hasebiyle hâtırasına, eserlerine ve onu ifade eden varlıklara vâki olacak tecavüzler, bilvasıta cumhuriyete ve inkılâplar rejimine tevcih edilmiş bir mahiyet ifade edeceğinden. Bunlara karşı işlenen ve âmme efkârında derin akisler yaratmakta olan suçların failleri hakkında mevzuatımız hususi hüküm ve müeyyideleri ihtiva etmemekte ve cumhuriyet savcılarının re’sen takibata girişmelerine müsait bulunmamaktadır.*” ifadeleri yer almaktaydı.

Görüldüğü gibi gerekçede yer alan Atatürk’ün “*Cumhuriyetin ve inkılâplar rejiminin sembolü olması*” ve onun “*hâtırasına, eserlerine ve onu ifade eden varlıklara vâki olacak tecavüzler, bilvasıta cumhuriyete ve inkılâplar rejimine*” yapılmış ifadelerine kanun tasarısında yer verilmemekteydi. Sadece Atatürk’ün manevi şahsiyetine ve onu sembolize eden eserlere yönelik saldırıların hangi oranda ne şekilde cezalandırılacağı söz konusuydu. Başka bir ifadeyle CHP’nin konuya yaklaşımı ideolojik-sembolik iken DP’nin konuya ele alışında “adli bir vaka” bakışı öne çıkmaktaydı. Dolayısıyla CHP’nin eleştirilerinin tutarlı olduğu ve sağlam bir zemine oturduğu açıktır. Ancak şu hatırlatmanın da hemen yapılması gerekir. CHP kanuna politik sebeple de karşı çıkmaktaydı. Çünkü 1950 Genel Seçimlerinin ardından partide yaşanan büyük şokta Atatürk kartı halen hem merkezde hem de taşra teşkilatlarında CHP kitlesini bir arada tutan en önemli unsurdu. Daha Atatürkçü bir Demokrat Parti CHP açısından ağır sonuçlar doğurabilirdi.

TBMM Genel Kurul görüşmelerinde kanun tasarısı hakkında ağırlıklı olarak aleyhte görüşler dile getirildi. Menderes’in belirttiği gibi Mecliste konuşan ilk 8 milletvekili kanununun aleyhinde konuştu. Ancak Menderes’in konuşmasından sonra leyhte de bazı milletvekilleri söz almaya başlayacaktır. Önce bütün bu eleştirilere karşı cevap niteliği de taşıyan Başbakan Menderes’in konuşmasının ilgili bölümlerine bakalım:

“...Onu (Atatürk’ü) kastediyor) biz bir demokratik inkılâbın muvaffakiyetli bir başarıcısı olarak mütalâa etmek mevkiinde olmayacağız. Onun eserlerinden bugünün zihniyetine uymayanları kabul etmemekte, tenkid etmekte elbette devam edeceğiz. Bizim maksadımız tenkid hürriyetini, vicdan hürriyetini, fikir hürriyetini takyit etmek değil, tahkir ve terzil hürriyetini kaldırmaktır.”¹³

*Tasavvur ediniz ki تنها bir mahalde şu veya bu köyde gecenin yarısında kimsenin bulunamayacağı bir sırada bir heykele bu yolda vâki olacak bir tecavüz ile memleketi heyecana sevkedip bu heyecanı istismar etmek isteyenler daima bulunabilir. Millet hayatında bu daima olabilir. Ama dikkat edilecek olursa, burada kendileri de ifade ettiler, bu nazik zamanda buyurdular, bilhassa Hükümet kuvvetinden kaybetti, düşecektir gibi söylentiler çıkarılıp Hükümet kuvvetinden şüphe hissi uyandırılmak istendiği bir zamanda bu hâdiselerin tekerrür etmiş olması dikkatinizden kaçmamıştır. Dünyanın hangi şartlar içinde yaşadığını biliyorsunuz arkadaşlar; bir gecede elli tane heykele hücum edebilmek ve memlekette fevkalâde bir hal vardır manzarasını uyandırmak ve memleketi baştanbaşa heyecana sevk etmek zor bir şey değildir. Bütün bunları vaktinde hesap etmek ve kanuni tedbirleri almak mecburiyetindeyiz.*¹⁴

Demokrat Parti iktidar yılları boyunca hiçbir zaman askeri-sivil bürokrasiye güvenememiştir. İktidarın hemen başında da yaşadığı temel tehdit CHP’nin ordu-yargı-üniversite ve basınla işbirliği yaparak kendisini devireceği yönündedir. Bu bağlamda 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri sonrasında bazı generallerin İnönü’yü ziyaret ettikleri

¹³ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.58, 4.5.1951

¹⁴ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.58, 4.5.1951.

bilinmektedir.¹⁵ Menderes'in sözlerinde de Atatürk büst, fotoğraf ve heykellerine yapılan saldırıların askeri darbe için bir araç olarak kullanılmasının önüne geçme çabası açıktır. Heykel saldırılarının hemen sonrasında İçişleri Bakanlığı'nın valilere Atatürk heykellerin korunması yönünde genelgeler yayınlaması ve dini istismarla suçlanan Büyük Doğu ve Sebilürreşad ve İslamiyet gibi dergiler hakkında tahkikata gidilmesi¹⁶ DP yöneticilerinin bu tehdidi ne kadar yakından hissettiğini gösterir. Bunun yanında Menderes'in "*Onun eserlerinden bugünün zihniyetine uymayanlarını kabul etmemekte, tenkid etmekte elbette devam edeceğiz.*" sözlerinde açıkça görülen Atatürk'ün eleştirilebilirliğine kapı aralayan yaklaşım geleneksel kemalist paradigmadan kopmayı ifade ettiği gibi kendi partisi içinde birliği sağlamaya yönelik politik bir hamledir.

Menderes'in konuşmasından sonra Kanun tasarısı lehinde konuşan az sayıdaki milletvekilinden Erzurum milletvekili Enver Karan Hükümetin "*Atatürk'e karşı fazla bir gayretkeşlik ve taassup fikri ile değil*" ona karşı yapılan düşmanca saldırıları önlemek için ceza müeyyidelerine gerek gördüğünü ifade etti.¹⁷ İstanbul milletvekili Firuzan Tekil ise "*tarihin kaydettiği Atatürk devri*" nin 12 yıldır sona erdiğini "*inkılâpçı Atatürk devri*"nin tekamül halinde olduğunu belirterek bu kanuna ihtiyaç olduğunu belirtti.¹⁸

TBMM Genel Kurulundaki tartışmaların hukuki yönüne bakıldığında ise bu tartışmaların anayasanın eşitlik ilkesi bağlamında yoğunlaştığı görülmektedir. Tasarının aleyhinde görüş bildiren milletvekilleri kişiye göre kanun yapmanın anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğunu, bu kanundan sonra kimsenin kendini güvende hissedemeyeceğini savunurken lehinde yer alan milletvekilleri ise Atatürk'ün tarihsel kişiliğine atıf yaparak Türk Ceza Kanunun Atatürk'e yapılan saldırıları engellemekte yetersiz kaldığını ayrıca Atatürk ile ilgili geçmişte de kişiye özel kanunlar yapıldığı düşüncelerini öne çıkardılar.

Anayasanın eşitlik ilkesini öne çıkararak kanuna itiraz eden milletvekillerinden Giresun milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu genel kurulda şöyle konuşmaktaydı: "*...Anayasamızın 69 ncu maddesi mucibince «Türkler kanun karşısında eşittirler; her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrılıkları kaldırılmıştır»...Atatürk her şeyden evvel Türk'tür. Bütün Türkler için mevzuu Ceza Kanunu neden Atatürk için mevzuubahis olmasın? Türkler hukuka müsavi değil midirler...kanun önünde eşit değil midirler...*"¹⁹ Yine bu konuda Çankırı Milletvekili Kazım Arar "*...bu teklif Anayasaya aykırıdır. Atatürk'ün en büyük eseri olan Anayasayı ihlâldir.*"²⁰ Çanakkale Süreyya Endik ise kimsenin ne fes giymek ne de Arap harflerine dönmek gibi bir düşüncesi olmadığını ancak milletin huzurunun tehlikede olduğunu hükümetin alacağı tedbirlerle de bu suçları işleyenlerin cezalandırılmasının yeterli derecede caydırıcı olacağını bu kanuna gerek olmadığını ifade etti.²¹

Sinan Tekelioğlu ise kanunun kabul edilmesiyle kimsenin kendini güvence altında hissedemeyeceğini ifade etmekteydi: "*böyle bir kanun kabul edildiği takdirde. Acaba kim rahat ve huzur içinde bir arkadaşıyla konuşabilecektir? Meselâ o konuştuğun adam, Atatürk'e küfür etti derse ne olacaktır? Sonra şunu da düşünmemiz lâzımdır: Atatürk'ün resmi olan bir gazeteyi alsak ve kazara o gazeteye helva sarsak, vay sen Atatürk'ün resmi olan bir gazeteye helva sardın diye mahkemeye mi verileceğiz?*"²² Tekelioğlu'nun sözleri gerçekten abartı gibi

¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s.46.

¹⁶ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye 145-1980, çev. Ahmet Fethi, hil yayın, İstanbul 2010.

¹⁷ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.54, 4.5.1951.

¹⁸ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.67, 4.5.1951.

¹⁹ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.43, 4.5.1951.

²⁰ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 73, s.92, 7.5.1951.

²¹ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.70, 4.5.1951.

²² TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s. 57, 4.5.1951

görülebilir ancak yakın döneme kadar yaşanan bazı trajik-komik olayları düşününce haklılık payını da teslim etmek gerekir.²³

Cumhuriyet'in ilanından 27, Atatürk'ün ölümünden 12 yıl sonra böyle bir kanun teklifiyle karşı karşıya kalmak dolayısıyla oldukça üzgün olduğunu belirten CHP'li Mardin Milletvekili Kamil Boran, hükümetin tedbirler konusunda yetersiz kaldığını belirterek suçların önlenmesinde ağır cezaların caydırıcı olmadığını ileri sürmekteydi. Ayrıca *"tasarıda bir seneden beş seneye kadar, bir buçuk seneden 7,5 seneye kadar, iki seneden 10 seneye kadar ağır hapis cezası vardır. Şimdi de müsamahanıza sığınarak Atatürk'ün büyük inkılâplarından birkaçını koruyacak cezaları, yüksek huzurunuzda sayayım :Şapka inkılâbına aykırı hareket edenlerin cezası bir günden 3 aya kadar hafif hapis veya bir miktar para cezasıdır. Türk harfleri inkılâbına tecavüz edenlerin cezası da aynıdır. Medeni Kanun inkılâbını haleldar edenler, meselâ aralarında evlenme akdi olmadığı halde evlenmenin dinî merasimini yaptıranlar iki aydan altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır."*²⁴ sözleriyle de kanunda ki cezaların ağır olduğunu öne sürmekteydi. Tekelioğlu şahsı adına konuştuğunu ileri sürse de bu tasarı meclise kendisinin de üyesi olduğu ve red oyu verdiği Adalet Komisyonu'ndan geldi. Ayrıca Tekelioğlu Adalet Komisyonu'na düştüğü muhalefet şerhinde *"Prensipite mutabık değilim. Muhalefetimin sebepleri rapordan fazla yer tutacak kadar geniş ve ufku olduğu için bunları Yüksek Kamutayda (TBMM) arz etmeyi daha uygun buldum. Buraya sadece muhalif kaldığımı kaydetmekle iktifa ediyorum"*²⁵ demektedir. Yani Boran reddetse de görüşleri, partisinin olaya yaklaşımını yansıtmaktaydı. Çünkü paradoksal şekilde bir yandan hükümeti tedbirler konusunda yetersizlikle suçlamak diğer yandan meclise getirilen kanundaki müeyyideleri orantısız bulma hali tamda CHP'nin politik hedefiyle uyumluydu. Çünkü CHP hem kanunun aleyhinde görünmemek hem de Atatürk kartını iktidara kaptırmak istememekteydi.

Kamil Boran'ın iktidarı eleştiren sözleri hükümeti harekete geçirmeye yetti. Başbakan Menderes yaptığı konuşmada Boran'a: *"Eğer tedbirde kusur tâbirinden kasdolan mâna Atatürk eserlerine vâki olacak tecavüzleri kâfi derecede şiddetle karşılamamak veya teşvik edici bir tavır ve eda takınmaksa, kendilerine derhal söyliyeyim ki bu hatayı kendileri irtikâp etmişlerdir. ölümünün hemen akabinde paralardan, pullardan Atatürk'ün resimlerini sildirenler onlardır...kendi reislerinin resimlerini havi plan pulları beş sene daha tükedemeyeceğimiz adedte bastırılmış olanlar yine onlardır."*²⁶ sözleriyle cevap verdi. Başbakanla-Boran arasındaki tartışma, günümüze kadar CHP ile karşısında yer alan merkez sağ partiler arasındaki değişmez tartışmanın o günkü görünümüdür. Tarihsel süreç içinde CHP merkez sağ partilere Atatürk ilkelerinden özellikle laiklikten sapmakla suçlayacak, bu partiler de İnönü dönemi CHP'sine Menderes'in yukarıda ileri sürdüğü gibi pullardan ve paralardan Atatürk'ün fotoğrafını kaldırıp kendi fotoğraflarını koyduğu eleştirilerini getirecektir.

Tasarısı hakkında konuşan Adalet Bakanı Rukneddin Nasuhioğlu daha teknik bir konuşmayla kanunun gerekliliğini savundu: *"...bu kanun mücerret (soyut) hiç bir külfet tahmil etmemekte, bilâkis zaten kanunen cürüm olan bir mevzuu daha genişleterek ve yalnız*

²³ Bu olaylardan biri Malatya'da yaşanan Gülsüm İnek olayıdır. *"Malatya'da sahibinin elinden kaçan 'Gülsüm' inek, ilköğretim okulunun bahçesine girip Atatürk büstünü devirip kırdı. Olay üzerine Milli Eğitim Müdürlüğü müfettiş görevlendirdi. Soruşturma devam ederken sahibi, "Gülsüm" adını koydukları ineği İnekpınarı köyünde ikamet eden bir yakınlarının yanına gönderdiklerini kaydetti. Yakınlarına ineği, değerinin çok altında bir fiyata verdiklerini belirten Kılınç, "Başımıza açtığı bu kadar işten sonra onu burada tutamazdım. Soruşturmanın da sorumlusuydu" dedi. (Yıldırım Oğur, "5816", <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildirim-ogur/583681.aspx> (Erişim Tarihi, 2.5.2020).*

²⁴ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.54-55, 4.5.1951

²⁵ Başbakanlık Muameleat Genel Müdürlüğü, Tetkik Müdürlüğü, Sayı 21-1943, 6/1129. 29.3.1951.

²⁶ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.56, 4.5.1951.

bunun takibini âmme hakları meyanında almak suretiyle doğrudan doğruya takibat yolunu açmaktadır. Bundan antidemokratik denecek bir mâna nasıl çıkar, bunu anlayamadım...Diğer bir noktai nazar olarak; bu müeyyidenin böyle münferit bir kanun şeklinde değil, Ceza Kanunu arasına alınması suretiyle tedvini ciheti mevzuubahis oldu. Biz, böyle bir kanunun Ceza Kanunu arasına konmasını hukuk kaidelerine mugayir bulduk. Çünkü, biliyorsunuz, Ceza Kanunu, doğrudan doğruya gayrişahsi bir kanundur.”²⁷

Tasarı lehinde konuşan İzmir milletvekili Behzat Bilgin ise Ceza Kanunun hükümlerinin bu suçları karşılama konusunda yetersiz kaldığını savunmaktaydı. *“Bu gibi suçlar karşısında, yalnız 488 nci madde delâleti ile yani merhumun kız kardeşi veya vereseşi tarafından hakaret dâvası açılmasını mı bekliyeceğiz? Ve zaten böyle bir suçtan müteessir olacak yalnız 488 nci maddenin dâva hakkı verdiği kimseler midir?”²⁸* Yürürlükteki ceza kanunu ölmüş kimselerin varislerine hakaret davası açma hakkı veriyordu. Atatürk’ün kardeşi Makbule hanım hayattaydı. Bilgin, Atatürk’ün hatırasına yapılan saldırıların sadece kardeşinin hesaplaşması gereken bir durum olmadığını işaret etmekteydi.

Adalet Komisyonu adına ise Refik Şevket İnce de şahıs için kanun çıkarılamaz eleştirilerine tarihten verdiği şu kanun örnekleriyle karşı çıkmaktaydı. *“Şahıs için kanun çıkarılamaz diyen arkadaşlara kısaca şu maddî ve vakıavi eserleri tetkik etmelerini rica edeceğim. 1 — 144 No. lı Atatürk’e Başkumandanlık tevcihine dair olan Kanun 2 - 153 sayılı Atatürk’e Gazi unvanının tevcihine dair olan Kanun, 3. — 1596 sayılı Mustafa Kemal Köprüsü hakkındaki Kanun, 4. — 2307 numaralı Medeni Kanunun mahfuz hisse hakkındaki hükmünün Atatürk hakkında cari olamayacağı hakkındaki Kanun, 5. — 2622 numaralı Atatürk soyadının başkaları tarafından alınmayacağına dair Kanun, 6. — 4677 sayılı Atatürk’e Anıd - Kabir inşasına dair Kanun, Görülüyor ki, bugünkü Anayasamızın, yürürlükte bulunduğu zamanlar içinde bu kanunlar çıkmıştır. Biz, şahıs için değil, - çünkü Atatürk artık (şahıs) değildir, fâni hayata veda etmiş sadece büyük mânevi bir varlıktır - biz, onu tahkir ve tezyif ve onun hakkında yapılan eserleri tahrip ve telvis (kirlenme) edenler hakkında kanun yapıyoruz.”²⁹*

Kanun hakkındaki tartışmaların devam ettiği TBMM’nin 7 Mayıs oturumuna Halide Edip Adıvar’ın dile getirdiği şu öneri damgasını vurdu.

“...burada konuşanlardan anlıyorum ki, mesele üçe ayrılıyor; bir taraf tasarının kabulünü istiyor, bir taraf bunun reddini istiyor. Ben burada ne kabul ve ne de reddini isteyeceğim...Bu kanun olduğu gibi komisyona iade edilip yeni baştan müzakeresini, daha fazla teenni, daha dramatik vaziyetlere düşmeden sükûn ile üzerine karar almamız lâzım geldiğine inanıyorum”³⁰ Bu öneriye iktidar ve muhalefetin yaklaşımı olumlu oldu. CHP başından beri tasarının geçmesinin ‘kim daha Atatürkçü’ tartışmasında kendi aleyhine sonuçlar doğuracağını farkındaydı. Başbakan Menderes ise tasarının meclis görüşmelerinde partisinin dağınık görüntüsünü görmüş ve kanunun mecliste oylanırsa geçmeyeceğini biliyordu.

Kanun tasarısının komisyona gönderilmesi konusunda konsensüs sağlandıktan sonra şimdi de tasarısının hangi komisyona gönderileceği tartışmaları başladı. Hamit Şevket İnce, Bahadır Dülger, Cemal Kıpçak gibi bazı milletvekilleri verdikleri önergelerle tasarıyı Anayasa Komisyonu’na göndermeye çalışırken Avni Doğan’ın da aralarında bulunduğu bazı milletvekilleri tasarının Adalet Komisyonu’na gönderilmesinden yanaydı.³¹ Bu isimlerden R. Şevket İnce, DP’nin önde gelen isimlerinden ve Anayasa Komisyonun etkili üyelerindendi. Dolayısıyla hükümetin yaklaşımının Anayasa Komisyonu’nda görülmesi olduğu söylenebilir.

²⁷ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.48-49, 4.5.1951.

²⁸ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, s.70, 4.5.1951.

²⁹ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 73, s. 82, 7.5.1951.

³⁰ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 73, s.92, 7.5.1951

³¹ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 73, s.130-131, 7.5.1951

CHP Grup Başkan Vekili Avni Doğan'ın Adalet Komisyonuna gitmesini istemesinden muhalefetin tavrının bu yönde olduğu çıkarsaması yapılabilir. Muhalefet tasarının Adalet Komisyonu'nda 2 oy farkla geçtiğini biliyordu ve orada takılabileceğini düşünüyordu. Sonuç mecliste ağırlığı oluşturan iktidarın isteğiyle Anayasa Komisyonu'na gönderildi. Bu komisyondaki görüşmelerde de kabul ve red oyları 7-7 olunca tasarı ancak komisyon başkanının leyhteki oyuyla geçti.³² 27 Temmuz 1951 tarihinde Genel Kurulda görüşülmesine başlandı ve daha çok hukuki ayrıntılarla geçen bir dizi tartışmalar sonunda 50 ret, 6 çekimser oya karşın, 232 kabul oyuyla 5816 nolu kanun olarak yasalaştı.³³ 31 Temmuz 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. Kanun, 5 maddeydi ve niteliğini ifade eden ilk iki maddesi şöyleydi:

Madde 1. Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir seneden beş seneye kadar ağır hapis cezası verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse, asıl faili gibi cezalandırılır.

Madde 2. Birinci maddede yazılı suçlar, iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumi veya umuma açık mahallerde yahut basın vasıtasıyla işlenirse hükmolunacak ceza yarı nispette arttırılır. Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılarak işlenir veya bu suretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek ceza bir misli arttırılır. (Yücel, 2001:90).

Kanunun 3-4-5 maddelerinde de savcılara re'sen soruşturma açma yetkisi veriliyor, yayını tarihinde yürürlüğe gireceği ve kanunun yürütülmesinin sorumluluğu Adalet Bakanına veriliyordu.³⁴

SONUÇ

Çok partili hayata geçiş sonrası Türk siyasetinin tartışma konularından biri de “Atatürk” olmuştur. Siyasal parti lider kadrolarının ve yer yer aynı siyasal parti içinde değişik ideolojik yönelime sahip kesimlerin konuya bakışı oldukça farklılık gösterebilmiştir. Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında TBMM’de görüşülen Atatürk’ü Koruma Kanunu da bu bağlamda çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Demokrat Partili Liberal-Muhafazakar-Demokrat ideolojiye yakın milletvekilleri Atatürk’ü Koruma Kanunu’na anayasanın eşitlik ilkesine aykırı olduğu, zümre hakimiyetine yol açacağı gerekçeleriyle karşı çıkmışlardır. Dönemin ana muhalefet partisi CHP ise kanuna, Adalet Komisyonu’nda ve Genel Kuruldaki görüşmelerde muhalefet etmiştir. CHP’nin ileri sürdüğü argüman kanunun Adalet Komisyonu’nda belirlenen ve meclise sunulan gerekçelerinden uzaklaştırıldığıdır. Ancak bu yaklaşımın DP’nin kendisinden daha Atatürkçü görünmesinin önüne geçmek gibi aktüel politikaya dönük yönü de vardı.

İktidar kanadının lider kadrosu ise başta Başbakan Menderes olmak Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Adalet Bakanı Rukneddin Nasuhioğlu ve Refik Şevket İnce olmak üzere ağır toplarıyla kanunun önce Adalet Komisyonundan sonrada meclisten geçmesi için büyük çaba harcadı ve bunda başarılı oldu. İktidarın bu kanunda ısrar etmesi iki politik amaca yönelikti. Birincisi daha Atatürkçü görünerek CHP’nin elinden “Atatürk Kartını”

³² Öymen, *Öfkeli Yıllar*, s. 200.

³³ TBMMTD, Dönem 9, Cilt 9, Birleşim 104, s.324, 25.7.1951; Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001, s.90.

³⁴ Resmi Gazete, no.7832, 31 Temmuz 1952.

almak, İkincisi İktidarın Atatürk heykel, fotoğraf, büst ve heykellerine yapılan saldırıların, Türkiye’de askeri darbe dinamiğini harekete geçirebileceği yönündeki endişeleridir.

“Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun” günümüzde de yürürlüktedir. ve Türkiye kamuoyunda tartışmaları 1951 yılında Meclis’te yapılan tartışmalardan çokta farklı olmayan gerekçelerle ve aynı ideoloji sahipleri tarafından sürdürülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 145-1980*, çev. Ahmet Fethi, hil yayın, İstanbul 2010.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Cilt 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

Başbakanlık Muemalat Genel Müdürlüğü, Tetkik Müdürlüğü, Sayı 21-1943, 6/1129. 29.3.1951.

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Doğu Matbaası, Ankara, 1949.

Oğur, Yıldray, “5816”, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildiray-ogur/583681.aspx> (Erişim Tarihi, 2.5.2020).

Öymen, Altan, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, 2009.

Resmi Gazete, no.7832, 31 Temmuz 1952.

TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 72, 4.5.1951.

TBMMTD, Dönem 9, Cilt 7, Birleşim 73, 7.5.1951.

TBMMTD, Dönem 9, Cilt 9, Birleşim 104, 25.7.1951.

Yücel, Serhan, *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul, 2001.

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ОҒЫЗДАР ЖӘНЕ ҚАЗАҚ РУ-ТАЙПАЛАРЫНЫҢ ШЫҒУ ТЕГІ: ОРТАҚ МИФОЛОГИЯЛЫҚ САРЫНДАР

Nogaibayeva Mendigul SAGATKYZY

Candidate of Historical Science, Associate Professor,
Al-Farabi Kazakh National University

Koshymova Aknur ORAZGALIEVNA,

PhD doctor
Al-Farabi Kazakh National University,

АНДАТПА

Қазақ тарихы жыр, ертегілермен қатарласа айтылып жүріп, көшпенді халқымызға мыңдаған жылдар бойы рухани азық болып келді. «Шежіре – халықтың шығу тегін, таралуын баяндайтын тарих ғылымының бір тармағы» деген анықтама бар. Олай болса, ұшы-қиырын қиялмен болжап болмайтын, кең-байтақ даланы мыңдаған жылдар бойы мекендеп келген бір тектес тілі, дәстүрі, мәдениеті және тұрмыс-салты ортақ халқымыздың тарихын қазіргідей, бергі 5-6 ғасыр төңірегінен емес, шежіре көрсеткендей, арыдан, тереңнен іздестіруіміз керек. Қазақ халқының қалыптауындағы оғыз компонентінің рөлі тарихнамада назардан тыс қалып келе жатқан мәселе болып табылады. Зерттеудің маңыздылығы соңғы жылдардағы тарихи зерттеулер мен ауыз әдебиеті үлгілерін (шежіре деректері, шежірелік аңыздар) заттай деректердің маңызды бір тобы ру-тайпа таңбаларының пайда болуын зерттеу барысында қазақ халқын құрап отырған ру-тайпалардың қалыптасуында оғыздық компоненттің ежелгі дәуірлерден бастап белсенді рөл атқарғанын көруге болады. Сондықтан баяндамада қазақ ру-тайпаларының қалыптасуындағы оғыздардың рөліне және ортағасырлық оғыздар мен қазақ ру-тайпаларының шығу тегіне қатысты ортақ аңыздық сюжеттерге талдау жасайтын боламыз. Қазақ шежірелері қазақ халқының түп атасы саналатын аңыздық бейне Алаша хан мен Оғыз ханнан (яғни Уыз ханнан) басталады. Мұндай бастауды Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің шежіресінен де кездестіруге болады. Онда: «Біз Уыз хан ұрпағынанбыз. Дәл осы Уыз ханның қалауы бойынша алғашқы қазақ киіз үйі жасалынды. Сондықтан да, қазақтар «киіз туырлықты қазақ, уыз үйім» делінген. Халықтың генеалогиясына қатысты жазылған «Қазақтың түбі» жазбасында қазақтың шығу тегі Адам атадан, одан таралатын Хам, Сам, Яфестен басталады да, одан әрі Уыз ханға, кейінгі хандарға келіп тіреледі, – деп жазылған. Б. Әбілқасымов шығарған «Түрік шежіресінде» Оғыз ханның алтын үй жасатқаны мәлімделсе, «Қазақтың түбі» атты жазбаларда Уыз ханның (Қазан көшірмесінде Оғыз хан деп те жазылады) жасатқан үйі киіз деп көрсетіледі.

Осы Уыз ханның ұрпақтарының бірі саналатын жалайырлар Қ.Жалайырдың пайымдауынша оғыздардың дулуга (дулугат), чумугун (шуманак) руларының қатарында Түрік қағанатының құрамына болған. Жалайырдың ата-бабалары VIII ғасыр тұсында Сыр бойынан шығысқа қоныс аударады. Ол кезде бұл көшпелілер «огуздар» деп аталатын. Жалайырлар тәріздес қазақ халқының арасында оғыздан таратылатын ру-тайпалардың шығу тегіне байланысты бірнеше аңыздық деректер кездеседі. Олардың қатарында: жалайырлар, қаңлылар, ошақты, қоңыраттың ішіндегі божбандар және т.б. рулардың этникалық негіздерін ортағасырлық оғыздармен байланыста аңыздық деректермен салыстырмалы түрде талдаулар жасай отырып, қарастыратын боламыз.

Қорыта келгенде айтарымыз қазақтың ру-тайпаларының құрылымын этникалық тұрғыдан құрауда оғыздардың ықпалы болғанын байқаймыз. Мұны әсіресе, жазба деректермен қатар, фольклорлық деректер де өз кезегінде анық дәлелдей түседі. Мұндай мысалдарды оғыз этнонимінің қазақ халқын құрап отырған жоғарыда аттары аталған ру-тайпаларға өзіндік ықпалы болғанын рулық шежірелер мен аңыздық желілерді қарастырғанда тағы да

байқаймыз. Осы айтылғандардан шығатын қорытынды оғыздар қазақты құраған ру-тайпаларға жат емес.

Кілт сөздер: Оғыздар, қазақ ру-тайпалары, мифологиялық сюжеттер, этникалық негіз.

ORIGINS OF MEDIEVAL OGHUZS AND KAZAKH TRIBES: COMMON MYTHOLOGICAL PLOTS

ABSTRACT

Kazakh history has been spread along with myths and poems, and has been spiritual food of nomadic people for thousand years. There is an explanation that “Genealogy is one of the branches of history science which determines origin of nation and its expansion”. Therefore, we must research history of nation, which has common language, traditions, culture, and lived in vast territory for thousand years, not from the last 5-6 centuries, but from very ancient years, as genealogy shows.

The role of Oghyz component in the formation of Kazakh nation is one of the issues in the history science that has been out of consideration. The importance of the research is that from recent historical research and folklore samples (genealogical data, genealogical myths) and a group of material data can show us the active role of Oghyz components in formation of tribes that forms Kazakh nation from ancient centuries. Therefore, in the article we will analyse the role of Oghyz in the formation of Kazakh tribes and common mythological plots related to origin of medieval Oghyz and Kazakh tribes.

Kazakh genealogy starts from mythological person who is believed to be the origin of Kazakh nation – Alasha Khan and Oghyz Khan (Uyz Khan). This theory can be found in the genealogy of Mashhur Zhusip Kopeev. It states that “We are the generation of Uyz Khan. By the will of Uyz Khan first Kazakh tent-house (yurt) was made. Therefore, Kazakh called it “fur wall, Kazakh uyz ui”. In the work related to Kazakh genealogy called “Kazakh origin” it says that the origin of Kazakh starts from Adam, and his generation Ham, Sam, Yafes, then Uyz Khan, and other khans”. “Turk genealogy” published by B.Abilkasymov informs us about golden house of Oghyz Khan, while “Kazakh origin” states that the house made by Uyz Khan (in Kazan copy his name shown as Oghyz Khan) was made of fur.

One of the generations of Uyz Khan – Zhalaiyr, according to K.Zhalaiyr, was one of the tribes of Turk Kaganate, along with Duluga (Dulugat), Chumugun (Shumanak). Ancestors of Zhalaiyr migrated from Syr coast to the east in 8th century. At this time those nomads were called as “Ogyz”. There are many mythical data related to origin of tribes similar to Zhalaiyr originated from Ogyz among Kazakh people. Namely, Zhalaiyr, Kangly, Oshakty, Bozhban among Kongyrat and other tribes. We will research ethnic base of those tribes comparing to medieval Ogyz, making comparative analysis of mythical data.

In conclusion, we can see influence of Ogyz in ethical formation of tribes of Kazakh nation. This can particularly be proved by folklore data along with recorded data. Such examples that Ogyz ethnical names had influence on abovementioned tribes which forms Kazakh nation can be seen from tribal genealogy and mythical samples. It can be concluded that Ogyz has close connection to tribes that formed Kazakh nation.

Keywords: Oghuzs, Kazakh tribes, mythological plot, ethnic origin.

Қазақ халқының қалыптасуындағы оғыз компонентінің рөлі тарихнамада назардан тыс қалып келе жатқан мәселе болып табылады. Зерттеудің маңыздылығы соңғы жылдардағы тарихи зерттеулер мен ауыз әдебиеті үлгілерін (шежіре деректері, шежірелік аңыздар) зерттеу барысында пайдалана отырып қазақ халқын құрап отырған ру-тайпалардың қалыптасуында оғыздық компоненттің ежелгі дәуірлерден бастап белсенді рөл атқарғанын көрсетуге болады. Сондықтан да қазақ ру-тайпаларының қалыптасуындағы оғыздардың рөліне және ортағасырлық оғыздар мен қазақ ру-тайпаларының шығу тегіне қатысты ортақ аңыздық сюжеттерге талдау жасайтын боламыз.

Қазақ шежірелері қазақ халқының түп атасы саналатын аңыздық бейне Алаша хан мен Оғыз ханнан (яғни Уыз ханнан) басталады. Мұндай бастауды Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің шежіресінен де кездестіруге болады. Онда: «Біз Уыз хан ұрпағынанбыз. Дәл осы Уыз ханның қалауы бойынша алғашқы қазақ киіз үйі жасалынды. Сондықтан да, қазақтар «киіз туырлықты қазақ, уыз үйім» делінген. Халықтың генеалогиясына қатысты жазылған «Қазақтың түбі» жазбасында қазақтың шығу тегі Адам атадан, одан таралатын Хам, Сам, Яфестен басталады да, одан әрі Уыз ханға, кейінгі хандарға келіп тіреледі, – деп жазылған.

Осы Уыз ханның ұрпақтарының бірі саналатын жалайырлар Қадырғали Жалайырдың пайымдауынша оғыздардың дулуга (дулугат), чумугун (шуманак) руларының қатарында Түрік қағанатының құрамына болған. Жалайырдың ата-бабалары VIII ғасыр тұсында Сыр бойынан шығысқа қоныс аударады. Ол кезде бұл көшпелілер «оғыздар» деп аталатын. Жалайырлар тәріздес қазақ халқының арасында оғыздан таратылатын ру-тайпалардың шығу тегіне байланысты бірнеше аңыздық деректер кездеседі. Олардың қатарында: жалайырлар, қаңлылар, ошақты, қоңыраттың ішіндегі божбандар және т.б. рулардың этникалық негіздерін ортағасырлық оғыздармен байланыста аңыздық деректермен салыстырмалы түрде талдаулар жасай отырып, қарастыратын боламыз.

Н.Я. Аристов жалайырлардағы балғалы және қайшылы руларының түрікмендермен туыстас екендігін жазады [1, с. 407]. Бұл өз кезегінде жалайырлардың ортағасырлық оғыздық құрылымдардың бір тармағы екендігін тағы да айқындай түседі. Сондай-ақ жалайырлардың ақмарқа және қарамарқа деген бөлінісі түрікмендер этногенезін құрап отырған оғыздардың аққойынлы және қарақойынлы тайпаларымен арақатынасы болуы мүмкін деген ойды туындатады. Себебі Ұлы жүз құрамындағы сөз болып отырған жалайырлардың Шуманак тармағынан тарайтын Сыпатайлардың құрамындағы алты атаның қатарында Ақмарқа және Қарамарқа аталады. Мұндағы ру-тайпалар атауларындағы ұқсастық ортағасырлардағы оғыздар құрамындағы тайпалардың кейінгі түрікмендер және қазақтар арасын этникалық байланыстырушылар екендігін көрсетеді. Өз кезегінде оғыздардың құрамындағы аққойынлы және қарақойынлы тайпалары түрлі саяси және шаруашылық жағдайларға байланысты оңтүстік батысқа жылжи отырып, Иран жеріне барып, XV ғасырда жаңа мемлекеттік құрылым құрған болатын.

Аңыздарда Қожа Ахмет Йассауи тұсындағы түрікмендер Түркістан маңында өмір сүріп, егін және мал шаруашылығымен айналысқан делінеді. Түрікмен әскербасылары Ақман мен Қараман Қожа Ахметтің түрікмендерге деген қатынасына көңілдері толмай, салынған ауыр салықтан құтылуды ойластырады. Арада келіспеушіліктер орын алып, Қожа Ахмет оларды Түркістаннан қуып жібереді. Мұнда тағы да мынадай бөлік бар: Ақман мен Қараман Қожа Ахметтің қарғысынан кейін адам басты итке айналып кетеді де, биік тауға шығып, халыққа: «Оғыздан тараған халық және ақ пен қара тайпаларына қатысы барлар, соңымнан еріндер. Біз сендерді есігі желдің көмегімен ашылып, жабылатын өлкеге алып барамыз», – дейді. Самарқан түрікмендерінің арасында да осыған ұқсас аңыз кездеседі. Онда Түркістан қаласында өмір сүрген Ахмет Йассауидың жылқы үйірінен бір жылқы жоғалады. Ахмет екі түрікменнен күдіктенеді. Олардың есімдері Ақман және Қараман еді. Олар мұндай күдікке ренжіп, кек алмақшы болады. Сондықтан да өздерінің жылқысын Ахметтің үйіріне жасырын қосып жіберіп, кейіннен өздерінің күдіктерін жариялайды. Ахмет барлық

түрікмендердің Түркістан төңірегінен кетуін бұйырады да, олар Қызылқұм арқылы оңтүстікке кетеді. Нұрат тауына жеткен Ақман және Қараманның ұрпақтары осында қалса, өзге жақындары Өмудариядан әрі асады. Нұрат тауында тұрақтаған бөлігі кедей-кепшіктің күнін кешеді де, ақсақ-тоқсақ деген лақап атты иемденді [2, с. 125]. Мұндағы қоныс аудару тұсы XVII ғасырдағы Әбілғазының еңбегіндегі түрікмендердің бір бөлігінің Сырдариядан батысқа жылжуы туралы мәліметінен көрінеді. Ол: «Қылық-бек, Қызын бек, Қараман бек бастаған көптеген ел Маңғышлаққа кетті. Олардың арасында имирлер, дукерлер, игдирлер, човдурлар, қарқындар, салырлар мен ағарлар болды», – деп көрсетеді [3, с. 68]. Бұл айтылғандар сондай-ақ, түрікмен-оғыздардың оңтүстік-батысқа жылжуымен сәйкес келеді. Өмудария жағалауына, Хиуа оазисіне, Маңғышлақ жартыаралына түрікмендердің көшуі шынында да орын алып, сондағы халықтармен олардың қақтығысқа түсіп, араласуына алып келді. Дегенмен де, олар өз тілдері мен дүниетанымдарын сақтап қалды.

Оғыздармен тікелей этникалық байланысы болуы мүмкін деп Орта жүздің құрамындағы Қоңырат руының Божбан атадан тараған тобын да есептеуге болады. Оған лингвистикалық талдаулар жасау барысы мынадай тұжырым жасауға алып келді. Біздің баяндамамыз мифологиялық, фольклорлық деректермен байланысты болғандықтан осы бағытта талдаулар жасап өтейік.

Мұндағы көрсетіліп отырған Жаманбайдың ұрпақтары – божбандар бүгінде Қызылорда облысы, Жаңақорған ауданының Бесарық ауылдық округінде, Оңтүстік Қазақстандағы Бөген елді мекенінде шоғырланған.

Қоңыраттардың пайда болуы жөнінде мынадай ақпараттарды келтіре кетуді жөн көрдік: «Малыби өз заманының өте озық тумасы еді. Үш жүзге басшылық етіп сыртқы жауларынан қорғануда ақылды басшы бола білген. Оның екі әйелі болған: Құндыз және Жезбике. Үлкен әйелінен Күнті дүниеге келіп, одан Сұпы, Бақи туады. Ал Сұпыдан – Маңғытай, Сеңгіл; Бақидан – Құдайберді; Құдайбердіден төрт ұл: Жаулыбай, Аманбай, Сүдембай, Сүйінбай тарайды. Ал екінші әйелінен Түкі, одан Байқошқар, Аққошқар, Жаулыбай; Байқошқардан Ақболат; Аққошқардан Қайрак, Божбан тарайды. Осылардан өсіп-өнген ру қоңырат елі деп аталған» [4, б. 139].

ҚҰЭ-да: «Божбан – қазақ халқының құрамындағы ру. Шежіре бойынша, Орта жүздегі қоңырат тайпасынан таратылады. Шежірелік аңыздарда Божбан батырдан таралған ұрпақтар деген дерек бар. Божбаннан таралған белгілі адамдар арасында Байбөрі байдың баласы әйгілі Алпамыс батыр мен оның ұлы Жәдігер есімдері де аталады. Божбаннан Қожағұл, Жәукім, Итемген, Құлым, Бекарыс, Тоқпақ, Жұмық, Ұржық аталары өрбиді. Ұраны – Алатау, таңбасы – босаға» [5, б. 354].

Міне, қоңыраттар құрамында аталып отырған осы Божбанды ортағасырлардағы Көктүрік қағанатының негізін салушы Боджман қаған ретінде көрсетуге бірнеше дәлелдеріміз бар дейді О.Д. Бекжан: «Бірінші дәлеліміз: рулық шежіреде Божбан атаны дүние жүзіне әйгілі Алпамыс батырдың өзі деп көрсететін нұсқалар бар. ҚСЭ-да Божбан ата туралы дерек берілген. Онда: «Божбан – Орта жүз, Қоңырат ішіндегі Көтенші руынан тараған ата. Шежіре бойынша Божбаннан Ұржық, Жұмық, Қожағұл, Жәукім, Итемген, Құлым, Бекарыстан, Тоқпақ дейтін сегіз ата тарайды. Аңыз бойынша, Божбан – Жиделі-Байсындағы Алпамыс батырдың ұрпағы, бала кезінде Көтеншіге келіп сіңген. Көтеншіден тараған Сары, Сапар, Маңғытай, Саңғыл елдерімен бірігіп, «Бес Божбан» атанған. Божбан Қазан төңкерісіне дейін Шымкент уезінің оңтүстік-батысын, Сырдың екі жағын мекендеген. Таңбасы – Қоңыратқа ортақ босаға (Π)» [6], – делінген.

Мұны жалпылай айтсақ, бір деректерде Божбан атаның Алпамыс батырдың ұрпағы ретінде суреттелгені, ал екінші бір деректерде Алпамыстың өзі Божбанның ұрпағы, ал келесі бір дерек топтарында Божбан мен Алпамыс екеуі де бір адамның аты ретінде көрсетілгені сияқты бірнеше нұсқалар мен айырмашылықтардың орын алуына тоқталуға болады. Яғни «бір деректерде, «Божбан» Жиделі Байсындағы Алпамыс батырдың ұрпағы, бала кезінде Көтеншіге келіп сіңісіп кеткен десе, екіншіде, Алпамыс батыр «Божбан еді» дейді» [7].

Талдаулар жасай келе деректерде кездесетін Алпамыс пен Боджманның арасындағы байланыстың бар екендігін ашуға тырысып бұл екеуі әртүрлі кезеңнің сипатын бойына жинаған эпостардағы кейіпкерлер деп санауға болады. Мысалы, «Қорқыт Ата кітабындағы» Алып Бамсы Алпамыс дей келіп, Манас, Алпамыс, Алып Бамсы, Боджман – бір кейіпкер дегенді алға тартады. «Алпамыс есімі Боджман қаған атынан туған. Оның шығу төркіні есім буындарын алмастырып айтудан пайда болған. Мысалы, қазақ есімдерінде Байбөрі – Бөрібай, Байсары – Сарыбай тәрізді буын-сөздерді ауыстырып айтудан Боджман – Манбодж болып өзгеріске түскен деуге болады. [8, б. 93].

Тағы бір этимологиялық талдау бойынша «Оғызнама» жыры және «Қорқыт Ата кітабында» кездесетін «үш оқ», «боз оқ» бөлінісіндегі «боз оқ» атауы қоңыраттар құрамындағы божбан атауында сақталып қалған болса керек. Мұны былайша түсіндіруге болады: «боз+оқ+ан» = «бозоған» = «божыбан», бұдан «божбан» келіп шығады. Тілдік өзгеріс заңдылықтарын ескерер болсақ, «к» дыбысының «ғ» дыбысына айналатынын айтуға болады. Және «-ан» жұрнағы парсы тіліндегі көптік жалғау болып келеді. Осы компоненттер тұтаса келе «боз оқтар» деген мағынаға алып келеді [9, б. 314-315]. Осы ретте Есіркеп Кәрібайұлы жазған «Қоңырат шежіресінде» келтірілген халықтық этимологияны келтірелік: «Игілікті әкесі «Бозжігітім», «Бозжаным» деп жүріп, ол «Божбан» атанып кетеді» [10, б. 9]. Сондай-ақ тағы бір шежірелерден Жолдыбай деген кісі момын, сөйлемей бозарып отыра бергендіктен де «Божбан» атанып кетіпті деген түсіндірмені де кездестіруге болады [10, б. 65].

Фольклорлық үлгілердің қатарында халық арасында кең таралған «Алпамыс батыр» жырында кездесетін Байбөрі деген кісінің баласы Алпамыс божбандардың атасы ретінде көрсетіледі. Ал бұл халықтық шығарма оғыздардың дастаны «Байбөрі баласы Бамсы-Байрақ туралы жырдан» бастау алады.

Осындай пікірді академик Әлкей Марғұлан да береді. Онда мынадай жолдар бар: «Алпамыс» жыры көп тайпаға мирас болған ескі жыр, «Бамсы» жырының бір түрі. Ол Алтай тауынан бастап, Орта Азия, Кавказ жеріне дейін таралған әфсана. Оғыз-қыпшақ тайпалары оны мыңдаған жыл есіне берік ұстап, ұлы аңызға айналдырған. Бұл жырды ескі қалпында осы күнге дейін айтып келген қазақ, қарақалпақ, өзбек ақын-жыраулары. Бұларда (әсіресе қазақ пен қарақалпақта) «Алпамыс» жырының ескі сюжеті мен құрылысы берік сақталған эпосты айтып қалыптастыруда ұйытқы болған оғыз елінен тарап шыққан қоңыраттар. Олар екі жерді қоныс етіп қалған. Бірі Сырдарияның өңірі – оғыздардың ескі жұрты, екіншісі Жиделі Байсын – Әмударияның бойы, сыртқы оғыздардың мекені. Ерте дәуірдегі оғыздар, олардан кейін шыққан қоңыраттар жаз бойы Сарыарқаны, Торғай, Тобыл, Жайық бойын жайлап, қысқа қарай жылы жаққа, Сырдың, Әмударияның алқабына барып қыстайтын болған. ...Жиделі Байсындағы қоңыраттар бұрын Сарыарқаға дейін жайлап жүрген. Тек соңғы ғасырларда ғана қоныс шалғайлықтан байланысын үзіп алған. Бұл «Алпамыс» жырының сюжеті екі елде өзгерусіз сақталуынан да көрінеді» [11, б. 22].

Әбілғазы өзінің «Түрікмен шежіресінде» Оғыз ханның күннен туған алты ұлынан тараған ұлдарының аттарын айта келе, «... Сорқы бұ уақытта Сорқыхи дейді» деген үзіндіні келтіре кетуімізге болады. Мұндағы Сорқының қоңырат ішіндегі жетімдерден тарайтын Соркүйік (Сұркийік) руының атауы болуы мүмкін деп те болжам жасауға болады.

Осы айтылғандардан туындайтын ортақ қорытынды тарихи деректер оғыз тайпаларының қазақтың құрамындағы тайпалық бірлестіктерінің жаңа этникалық одақтарының қалыптасуына айтарлықтай елеулі ықпал жасағандарын, күні бүгінге дейін оғыз іздерін олардың этникалық құрылымдарынан кездестіруге болатынын аңғарамыз.

Қорыта келгенде айтарымыз қазақтың орта жүздің құрылымын этникалық тұрғыдан құрауда оғыздардың да ықпалы болғанын байқаймыз. Мұны әсіресе, кезінде сегіз оғыз атанған наймандар тарихы анықтай түседі. Сонымен қатар оғыз этнонимінің Орта жүзді құраған басқа да ру-тайпаларға өзіндік ықпалы болғанын іргелі қоңырат тайпасының рулық шежіресін қарастырғанда тағы да байқаймыз. Мұны фольклорлық деректер де мақұлдай

түседі. Осы айтылғандардан шығатын қорытынды оғыздар қазақты құраған ру-тайпаларға жат емес.

Әдебиеттер

1. Аристов Н.А. Заметки об этническом составе тюркских племен и народностей и сведения об их численности // Живая старина. – СПб., 1879. – Вып. 3-4. – С. 277-456.
2. Хорошхин А. Народы Средней Азии. Материалы для статистики Туркестанского края. Вып. 3. – СПб., 1874. – 328 с.
3. Кононов А.О. Родословная туркмен. Сочинения Абу-л-Гази хана Хивинского. – М.-Л., 1958. – 230 с.
4. Алпысбес М. Ұлт шежіресіндегі айтулы ел аналары мен ханымдар // Қазақ хандығы тұсындағы ханымдар мен арулар: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары (даярлаған Д.Қамзабекұлы). – Астана: «Форма Плюс» баспасы, 2015. – Б. 132-145.
5. Божбан // Қазақстан. Ұлттық Энциклопедия / Бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 1999. – 720 б.
6. Божбан // ҚСЭ. – 2 том. – Алматы, 1973. – 371 б.
7. Сәдібеков З. Қазақ шежіресі. – Ташкент: Узбекистон, 1994. – 103 б.
8. Бекжан О.Д. Көне түркі күл жазуындағы белгісіз еріндік буынды екінші кірігіңкі дауыссыздардың мағынасы мен таңбасы // Вестник ПГУ. – Серия филологическая. – №2. – 2011. – С. 91-110.
9. Қошым-Ноғай Б.С. Тіл ұшындағы тарих («Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққаны туралы»). – Алматы: Жазушы, 2003. – 496 б.
10. Қоңырап шежіресі / Есіркеп Кәрібайұлының жазбалары бойынша құрастырып толықтырған Б.Серікбайұлы Қошым-Ноғай. – Алматы: Жалын баспасы, 1992. – 80 б.
11. Марғұлан Ә. Ежелгі жыр, аңыздар / Ғылыми зерттеу мақалалар. Құрастырған Р.Бердібаев. – Алматы: Жазушы, 1985. – 368 б.

KİBUTZ'LARDA EĞİTİM

Dr. Güliz KAYMAKCI
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Volkan DURAN
İğdır Üniversitesi

ÖZET

Okul, toplumsal işlevi bakımından, aile ve çocuğun dinamizm içerisinde geleneksel eğitim metotlarında okul-aile işbirliğinin hat safhada tutularak sürekli bir ilerleme kat etmenin hedeflendiği bir yapılanmadır. Geleneksel sistemlerde çocuk, okulun ve ailenin denetimi altında kendini “özgür bir birey” olarak düşünerek, aileye ve devlete bağlılığı ile sistemin kalıplaşmış değer yargılarını içeren bir mekanizma içinde eğitilerek yer almaktadır. İsrail’de ise geleneksel ailelerin çocuk yetiştirme metotlarına ve okul-aile ilişkilerine yeni bir bakış açısı kazandıran gelişme olarak “Kolektif Çocuk Yetiştirme” sistemi kullanılmaktadır. “Kolektif çocuk yetiştirme” aslında Kibutz hareketinin doğmasına ortam hazırlayarak hem tarım hem de eğitimde daha önce uygulanmamış bir yaşam biçiminin oluşmasına yol açmıştır. Kibutz, birlikte hareket etme bilincinin olduğu ve ortak mülkiyete dayalı tarımsal faaliyetleri artırmaya yönelik İsrail’de kurulan yerleşim yerleridir. Günümüzde yaratılan aile modellerinde, çocuk ailenin her şeyidir ve aile çocuğun varlığını sürdürebilmesi için vardır. Ancak Kibutzlarda eğitim otoritesi, Kibutzlarda doğan tüm çocukların yetiştirilmesinden, yiyecekleri, giysileri ve tıbbi tedavilerinin sağlanmasından sorumludur. Kibutzlarda eğitim, doğumdan dört gün sonra, bebek ve anne hastaneden taburcu olunca başlamakla beraber çocuklar liseden mezun olup kibutza gidene kadar kalacağı “Çocuklar Derneği’ne” giderek zamanla sürekli akranlarıyla beraber kalacakları evlerde yaşamaktadırlar. İlkokul eğitimi her kibutza sağlanmakla beraber orta dereceli okullar için birkaç kibutzun bir araya gelerek oluşturduğu okullar vardır. Çocuklar 18 yaşına kadar 12 yıllık kesintisiz eğitime tâbî tutulurlar. Bu süreçte de her gün, gün içerisinde belirlenen sürelerde ana- baba ziyareti yapabilen çocukların, küçük yaştan itibaren farklı ve daha önce başka toplumlarca uygulanmamış bir eğitim yöntemiyle farklı yapılarda karşımıza çıkan alışlagelmişin dışında bir eğitim modeli ile eğitildiği görülmektedir. Bu çalışmada Kibutzlarda eğitim anlayışı ve sistemi incelenecektir. Çalışma doküman analizi yöntemiyle verilerin toplanması ve yorumlanmasıyla yapılmıştır. Sonuç olarak ise kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının hedeflendiği Kibutzlarda yapılan eğitimin çocuğun kolektif eğitimiyle ailenin önemini geleneksel toplumlardaki eğitime kıyasla azalttığını, eğitimde akranları ile paydaş olma ve grup çalışmasına yatkınlık dolayısıyla da üretimde daha hızlı ve toplumsal çalışma ile üretime yüksek oranda katkı sağladıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kibutz, İsrail, Eğitim

EDUCATION IN KIBBUTZ

In terms of its social function, the school is a structure that aims to make continuous progress possible by keeping the school-family cooperation in the traditional education methods within the dynamisms of the family and child. In traditional systems, the child becomes extinct as a “free individual” under the supervision of the school and the family and educated within mechanisms including the stereotyped value judgements of the system in a manner committed to the family and state. In Israel, the Collective Child Raising system is used as a development that brings a new perspective to traditional families' methods of child rearing and school-family relationships. Collective child rearing has in fact created an environment for the birth of the Kibutz movement, leading to the creation of a way of life that has not been implemented in both

agriculture and education before. Kibutz are places set up in Israel to increase the consciousness of collective action and agricultural activities based on shared property. In family models created today, the child is everything in the family and the family exists to sustain the child's existence. However, the education authority in Kibutz is responsible for raising all children born in Kibutz, providing food, clothes and medical treatments for them. Education in Kibbutz begins four days after birth, when the baby and mother are discharged from the hospital, although the children graduate from high school and go to the "Children Association" where they will stay until they go to the kibutz, they live in homes where they will constantly stay with their peers. While primary school education is provided at each kibbutz, there are schools that are formed by bringing a few kibbutz together for secondary education. Children undergo 12 years of uninterrupted education until the age of 18. In this process, it is observed that children who can visit their parents every day within the specified time periods are trained with an unusual education model from a young age that has not been applied by other societies. In the current study, education concept and system in Kibbutz will be examined. The study was conducted by collecting data with document analysis method and analyzing and interpreting the collected data. As a result, the education given in Kibbutz, where it is aimed to ensure equality between men and women, reduces the importance of family in child education by using collective education compared to traditional societies and thus it trains citizens prone to sharing and cooperation so that they contribute to production more effectively.

Keywords: Kibbutz, Israel, Education

1. GİRİŞ

21. yy da eğitim sistemlerinin işlevselliği bir yandan da üretim ve ekonomik gücün artırılmasını sağlamakla da ölçülmektedir. Günümüzde hükümetler ekonomik güçlerinin artmasını sağlayacak yeni kaynaklar aramakta ve bir kısmını da eğitimsel olarak yapılandırmaktadırlar. Ülkelerin mali güçleri ile bu gücün eğitimsel nedenleri arasındaki bağlantıyı anlamlandırma hususunda İsrail dikkat çekmektedir. İsrail yüzey ölçümü olarak çok da büyük topraklara sahip olmamasına rağmen tarımda ve ticarete dünyanın birçok ülkesini geride bırakmaktadır. Ülkenin bu konudaki üstünlüğü elde etmesi ise iki ayrı işletme tipinin çok iyi çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bunlar; Kibutz, Moshav (Moshav Ovdim ve Moshav Situfi olarak ikiye ayrılırlar.) ve Volcani Center (Volcani Institute of Agricultural Research)’lerdir. Bunlardan Volcani Center (ARO’lar) yaptıkları AR – GE çalışmalarıyla Kibutz ve Moshavlara bilimsel açıdan destek olmaktadır (Taşlıgil ve Şahin, 2012).

Kibutz; sözlük anlamı “İsrail’de ortak çalışma esaslarına göre oluşturulmuş tarımsal topluluk” veya “Topluluğu oluşturan yaşlı ve çocuklar dışında herkesin ücret almadan çalışmak zorunda olduğu, gıda maddelerinin gereksinimlere göre dağıtıldığı, başlangıçta Filistin’e göç eden Yahudilerin işlenmemiş toprakları ortaklaşa işleme gereksiniminden doğan, daha sonra yasal esaslara bağlanan İsrail’deki örgütlenmiş tarım toplulukları” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Sözcüğün çoğulu Kibutzim olup, üye kişilik grup olması durumunda ise sözcük Kibutznik olarak ifade ediliyor (Anonim, 2020)

Kibutzlar İsrail’de ortaklaşa kullanılan yerleşim bölgelerine verilen genel isim olmakla beraber bu ortaklaşa yaşam sistemi İsrail devletinin kuruluşunda önemli bir yere sahiptir. Bu sistem, Degania tarafından 19. yüzyılın başında kurulmuş olup, felsefik temelleri ise Saint Simon, Proudhon, Robert Owen ve Martin Buber gibi filozofların tarafından atılmıştır. Tarım amaçlı başlayan sistem günümüzde ortalama 1000 nüfuslu 250’den fazla topluluk ve endüstri ve yüksek teknoloji tesislerini içererek İsrail nüfusunun %3’ünü oluşturuyor. Komünizme örnek

olarak gösterilen bu kolektif çiftlikler, İsrail'in kurulmasında ve gelişmesinde rol alan devlet adamları kuşağının da yaşamlarının bir kısmını geçirdiği yerler olarak biliniyor (Anonim, 2020). Kibutzlar, üretimde "herkes kabiliyetine göre yardım etmelidir" ilkesine göre hareket eder. Tüketimde ise bu ilke herkesin ihtiyacına göre olmaktadır. Temel ihtiyaçlar merkezi yapılar yoluyla hazırlanan hizmetler tarzında yerine getirilir. Kubitz üyeleri ev, elbise, yiyecek, ihtiyarlık ve hastalık anında gereken bakımı eşitlik esasına göre paylaşırlar. Ayrıca üyelerin özel ihtiyaçlarına yönelik imkânları da vardır. Bu ihtiyaçlar için ayrılan miktar, kibutzun refah seviyesine ve kişisel bütçelere bağlı kibbutzdan kibutza değişmektedir (Taşlıgil ve Şahin, 2012).

2. KIBUTZ'LARDA EĞİTİM

Kibutz'un farklılığı sadece toplumsal ayrımından değil, aynı zamanda İsrail toplumu için kolaylaştırıcı bir model olma anlayışından kaynaklanmaktadır. Kibutz'larda eğitim belli bir sosyal sınırdan yer alan ve önceden belirlenen hedeflerle başa çıkma istekliliğini de geliştirmek amacıyla da içermektedir. Her ne kadar böyle bir amaç bireyin özerkliğine vurgu ve aşırı bir ortak çalışma gibi güçlü bir kombinasyonu gerektirse de ideolojik olarak nesiller arası sürekliliği vurgularken, aynı zamanda sosyal izolasyon ve değişen eğitim yeniliklerini kolaylaştırabilecek harici mesajların akışına izin verir. Dahası, kurulduğu günden beri Kibutz eğitimi kavramsal bağlamda işlev görmektedir (Cohen, 1976; Avrahami, 1989). İlk Kibutz'un kuruluşundan bu yana yaklaşık yüz yıl geçmiş olmasına rağmen, 1995 yılında ekonomik nedenlerden dolayı Kibutzlar ideolojik ve örgütsel bir kavşak noktasında bulunmuştur (Harel, 1993; Ravid, 1994). Kibutz eğitim modeli, kuruluşundan önce 1930'larda ve 1940'larda aslında yapılanmaya başlamıştı (Kanter, 1972). Kibutz'larda eğitim iki şekilde temellenmiştir. Birincisi; komünün Kibutz olarak ifade edilen kolektif bir ebeveyn olarak algılanan çocukların eğitiminde çocuklar, Kibutz üyeliği için hazırlanarak, bunu takip eden nesillerin üye olacak şekilde devamlılığın sağlanmasıdır. İkinci temel ise, bu rolün aileye telkin edilmesinin kısıtlanmayarak aileye olan bağlılığın da kopmaması şeklindedir. Gelecek nesilleri eğitmek ise üç görev içermektedir. Birincisi, çok yönlü eşitlikçiliğe ve kapsamlı paylaşıma; ihtiyaca göre adalet anlayışı, her birinin katkısına dayanan faydaların tahsis edilmesinin aksine bireysel; kendi içinde bir amaç olarak çalışmak, esas olarak elle çalışmak; katılımcı, demokratik karara yapımı; Kibutz sınırları dışındaki sosyal adalete ve ulusal sorumluluğa değerlerinin aşılmasıdır. Bu görev tanımı içerisinde ahlaki yargılarda bulunma, değer açıklamalarına katılma ile sosyal ve politik meseleler üzerine durmak da bulunmaktadır. İkinci görev, ortak bir yaşam tarzı için beceriler geliştirmektir: kişinin egosunu kontrol altında tutabilmesi; yatırım yapmak, maddi tazminat olmaksızın iş ve toplum; ikili sistemde verimli çalışabilme, aynı anda görev ve dayanışma odaklı ilişkiler; ve karşılıklı bağımlılık, örtüşen sosyal ağlar ve gerginliklerden kaynaklı olarak oluşan psikolojik baskılara dayanma şeklinde sıralanabilir. Üçüncü görev ise, topluma ve paylaşılan işletmeye duygusal bağlılığı beslemektir. İdeal tipte kibbutz eğitiminde yukarıdaki hedeflerle ilintili olarak altı yapısal özellik ayırt edilebilir; Birincisi, çocuğun koordineli iki odaklarının varlığıdır. Enstrümental ve ideolojik eğitimde eğitim kurumları çocuklar ve aileler için destekleyici ve etkileyici ortamlardır (Talmon-Garber, 1972).

Tamamlayıcı olmasına rağmen, eğitimciler ve ebeveynler arasındaki işbölümü gerginlik içinde değildir. Ebeveynler ve çocuk için "ben" ve "benim" ifadelerinin aksine çocuk evinde ise toplumsal olarak grubu karakterize eden "biz" ve "bizimkinin" ifadeleri kullanılmaktadır (Faigin, 1958). Bu iki kurum arasındaki sınırlama çocuğa yetişkinler ile ilgili müzakere yeteneği kazandırarak bireyin özgürlüğünü artırır. Yaş grubunun merkeziliği, küçük fakat kapsamlı bir modeldir. İstikrarlı ve sürekli grup çocuğu eğitim yoluyla ilerlerken destekler yaş

evrelerine göre, yaş evlerinin ve eğitimcilerin değiştirilmesi yoluyla çocuğun yaşamında bir merkez oluşturur ve böylece ailenin merkeziliği ile rekabet eder. Kentsel çocuğun rol seti çeşitli sosyal gruplar arasında dağılmışken, Kibutz çocuğun rol seti bir grup içinde sınırlandırılmıştır. Bu grup aslında çocuğun yaşadığı, öğrendiği, eğitim gördüğü, resmi ve gayri resmi faaliyetlere katıldığı, boş vakit geçirdiği ve arkadaş olduğu bir sistemdir. Bu işlevsel bütünlük, grubun bireyin yaşam alanı içerisinde kontrol gücünü artırır. Ancak kişilerarası ilişkilerde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan çatışmalar boyuna ve yoğun bir etkileşim sisteminde gelişen duygularla yakın ve simetrik yarı kardeş ilişkileriyle dengelenir (Faigin, 1958; Ross ve diğerleri, 1992). Bu tip ilişki, görevle ilgili ve etkileyici ilişkiler arasında sürekli bir geçiş sağlar. Bireyin ortak hedeflere ulaşma yolunda işbirliği yapmayı ve kişisel hedefler için çabalarırken başkalarını düşünerek empati yapma yeteneğini geliştirir (Bar-Yosef, 1959).

Toplum ve eğitimin birleşmesi üçüncü özelliktir. Çocuk evi, akran eğitimi, grup, aile, okul ve toplumun hepsi birbirlerinin değiştirilebilir birimleri olarak işbirliği yapmak zorundadır (Segal, 1955; Golan, 1961). Böylece hem örgün hem de yaygın eğitimin koordineli bir sistemi oluşur. Kibutzlarda eğitimin topluma yakın olması, rol modelleri ve rehberlik, ebeveynler ve profesyonel eğitimciler vasıtasıyla gerçekleşir. Her Kibutz üyesi rol model veya mentor olarak hizmet verebilir. Öğretisizleştirme, çocukların farkındalığı sürekli olarak inceleyebilmeleri ile sınırlıdır. Öte yandan sosyalleşme esnasında verilmesi hedeflenen eğitim mesajları sosyal gerçeklikle uyumludur. İnançlar ve faaliyetler çocuğun sadece ailesinin değil aynı zamanda ebeveynleri ve eğitimcileri bir paylaşım olarak algılamasını sağlar. Kibutz üyelerinin çocuklarına duygusal yaklaşımı ortak girişime devam etme duygusunu güçlendirmeye hizmet eder.

Okul da dahil olmak üzere eğitim, Kibutz gündeminde öne çıkan bir konudur. Eğitim ve topluluğun çalışma ödevleri iç içedir ve eğitimsel ve eğitimsel olmayan bir rotasyon ile verilen roller profesyonel olmayanların eğitim faaliyetlerine katılmalarını sağlar (Ben-Peretz ve Lavi, 1982). Çocuklar ve ergenler Kibutz iş gücüne önemli ölçüde katılırlar. Onlar aynı zamanda ortak festivallerin çoğunda ve okul yıllarının sonu, Bar Mitzva, okul mezuniyeti gibi kendi törenlerinde yer alarak tüm topluluk için şenlik zamanlarını oluştururlar. Topluluk eğitimi ise devlet eğitiminden pratik özerkliği ile güçlendirilmiştir.

Modelin dördüncü özelliği ise çok yönlü bir okul sistemidir. Seçici olmayan, mesleki, estetik, ahlaki, sosyal ve ideolojik eğitimi birleştiren kurum bu eğitimi ahlaki ve ifade edici yönler üzerinde işlevselliğe kısmen öncelik vererek gerçekleştirir (Golan, 1961). Çalışmalar ise disiplinlerarasıdır; genel kültür, toplum ve bilim sorunları gibi belirli sorular etrafında dönen "projelerde" çerçevelenir (Alterman, 1973). Gerçek hayattaki sorunlar bireyin kendi iyiliği için bilgiye göre önceliklidir; kritik düşünce yeterliliğe tercih edilir. Deneme ve araştırmaya dayalı öğrenme süreci, sürecin son ürünü kadar önemlidir. Çaba, ahlaki açıdan uygun davranış, topluma katkı - hepsi akademik başarılar kadar değerlidir (Lavi, 1973). Akademik olmayan faaliyetler - her şeyden önce - tamamen okul müfredatı ile entegre olmakla beraber mükemmel olmak ve böylece sınırlamak için çeşitli fırsatlar sunar. Akademik profilin azalmasıyla birlikte amaç ve faaliyetlerin çeşitliliği, öğrenmede yüksek derecede eşitlikçilik ve komünalizme izin verir. Bu öncelikle doğru öğrenci-öğretmen ilişkilerini de karakterize eder. Kolektif başarı kişiye göre öncelikli olup bireysel çalışma teşvik edilmesine rağmen, işbirliğine değer verilir. Sınavlar yerine proje hazırlamak gibi esnek bir değerlendirme yöntemi ise standart derecelendirme sisteminin yerini alır. Kibutzlarda seçim olmamakla beraber yetenek gruplaması ile fakir öğrencilere müfredatın yalnızca üst sınıflara bireysel akademik yetenek hususunda ilerlemekten daha çok yardım etmeyi amaçlayan bir eğitim modeli görülür. Genel nüfus arasında bir ayrıcalık olduğu bir zamanda bile 12 yıllık eğitimin tamamlanması teşvik edilmiştir.

Enstrümantal vurguların ahlaki ve etkileyici olanlara kıyasla zayıflaması, okulda kontrol sorunu ve onun kişisel otorite dayalı olmasını kolaylaştırır. Eğitimci ve sınıfın kamuoyu öğrencinin içsel motivasyonunu etkiler. Öğretmen çalışmalarını ve sınıfın ötesine uzanan bir "eğitimci" olarak algılanır ve öğrencileriyle yakın kişisel ilişkisini sürdürür. Oysa geleneksel öğretmenin rolü bilginin tek yönlü, özel ve yetkili olarak aktarılmasıyla sınırlıdır, eğitimci yetişkin toplumu ve kültürü ile gençlerin alt kültürü ve özel ihtiyaçları arasında gayri resmi bir arabuluculuk yapar (Dar, 1995).

Modelin beşinci özelliği, bir bağlamda görev yönelimli olsa da ergenliğin özerkliğidir. Bu özerklik, kişisel özgürlük ve grup özerkliğine hak kazanacak kadar sorumlu ergenlerin bağımsızlık ve davranışsal yapılanmaları için psikolojik bir ihtiyaçtır. Bu program yetişkin eğitimciler tarafından yönlendirilen bir programdır (Golan, 1961). Bu özerklik, bir yaştan çok yaşlı bir yapı olan "Adolescent Society" de somutlaşmıştır. Ergenlerin yaşamını bir minyatürde çerçevelleyen, genellikle 14-18 yaş arası eğitim grupları aslında Kibutzların organizasyon yapısının da simülasyonudur denilebilir. Verilen özgürlük, ahlaki özerkliğin gelişiminde roller ve göreceli olarak kısıtlanmamış deneyler yapılmasını sağlar (Kohlberg, 1971). Bununla birlikte, merkezi toplumsal değerlere uygun yollarda kişisel ve grup deneyleri küçük yaş grubu çocuklara danışmanlık yapmak gibi değerli sosyal rollere erişime izin vererek marjinalliği ve sosyal sapmayı da en aza indirir (Zellermayer ve Marcus, 1972). Yılda 80-90 gün iş yükü topluluğun ürün ve hizmetlerinin yanı sıra kendi bakım masraflarının da ergenlerin yaşam alanlarında çerçevelendirilmesidir. Bu yapının önemli bir yönü, açıklığa kavuşturulması ve karar verilmesi gereken bireysel ve grup normları arasındaki çatışmalar da dahil olmak üzere günlük en sorunların sürekli varlığıdır. Bu ahlaki müfredat, bir sorunu eşitlik gibi ahlaki konular açısından çerçevelemeyi, adaletli davranarak, haklar ve sorumlulukların ışığında; sadece açık ve çeşitli görüşler kullanarak değil, aynı zamanda grubun şu ya da bu şekilde karar vermesinde geçerli olmayan görüşe meydan okuyan bakış açıları sunan, otoriter olmayan yetişkin eğitimciler yardımıyla meseleyi bağlayıcı bir grup kararı açısından çözmeyi sağlar. Bu da aslında ahlaki olgunlaşmayı sağlar (Snarey, 1987).

Son olarak, modelin altıncı özelliği, işyerinde ve ailede sorumlu rollerin benimsenmesinde ifade edilen sosyal yetişkinliğe kısa bir geçiştir. Bu, ordu hizmetinden hemen sonra gerçekleşir. Bu geçiş, özellikle Kibutz'a görev odaklı katılım yoluyla, ergenlik döneminde atılmıştır. Lise eğitimi sırasında gerçekleştirilen işgücü, ergen ve yetişkin rolü arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu köprüleme, çalışma rollerinin benimsenmesini gerektirmediği için sorumlulukların kolaylaştırılmasını sağlamaktadır. Bireyler kendini gerçekleştirme arayışında oldukları için; sürekli ekonomik büyüme ve yeni iş imkanı sağlayan örgütsel gelişimi içerisinde cesareti kırılan örgün gençlerin yükseköğretime yönelik kararsızlığını gidermek hedeflenmektedir. Buna yönelik olarak gençleri erkenden cesaretlendiren güçlü bir ailevi yönelim ve rol modeller ile üniversite çalışmalarına istekliliğin artırılması hedeflenmiştir (Shepher, 1969).

3. SONUÇ

Bütün dünyaya yayılmış olan göçmenlerin, İsrail'e dönmeleriyle beraber bir şeyler üretip ilk defa yeni gelmiş oldukları ülkede bir yerleşim birimi oluşturarak kurdukları sistemler olan kibutzlarda, aile kültürünü alt düzeyde aldıkları göz önünde bulundurularak daha çok toplu eğitimin gerçekleştiği görülmektedir. Günümüzde etkinliğini yitirmiş olan Kibutzlar farklı eğitim modellenmesi ile aslında topluluk mantığı ile üretim ve sosyalleşmenin hedeflendiği bir yapıdır. Bu eğitim modeli, eşitlikçi bir kurumun ihtiyaçlarına pratik bir çözüm olarak geliştirilmiştir. Çok az maddi kaynağa sahip olan Kibutzlar; kadınlara bu görevi yerine

getirmede önemli bir eşitlik sağlamayı amaçlayan öncü bir göreve yönelen bir topluluk olarak da karşımıza çıkmaktadır (Ron-Polani, 1960). Artık tüm gençlere tanınan üniversite eğitimi, üniversite dönemine kadar alınan eğitim doğrultusunda bireylerin toplu alınan kararlara bağımlılığı azaltıp azaltmadığı veya kibbutz dışındaki hayata adaptasyonda başarılı olup olmadığı merak konusudur. Günümüzde halen mevcut olan kibbutzlar geleneksel kibbutzlardan farklı olmakla beraber daha az ortaklaşmış yaşam topluluklarıdır (Helman, 1994).

4. KAYNAKÇA

- Alterman, L. (1973). The project method: elementary schools, in: A.I. Rabin & B. Hazan (Eds) Collective Education in the Kibbutz, 63-98 (New York, Springer).
- Anonim, (2020). Kibbutz Sistemi Nedir?. <http://www.celebialper.com/ulkeler/israil-filistin/kibbutz-sistemi-nedir.html> adresinden ulaşılmıştır. Son erişim tarihi: 09.05.2020.
- Avrahami, A. (1993). Attitudes of Kibbutz Youth to the Kibbutz-1986, 1992 (Ramat Efal, YadTabenkin) (in Hebrew).
- Bar-Yosef, R. (1959). The Pattern Of Early Socialization İn The Collective Settlements İn Israel, Human Relations, 12, 345-360.
- Ben-Peretz, M. ve Lavi, Z. (1982). Interaction Between The Kibbutz Community And The School, Interchange On Educational Policy, 13, 92-102.
- Cohen, E. (1976). The Structural Transformation Of The Kibbutz, in: G.K. Olchan & W. Hirsch (Eds) Social Change, 703-742 (New York, Wiley).
- Dar, Y. (1995). Kibbutz education: A sociological account. Journal of Moral Education, Vol. 24, Issue 3.
- Faigin, H. (1958). Social Behaviour Of Young Children İn The Kibbutz, Journal of Abnormal Social Psychology, 56, 117-129.
- Golan, S. (1961). Collective Education (Merchavia, Sifriyat Poalim) (in Hebrew).
- Harel, Y. (1993). The New Kibbutz (Jerusalem, Keter) (in Hebrew).
- Helman, A. (1994). Privatization and the Israeli kibbutz experience, a Journal of Rural Cooperation, 22, 1-2, 19-32.
- Kanter, R.M. (1972). Commitment and Community: Communes And Utopias İn Sociological Perspective (Cambridge MA, Harvard University Press).
- Kohlberg, L. (1971). Cognitive-developmental theory and the practice of collective moral education, in: Group Care: an Israeli approach (New York, Gordon & Breach).
- Lavi, Z. (1973). Methods of study and instruction in high school, in: A.I. Rabin & B. Hazan (Eds) Collective Education in the Kibbutz, 131-160 (New York, Springer).
- Ravid, S. (1994). Is The Kibbutz Undergoing A Value Change? Journal Of Rural Cooperation 22, 33-40.
- Ron-Polani, Y. (1960). In Search For Patterns Of Education İn The Kvutza, in: S. Vorm (Ed.) Sefer Yosef Bussel, pp. 118-138 (Tel-Aviv, Tarbut ve'Chinuch) (in Hebrew).
- Ross, H.S., Conant, C., Cheyne, J.A. ve Alevizos, E. (1992). Relationships And Alliances İn The Social Interaction Of Kibbutz Toddler, Social Development, 1, 1-16.

- Segal, M. (1955). Essays on Education (Tel-Aviv, Hakibbutz Hameuchad) (in Hebrew).
- Shepher, J. (1969). Familism And Social Structure: The Case Of The Kibbutz, Journal Of Marriage And The Family, 31, 68-573.
- Snarey, J. (1987). Promoting Moral Maturity Among Adolescents: An Ethnographic Study Of The Israeli Kibbutz, Comparative Educational Review, 31, 241-259.
- Talmon-Garber, Y. (1972). Family and Community in the Kibbutz (Cambridge, Harvard University Press).
- Taşlıgil N. ve Şahin G. (2012). Kolektif işletme Tiplerine Bir Örnek: Kibbutzlar, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5, 9, 213-229.
- TDK, (2020). Kibbutz. www.TDK.gov.tr adresinden ulaşılmıştır. Son erişim tarihi: 09.05.2020.
- Zellermayer, J. ve Marcus, J. (1972) Kibbutz Adolescence: Relevance To Personalitydevelopment Theory, Journal Of Youth And Adolescence, 1,143-153.

İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN AHŞAP GEMİLER

Doç.Dr. Nurdan Çetin YERLİKAYA

Yalova Üniversitesi

Uzman Esra AYIK

Haliç Üniversitesi

ÖZET

2019 yılının "Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı" olarak ilan edilmesi üzerine İslam denizcilik tarihine ait eserlerin de içinde bulunduğu Prof. Dr. Fuat Sezgin'in kurucusu olduğu İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi'nde sergilenen ahşap gemiler ele alınarak incelenmiştir. Müzede sergilenen ve İslam Bilim Dünyası için önemli bir yere sahip Karavela ve Dhow adındaki gemiler araştırılmıştır. 15. 16. ve 17. yüzyıllar arasında uzun yolculuklar için kullanılan ahşap Karavela gemisi, dönemin en önemli gemilerindendir. Dhow gemisi ise, Arap kökenli geleneksel ahşap bir gemidir ve ticaret için kullanılmıştır. İslam Bilim Dünyası ile bağlantılı olan bu gemiler evrensel olarak Dünya Tarihi'ni de etkilemişlerdir.

Anahtar Sözcükler: İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi, Karavela gemisi, Dhow gemisi

WOODEN SHIPS IN THE ISLAMI SCIENCE AND TECHNOLOGY MUSEUM

ABSTRACT

2019 was declared as "Prof. Dr. Fuat Sezgin Year" so, in this study, wooden ships in the Islamic Science and Technology Museum founded by Prof. Dr. Fuat Sezgin were examined. The vessels exhibited in the museum and named as Caravel and Dhow, which have an important place for the Islamic World of Science, were explored. The wooden Caravel vessel, which was used for long trips between the 15th, 16th and 17th centuries, is one of the most important ships of the period. The Dhow is a traditional wooden vessel of Arab origin and was used for trade. These ships, which are connected to the Islamic Science World, have influenced the history of the World.

Keywords: Islamic Science and Technology Museum, Caravel ship, Dhow ship

GİRİŞ

İslam bilginlerinin astronomi, tıp, geometri, coğrafya, optik, kimya ve denizcilik gibi alanlarda dünya bilim tarihine yaptıkları katkıların zenginliği oldukça büyüktür (İdin, 2018). İslam Bilim Tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin'in katkılarıyla tüm dünyaya görsel veriler ile İslam bilginlerinin eserlerini sunan İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi 24 Mayıs 2008 yılında kurulmuştur. Müze içerisinde İslam Medeniyetine ait 8. ve 16. Yüzyıllar arasında bulunan ve bu dönemler arasında

gelişen bilim ve teknik çalışmalarına ait eserler 3 bin 500 metrekairelik bir alanda kapsamlı bir şekilde görülmektedir. Müze Astronomi, saat ve denizcilik, tıp, savaş teknolojileri, fizik, matematik ve geometri, mimari ve şehircilik, kimya ve optik adı altında 8 bilim dalına ait eserlerden oluşmaktadır. İslam coğrafyasından Avrupa'ya gerçekleştirilen bilim ve teknoloji akımını canlandırmak için modeller, düzenekler ve aletler resimli ve yazılı arşive ve kaynaklardan yararlanılarak yeniden tasarlanmış ve yapılmıştır. Müze İslam Bilim ve Teknoloji tarihi alanındaki en kapsamlı müze olduğu belirtilmektedir (URL1).

Yapılan literatür araştırmasında Sezgin (2008), Hamdani (1981) ve Schwarz (2008), Portekiz asıllı Karavela gemisin Arap kökenli Qarib gemisinden esinlenerek üretildiğini belirtmişlerdir. Literatür taraması yapıldığında İslam bilim ve teknoloji müzesinde bulunan iki gemiden Dhow gemisinin Britannica Ansiklopedisi'nde Arap kökenli olduğu belirtilmiştir. Bu müzedeki iki geminin de İslam Bilim dünyasında önemli bir yeri olduğu gözlemlenmiştir.

Bu çalışma, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan imzasıyla yayımlanan "2018/6" genelgesine (5 Eylül 2018) göre 2019 yılının "Prof. Dr. Fuat Sezgin Yılı" olarak ilan edilmesi üzerine İslam denizcilik tarihine atıfta bulunan Prof. Dr. Fuat Sezgin'in kurucusu olduğu İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi'nde sergilenen gemiler ele alınarak incelenmektedir.

1. PROF. DR. FUAT SEZGİN

24 Ekim 1924 Bitlis doğumlu Prof. Dr. Fuat Sezgin Orienstalistik alanında önemli biri olan Alman Hellmut Ritter'den İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü'nde eğitim görmüştür ve daha sonraları İslam Bilim Tarihi adına önemli çalışmalar yapmıştır (URL 1). Prof. Dr. Fuat Sezgin 30 Haziran 2018 tarihinde İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. İslam dünyasının en parlak dönemi olan 9. ve 16. yüzyıllar arasındaki çalışmaları incelemiş ve bu konuda değerli eserler ortaya koymuştur (Hansu, 2019).

Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam bilim ve teknoloji tarihi üzerine yaptığı önemli çalışmaları ile Dünya bilim tarihçileri arasında önemli bir yere sahiptir. Batı bilim dünyasında var olan ön yargıları kırarak, İslam bilim ve teknoloji tarihi alanında araştırmalar yapıp bunları tüm dünyaya duyurmuştur. Batı merkezli bilim anlayışını reddederek yaptığı araştırmalar doğrultusunda İslam Dünyası'nın da Dünya Bilim ve Teknoloji Tarihi'ne önemli katkıları olduğunu öne sürmüştür. Ona göre; İslam Dünyası'nın önemli alimleri sayesinde birçok bilim dalında çalışmalar olmuş ve buradan tüm dünyaya yayılarak gelişmiştir (Saygılı, 2019).

2. İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ TARİHİ MÜZESİ

Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Almanya'da kurduğu İslam Bilim Tarihi Müzesi'nden sonra Türkiye'de de İslam Bilimini sergilemek adına bir müze açmak istediği ve Gülhane Parkında bulunan Has Ahırlar binasını gördükten sonra müzenin burada açılabileceğini düşündüğü belirtilmiştir. Binanın müzeye çevrilmesi onaylandıktan sonra devlet tarafından yapım aşamasına girilmiştir. İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi 24 Mayıs 2008'de açılmıştır. Müzede bulunan 700'ü aşkın eserin yüzde sekseni Frankfurt'taki enstitüden, kalan yüzde yirmisi ise devlet bütçesi ile sağlanmıştır (Kocabaş, 2019).

Müzede denizcilik kategorisi altında iki adet geminin yanında birçok pusula ve deniz envanteri de bulunmaktadır. Bu gemilerden biri Şekil 1’de görüldüğü gibi; Osmanlı deniz kuvvetlerinde de kullanılan büyük savaş gemilerinden olan karaveladır. Diğer gemi ise ispavli ve yelkenli olan Dhow gemisidir (Şekil 2). Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından yazılan ve müzede bulunan eserlerin tanımlarının yer aldığı 5 ciltlik kitap serisinden, denizcilik kategorisinin bulunduğu III. ciltte Karavela tanımı, “Karavela 9./15. yüzyılın en önemli gemi modellerinden birisidir. Muhtemelen Mağrib kıyı balıkçılığı deniz araçlarından ortaya çıkmıştır” şeklinde yapılmıştır (Sezgin, 2008). Aynı şekilde Dhow gemisi hakkında Sezgin, (2008) “Umman, Hint Okyanusu’ndaki deniz ticareti için yüzlerce yıl belirleyici olan bu gemi tipi için diğer niteliklerin yanı sıra Latin direği ve teknenin dış taraflarının tahtalarının birbirlerine keten iplerle elastiki bağlantısı karakteristiktir.” şeklinde belirtmiştir.

Şekil 1: İslam Bilim ve Teknoloji Müzesinde Sergilenen Karavela Gemisi

Kaynak: <http://ibttm.muzeler.gov.tr/TR-91393/denizcilik.html>, Erişim Tarihi: 30.11.2019

Şekil 2: İslam Bilim ve Teknoloji Müzesinde Sergilenen Dhow Gemisi

Kaynak: <http://ibttm.muzeler.gov.tr/TR-91393/denizcilik.html>, Erişim Tarihi: 30.11.2019

3. İSLAM BİLİM VE TEKNOLOJİ TARİHİ MÜZESİNDE SERGİLENEN GEMİLER

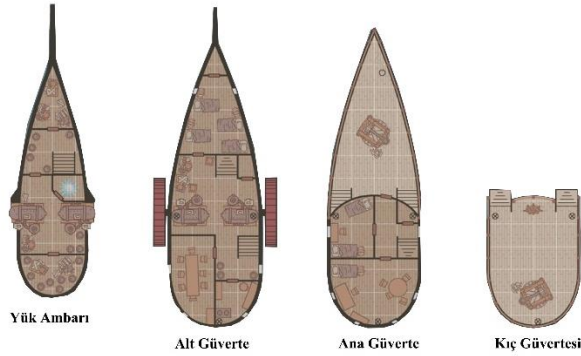
İstanbul'da bulunan İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi müzesinde iki adet gemi eseri sergilenmektedir. Bu müzede bulunan Karavela ve Dhow gemileri hakkında bilgiler aşağıda verilmektedir.

3.1. Karavela Gemisi

Avrupa'da, 15., 16. ve 17. yüzyıllardan kalma hafif bir yelkenli gemi olan Karavela gemisi, İspanyollar ve Portekizliler tarafından uzun yolculuklar amacıyla çok fazla kullanılmıştır. Portekizliler tarafından Afrika kıyılarını keşfetmek için geliştirildiği düşünülmektedir. Karavelayı mükemmel yapan özelliklerinin rüzgârda yelken açabilme kapasitesine ve aynı zamanda olağanüstü bir hıza da sahip olduğu belirtilmektedir (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 1999). Hamdani'ye göre (1981), Arapların yüzyıllardır Doğu Akdeniz'de kullandıkları Qarib isimli gemi türü adapte edilerek Karavele gemisi ortaya çıkmıştır. Bu küçük Arap gemisinin teknik detayları hakkında çok az şey bilinmesine rağmen, giderek daha büyük formlara dönüşmesine izin veren özelliklere sahip olmuştur. Schwarz (2008) da Karavela gemisinin Arap kökenli olduğunu, Qârîb'in bazı özellikleriyle benzer olmasından dolayı ileri sürmektedir. Diğer taraftan Sezgin (2008) de Karavela gemisinin Arap kökenli olduğunu ve muhtemelen Batı Avrupa'ya Araplar aracılığıyla ulaştığını belirtmektedir.

Sezgin'e (2008) göre, Karavele gemisinde kullanılan Latin yelken direğinin, rüzgârda seren direğinden daha kuvvetli manevra kabiliyetine sahip olduğu belirtilmektedir. Hamdani'ye (1981) göre ise Karavela gemisinin, gali ey, nou, barcha ve barinel kadırgalarından üstün olduğu kabul edilmektedir.

Karavela gemilerinin tasarımlarının yıllar içinde değiştiği gözlemlenmektedir. 15. yüzyılın sonlarına ait tipik bir Karavela gemisinin 50 veya 60 ton ağırlığında geniş kirişli bir gemi olarak tanımlandığı görülmektedir. Yaklaşık 23 m uzunluğundaki tipik bir Karavela gemisi, Latin yelkene (üçgen yelkenli) ve iki ya da üç kutuplu dirseğe sahip olduğu belirtilmektedir. Bu geminin daha sonraki versiyonlarına rüzgardan önce gemiyi çalıştırmak için kare yelkenli dördüncü bir direk eklenmiştir. Karavela gemilerinin genellikle kıçta çift kule ve pruvada tek bir kule ile yapıldığı ifade edilmektedir (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 1999). Karavela gemisi, ismini kalasların gövdeye oturmasını sağlayan bir yöntemdeki gemi yapım terimi olan Carvel'den alır. Karavela isminin kalasların sıkı ve pürüzsüz bir yüzey oluşturması anlamına geldiği belirtilmektedir. Bu gemi türünde erzaklar ve kargolar kapalı güvertede depolandığı için mürettebatın yaşam alanlarının sınırlı kaldığı ifade edilmektedir (URL 2). Klasik bir Karavela gemisinin iç mekan sınıflandırması Şekil 3.'de görülmektedir.

Şekil 3: Klasik Karavela Gemisinin İç Mekanı

Kaynak: Bu şekil <https://www.tes.com/lessons/Eh0l6hOh2lpXFg/the-caravel> sitesinden alınan görsel üzerinden hazırlanmıştır.

3.2. Dhow Gemisi

Çok eski ve Arap kökenli olduğu belirtilen Dhow gemisi ise; başta Kızıldeniz olmak üzere Arap yarımadası, Kuzey ve Doğu Afrika denizlerinde kullanılan geleneksel ahşap yelkenli tekne olarak tanımlanmaktadır (URL 3). Dhow gemisi, savaşlar veya derin denizler için tasarlanmamış olup Arap tüccarlar tarafından Afrika ve Orta Doğu kıyılarında gezinmek, balıkçılık ve ticaret yapmak amacıyla kullanılmışlardır (URL 4).

Dhow gemisinin birçok türü bulunmaktadır. Bunlardan en önemli 5 ana türünün Sambuk, Boom, Baggala, Badan, Ghandaj olduğu belirtilmektedir (URL 5). İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi'nde bulunan Dhow gemisi Bahreyn, Umman ve Kuveyt'te üretilen ve deniz için en değerli gemi olarak adlandırılan Mariners Müzesi'nde sergilenen Dhow cinsi Boom gemisi (Şekil 4) ile benzerlik göstermektedir.

Şekil 4. Mariners Müzesi Boom Cinsi Dhow Gemisi

Kaynak: <https://exploration.marinersmuseum.org/watercraft/dhow/> Erişim Tarihi: 30.11.2019

Dhow gemileri, sivri bir yayı bulunan yenilikçi yelkenli gemiler olarak bilinmektedir. Dhow gemilerinin ahşaptan yapıldıkları ve genellikle en az iki üçgen yelkene sahip oldukları görülmektedir. Dhow gemisi, sadece yelken açmayı kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda tekneye mükemmel güç sağlayan büyük bir yelkenli özelliği de sağlamaktadır. Dhow gemisi yapımında Afrika ormanlarında bulunan Maun veya Azobe ağaç türlerinden elde edilen keresteler kullanılmıştır. Bu gemilerde yelken direkleri, genellikle tik ve hindistancevizi ağaç türünden yapılmıştır. İlk yelkenler palmye yapraklarından dokunarak yapılırken daha sonra ise pamuktan yapılmıştır. Genellikle tüm Dhow gemilerinde en az iki adet yelken olduğu belirtilerek bunlardan birisinin gece ve sert hava koşullarında kullanılırken diğerinin ise gündüz kullanıldığı ifade edilmektedir (URL 6). Deniz ticaretine uygun olan büyük Dhow gemileri, takviye ve güç ihtiyacını karşılamak amacıyla tik veya benzeri bir ağaç türünden elde edilmiş ahşap kaburgalara ve gövdeye sahiptir (URL 5).

SONUÇ

İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi hakkında önemli eserler vermiş olan Prof. Dr. Fuat Sezgin anısına yapılmış olan bu çalışmada, İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'ndeki Denizcilik bölümünde bulunan Karavela ve Dhow Gemileri araştırılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda Portekiz asıllı Latin yelkenli ahşap Karavela gemisinin 15. 16. ve 17. Yüzyıllar arasında uzun yolculuklar için Avrupa'da kullanıldığı ve dönemin en önemli gemilerinden biri olduğu görülmüştür. Bazı araştırmacılar bu geminin Arap kökenli Qarib isimli gemi ile olan benzerliklerinden dolayı, Qarib gemisinden adapte edildiğini düşündükleri belirtilmiştir. Karavela gemisi içerisinde kargo için ayrılan alanların büyüklüğünden dolayı yaşam mahallerinin kısıtlı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi'nde bulunan ikinci geminin ise, Arap yarımadasında kullanılan geleneksel ahşap tekne olan Dhow gemisi olduğu görülmüştür. Başlıca kullanım alanı ticaret yapmak olan bu geminin birçok farklı türü olduğu görülmüştür. İslam Bilim ve Teknoloji Müzesinde bulunan modelin ise Boom

türünde bir Dhow gemisi olduğu düşünülmektedir. Dhow gemilerinin başlıca malzemelerinin Afrika ormanlarında bulunan Maun ve Azobe ağaçlarından üretilen keresteler olduğu ve geminin tarihteki ilk yelkenlerinin palmiye yapraklarından daha sonraları ise pamuktan yapıldığı bilgilerine yer verilmiştir. Karavela ve Dhow gemilerinin her ikisinin de Bilim Dünyası için önemli bir yere sahip olduğu ve bu gemilerin birçok gemiye model olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

2018/6 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi, 30.11.2019 tarihinde

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/CumhurbaskanligiGenelgeleri/20180906-6.pdf> adresinden alındı.

Hamdani, A. (1981). Ottoman Response to the Discovery of America and the New Route to India. *Journal of the American Oriental Society*, 323-330.

Hansu, H. (2019). Mehmet Fuat Sezgin'in Aile Çevresi ve Türkiye'deki Akademik Serüveni. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 185-205.

İdin, D. Ş. (2018). Prof. Dr. Fuat Sezgin Kimdir? *Tübitak Bilim Genç*, 28.11.2019 tarihinde <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/prof-dr-fuat-sezgin-kimdir> adresinden alındı.

Kocabaş, S. (2019). Ömrünü İlme Vakfetmiş Bir Âlim: Mehmet Fuat Sezgin. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı*, 80-93.

Saygılı, S. (2019). Doğu ve Batı Düalizminde İslam Medeniyet Tarihinin Oksidentalist Düşünürü Fuat Sezgin ve Bilim Tarihi Anlayışı. *Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 10-32.

Schwarz, G. R. (2008). The History And Development Of Caravels. Texas: Thesis/ Texas A&M University / Master Of Art. Nautical Archaeology Program.

Sezgin, F. (2008). İslam'da Bilim Ve Teknik III. Cilt. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

The Editors of Encyclopaedia Britannica. (1999). Caravel. *Encyclopaedia Britannica*, 28.11.2019 tarihinde <https://www.britannica.com/technology/caravel> adresinden alındı.

URL 1- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi El Kitabı. İstanbul 25.11.2019 tarihinde http://ibttm.muzeler.gov.tr/Eklenti/61750,el-kitapcigipdf.pdf?0&_tag1=18B5BCB994FE2729720E34AFB5BD23CB848E8189 adresinden alındı.

URL 2, 28.11.2019 tarihinde <http://www.bilginingucu.com/karavela> adresinden alındı.

URL 3, 28.11.2019 tarihinde The Editors of Encyclopaedia Britannica. Dhow. *Encyclopedia Britannica*: <https://www.britannica.com/technology/raft> adresinden alındı.

URL 4, 25.11.2019 tarihinde <https://www.exploration.marinersmuseum.org/watercraft/dhow/> adresinden alındı.

URL 5, 25.11.2019 tarihinde <http://www.factsanddetails.com/china/cat2/sub90/entry-4293.html#chapter-1> adresinden alındı.

URL 6, 28.11.2019 tarihinde <https://www.brighthubengineering.com/marine-history/57371-what-are-dhows/> adresinden alındı.

THEME OF IRAN IN THE MAGAZINE OF MOLLA NASRADDIN

Dr. Əli FƏRHADOV

Senior Researcher at the National
Museum of History of Azerbaijan

ABSTRACT

In the late nineteenth and early twentieth centuries, the difficult socio-political and economic situation of Iran under the rule of Qajar also affected the Azerbaijani intelligentsia, and they widely covered this issue in their works. The issue of Iran also occupies a special place in the journal of Molla Nasraddin, editor-in-chief of Mammadguluzade. Molla Nasraddin is one of the perfect sources of the late 19th and early 20th centuries and is a mirror not only of Azerbaijan, but also of the history of Iran. These issues have been extensively studied in the works of Hassan bey Zardabi, Ahmed Agaoglu, Ali Bey Huseynzade and Muhammad Amin Rasulzade. For example, Zardabi wrote in the Akinchi newspaper about the famine of Iran and wrote that the Iranians changed their religion due to hunger. M. A. Rasulzade was forced to leave the country by Iranian workers and others. He wrote that he needed to work a lot in the Caucasus, in Russia and Turkey. However, the Qajar administration was not concerned about people's problems, but about their own income.

The destruction of the nation in economic and social problems is also widely covered in the journal of Molla Nasraddin, who is the editor-in-chief and one of the main authors of the famous publicist J. Mamedguluzade. Ordinary people are starving in Iran, according to Molla Nasraddin magazine, that all lands are in the hands of khans, influential mullahs, princes and all kinds of dishonest riches. Noting that there is no industry in Iran and the land belongs to large landowners, Mammadguluzade described the Iranian workers who left their homeland: "These are Iranian workers. They have nothing to eat in their homeland. He runs away, leaving his homeland, his wife and child. Because they are hungry. Molla Nasraddin's attitude towards Iranian workers in the Caucasus was: "I still felt that they were flying, sushi, rocky, thick, but I never knew that he was a man." They were devastated by hunger. "

Mammadguluzadeh gives examples from the Iranian writer Mirza Malkum Khan, who publishes the newspaper Qanun to solve socio-political problems in Iran: If you knew the significance of the alliance, what tyrant would dare to attack your human rights?

Keywords: Jalil Mammadguluzade, Molla Nasraddin magazine, Iran, religious leaders

J. Mamadguluzade in his work turned to Iranian intellectuals, such as Zeynalabdin Maragai and Abdurrahim Bek Talibov.

The works of Z. Maragai "Travels of Abraham" and the works of A. Talibov are regularly published in the journal, examples are given.

It is not surprising that the ignorant palace and the clergy were against reading the magazine of Molla Nasraddin. Articles in the journal are important and should be studied in light of the discovery of the anti-popular activity of Iranian kings and ignorant clergy, the struggle of the heroes of the Sattar Khan revolution.

GİRİŞ

XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlləri Şimali Azərbaycan ziyahılarının yaradıcılığında Qacarların hakimiyyəti altında olan Cənubi Azərbaycanın və İranın ağır ictimai-siyasi, iqtisadi vəziyyəti geniş əks olunmuşdur. Bu problem onları narahat edir, öz əsərlərində bu mövzunu geniş işıqlandırirdilər. H.Zərdəbinin, Ə.Ağaoğlunun, Ə.Hüseynzadənin, M.Şahtaxtının, M.Ə.Rəsulzadənin əsərlərində bu məsələlər geniş tədqiq edilmişdir. Məsələn, İrandakı aclıq haqqında məlumat verən “Əkinçi” qəzetində belə yazırdılar: “Bu günlərdə Moskvanın küçələrində bir iranlı gördüm, başaçıq özünə xaç çəkə-çəkə dilənçilik edən. Dedim bu nədir? Cavab verdi ki, Allah İrana qəzəb edib, çörək tapmaq olmur” (1).

Xalqın iqtisadi, sosial problemlər içində əzilməsi görkəmli publisist C.Məmmədquluzadənin baş redaktoru və əsas müəlliflərindən biri olduğu “Molla Nəsrəddin” jurnalında da geniş yer tutur. İranda sadə xalqın ac qalıb, bütün torpaqların xanların, nüfuzlu mollaların, şahzadələrin və hər cür insafsız qolçomaqların əlində olduğunu bildiren “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə yazırdı: “Təbriz bazarında satılan çörəyin bir hissəsi un və üç hissəsi torpaqdır” (2; 3, s.39). Həmçinin jurnalda göstərilirdi ki, qıtlıq səbəbilə “Təbrizdə dul övrətlər, yetim və fəqirlər torpaq yeyir” (4; 3, s.80). Lakin şah hökuməti bu kimi problemlərə əncam çəkmirdi və Müzəffərəddin şahın hakimiyyəti dövründə bu vəziyyət belə davam edirdi. Vəliəhd Məhəmmədəli Mirzə isə xalqa zülm etməklə, talançılıqla vaxt keçirirdi (5, s.178, 181; 6, s.147). Məhəmmədəli Mirzənin sonralar məşrutə əleyhinə olan irticaçı fəaliyyəti də buna sübutdur. Vəliəhdin əsas müşaviri isə rus dili müəllimi kimi yanında saxladığı, mənşəcə karayim (musəvi türk icması-Ə.F.) olan (7, c.13) Hacı Seraya Xan Şapşal (1873-1961) adlı rusiyalı şərqşünas və diplomat idi (5, s.178, 181; 6, s.147). Şapşalın təsiri altında olan vəliəhd Məhəmmədəli Mirzənin əxlaqsızlığını C.Məmmədquluzadə qeyd edir (8; 3, s.133). Vəliəhdin xalqa zidd siyasətini ifşa edən “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə yazırdı: “İranın dağlarını-daşlarını çörək əvəzinə yedirdi Təbriz əhlinə” (8; 3, s.132). Bu insanların acınacaqlı halını işıqlandıran “Molla Nəsrəddin” jurnalı iranlı fəhlələrin dili ilə belə yazırdı: “Əhli-əyalımız İranda acdırlar, gəlmişik onlara çörək pulu qazanaq”. Jurnalda görə İran xalqının bu ağır vəziyyətinin günahı “cəllad və quldur” dövlət və din xadimlərində idi (9; 3, s.102-104). M.Ə.Rəsulzadə “İran türkləri” əsərində yazırdı ki, Bakı neft ocaqlarında ən ağır işləri görən, Hacı Tərxan (Həştərxan) kimi limanlarda ən ağır yükləri daşıyan, yurdundan getməyə zorlanmış bu azərbaycanlılardır. Bakı bölgəsinin tarlalarını biçən, İstanbulda alverçi, kitabçı, tütüncü, yemək-içmək satıcısı kimi kiçik qazanc işləri ilə uğraşan yenə bu Azərbaycan türküdür” (10, s.17). Lakin Qacar hakimlərini xalqın problemləri yox, şəxsi gəlirləri maraqlandırır.

“Molla Nəsrəddin” jurnalı və İran

“Molla Nəsrəddin” jurnalının əsas tənqid hədəfi xalqı düşünməyən iranlı dövlət xadimləri və mürtəcə ruhanilər idi. Məsələn, özünün Avropada müalicəsi üçün 1901-ci ildə Rusiyadan aldığı borcu qaytara bilməyən Müzəffərəddin şah İranın şimal bölgəsinin gömrük idarəetməsinə

Rusiyaya vermişdi (11, s.148). Rusiya ilə bağlanan müqavilə ilə Rusiyadan gələn mallardan az vergi, İrandan çıxan mallardan çox vergi alınmalıydı. Digər gömrüklərdən məsul olan belçikalı J.Nouz da Rusiya tərəfdarı olub (5, s.56-57), rəqs məclislərində ruhani paltarında istehza ilə şəkillər çəkirdi (12, s.23). İranın gömrük sistemini tənqid edən “Molla Nəsrəddin” jurnalında C.Məmmədquluzadə belə yazırdı: “İranın Culfa gömrükxanası kimindir? Niyə gömrükxananın rəisi xaricilərin bayramını tətil eləyir, amma müsəlmanların ən möhtərəm bayramında gömrükxana açıq olur? Nə rəis hambalların dilini bilir, nə hamballar rəisin” (13; 3, s.260).

İranda sənayenin olmadığını, torpağın isə iri mülkədarlara məxsus olduğunu bildirən C.Məmmədquluzadə öz vətəninə baş götürüb qaçan iranlı fəhlələri belə təsvir edirdi: “Bu, İran fəhlələridir. Onlar öz vətənlərində yeməyə bir şey tapmırlar. O, vətəninə, arvadını və uşağını qoyub qaçır. Çünki acdırlar” (14, s.126). “Həmsəri” adlandırılan Qafqazdakı iranlı fəhlələrə münasibəti “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə göstərirdi: “Mən indiyə kimi elə bilirdim ki, həmsəri milçəkdir, torpaqdır, daşdır, kol-kosdur, amma heç bilməzdim ki, həmsəri də adamdı. Acından dağılıblar Rusiya torpağına” (15; 3, s.127). “Ərdəbildəki Şeyx Səfi məqbərəsinin vəqf mülkü olan var-dövlətin və kəndlərin saysız-hesabsız olduğunu bildirən “Molla Nəsrəddin” jurnalı ərdəbilli yoxsulun diliylə vəqfin başçısından soruşurdu: “Ay qardaş, niyə fəqir-füqəranın malını yeyirsən?” (3, s.151). Qacarların Londondakı səfiri olan isfahanlı Mirzə Mülküm (və ya Melkum) xanı nümunə verərək, “oturub London şəhərində bizim halımıza ağlayır” (16, s.72) deyən C.Məmmədquluzadə, İrandakı müsəlmanların öz problemlərinə olan laqeydliyindən şikayət edirdi.

“Molla Nəsrəddin” jurnalında yazan C.Məmmədquluzadə müsəlmanlar arasında həmrəyliyin, birliyin də olmadığını, qafqazlı müsəlmanların “Bizə nə dəxli var, biz qafqazlıyıq”, iranlıların isə “Biz iranlıyıq, bizə nə dəxli var qafqazlıların işinə qarışaq?” deyərək, bir-birlərinə kömək etmədiklərini göstərirdi (17; 3, s.142). “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1907-ci il, 30-cu sayındakı “Göz yaşları” məqaləsində C.Məmmədquluzadə “Qanun” qəzetini və onun nəşiri Mirzə Mülküm xanın müsəlmanları vəhdətə dəvət edən yazılarından nümunələr verir və belə yazırdı: “Mirzə Mülküm xan “Qanun” qəzetinin onuncu nömrəsində üzünü müsəlmanlara tutub deyir: “Əgər sizdə şüur olsaydı və ən azı bəzi heyvanlartək ittifaqın mənasını bilsəydiniz, o vaxt hansı zalım cürət edə bilərdi ki, sizin insanlıq hüququnuza əl uzatsın?” (3, s.201). C.Məmmədquluzadə bu problemlərin həlli üçün bütün zəhmətkeşlərin xanlara, bəylərə, mollalara qarşı birləşməsi gərəkdiyini irəli sürürdü (3, s.128).

İrandakı müsəlmanların aclıq səbəbilə xaricilərə qul olduğunu yazan və bu cür ictimai problemlərə göz yuman təbrizli müctəhid hacı Mirzə Həsən ağa kimi ruhaniləri qınayan “Molla Nəsrəddin” belə yazırdı: “Müctəhid hacı Mirzə Həsən ağa dəyirmanının sularını kəsib və əhali acından ölür” (18; 3, s.299); “Müctəhidin gözünün qabağında minlərcə müsəlman övrət-uşaqları əcnəbilərin evindədir” (19; 3, s.288).

Deyə bilərik ki, ölkədə xurafat və mövhumatın yayılması demokratik xalq hərəkatının, elm və maarifin qarşısında ən böyük əngəl idi. Məsələn, İrandakı dini cəhəlati ortaya qoyan “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə yazırdı: “Guya Avropanın veyilxanalarında elm oxuyubsan, bir mənə de

görüm cinlərin adını tapdın? Mən bunları iranlı bir tələbədən öyrəndim. Elm budur, əzizim! Yoxsa nə Firəngistan, nə qəzet, nə məktəb? O məktəblərdən çıxan şeytan deyilmi?” (20; 3, s.106).

İranın və Cənubi Azərbaycanın Mirzə Həsən Rüşdiyyə kimi mütərəqqi ziyalılarının mübarizə apardığı mollaxana tədris üsulunu tənqid edən C.Məmmədquluzadə “İrşad” qəzetinin 14-cü nömrəsinə istinadla bu haqda belə yazırdı: “İran müəllimxanalarında uşaqlar əbcədin hecasını səkkiz ildə qurtarırlar” (21; 3, s.131). Bir çox mütərəqqi ziyalı məktəb islahatının əsasını ərəb əlifbasının dəyişdirilməsində görürdü. Şimalda M.F.Axundzadənin ortaya qoyduğu əlifba islahatı mövzusu İranda Mirzə Mülküm xan, Mirzə Yusif xan kimi ziyalılar tərəfindən də dəstəklənirdi. Mirzə Mülküm xanın əlifba islahatı yolundakı fəaliyyətini təqdir edən C.Məmmədquluzadə onun belə dediyini nəql edirdi: “Əgər götürək üç yüz milyondan ibarət erməni və yunan mətbuatını, görürük ki, erməni və yunan mətbuatı bütün müsəlman mətbuatından yüksəkdir. Buna da səbəb ərəb hürufatının (hərflər-Ə.F.) çətinliyidir” (22; 14, s.224). Lakin mürtəce ruhanilər ərəb əlifbasını ilahi bəxşiş sayır, onun xaricindəki əlifbaları “murdar” adlandırırdılar (23; 24, s.61). Şah rejiminə və mürtəce ruhanilərə qarşı parlamentarizm və konstitusiya uğrunda mübarizə aparan Mirzə Mülküm xanın maarifçilik fəaliyyətini təqdir edən “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə yazırdı: “Alimi-yeganə (Mirzə Mülküm xan-Ə.F.) məzlumlar barədə kitab yazıb; tapın həmin kitabı və oxuyun” (15; 3, s.129). Mirzə Mülküm xanın türkcə yazdığı “Şeyx və vəzir” əsəri məhz C.Məmmədquluzadənin səyi nəticəsində 1907-ci ildə Tiflisdə nəşr edilmişdir [2, s.69].

C.Məmmədquluzadə öz yaradıcılığında İranın və Cənubi Azərbaycanın mütərəqqi ziyalılarına geniş yer verirdi. “Molla Nəsrəddin” jurnalında Zeynalabdin Marağayinin “İbrahim bəyin səyahətnaməsi” “Oxuyun, oxuyun, oxuyun!” (15; 3, s.129) deyə daim təbliğ edilir və əsərdən nümunələr verilir (25; 26). İran parlamentinə deputat seçilən görkəmli ziyalı Ə.Talıbovun Tehrana getmək istəməməsinin səbəbi də jurnalda izah edilmişdi. Bunun bir səbəbi də Şeyx Fəzlullah Nuri kimi mürtəce ruhanilərin onu dinsiz elan etməsi idi (5, s.275). Ə.Talıbovun əslində məhz müctəhidlərin bu fitvasından qorxdığını “Molla Nəsrəddin” belə göstərirdi: “Müctəhidlərin bu təkfirini (küfr-Ə.F.) eşidən kimi Talıbov küsüb Bakıdan birbaşa gedib, əyləşdi Teymurxanşuradakı öz evində və Tehrana getmək istəmədi” (14, s.174). Mürtəce ruhanilərin və müstəbid şah hakimiyyətinin qorxusundan Vladiqafqazda yaşayan yazıçı əslində ruhən Təbrizə bağlı idi. Onun özü bu haqda belə deyirdi: “Təbrizin müqəddəs torpağını sevirəm” (27, s.67).

“Molla Nəsrəddin” jurnalı şah rejiminə qarşı mübarizə aparan “Həblülmətin” qəzetini də dəstəkləyirdi. Qeyd edək ki, 1893-cü ildən Kəlküttədə İran mühacirləri tərəfindən farsca nəşr olunan “Həblülmətin”, şah rejiminə qarşı məşrutə hərəkatını dəstəklədiyinə görə İrana və Qafqaza gətirilməsi bir müddət qadağan edilmişdi (28; 3, s.198). Qəzetin redaktoru Seyid Cəmaləddin Kaşani idi (29). “Həblülmətin” mürtəce ruhanilərə və şah rejiminə qarşı mübarizə aparırdı. “Həblülmətin” məşrutədən sonra Tehrandə də nəşr olundu (30, p.XII, 74). Qəzetin nəşri 1907-ci ildən Seyid Həsən Kaşaninin redaktorluğu ilə davam etdirilmişdir (29).

Milli-mənəvi dəyərləri, demokratik ideyaları təbliğ edən “Həblülmətin” Şimali Azərbaycan ziyalıları tərəfindən rəğbətlə qarşılanırdı. “Şərqi-rus” qəzetində “Həblülmətin”in İrandakı problemləri əks etdirən, islamın dünyada yayılmasından bəhs edən müxtəlif yazılarından

nümunələr təqdim olunurdu (31, s.150, 155). “Şərqi-rus” qəzetində “Həblülmətin”in məqalələri tərcümə edilib, təqdim edilirdi. Məsələn, qəzetin 23 iyul 1903-cü il, 47-ci sayında “Həblülmətin”dən götürülmüş “İslâmın Amerikada tərəqqisi” adlı məqalə dərc olunmuşdu (31, s.150). Həmçinin, qəzetin 15 avqust 1903-cü il, 57-ci sayında “İranda yaşanan qarışıqlıqlar və “Həblülmətin”dən iqtibas” adlı məqalə təqdim olunmuşdu (31, s.155). Qəzetə görkəmli xeyriyyəçi H.Z.Tağıyev də maliyyə yardımı edirdi (5, s.62).

Məhəmmədli şah məşrutə düşməni ruhanilərlə də birləşmiş və belə fikir yayırdı ki, guya məşrutə şəriətə ziddir (5, s.240-241). “Molla Nəsrəddin” jurnalı bu haqda belə yazırdı: “Qanuni-əsasın (konstitusiyə-Ə.F.) təsdiq olunmadığını tələb eləyəndə Məhəmmədli şah həmişə cavab verir ki, müctəhidlər qoymurlar, çünki məşrutə şəriətə zidd tapırlar” (32; 3, s.351-352). Lakin şah ancaq öz şəxsi mənfəətinə xidmət edən müctəhidlərin fıtvalarını nümunə göstərirdi. Çünki yenə “Molla Nəsrəddin” jurnalının qeyd etdiyi kimi Kərbəla və Nəcəfin müttəqisi müctəhidləri məşrutəyə tərəfdarı olub, şahı buna dəvət edirdilər. Lakin müttəqə İran ruhaniləri deyirdilər ki, “Məşrutə şeytan işidir” (32; 3, s.351-352).

Təbrizli müttəqə ruhani, müctəhid Mirzə Həsən ağa məşrutə inqilabı dövründə şəhərdən qovulmuşdu (5, s.346-347). Mövzunu işıqlandıran “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə yazırdı: “Yazıq Hacı Mirzə Həsən ağa, niyə səni qatır üstə mindirib Təbrizdən çıxarıb qovdular? Sənin günahın nə idi, sən nə deyirdin ki? Sən deyirdin ki, “bu məşrutəçilər yoldan çıxıblar” (33; 3, s.161); “Hacı Mirzə Həsən ağa bircə dəfə mücahidlər barəsində narazılıq izhar etmək ilə təbrizlilər onu şəhərdən kənar elədilər” (34; 3, s.172). Jurnal digər müttəqə mollaların da eyni fikirdə olduğunu göstərirdi: “Hələ Şeyx Fəzlullah və hacı Mirzə Həsən qalsınlar kənarda: məşrutəyə xilaf-şəriət hesab eləyən müctəhidlərin qədəri gün-gündən artmaqdadır. Müctəhidlər şaha ərizə veriblər ki, qanuni-əsa verməsin. Məşrutəçilər kafir deyər elan ediblər” (32; 3, s.351).

“Molla Nəsrəddin” jurnalı İran parlamentinin məşrutəçi deputatlarını dəstəkləyərək yazırdı ki, “İranda millət vəkilləri yapışsınlar vəzirlərin yaxasından ki, gərək bizim iznimiz olmamış heç bir qərar eləməsin” (35; 3, s.130). Qeyd edək ki, Darulşuranın (İran parlamenti-Ə.F.) məmurların gəlir və xərclərinə nəzarət etmə arzusu və məmurların buna qarşı mübarizəsi “Molla Nəsrəddin” jurnalında öz əksini tapmışdı. Məsələn, jurnalda iranlı bir konsulun dili ilə belə yazırdı: “Mənim cəmi əmlakımı dəyər-dəyməzə satın, pul eləyin və göndərin qoyum ingilis bankına; ondan ötrü ki, Tehranın Millət Məclisi yapışacaq yaxamdan və var-yoxumu alıb, xəzinə malı eləyəcək, özümü də məhkəməyə verəcək. Daha bundan sonra konsulluğun nə ləzzəti?” (36; 3, s.117). Jurnal bəzi iranlı konsulların xalqın problemlərini həll etmək əvəzinə bu problemləri daha da artırdığını belə göstərirdi: “İran konsullarının hümmətindən tirək və mərixanadakıların sayı artdı” (37; 14, s.179).

Məhəmmədli şahın parlamentə olan mənfə münasibəti “Molla Nəsrəddin”də belə ifadə olunmuşdu: “Padşah quldurlarını aparıb düzüb ətrafına və məclis üzvlərinə yol vermir ki, şahın hüsuruna yetişib, vəzirlərin xəyanətini padşaha ərz etsinlər” (8; 3, s.133). Parlamentin dağıdılmasını və məşrutəçilərə edilən zülmü təsvir edən “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə yazırdı: “Məhəmmədli şah millət vəkillərinə zülm eləyib. Qurana and içəndən sonra məşrutəni pozub. Bizə xəbər gəlib ki, neçə millət mücahidlərini Məhəmmədli şah boğdurub və neçə-neçə günahsız

müsəlmanların uşaqlarını gözüyaşlı qoyub. Məhəmmədəli şah İrana edən zülmü heç Neron eləməyib” (38; 3, s.300). Təsadüfi deyil ki, məhz mürtəcə ruhanilərin dəstəklədiyi şah rejiminin qorxusundan hətta xalqın seçdiyi millət vəkilləri də ölkədən qaçır və ya İrana ayaq basa bilmirdilər (39).

XIX əsr-XX əsrin əvvəllərində İranda qeyri-müsəlmanlar da zülm altında idilər. Müsəlman ruhanilər deyirdi ki, “Müsəlman və kafir şəriət cəzalarında eyni hüquqlu ola bilməz. Bir müsəlman bir yəhudini, zərdüşтини və ya başqa bir kafiri öldürsə, onu ölüm cəzasına məhkum etmək olmaz, ondan qan bahası alınmalıdır”. Xüsusilə zərdüştilər parlamentdən hüquqi ayrı-seçkiliyin qaldırılmasını tələb edirdilər (5, s.372). C.Məmmədquluzadə də mürtəcə din xadimlərinin qeyri-müsəlmanlara təhqiramiz münasibətini “Molla Nəsrəddin”də geniş işıqlandırır. Məsələn, jurnalda mürtəcə mollaının dili ilə belə yazırdı: “Millət deyəndə yer üzündə bircə müsəlman millətidir, özgə millətlər heyvan kimi bir şeydirlər” (40; 3, s.111).

Məhəmmədəli şah təbrizli ruhani Mir Həşimə göndərdiyi teleqramda inqilabçıları həbs etdiyini yazır və belə deyirdi: “Bütün pozğunlar həbs olunubdur. Siz də pozğunları məhv etməklə məşğul olun. Nə yardım istəsəniz, hazıram” (5, s.777). Mir Həşimin mənsub olduğu Təbrizin Dəvəçi məhəlləsi mürtəcə ruhanilərin və şahpərəstlərin məşrutəçilərə qarşı əsas silahlı qiyam mərkəzi idi (41, s.132). “Molla Nəsrəddin” jurnalı da Mir Həşimin cinayətkar fəaliyyətini - “Dəxi demə ki, İran İranındır. Xeyr! İran indi Təbrizdə Mir Həşimindir”, deyərək ifadə etmişdi (13; 3, s.261).

İranda əsrlərdən bəri davam edən məzhəb qovğaları XX əsrin əvvəlində də davam edirdi. “Sünni-şiə ittihadının əleyhinə yazılan fətvələr”ı (3, s.247) qınayan C.Məmmədquluzadə şiə məzhəbin öz daxilindəki “Üsuli və şeyxi davası”ndan da şikayət edirdi (42; 3, s.19). Babilik isə yarandığı andan etibarən İran ruhanilərinin və dövlətin hədəfində idi. Ruhanilər məşrutəçiləri bəbi elan edib qanlarını da halal sayırdılar. Məsələn, öz şeirlərində babilik mövzusunə toxunan dahi satirik M.Ə. Sabir (1862-1911) cahil xalqın və nadan ruhanilərin bu addan necə sui-istifadə etdiklərini qeyd edirdi:

“Bu isə pəs o ləinin də işi qullabıdır,

Dinü imanı danıb, yoldan azıbdır, babıdır!” (43, s.262).

- deyərək qəzet oxuyan, uşaqlarını məktəbə göndərən savadlı, maarifpərvər, yenilikçi şəxsləri bəbi adı ilə töhmətləndirən, bu addan bir ləkələmə vasitəsi kimi istifadə edənləri tənqid edir, eyni zamanda babilərin maarifpərvər bir camaat olduğunu da göstərmiş olurdu.

Məşrutəçilərin qatı düşməni olan təbrizli Mir Həşim məşrutənin qələbəindən sonra mühakimə edildi. M.Ə.Sabirin ona xitabən “Durma, götür qaç başını, Mir Həşim” deyə yazdığı şeiri “Molla Nəsrəddin” jurnalında nəşr olunmuşdu (44, s.195; 45; 46, s.333). Məşrutəçilərə qarşı etdiyi cinayətlərin cəzasını Mir Həşim 1909-cu ildə məşrutə hökuməti tərəfindən edam edilməklə ödədi.

Səttar xanın məşrutə inqilabındakı rolunu qeyd edən “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə yazırdı: “Səttarxan şahın qoşunlarını basdı. Az qalıb ki, bütün Azərbaycana padşah olsun” (47; 3, s.339). Türkiyə və Qafqazdakı məşrutə tərəfdarları da onlara yardım göndərirdilər. Bu barədə “Molla Nəsrəddin” jurnalı belə yazırdı: “İranlı və qafqazlı hürriyyətperəstlər beş yüz lirə cəm

eləmişdilər ki, göndərsinlər Təbrizin fəqərasına. Bu pul gedir Səttarxana patron-tüfəng almağa” (48; 3, s.314).

Əksinqilabi qüvvələr məşrutəçiləri məhv etmək üçün dini terminlərdən istifadə edir, kafir bəbi adı altında inqilabçılara, şah rejiminin əleyhdarlarına divan tuturdular (49, s.149). C.Məmmədquluzadə 1908-ci il Təbriz hadisələri ilə əlaqədar belə yazırdı: “Biz görürük ki, bütün Təbriz camaatı hücum çəkib məşrutəçilərin məhəllələrini dağıdıb, özlərinin qanını içirlər. Heç kəs deməsin ki, hücum çəkənlərin qəsdı padşahın düşmənlərini yox eləməkdir və köhnə idarəni geri qaytarmaqdır. Xeyr, ... Təbrizdə bir adam tapılmaz ki, buna razı olsun. Bəs bu nə qovğadır? Bir az işlərə diqqətlə baxsaq, görərik ki, burada bir belə hikmət var: Hacı Mirzə Həsən Təbriz meşələrində ot otlayan müsəlmanları inandırır ki, məşrutəçiyət istəyənlərin hamısı babidir. Dəxi qurtardı getdi. “Dədəm mənə kor deyib”. “Al-gəldi, qırın bu babiləri!” Budur Təbriz davası! Və özgə çür də ola bilməzdi. Məsələn, mənə deyirlər ki, filankəs babidir; yəni mürtəddir. Mən də bilirəm ki, onun qətli vacibdir. Dəxi qurtardı getdi. Yoxsa bir də özümə zəhmət verib başlayım sual-cavabı ki, aya doğrudanmı filankəs babidir, yəni hürriyyəti-vicdan adına durum hələ bir az fikir də eləyim?” (19). Bu sözləri ilə İrandakı nadan ruhaniləri və onları dəstəkləyən şah rejimini tənqid edən C.Məmmədquluzadə “Bəbi olmaq məsələsində hamı gərək sərbəst olsun” (50; 24, s.81) deyir, din və vicdan azadlığını tərənnüm edirdi.

İranın və Cənubi Azərbaycanın mütərəqqi ziyalıları “Molla Nəsrəddin”i yüksək qiymətləndirirdilər. Məsələn, Azərbaycan tarixi və ziyalıları haqqında geniş məlumatların da əks olunduğu çoxcildli “Lügətnamə” əsərinin müəllifi, qəzvinli M.Ə. Dehxuda “Molla Nəsrəddin” jurnalına rəğbətlə yanaşırdı. Onun yaradıcılığı, xüsusilə satirası mütləqiyyətin, riyakar ruhanilərin əleyhinə yönəlmişdir. Dehxuda İranda qadınların hüquqsuzluğu əleyhinə də ardıcıl mübarizə aparırdı. Mürtəce ruhanilər Dehxudanın öz felyetonlarında dinə sataşdığını bəhanə edərək onu gözdən salmağa çalışırdılar. Dehxuda “Sure-İsrafil” qəzetinin səhifələrində dinə və şəriətə əsaslanaraq onlara layiqincə cavab verir, islamiyyətdə müsəlmanlıqla şahlığın bir yerə sığa bilməməyini göstərirdi. Onun Azərbaycan dilində yazdığı “Şeyxülislam qəzasında cənab “Molla Nəsrəddin”ə təziyyət” şeiri Dehxudanın bir şair kimi Azərbaycan dilinə və ictimai fikrinə biganə qalmadığını göstərir. O, mürtəce ruhanilərdən fərqli olaraq, “Molla Nəsrəddin”in mütərəqqi ideyalarını dəstəkləyirdi. Məşrutənin məğlubiyyəti nəticəsində İran parlamenti bağlandıqdan sonra Dehxuda Məmmədəli şahın cəlladlarının əlindən qaçıb ölkəni tərk etmişdi (51, s.72-76).

C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığında xristian missionerlərinin İran və Cənubi Azərbaycandakı fəaliyyəti də əks olunmuşdur. Məsələn, mütəfəkkir yazırdı ki, “Urmiyada təzədən üç missioner məktəbi açılıb” (52; 24, s.108). Bu missionerlərin müsəlmanların əleyhinə fəaliyyət göstərdiyini görkəmli xeyriyyəçi H.Z.Tağıyevin Axund Yusif Talıbzadə vasitəsilə 1907-ci ildə Osmanlı sultanı II Əbdülhəmidə göndərdiyi məktubda da görürük. Məktubda Urmiya şəhərindəki “Erməni-Amerikan və Erməni-Proteston Komitəsi”nin Qafqaz və Azərbaycan türklərini islamdan uzaqlaşdırmaq üçün nəşrlər hazırladığı və yaydığı qeyd olunur, Osmanlı sultanından yardım istənirdi (53, s.69). Birinci dünya müharibəsi dövründə Rusiya və digər Avropa dövlətlərinin İran və Cənubi Azərbaycandakı xristian əhalidən ibarət silahlı birliklər təşkil etdiyi və müsəlmanlara qarşı terror hadisələri törətdiyi də qaynaqlarda yer alır.

Nəticə

Deyə bilərik ki, C.Məmmədquluzadənin “Molla Nəsrəddin” jurnalı XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlləri dövrünün güzgüsüdür və təkcə Şimali Azərbaycanın deyil, Cənubi Azərbaycan və İran tarixinin də əsas qaynaqlarından biridir. Təəccüblü deyil ki, mürtəce ruhanilər “Molla Nəsrəddin” jurnalının oxunmasına qarşı idilər və deyirdilər ki, “oxumayın o mürtədin məcmuəsini. İran hökumətinin tənəzzüldə olmasının baisi məhz “Molla Nəsrəddin”dir” (54; 24, s.84). C.Məmmədquluzadə mürtəce İran ruhaniləri tərəfindən dəfələrlə kafir elan edilmiş, ölüm hökmü verilmişdi (55, s.109-110). Lakin nadan ruhanilərin və şah rejiminin qarşı çıxmasına baxmayaraq, “Molla Nəsrəddin” ziyalılar tərəfindən sevilərək oxunur və yayılırdı. Jurnaldakı məqalələr Qacar hökmdarlarının, mürtəce din xadimlərinin xalqa zidd fəaliyyətinin ifşası, Səttarxan kimi məşrutə (konstitusiyə) inqilabı qəhrəmanlarının şah rejiminə qarşı mübarizəsini öyrənmək baxımından əhəmiyyətli. Jurnalın mütərəqqi ideyaları dövrümüzdə də aktualdır və daim təbliğ edilməlidir.

Ədəbiyyat

1. “Məktubat” // “Əkinçi” qəz., 1877, №18.
2. Məmmədquluzadə C. “Təzə təlim kitabı” // Molla Nəsrəddin, 1906, №10.
3. Məmmədquluzadə C. Əsərləri. Dörd cildə, II cild, Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004, 584 s.
4. Məmmədquluzadə C. “İranlılara”, s.80 // Molla Nəsrəddin, 1906, №26.
5. Kəsrəvi Ə. İranın məşrutə inqilabının tarixi. I cild. Tərc: A.Ə. Haşimi (Cavanşir). Essen, 2003, 528 s.
6. Kəsrəvi Ə. Tarixə-məşrutəyə-İran. Tehran: Müəssəsəyə-intişarə-Əmir Kəbir, 1343, 906 s.
7. Алтынкайнар Э. Хаджи Серайя Хан Шапшал: Биографический очерк // Karadeniz Araştırmaları, №, 2004, c.13-23.
8. Məmmədquluzadə C. “Məhəmmədəli şah və bütperəstlər” // Molla Nəsrəddin, 1907, №5.
9. Məmmədquluzadə C. “İran fəhlələrinin pulu hara gedir?” // Molla Nəsrəddin, 1906, №27.
10. Rəsulzadə M.Ə. İran türkləri. Bakı: Təknur 2013, 100 s.
11. Kılıç S. İranda ilk anayasal hərəkət "1906 Məşrutiyeti", s.143-161 // https://www.researchgate.net/publication/329117329_IRAN'DA_ILK_ANAYASAL_HAREKET_1906_MESRUTIYETI //
12. Barijough S.M. İranda siyasi və ekonomik çıxar çatışmaları (1921–1950). Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi, 2015, 119 s.
13. Məmmədquluzadə C. “İran işləri” // Molla Nəsrəddin, 1908, №9.
14. Məmmədquluzadə C. Əsərləri. Dörd cildə, IV cild, Bakı: Öndər nəşriyyat, 2004, 472 s.
15. Məmmədquluzadə C. “Həmşəri” // Molla Nəsrəddin, 1907, №3.
16. Baxşəliyev O. Mirzə Melkum xan: həyatı və ədəbi fəaliyyəti. Bakı: Azərnəşr, 1970, 76 s.
17. Məmmədquluzadə C. “Xoşbəxtlər” // Molla Nəsrəddin, 1907, №9.
18. Məmmədquluzadə C. “İttihad” // Molla Nəsrəddin, 1908, №3.
19. Məmmədquluzadə C. “Babilər” // Molla Nəsrəddin, 1908, № 26.
20. Məmmədquluzadə C. “İrşad” // Molla Nəsrəddin, 1906, №35.
21. Məmmədquluzadə C. “Məşədə gördüklərim” // Molla Nəsrəddin, 1907, № 4.

- 22.Məmmədquluzadə C. “Təbrik” // Yeni yol qəz, 1922, №1.
- 23.Məmmədquluzadə C. “Hürufatımızın şənində” // Molla Nəsrəddin, 1906, №5.
- 24.Molla Nəsrəddin: 10 cildə (1906-1931). I cild. 1906-1907. Bakı: Azərənəşr, 1996, 712 s.
- 25.Məmmədquluzadə C. “İran konsulları” // Molla Nəsrəddin, 1906, №15.
26. Məmmədquluzadə C. “Məscidlərimiz” // “Molla Nəsrəddin, 1906, №34.
- 27.Tabriz A.A. Aydınların, dini liderlər və esnafın İranın yakın dönem toplumsal hareketlərindəki və devrimlərindəki rollərinin incelenməsi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004, 256 s.
- 28.Məmmədquluzadə C. “Qurbəğalar” // Molla Nəsrəddin, 1907, №29.
- 29.Cəlil Məmmədquluzadə Ensiklopediyası // <http://calilbook.musigidunya.az/h/hablulmetin.html>
- 30.Brovne E. The press and poetry. Cambridge: University Press, 1914, 482 p.
- 31.Türkyılmaz S. Şark-i Rus Gazetesi'nin İzahlı Makaleler Bibliyografyası // Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 2010, Sayı: 18, ss.123-254, s.150, 155.
- 32.Məmmədquluzadə C. “Həqiqət” // Molla Nəsrəddin, 1908, №52.
- 33.Məmmədquluzadə C. “Tərcümanın fitvası” // Molla Nəsrəddin, 1907, №17.
- 34.Məmmədquluzadə C. “Gülmək” // Molla Nəsrəddin, 1907, №20.
- 35.Məmmədquluzadə C. “Lügəti-Molla Nəsrəddin” // Molla Nəsrəddin, 1907, №3.
- 36.Məmmədquluzadə C. “İranın Batum konsuluna başıbağlı məktub” // Molla Nəsrəddin, 1906, №39.
- 37.Məmmədquluzadə C. “Molla Nəsrəddin” // Molla Nəsrəddin, 1909, №2.
- 38.Məmmədquluzadə C. “Peterburq” // Molla Nəsrəddin, 1908, №31.
- 39.Məmmədquluzadə C. “Ayineyi-millət” // Molla Nəsrəddin, 1908, №51.
- 40.Məmmədquluzadə C. “Qarnıyoğunlar” // Molla Nəsrəddin, 1906, №36.
- 41.Çingizoglu Ə. Məşrutə hərəkatında ruhanilərin rolu. Bakı: Mütərcim, 2018, 160 s.
- 42.Məmmədquluzadə C. “Poçt qutusu” // Molla Nəsrəddin, 1906, №3.
- 43.Sabir M.Ə. Əhvalpürsanlıq, yaxud qonuşma // Hophopnamə. İki cildə. I cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, 480 səh.
- 44.Sabir M.Ə. Hophopnamə. İki cildə. I cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, 480 səh.
- 45.“Ədəbiyyat” // Molla Nəsrəddin, 20 oktyabr 1908, №42.
46. Molla Nəsrəddin: 10 cildə (1906-1931). II cild. 1908-1909. Bakı: Azərənəşr, 2002, 720 s. s.
- 47.Məmmədquluzadə C. “Siyasi məsələ” // Molla Nəsrəddin, 1908, №47.
- 48.Məmmədquluzadə C. “Şeytan” // Molla Nəsrəddin, 1908, №37.
- 49.Cənubi Azərbaycan tarixinin oçerki (1828-1917). Məsul red: Ə.S. Sumbatzadə. Bakı: Elm, 1985, 316 səh.
50. Məmmədquluzadə C. “İranda hürriyyət” // Molla Nəsrəddin, 1906, №7.
- 51.İbrahimov S. “Dehxuda yaradıcılığı və Cəlil Məmmədquluzadə irsi”, s.72-76 // ELMİ ƏSƏRLƏR. Naxçıvan: Naxçıvan Dövlət Universiteti, 2017, №5 (86), 301 s.
- 52.Məmmədquluzadə C. “İranda tərəqqi” // Molla Nəsrəddin, 1906, №11.
- 53.Esedli M. Ahund Yusuf Ziya Talıbzadənin Türkiyədəki dini, siyasi və herbi fealiyyətləri (1906-1918) // Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: VII, Sayı 1, Sayfa: 67-78, İzmir, 2007, s.67-78.
- 54.Məmmədquluzadə C. “Çox qəribə” // Molla Nəsrəddin, 1906, №8.
- 55.Paşayev A. “Molla Nəsrəddin”: dostları, düşmənləri. Bakı: Çarşıoğlu, 2010, 148 s.

ULTRAVİYOLE VE KULLANIM ALANLARININ GENİŞLETİLMESİ

Durmuş ARSLANTAŞ
KBRN Yüksek Lisans Öğrencisi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Ahmet KIRÇİÇEK
KBRN Yüksek Lisans Öğrencisi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Oğuz İNCEDERE
KBRN Yüksek Lisans Öğrencisi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Burhan ULUTAŞ
Ankara İl Afad

Doç.dr. Dilek ÖZTAŞ
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof.Dr. Aytunç ATEŞ
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZET

Ultraviyole ışığı, güneş ışığında bulunan ve 1801 Alman Fizikçi Ritter tarafından keşfedilen bir ışık cinsidir. UV.A, UB. ve UVC olmak üzere farklı dalga boylarındaki, farklı tipte ultraviyole ışınları bulunmaktadır. UV radyasyon kısa dalga boyu ve yüksek enerjisi nedeniyle her çeşit mikroor-ganizmayı öldürebilir. UV ışınının en büyük antimikrobik etkinliği 250-260 nm(253.7 nm) dalga boyu bölgesindedir. Bu dalga boyu, DNA tarafından en etkin şekilde absorbe edilen dalga boyudur. Hücresel DNA’larca absorbe edilen UV radyasyon enerjisi, bitişik timin bazları arasında kimyasal kovalen bağlar oluşturarak timin dimerleri meydana getirir. Ortaya çıkan bu timin dimerleri hücresel UVhasarının başlıca mekanizmasını oluşturur. Bu UV nedeniyle oluşan timin dimerleri DNA iplikçiklerinde katlanmalara neden olur, DNA’nın doğal helikal yapısı bozulur. Bu durum hücre bölünmesi öncesi kromozom replikasyonunu güçleştirir,genlerin transkripsiyonu ve ekspresyonu yapılamaz. Kromozom replikasyonu yapılabilsen bile üreyemeyen mutant hücreler ortaya çıkacaktır. Timin dimerleri yaşamsal fonksiyonları olan genlerde görüldüğünde, DNA replikasyonunu engellediğinde öldürücüdür. Ultraviyole Lambaların Mikrobiyal Kontrol Amaçlı Kullanım Alanları.Hava ve yüzey dezenfeksiyonu: Mikrobiyal kontrolde UV lambalarının başlıca kullanım alanları; ameliyathaneler, laboratuvarlar ve biyolojik güvenlik kabinlerinin hava ve yüzeylerinin dezenfeksiyonudur. Ayrıca, insanların birarada kalabalık olarak bulunduğu çocuk yuvaları, kafeteryalar, jimnastik salonları, hastane odaları gibi kapalı yerlerde, havadaki patojen mikroorganizmaların sayısını azaltarak hava yolu ile bulaşan hastalıkların yayılımını engellemek için kullanılabilirler. Alet dezenfeksiyonu: UVGI özellikle ısıya ve neme dayanıksız materyalin dezenfeksiyonunda kullanılabilir. Fakat bu alanda kullanımı sınırlıdır. Bunun nedeni, UV’nin direkt olarak UV ışınına maruz kalan mikroorganizmaları öldürebilmesi, iğne veya laparoskopun lümeni gibi UV ışınının

ulaşamadığı yüzeylerdeki mikroorganizmaları öldürememesidir. Bu nedenle alet ve yüzey dezenfeksiyonunda UV lambalar diğer dezenfeksiyon işlemleri ile birlikte kullanılmalıdır. Su dezenfeksiyonu: Son dönemlerde içme suyu elde etmede ve arıtma tesislerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu amaçla ticari UV üniteleri geliştirilmiştir. UV ışınının geçebildiği ince quartz tüpler içinden veya merkezdeki UV lambanın etrafından geçen filtre edilmiş berrak suyun sterilize edilebildiğibildirilmektedir. UV ışığının şu yaşanan corona virüs salgını sürecinde aktif kullanılması gerekmektedir.Kullanım alanlarının daha genişletilmesi ile mücadelede etkin rol oynayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Ultraviyole, Dezenfeksiyon, Corona Virüs

ABSTRACT

Ultraviolet light is the kind of a light type, found in sunlight and discovered by German Physicist Ritter in 1801. There are different types of ultraviolet lights with different wave lengths and these are UV, A, UB and UVC. UV radiation can kill all types of microorganism with its short wavelength and high energy. The greatest antimicrobial effectiveness of UV light is in the 250-260 nm (253.7 nm) wave length area. This wave length is absorbed by DNA optimum way. UV radiation energy absorbed by cellular DNA, creates thymine dimers by creating chemical covalent bonds among adjacent thymine bases. These thymine dimers form major mechanism of UV damage. Thymine dimers form from this UV cause ruages in DNA fibrils and natural helical structure of DNA destroy. This situation complicates chromosome replication before cellular division, transcription and expression of genes can not be done. Even though chromosome replication can be done, non progenitive mutant cells will present. When thymine dimers are seen in genes that have vital functions, if DNA replication is prevented, it will be fatal.

Using Areas of Ultraviolet Lamps Microbial Control Purpose. Air and surface disinfection: Major using areas of UV lamps in microbial control; Operating rooms, laboratories and disinfection of air and surfaces of biological security cabins. Also, it can be used to provide spreading of diseases transmitted by airway by reducing the number of pathogen microorganisms in the air in indoors such as; kindergartens, cafeterias, sport halls, hospital rooms where people are together.

Device Disinfection: UVGI can especially be used disinfection of heat and moisture labile materials.But using of it is restriced in this area. UV can kill microorganisms exposed to UV ray directly but can not kill microorganisms in surfaces where UV ray can not reach such as needle and laparoscope lumen. In this reason, Uv lamps should be used together with other

disinfection processes in device and surface disinfection. Water disinfection: It has been used for getting drinking water and in treatment facilities commonly recently. For that purpose, commercila UV units have been developed. It is reported that filtred clear water within thin quartz tubes that UV ray can pass or around UV lamps in center can be sterelized. UV light should be used actively during the coronavirus epidemic period. If its using areas are expanded, it will play an active role in struggle with coronavirus.

Key words: Ultraviolet, Disinfection, Coronavirus

GİRİŞ

ULTRAVİYOLE

UV radyasyon görünür ışıktan kısa, X ışınından uzun dalga boyuna sahip(yaklaşık 10-400 nm) bir elektromanyetik radyasyondur. UV radyasyon, dalga boyuna göre; uzak-UV (extreme-UV, 10-200 nm) ve yakın-UV (near-UV, 200-380 nm) olarak ikiye ayrılabilir. Yakın-UV insan sağlığına ve çevreye etkileri göz önüne alınarak;

- UVA (uzun UV, longwave UV, siyah ışık; 315-400 nm),
- UVB (orta UV, mediumwave UV; 280-315 nm) ve
- UVC (kısa UV, shortwave UV, germisidal UV; 200-280 nm) olarak üç bölüm-de incelenebilir.

UV radyasyon kısa dalga boyu ve yüksek enerjisi nedeniyle her çeşit mikroorganizmayı öldürebilir. UV ışınının en büyük antimikrobik etkinliği 250-260 nm(253.7 nm) dalga boyu bölgesindedir. Bu dalga boyu, DNA tarafından en etkin şekilde absorbe edilen dalga boyudur. Hücresel DNA'larca absorbe edilen UV radyasyon enerjisi, bitişik timin bazları arasında kimyasal kovalen bağlar oluşturarak timin dimerleri meydana getirir. Ortaya çıkan bu timin dimerleri hücresel UVhasarının başlıca mekanizmasını oluşturur. Bu UV nedeniyle oluşan timin dimerleri DNA iplikçiklerinde katlanmalara neden olur, DNA'nın doğal helikal yapısı bozulur. Bu durum hücre bölünmesi öncesi kromozom replikasyonunu güçleştirir, genlerin transkripsiyonu ve ekspresyonu yapılamaz. Kromozom replikasyonu yapılabilsen bile üreyemeyen mutant hücreler ortaya çıkacaktır. Timin dimerleri yaşamsal fonksiyonları olan genlerde görüldüğünde, DNA replikasyonunu engellediğinde öldürücüdür. Belli koşullarda bazı organizmalar DNA hasarını onarabilir ve üremenin tekrar mümkün olabileceği aktif bir duruma dönebilir. UV ışınının şiddetinin çok yoğun olduğu durumlarda hasar çok yaygın olur ve bu durumda onarım olanaksızdır. Onarım mekanizmalarından ilki, çoğu mikroorganizmaların sahip olduğu ışıkla harekete geçen onarım sistemidir. Fotoreaktivasyon denilen bu sistem, timin dimerlerini ayırarak etki gösterir. Fotoreaktivasyon görülebilir dalga boyundaki güneş ışığının katalizör etkisinin sonucudur. Şigella gibi bazı bakteriyel patojenler fotoreaktivasyon sistemine sahiptir, fakat virüsler ve bazı bakterilerde bu mekanizma yoktur. Bazı mikroorganizmalarda ışığa gereksinim duymayan karanlık reaktivasyon (darkreactivation) denilen diğer bir onarım sistemi bulunur. Bu sistemde timin dimerleri taşıyan kısa DNA zincirleri kesilip atılır. Onarım belli bir sürede yapılabilir, bu süre içinde onarım olmazsa, hasar geri dönüşsüz olacaktır. UV radyasyonun antimikrobik etki mekanizmalarından bir diğeri de nükleotid bazlarına hidroksil gruplarının eklenmesidir. 290 nm'nin altındaki dalga boylarında çok az UV radyasyonun yer yüzeyine ulaşmasına rağmen, 325-400 nm arasındaki dalga boyuna sahip UV radyasyon da mikroorganizmalara zarar verebilir. Bu dalga boylarındaki etkinin triptofanın toksik foto-ürünlerine dönüşmesi ile olduğu düşünülmektedir. UV radyasyonun bu direkt antimikrobik etkileri dışında, ortamda ozon (O₃) ve hidrojen peroksit (H₂O₂) gibi serbest radikaller oluşturarak indirekt etkisinin de

olduğu belirtilmektedir. UV radyasyonun germisidal etkisi doza bağlıdır. Işıma süresi arttıkça veya ışıma şiddeti arttıkça (yüksek voltaj veya ışık kaynağına yakınlık) ölen vejetatif hücre sayısı da artar. UV kaynağından belirli bir alana verilen ışığın enerjisi mikrowatt (μW) olarak ölçülür. Mikroorganizmaların inaktivasyonunda, gerekli enerji UV ışınının şiddeti ve ışınlama süresinin çarpımı ile hesaplanır ($\mu W \cdot saniye/cm^2$). Bu inaktivasyon için gerekli enerji farklı mikroorganizmalar için değişiklik göstermektedir. Vejetatif bakterilerde 1 log inaktivasyon için yaklaşık 2-6mW. saniye/cm² enerji gerekir. Bazı bakteriyel endosporlar sporulasyon sürecinde oluşan proteinler aracılığı ile UV'den korunabilir. Bu spor proteinleri DNA'ya bağlanarak konfigürasyonunu değiştirir ve böylece timin dimerlerinin oluşumunu zorlaştırır. Bu da UV ile sterilizasyonda sporlu bakteriler için sporsuz bakterilerden 10 kat daha fazla doz gerektirir. Dolayısıyla bu ışımla sterilizasyon sağlamak uzun süre almaktadır. Bu nedenle UV zayıf bir sterilizan ajan olarak kabul edil-mektedir. UV radyasyonun iyonize radyasyona göre penetrasyon gücü çok daha azdır. UV ışınlar tozsuz hava ve temiz su içinden kolaylıkla geçmesine rağmen; sıradan bir cam, kir ve yağ tabakaları, bulanık solüsyonlar, süt ve plastik gibi maddelere etkin olarak geçemezler. Dolayısıyla UV ışınlar organizmalara direkt olarak geldiğinde ancak etkili olabilmektedirler. UV kaynağı ile steril edilecek ortam arasında herhangi bir engel bulunmamalıdır. Katı maddeler içindeki mikroorganizmalar veya herhangi bir şekilde siperlenmiş, direkt UV ışınından korunmuş mikroorganizmalar UV'den etkilenmeyeceklerdir. UV radyasyon, uzun süre ve yoğun temas sonucu insan derisinde eriteme neden olmakta ve deri kanseri gelişimine yol açabilmektedir. Ayrıca UV lambasına direkt olarak bakan bazı kişilerin retinasına ciddi zararlar verebilmektedir. Budezavantajları nedeniyle UV radyasyon sadece bazı özel durumlarda bir sterilizan ajan olarak kullanılmaktadır.

UV Lambaları

Niels Ryberg Finsen infeksiyöz deri hastalıklarının tedavisinde güneşin UV bakterisidal etkisini göstererek 1903 yılında tıp dalında Nobel ödülü almıştır. 1930 yılında Westinghouse UV lambalarını geliştirmiş ve germisidal etkilerinin kanıtlanması için çok sayıda çalışma yapılmıştır. Sonuçta UV'nin virüsler, bakteriler, mantarlar ve Mycoplasma üzerine inaktive edici etkisi gösterilmiştir. Ultraviyole germisidal radyasyon [ultraviolet germicidal irradiation (UVGI)] denildiğinde genellikle 253.7 nm dalga boyunda UV (UVC) kastedilir.

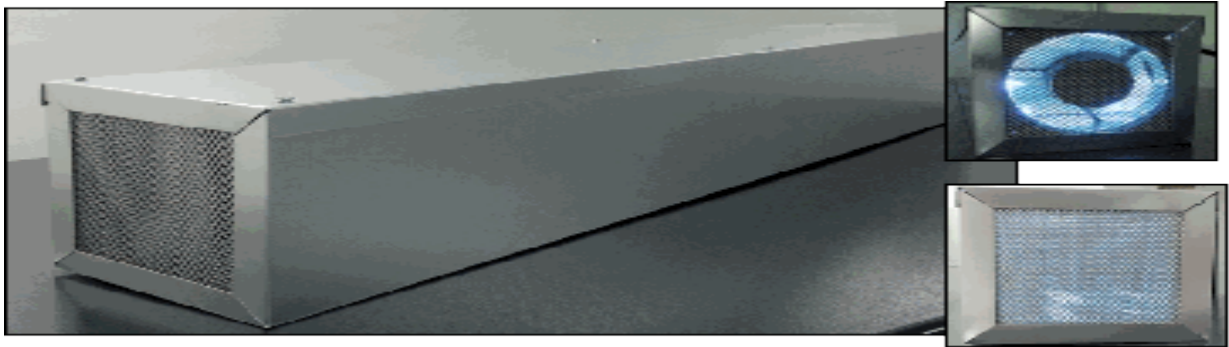

Günümüzde germisidal amaçla UV ışık kaynağı olarak genellikle kullanılan lambalarda, cam bir tüp içindeki düşük basınçlı cıva buharı içinden akan elektrik akımı sayesinde UV ışık üretilir. Bu lambalara “germisidal lambalar (UVC lambalar)” denilmektedir. UV lambalar aydınlatmada kullanılan floresan lambalarla aynı şekilde çalışır. İki lamba arasındaki fark; floresan lamba ampulü UV radyasyonu görünür ışığa çeviren fosfor ile kaplanmıştır, UV lamba kaplı değildir, böylece arkta üretilen UV radyasyonu geçirir. Germisidal lambaların yararlı kullanım süreleri 1000-9000 saat arasında değişmekle birlikte, teknik özelliklerinde

belirtilmemişse ortalama 3000 saat olarak kabul edilmektedir. Orta basınçlı lambalar 180-1370 nm dalga boyu aralığında radyasyon yayar, dezenfeksiyon amaçlı kullanılabilir, fakat yaygın kullanılmamaktadır. Pulsed UV (PUV) lambaları, düzenli aralarla atım tarzında (pulsing), yüksek yoğunlukta çeşitli dalga boylarında UV (UVA, UVB) yayan cıvasız flaş lambalarıdır. Yüksek güçteki ileri UV ışık lambalarının etkili kullanımı ve etkin enerji tüketimi nedeniyle bu teknoloji giderek artan şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu lambalar öyle yüksek enerjili atımlar (pulse) yayarlar ki, mikroorganizma içinde biriken enerji mikroorganizmada ciddi bir ısınmaya neden olur ve hücre parçalanır. Mikroorganizma üzerine bu parçalama etkisi nedeniyle PUV'nin kullanıldığı mikrobiyal kontrol yöntemi "pulsed UV disintegration (PUVD)" olarak adlandırılır. Bu yöntemin uygun kullanıldığında mikroorganizma sporlarını ve organik bileşiklerini 6 log azalttığı iddia edilmektedir.

Ultraviyole Lambaların Mikrobiyal Kontrol Amaçlı Kullanım Alanları

1. Hava ve yüzey dezenfeksiyonu: Mikrobiyal kontrolde UV lambalarının başlıca kullanım alanları; ameliyathaneler, laboratuvarlar ve biyolojik güvenlik kabinlerinin hava ve yüzeylerinin dezenfeksiyonudur. Ayrıca, insanların birarada kalabalık olarak bulunduğu çocuk yuvaları, kafeteryalar, jimnastik salonları, hastane odaları gibi kapalı yerlerde, havadaki patojen mikroorganizmaların sayısını azaltarak hava yolu ile bulaşan hastalıkların yayılımını engellemek için kullanılabilirler.

UV lamba armatürleri havası dezenfekte edilecek odaların tavanına veya yerden 210 cm yukarıya duvara monte edilir (direkt ışımalı UV). Kullanım sırasında odada bulunan kişiler dışarı çıkartılır. Odada bulunması gerekli kişilerin uygun elbise ve gözlük kullanması gereklidir. Başka bir önlem olarak armatürün önüne bir siper koyarak odada bulunan kişilere direkt ışığın gelmesi engellenir (üst hava ışımalı UV). Oda içinde bulunan hava ısındıkça yükselecek ve beraberinde mikroorganizma içeren damlacıkları da taşıyacaktır ve bu mikroorganizmalar UV'nin etki alanına gireceklerdir. Üst hava ışımalı UV lambalar hava dezenfeksiyonu sağlarken, direkt ışımalı olanlar hem hava hem de yüzey dezenfeksiyonuna yardım ederler. Teknik olarak direkt ve üst hava ışımalı UV lambalar, reflektöre hareket kabiliyeti sağlayan (reflektör üst ve alt kısımlara kolaylıkla hareket edebilir) pratik bir tasarımla birleştirilmiştir. Böylece bir UV lamba hem direkt hem de üst ışımalı tipte kullanılabilir. Hava ve yüzey dezenfeksiyonunda ayaklı portatif UV lambalar da

kullanılmaktadır. Ayrıca, içinden geçen havayı UVGI ile dezenfekte eden ticari sistemler geliştirilmiştir. İçinden geçen havayı UVGI ile dezenfekte eden büyük ticari sistemler binaların havalandırma sistemlerinde [heating, ventilating and air conditioning (HVAC)] kullanılmaya başlanmıştır. Bu sistemlerde özellikle PUV kullanımı artmaktadır. 2002 yılında Douglas VanOsdell ve arkadaşlarının yaptığı kapsamlı bir araştırmada, havalandırma sistemlerinde hava akımının biyolojik dekontaminasyonunda UVGI'nin etkisi araştırılmış ve özellikle bakteriler için etkinin çok yüksek olabildiği (%90'dan yüksek) gösterilmiştir. UV'nin genel özellikleri göz önüne alındığında, UV'nin hava dezenfeksiyonunda kullanımında bazı noktalara dikkat edilmelidir. Bunların başında insanların UV ışını ile direkt temasının önlenmesi gelir. Ayrıca toz ve kir tabakası UV geçişini engellediğinden, UV lambası iki-dört haftada bir alkollü bez ile silinmelidir. Kullanım süresine göre belli aralıklarla UV lambalar değiştirilmelidir (ortalama yılda bir kez). Yüksek oranda nemli alanlarda etkinliğinin azaldığı unutulmamalıdır. Hedefin ışık kaynağına uzaklığı azaldıkça UV'nin etkisi artacağından tüm hedefi görebilecek en kısa mesafe seçilmelidir. UV ışığın gücünün (watt) ve uygulama süresinin artması da etkiyi artıracığından, hedef mikroorganizmalara ve alanın büyüklüğüne göre; kullanılacak UV lambanın büyüklüğüne, lamba sayısına ve uygulama süresine karar verilmelidir.

2. Alet dezenfeksiyonu: UVGI özellikle ısıya ve neme dayanıksız materyalindezenfeksiyonunda kullanılabilir. Buna örnek olarak yaşamış olduğumuz covid 19 virüsünde kullanılan n 95 maskenin dezenfeksiyonunu ekleyebiliriz.

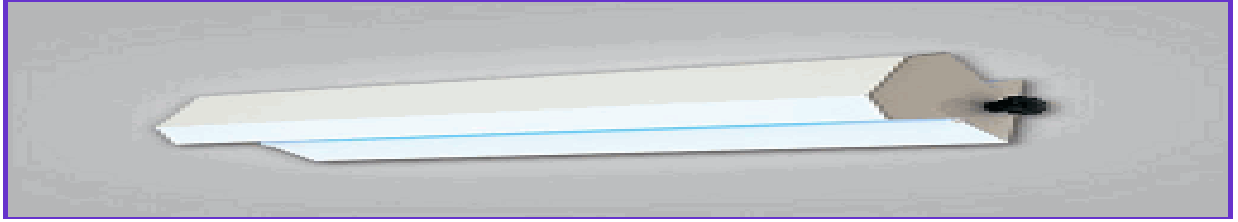

Fakat bu alanda kullanımı sınırlıdır. Bunun nedeni, UV'nin direkt olarak UV ışınına maruz kalan mikroorganizmaları öldürebilmesi, iğne veya laporoskopun lümeni gibi UV ışınının ulaşamadığı yüzeylerdeki mikroorganizmaları öldürememesidir. Bu nedenle alet ve yüzey dezenfeksiyonunda UV lambalar diğer dezenfeksiyon işlemleri ile birlikte kullanılmalıdır.

3. Su dezenfeksiyonu: Son dönemlerde içme suyu elde etmede ve arıtma tesislerinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu amaçla ticari UV üniteleri geliştirilmiştir. UV ışınının geçebildiği ince quartz tüpler içinden veya merkezdeki UV lambanın etrafından geçen filtre edilmiş berrak suyun sterilize edilebildiği bildirilmektedir. Böylece suya herhangi bir

kimyasal madde eklenmeden ve tadı değişmeden işleminden geçirilebilmektedir. UV'nin suyu dezenfekte edebildiği kabul edilse de, üretici firmaların iddialarının aksine içme suyu elde etmek için kullanımı halen tartışmalıdır. Ayrıca Giardia ve Cryptosporidium gibi daha büyük organizmaları inaktive etmek için gerekli UV dozu bakteri ve virüsler için gerekli olandan birkaç kat fazladır. Sonuç olarak, UV'nin dezenfektan etkinliğini artır-mak için ozon veya hidrojen peroksit gibi ajanlar ile birlikte kullanılması önerilmektedir. Fotoreaktivasyona engel olmak için işleminden geçmiş suyun bir süre ışıktan korunması uygun olacaktır.

4.Taşıt dezenfeksiyonu: Korona pandemisinde kullanılan Ambulansların dekontaminasyonunda aktif olarak kullanılmaktadır.

5.Gıda dezenfeksiyonu: Gıda sektöründe, ısıtma işlemi uygulanamayan ya da ısıtma işlemi uygulanmış ancak sonrasında bulaşma olmuş gıdaların yüzey dekontaminasyonu her zaman önemini korumuştur. Ultraviyole (UV) ışık; ısıtma işlemi alternatifi olarak yüzeylerde rahatlıkla kullanılabilen umut verici mikrobiyal dekontaminasyon yöntemidir. Son yıllarda, düşük yatırım maliyeti, kolay uygulanabilmesi ve pozitif tüketici imajı gibi çeşitli avantajları sebebiyle UV ışın uygulaması gıda endüstrisinde gittikçe yaygınlaşmaktadır. Gıdaların ve gıdayla temas eden ekipmanların yüzey dezenfeksiyonu ile ambalaj dekontaminasyonu başta olmak üzere çeşitli yüzey uygulamalarında kullanılabilmektedir. Bu amaçla, hedefe yönelik olarak kesikli ya da sürekli sistem çalışan UV kabinleri tasarlanmaktadır. Bu sistemlerin kullanımında, yüzey dezenfeksiyonunu etkileyen faktörlerin bilinmesi ve mikrobiyal inaktivasyon yanısıra kalite değişimlerinin de göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir. Bu derlemede, UV ışık uygulamasının inaktivasyon mekanizması ve kullanılan ışık kaynakları hakkında genel bilgiler verilmekle birlikte, UV ışığın gıda ve gıda ile temas eden ekipman yüzeyleri ile ambalajların yüzey uygulamalarında kullanım olanakları ve etkileri ile ilgili detaylı bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, UV ışığın yüzey uygulamalarındaki avantajları, uygulamanın etkinliğini sınırlandıran faktörler ile yasal düzenlemeler de ele alınmıştır.

Emniyet: Cildin veya gözlerin UV radyasyon kaynaklarına maruz kalmasına asla izin vermeyin! Laboratuvar ekipmanı tarafından üretilen UV radyasyonu, önerilen maruz kalma sınırlarını aşabilir ve üç saniye kadar kısa süreli maruz kalmalarda bile yaralanmalara neden olabilir! Antiseptik lamba açıkken asla biyolojik güvenlik kabini çalışmayın! Mümkünse, lamba açıkken lamba siperliğini kapatın!

KAYNAKLAR

1. Sterilization and Disinfection. In: Boyt RF (ed). Basic Medical Microbiology. 5th ed. USA:Little Brown and Company (Inc.), 1995:93-103.

2. Sterilization and Disinfection. In: Levinson W, Jawetz E (eds). Medical Microbiology and Immunology. 5thed. Prentice-Hall International, 1998.
3. Sterilization. Infection Prevention Guidelines (http://www.reproline.jhu.edu/english/4morrerh/4ip/IP_manual/11_Sterilization.pdf).
4. Control of Microorganisms. In: McKane L, Kandel J (eds). Microbiology Essentials and Applications. 2thed. California, USA: McGraw-Hill, 1996;347-74.
5. Control of Microorganisms by Physical and Chemical agents. In: Prescott LM, Harley JP, Klein DA. (eds). Microbiology. 4thed. USA: McGraw-Hill Inc., 1999;135-50.
6. Microbial Growth. In: Prescott LM, Harley JP, Klein DA (eds). Microbiology. 4thed. USA: McGraw-Hill Inc., 1999;113-34.

KBRN TEHDİTLERİ İÇİN AFET SAKINIM PLANLAMASI VE UYGULAMALARI**Durmuş ARŞLANTAŞ**KBRN Yüksek Lisans Öğrencisi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi**Ahmet KIRÇIÇEK**KBRN Yüksek Lisans Öğrencisi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi**Oğuz İNCEDERE**KBRN Yüksek Lisans Öğrencisi
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi**Burhan ULUTAŞ**

Ankara İl Afad

Doç. Dr. Dilek ÖZTAŞ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Aytunç ATEŞ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ÖZET

Toplumlar ilkel dönemlerden günümüze gelene kadar yaşadıkları devrim niteliğindeki kırılma noktaları nedeniyle içinde bulundukları dönemlerde büyük toplumsal değişim ve dönüşüm yaşamışlar bunların mekansal yansımalarını da dönemin kent oluşumları ve yapısal ilişkilerinde deneyimlemişlerdir. 21. yüzyıl kentleri, 20. yüzyıldan itibaren artan nüfus yoğunlaşmaları ve küresel düzeyde yakınlaşmaları dolayısıyla yerkürenin oluşumundan beri varlığını sürdüren ancak belki de geçmişte insan yerleşmeleriyle sınırlı biçimde etkileşimde olduğu söylenebilecek doğa olaylarından bugün daha fazla etkilenir ve küresel düzeyde yaygın etkilere yol açabilir biçimde zarar görebilir durumdadır. Afet yönetimi, zarar azaltma terimleri yerini afet risk yönetimi ve risk azaltma terimlerine bırakmış aynı zamanda fiziksel yapısının afetler karşısında tek başına dayanıklı olmasının yetersiz kaldığı dirençli toplum ve örgütlenme biçimlerinin ortaya konulmasının önemi vurgulanır olmuştur. Sakınım planlaması; sürdürülebilirlik, sınırlı kaynakları koruma ve riskleri azaltma hedeflerini gözetken ve iyileştirme ve acil durum planlarından farklı olarak afetin gerçekleşmesini beklemeden uygulama bulan bir planlama türüdür. Afetlerin gerçekleşmesinden bağımsız olarak varlığını sürdüren bir etkinlik türü olan sakınım planları alışlagelmiş planlama anlayışının yatırımları verimli kılmak adına yapılan gelişme, büyüme ve yapılaşma gibi somut sonuçlar elde etme çabasının aksine, bazı durumların meydana gelmemesi, önlenmesi ya da bazılarının etkilerinin giderilmesi amacıyla hazırlanmaktadır. Planlı sakınım etkinliği meydana gelmesi önlenmiş kayıpların değerlerini belirleme çabasıdır. Kent planları hazırlanırken doğal afet tehlikelerine maruz olunsun olunmasın kentsel risk azaltma stratejilerinin sistemli bir şekilde kurgulandığı sakınım planlaması anlayışının dikkate alınması günümüz kentlerinde bir gerekliliktir ve buna yönelik planlama kararlarının neler olabileceği, ne tür araçlarla bu stratejilerin hayata geçirilebileceği yönünde uygulamalar araştırılmayı ve deneyimlenmeyi bekleyen bir alan olarak karşımızdadır.

Anahtar Sözcükler: KBRN tehditleri, afet sakınım planlaması, afet sakınım uygulamaları

DISASTER SAFETY PLANNING AND APPLICATIONS FOR KBRN THREATS**ABSTRACT**

Societies have experienced great social change and transformation during their times due to their revolutionary breaking points from primitive times to the present day, and they experienced their spatial reflections in the city's formations and structural relations. 21st century cities are more affected by natural phenomena that have been in existence since the formation of the globe since the formation of the earth due to their increasing population densities and global convergence since the 20th century, and that may be said to have been limited to human settlements in the past and can be damaged in a way that may cause widespread global effects. Disaster management, the terms of harm reduction, has been replaced by disaster risk management and risk reduction terms, and it has been emphasized that the importance of revealing a resilient society and organizational forms, in which the physical structure alone is insufficient to resist disasters. Avoidance planning; It is a type of planning that pursues the goals of sustainability, conserving limited resources and reducing risks, and finds implementation without waiting for disaster to occur, unlike improvement and emergency plans. Contrary to the occurrence of disasters, avoidance plans, which are a type of activity that survives, are prepared for the purpose of preventing, preventing or eliminating the effects of some situations, in contrast to the conventional planning approach's efforts to achieve concrete results such as development, growth and construction. Planned avoidance activity tries to determine the values of the losses prevented from occurring. While preparing urban plans, it is a necessity in today's cities to take into account the concept of avoidance planning in which urban risk reduction strategies are systematically constructed, regardless of being exposed to natural disaster hazards, and as a field waiting to be researched and experienced in terms of what planning decisions might be about, what kind of tools these strategies can be implemented. in front of us.

Keywords: CBRN threats, disaster avoidance planning, disaster avoidance practices

Giriş

Toplumlar ilkel dönemlerden günümüze gelene kadar yaşadıkları devrim niteliğindeki kırılma noktaları nedeniyle içinde bulundukları dönemlerde büyük toplumsal değişim ve dönüşüm yaşamışlar bunların mekansal yansımalarını da dönemin kent oluşumları ve yapısal ilişkilerinde deneyimlemişlerdir. 21. yüzyıl kentleri, 20. yüzyıldan itibaren artan nüfus yoğunlaşmaları ve küresel düzeyde yakınlaşmaları dolayısıyla yerkürenin oluşumundan beri varlığını sürdüren ancak belki de geçmişte insan yerleşmeleriyle sınırlı biçimde etkileşimde olduğu söylenebilecek doğa olaylarından bugün daha fazla etkilenir ve küresel düzeyde yaygın etkilere yol açabilir biçimde zarar görebilir durumdadır.

Küresel Tehditler, Günümüz Kentleri ve Risk Toplumu

Risk algısının 3 özelliği bulunmaktadır.

1. Yerelin ötesine geçme (de-localization): Nedenler ve sonuçlar prensipte her zaman her yerde olabilmektedir. Riskler herhangi bir coğrafi yerde, herhangi bir zamanda, herhangi bir süre zarfında, ve herhangi bir sosyal sınıf ya da toplumda gözlemlenebilir. Bu riskler ulusal sınırlardan bağımsız olması (yerelin ötesine geçmesi) sebebiyle, örneğin iklim değişikliği ve doğal afetler bağlamında, dünya ulusları arasında küresel işbirliği gerektirmektedir.

2. Hesaplanamazlık (incalculableness): Risklerin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan sonuçlar prensipte hesaplanamazdırlar. Örneğin; Çernobil nükleer kazasından sonra geçen 30 yıl içinde yeni sonuçlarla karşılaşabilir olma durumu olay öncesinde bu sonuçların hesaplanabilirliğinin neredeyse imkansız olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Dolayısıyla risklerin nasıl hesaplanacağını anlamayı gerektiren yeni bir yaklaşım gereklidir.

3. Tazmin edilemezlik (non-compensability): İklimin geri döndürülemez değişiklikleri, insan genetiği üzerine yapılacak geri dönüşü olmayan müdahaleler vb. gibi sonuçlar tazmin edilebilir sınırların ötesindedir. Varlığı bile henüz kanıtlanmamış bazı risklerin tazmin edilemez sonuçları olması nedeniyle, bunu önlemeye yönelik tedbirlere ihtiyaç duyar.

Doğal afet tehlikeleri karşısındaki zarar görülebilirliklerin ötesinde kentsel yığılmalar ve mega kentlerin önünde halihazırdaki en büyük güçlük 'yönetilme' sorunudur. Mega-kentler ve çevrelerindeki arasında oldukça dinamik ve karmaşık etkileşimler olması dolayısıyla merkezi yönetimin yukarıdan aşağı stratejilerden oluşan geleneksel formlarının sağladığı olanaklar oldukça sınırlı kalmaktadır. Çözüme yönelik önerilerden bazıları şunlar olarak karşımıza çıkmaktadır:

- Mega-kent/yığılmaları yönetilebilir etki-alanlarına bölmek ve kent sakinlerinin kentsel konularla ilgili katılım sağlayabilecekleri bazı sorumlulukları yerel aktör ve girişimlere devretmek,
- Tüm kentsel etki-alanları (*territories*), onları çevreleyen kırsal alan yönetimleriyle beraber merkezi yönetim arasında dayanışmanın örgütlenmesini temin etmek,
- Toplu-taşıma hizmetleri, atıkların yok edilmesi/dönüştürülmesi gibi kent ya da bölge genelindeki bir takım görevlerden sorumlu kent içi kuruluşları belirlemek

Afet Sakınım Planlaması

Afet riskini anlamak ve azaltımına yatırım yaparak dirençliliği artırmak, afet riski yönetebilmek için afet risk yönetişimini güçlendirmeye önem vermek ve olması muhtemel afetler gerçekleştikten sonra eskisinden daha iyi yeniden inşaa aşamasını sağlıklı yürütebilmek için hazırlıklılığı artırmak konuları kapsamında sakınım planlamasını irdelemek ve Türkiye gündemi ve yasal/yönetimsel bağlamı ile planlama pratiği içinde olması gerektiği biçimiyle düşünmek uluslararası politikaları gerektiği gibi takip etmek açısından önem arz etmektedir.

Afet yönetimi, zarar azaltma terimleri yerini afet risk yönetimi ve risk azaltma terimlerine bırakmış aynı zamanda fiziksel yapısının afetler karşısında tek başına dayanıklı olmasının yetersiz kaldığı dirençli toplum ve örgütlenme biçimlerinin ortaya konulmasının önemi vurgulanır olmuştur. Sakınım planlaması; sürdürülebilirlik, sınırlı kaynakları koruma ve riskleri azaltma hedeflerini gözetken ve iyileştirme ve acil durum planlarından farklı olarak afetin gerçekleşmesini beklemeden uygulama bulan bir planlama türüdür. Afetlerin gerçekleşmesinden bağımsız olarak varlığını sürdüren bir etkinlik türü olan sakınım planları alışlagelmiş planlama anlayışının yatırımları verimli kılmak adına yapılan gelişme, büyüme ve yapılaşma gibi somut sonuçlar elde etme çabasının aksine, bazı durumların meydana gelmemesi, önlenmesi ya da bazılarının etkilerinin giderilmesi amacıyla hazırlanmaktadır. Planlı sakınım etkinliği meydana gelmesi önlenmiş kayıpların değerlerini belirleme çabasıdır.

Afet sakinim planlama türlerini 4 grupta toplamak mümkündür:

1. İyileştirme Planlaması (*Reconstruction Planning*)
2. Acil Durum Planlaması (*Emergency preparedness/Contingency Planning*)
3. Sakinim Planlaması (*Mitigation Planning*)
4. Dirençli Toplum Planlaması (*Resiliency Planning*)

İyileştirme planlaması; daha çok afet sonrasında ‘yara sarma’ yaklaşımı olarak da adlandırılabilir bir planlama türüdür. Orta ve uzun vadedeki eylemler i planlayarak afetten etkilenmiş toplulukların en

kısa sürede eskisine göre daha güvenli biçimde dönebilmesini amaçlar. Uluslararası yaklaşım, bu tür planların, fiziki, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla bir bütün halinde ve sağlıklı uygulanabilmesi için olası afetleri göz önünde bulundurarak afet öncesinde hazırlanmasını teşvik etmektedir. Gelecekte bir kez daha böyle bir afetle karşılaşma ihtimaline karşı afet sonrası ortaya çıkan kayıpları fırsat bilerek ve tehlikeleri dikkate alarak yapılan planlama çalışması aşağıdaki uğraş alanlarını içermektedir:

- Mümkün olan daha güvenli konum ve çevrelere taşınma
- Güvenli mekan tasarımı ve yapıli çevre
- Toplumsal direnci kazandırma ve artırma
- Üretkenliğı geliştirme
- Kayıplara uğramış olanlara yardım etme ve tazminat ödeme
- Yeni yaratılacak yaşam çevreleri ve mekanlarda kullanıcıların fikir, ihtiyaç ve tercihlerini de dikkate alarak tasarlama

Acil durum planlaması; “acil durum ya da kriz koşullarında uygulanmak üzere önceden hazırlanan, ivedilik taşıyan eylem ve sorumlulukların belirlenerek, her olası ve olağan dışı koşulu öngören önlemlerin alınmasını hedefleyen planlardır” . Bu planların yapılabilmesi için tehlike türleri ve etki alanlarının sağlıklı bir biçimde belirlenmesi ve buna bağlı olarak olması muhtemel farklı kabuller ile senaryoların ve bunların sonucu ortaya çıkacak olası kayıpların tahmini temel veri kaynağıdır.

‘En olası’, ‘en düşük olasılığa sahip ancak en büyük kayıba sebep olan’ gibi senaryolara bağlı olarak gereken arama-kurtarma, acil yardım, ulaştırma haberleşme, sağlık ve geçici barınma hizmetleri gibi hizmetlerin hızlı ve etkin bir biçimde sağlanabilmesi amacıyla gerekli görülecek işgücü ve işbölümü atamaları, acil durumda görevli tesisler, makina-teçhizat yüküne ilişkin lojistik ve depolama alan büyüklüklerinin belirlenmesi ve yer seçiminin en optimum şekilde yapılmasına çalışılır.

Sakinim planlaması; sürdürülebilirlik, sınırlı kaynakları koruma ve riskleri azaltma hedeflerini gözeterek ve yukarıda bahsedilen iyileştirme ve acil durum planlarından farklı olarak afetin gerçekleşmesini beklemeden uygulama bulan bir planlama türüdür. Afetlerin gerçekleşmesinden bağımsız olarak varlığını sürdüren bir etkinlik türü olan sakinim planlaması, uluslararası afet politikalarının risk azaltma konusundaki önceliklendirmesine de cevap verir niteliktedir. Sakinim planları, alışlagelmiş (konvansiyonel) planlama anlayışının yatırımları verimli kılmak adına yapılan gelişme, büyüme ve yapılaşma gibi somut sonuçlar elde etme çabasının aksine, “kimi durumların meydana gelmemesi, önlenmesi ya da kimi etkilerin giderilmesi amacıyla hazırlanır. Planlı yatırım etkinliğı, somut bir sonucun getirilerini kestirmeye çalışırken, planlı sakinim etkinliğı meydana gelmesi önlenmiş kayıpların değerlerini belirleme çabasıdır”. Herhangi bir coğrafi birim, bölge ve ya yerleşim alanı için hazırlanabilen sakinim planı kentlerde ‘kentsel sakinim planları’ olarak karşılık bulmakta ve kentlerde farklı ‘risk sektörlerini, her sektörde risk düzeylerini etkileyen ‘risk faktörlerini ve ilgili tarafları belirleyerek öngörülen kayıpları azaltmayı amaçlamaktadır. Bir bölümü ile doğrudan imar ve yapılaşma planlarına girdi veren bu plan türünün mekansal, fiziki, ekonomik ve sosyal açıdan tüm boyutların birlikte ele alındığı, uygulama sorumluları, bütçeleri ve takvimlerinin belirlendiğı katılımlı bir süreçle hazırlanması beklenir.

Dirençli toplum planlaması ise; “sürdürülebilir bir güvenlik ve toplumsal dirençlilik için en etkili örgütlenme ve işbölümünü, kurumsal yapılanmayı ve yasal düzenlemeleri, genellikle ulusal düzeyde ve uzun dönemli bir perspektif içinde geliştirme hedefini” güden bir girişimdir. Geniş bir perspektif ve uzun erimde yapılan değerlendirmeler ışığında ortaya konacak bir yeni stratejinin gereği olarak topluma bir yeni makro yapı kazandırılmasının uygulamalarını sunmaktadır. Bu türden bir makro yapıya benzer bir anlayış biçimine örnek vermek gerekirse, Japon afet risk yönetim sisteminin Japon toplumunda nasıl içselleştirildiğine bakmak yerinde olacaktır. Bu anlayışın temelinde 3 temel etki alanının tekil olarak var olmaları ve birbirleriyle kurdukları ilişki yatmaktadır. Bu alanlardan ilki, bireysel farkındalık ve hazırlıklı olma sorumluluğu ‘kendi kendine yardım (*self-help*)’ olarak ifade edilmekte bireyler, kuruluşlar ve özel sektör firmaları bu kategoride sayılmaktadır. İkinci alan ise müşterek/ortak destek (*mutual-assistance*)’ olarak adlandırılmakta ve topluluk tabanlı paydaşların karşılıklı hazırlıklılık ve risk azaltma çabalarını içermektedir. Üçüncüsü ise; ‘kamusal yardım (*public-help*)’ ulusal/merkezi yönetimin ve yerel yönetimlerin risk azaltma ve hazırlıklılık bakımından tekil ve birlikte olan çabaları kastedilmektedir. Bu üç alan, birbirlerinden ayrı olarak afet risk yönetimi içinde kendi sorumluluklarının farkında olarak hareket ederken birbirleriyle ilişkilerinde de işbirliğini her şeyin üstünde tutmaktadırlar. Sakınım ve risk azaltma stratejilerinin sağlıklı biçimde uygulandığı uluslararası örneklerle bakıldığında; 2010 yılında başlatılan ‘Dirençli/Dayanıklı Kentler: Kentim Hazırlanıyor Kampanyası’ HÇEP’teki yerellik vurgusu üzerinden ülke sınırlarını aşıp doğrudan yerel düzeyde risk azaltma çalışmalarının yaygınlaşmasına ön ayak olduğu söylenebilir. BM’in bir organı olan ‘Afetleri Azaltma Uluslararası Stratejisi’ (UNISDR) tarafından yerel birimlerin afet risklerini azaltma ve dirençli/dayanıklı kentler olma yolunda birbirleriyle dayanışması ve deneyimlerinin paylaşılması teşvik edilmekte, aynı zamanda bu yerel birimlerin küresel düzeye taşınması için yerel yönetimler arasında bir ağ oluşturulması ve başarılı örneklerin tanıtılması desteklenmektedir.

Bu kentlerin bir kısmı risk azaltma stratejilerini uygulama ve dirençli/dayanıklı kent olma yolunda başarılı bulunup dünya çapında bilinen uluslararası ödüle (Sasakawa Ödülleri) de layık görülmüştür. Ödüle layık görülen bu kentlerin göze çarpan özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

- Kentlerin yaptıkları çalışmaları dışarıdan zorlama ile değil kentin yerel yönetimleri ve sivil topluluklarıyla birlikte kendi girişimleriyle yapmış olmaları,
- Etkilenmekte olan tüm paydaşların işbirliğinin olması, halkın eğitimi ve katılımının yanı sıra her türlü kaynak kullanımının şeffaflıkla paylaşılması,
- Teknolojik bilgi ve olanaklara sahip olanların bunu daha etkin ve buluşçu kullanacak araştırma kuruluşları ve üniversitelerle birlikte çalışması,
- Parasal ve teknolojik eksikliklere ve altyapı yoksunluklarına rağmen insanların kararlılığı ve geleneksel toplumsal dayanışma gücü ile risk azaltma ve toplumu bilinçlendirme çabalarının olması
- Birçok tehlikeyi dikkate alan sakınım planlarında hem politika ve mevzuat geliştirmeye hem de önlem alma ve acil durum eylemlerine yer vermiş olmalarıdır.

Bu kampanyaya dahil olan kentlerin HÇEP’teki öncelikli eylem alanlarını temel alarak hazırlanmış olan iş kalemlerinin 10 maddelik listesine göre bir yerleşmenin afete hazır hale gelerek dirençli olabilmesi için gereken temel özellikler şunlar olmaktadır:

1. Afet risk yönetimi ve hazırlıklı olma konusunda herkesin görev ve sorumluluklarının tanımlandığı, vatandaş grupları ve sivil toplumun katılımı temeline dayanan bir örgütlenme ve koordinasyonu sağlamak
2. Afet risklerini azaltma için bütçe ayırmak ve ev sahiplerine, düşük gelirliilere, topluluklara, iş yerlerine ve kamu sektörüne karşı karşıya oldukları riskleri azaltmaya yönelik yatırım yapabilmeleri için teşvik sağlamak

3. Tehlike ve zarar görebilirlikler ile ilgili güncel veriyi bulundurmak, risk değerlendirmelerini hazırlamak ve kentsel gelişme planları ve kararlarında bu veriyi temel almak. Bu bilgi ve planları kentin dirençliliğini artırmak için kamuoyunun kullanımına ve tartışmasına açık hale getirmek
4. Taşkın drenajı gibi iklim değişikliğiyle mücadelede nerede gerekiyorsa oraya kurulabilen risk azaltıcı kritik altyapıya yatırım yapmak ve onu sürdürmek
5. Okul ve sağlık kuruluşlarının güvenliğini değerlendirmek ve gerekirse güçlendirmek
6. Gerçekçi, risk uyumlu bina yönetmelikleri ve arazi kullanım planlama prensiplerini uygulamak ve uygulatmak. Düşük gelirli sınıflara güvenli arazileri göstermek ve nerede uygunsa kaçak yerleşmeleri iyileştirmek
7. Okul ve yerel topluluklarda afet risk azaltma konusunda eğitim programları ve alıştırmaları düzenlemek
8. Kentlerin maruz kaldığı taşkınlar, fırtınalar ve diğer tehlikelere karşı doğal tampon bölgeleri ve ekosistemleri korumak. Risk azaltma pratiğini gerçekleştirerek iklim değişikliğine uyum sağlamak
9. Kentlerde erken uyarı sistemi ve acil durum yönetimi kapasitelerini oluşturmak ve kamu eliyle hazırlıklı olma tatbikatlarını düzenli bir biçimde yürütmek
10. Herhangi bir afet sonrasında afetzedelerin ihtiyaçlarını sağlamanın yanı sıra müdahale ve yaşamlarını yeniden kurma aşamasında yardımcı ve destek olmak.

Afet türleri ve kayıpları hakkında birçok kıyaslama yapılmakta farklı kaynaklarda zaman zaman birbirleriyle örtüşmeyen verilere ve genellemelere rastlanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus uluslararası ve ulusal kuruluşların afet veri tabanlarında ne türden verileri afet olarak nitelendirdikleri, hangi zaman aralıklarını kapsadıkları, hangi afet türlerini kategorilerine dahil ettiklerinin açık bir biçimde ortaya konularak bu verilerin kullanılmasıdır.

- Yeni kentler, uydu kentler gibi yeni gelişme alanlarını belirlemede doğru yer seçimi önemlidir.
- Afet riski yüksek kentlerde planlama ve tasarım seçeneklerimizin afetten sakınma, hazırlıklılık, afet sonrası acil durum gibi aşamalara uyarlanması katkıları üzerine düşünmek gereklidir.
- Bu aşamaları dikkate alan ölçüler, standartlar ve biçimler, yapılaşma düzenleri
- Uygulamalardaki risk öncelikleri, zamanlama/dönemleme
- Birbiriyle ilişkilendirilerek ele alınması gerekli konuları belirleme
- Tüm bu uygulamalar ve seçeneklerde toplumsal koşullar, toplumsal refahı dikkate alan adil çözüm seçeneklerini belirleme ve halk katılımını modelleme
- Afet sakınım stratejilerinin işgücü piyasaları ve diğer iktisadi süreçler üzerindeki etkilerini sınıma biçimlerini tasarlama
- Kapsamlı planlama çerçevemize lejant maddeleri ile kullanım biçimlerini mekanın biçimleri olarak ele alma gibi alanlarda katkılar olması gerektiği söylenebilir.

Afet karşısında sakınım planlamasının gerektirdiği, imar mevzuatına konu olacak ve plan kararı

geliştirilmesi gereken başlıklardan bazıları şunlar olmaktadır:

- Yapı kat yükseklikleri ve standartları
- Yapı yoğunlukları ve kullanımları
- Yol genişlikleri,
- Arazi kullanımında ikincil afete neden olabilecek kullanımlar
- Ulaşılabilirlik, tahliye yolları ve yürünebilir mesafedeki acil durum erişim noktaları
- Acil durum müdahale birimlerinin dağılımı
- Ortak açık alanların dağılımı, büyüklükleri, erişilebilirlikleri ve acil durumda kullanılmaya imkan veren tasarımları ve benzeri.

Mekansal bir plandan öte bir yol haritası olan IDMP, bu değerlendirmeyi işlevsel olarak bütünlük gösteren riskleri sektörlere gruplayarak yapmayı hedeflemiştir. Bunlar;

1. Makro-form ve büyüme eğilimlerinin gösterdiği riskler,
2. Kentsel doku riskleri (yapı, arsa, TAKS, yol genişliği, otopark, yoğunluklar, vb.),
3. Tehlikeli kullanımlar (yanıcı, patlayıcı, kimyasal, vb depolama ve dolanım: LPG ve akaryakıt istasyonları, vb.),
4. Uyumsuz kullanımlar (alan ve yapı birimi ölçeklerinde uyumsuzluklar),
5. Üretkenlik kaybı riskleri (sanayi: yapı, girdi- çıktı, işgücü, altyapı),
6. Açık alan yetersizlik riskleri (yakınlık, süreklilik, yeterlik),
7. Acil durum görevlisi tesisler (hastane, okul, vb),
8. Yapı stoku ve altyapı kaybı riskleri,
9. Özel risk alanları (vadiler/ yamaçlar/ kıyılar/baraj altı havzalar),
10. Kültür mirası özel yapılar (tarihi/anıtsal yapılar ve çevreler),
11. Yönetmelik yetersizlikler (eğitimsiz personel, örgütsüz gönüllüler, temrin/tatbikat eksikliği),
12. Dışsal etkenler (kaza, terör, sabotaj, iklimsel ve meteorolojik koşullarda aşırılıklar),
13. Toplumsal edilgenlik riskleri: katılım ve yerel örgütlenmede kısıtlar olarak kategorize edilmektedir.

Şehir ve bölge planlama disiplini kentlerin gelecekteki vizyonları kapsamında senaryolar dahilinde bir takım politikalar belirler ve bunları hayata geçirmeye yönelik stratejik kararlarını ekonomik, sosyal, yönetmelik olarak mekanda ifade eden planlar hazırlar. Bunu yapabilmek için ekonomik, sosyal, yönetmelik olarak değerlendirmelerin yanı sıra mevcut durumu, doğal ve yapıli çevreyi fiziksel olarak da değerlendirmek adına bir takım verilere ve onların yerleşilebilirlik (eşik) analizi içinde değerlendirilmesine ihtiyaç duymaktadır. Bunlar;

- Zemin koşulları ve sismik durum
- Topografya ve eğim durumu
- Su drenajı, havza sınırları ve taşkına maruz alanlar
- Arazinin fiziksel yapısından kaynaklı eksikler (göl, su, akarsu, vadi, kıyı vb.)
- Kültürel miras alanları, doğal sit, mutlak tarım ve orman arazileri gibi korunması gereken alanlar vb. konu alanlarını kapsamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sakınım planlarında vurgulanması gereken risk azaltma stratejilerinin öne çıkan başlıklarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Yeni Yerleşim Alanlarının Belirlenmesi
- Yer seçimi: Kentin gelişiminde ya da başka bir yerde yeniden inşasında güvenli alanların tespiti ve bu alanlarda mevcut yerleşmeyle ilişkiyi koparmadan güçlendirecek sosyal ve ekonomik ağların dikkate alınması, çalışma alanlarının yer seçimi, ulaşım kararları ve kamusal kullanımlar gibi hizmetlerin de içerilmesinin yanında mevcut yerleşmelerde gözetilecek risk azaltma stratejilerinin bu alanları tasarlarırken de gözetilmesi
- Mevcut Yerleşim Alanlarının Değerlendirilmesi
- Kent içi Risk Derecelendirmesi: Herhangi bir afet meydana gelmeden yapılacak öngörülere dayanarak kent içi risk bölgelerinin ve derecelerinin belirlenmesi,
- Risk Azaltma Müdahale Biçimleri: Yüksek riske maruz bölgelerde görece güvenli başka alanlarda yeniden yerleşme (relocation), yapı güçlendirme ve yerinde kentsel dönüşüm gibi kararlarının verilmesi,
- Kritik Tesislerin Yer seçimi: Yanıcı, patlayıcı madde temin eden tesisler ile yaşam alanlarıyla uyummayan üretim birimleri gibi kritik kullanımların yer seçim kararlarının değerlendirilerek güvenli alanlar yaratacak şekilde düzenlenmesi
- Acil Durum Planlaması: Tahliye rotalarının belirlenmesi ve yönetilmesi, tahliye ve geçici barınma alanları ile acil durum görevlisi olacak tesislerin (hastaneler, okullar, spor tesisleri, stadyumlar vb.) nüfusa göre dağılımı, yeterliliği, ulaşılabilirliği, hazırlığı ve güçlendirilmesi,

acil durumda müdahale edecek müdahale birimlerinin dağılımı ve riski yüksek bölgelere erişilebilirliği

- Kamusal Açık Alanların Korunması ve Çok Fonksiyonlu Olarak Tasarlanması: Mevcut açık alanların değerlendirilerek afet ve acil durumda yükleneceği görevlerin yerel düzeydeki diğer koşullar ve kullanımlarla beraber eşgüdüm halinde olacak şekilde belirlenmesi, etkilenmesi muhtemel nüfusa göre yeterli biçimde tasarlanması, bu alanların aynı zamanda kent içi drenajda ve kentsel taşkınlarda da görev alacak biçimde düşünülerek ele alınması
 - Yerleşimler Arası Paylaşılan Konularda Eşgüdüm: Bir akarsu havzasını paylaşan yerleşmeler ağı gibi sadece bir yerleşmeyi değil birkaçının birden aynı zamanda etkileyebilecek acil durumlarda ve/veya afetlerde yerleşmelerin birlikte karar verme süreçlerini yönlendirebilmesi için eşgüdümlü hareket etmelerini sağlayacak örgütlenme biçimlerinin işlerliğe kavuşturulması
 - Tüm Toplulukları Topyekün Değişime Teşvik Etme: Afete hazırlıklılık konusunda toplumda farkındalığı artırabilmek ve sorumlulukları es düzeyde tüm paydaşlara yayabilmek adına mevcut risklerin ve etki alanlarının düzenli biçimde güncellenerek toplumun tüm kesimleriyle paylaşılması, aynı zamanda hazırlıklılığı gündemde tutmak adına düzenli tatbikatları toplumun her kesimi ve sektöründe yaygınlaştırmanın yollarının aranması söylenebilir.
- Kent planları hazırlanırken doğal afet tehlikelerine maruz olunsun olunmasın kentsel risk azaltma stratejilerinin sistemli bir şekilde kurgulandığı sakınım planlaması anlayışının dikkate alınması günümüz kentlerinde bir gerekliliktir ve buna yönelik planlama kararlarının neler olabileceği, ne tür araçlarla bu stratejilerin hayata geçirilebileceği yönünde uygulamalar araştırılmayı ve deneyimlenmeyi bekleyen bir alan olarak karşımızdadır.

Kaynaklar

Balamir M. (2012). Afetlere İlişkin Planlama Etkinlikleri ve Sakınım Planlaması. ERSOY, M. (ed.) Kentsel Planlama: Ansiklopedik Sözlük Kitabı içinde. İstanbul: Nivona Yayınları. ss.2-6.

DSİ (2018) yapılan görüşmeden alınan bilgiye dayanmaktadır.

Gökçe, O., Özden, S., Demir, A. (2008). Türkiye’de Afetlerin Mekansal ve İstatistiksel Dağılımı, Afet Bilgileri Envanteri. Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

IDMP (2003). İstanbul İçin Deprem Master Planı Raporu. İstanbul: IBB Planlama ve İmar Dairesi Zemin ve Deprem İnceleme Md. <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/SubSites/DepremSite/Documents/%C4%B0DMPiTUR.pdf> (Erişim tarihi: 20.6.2019)

Keskinok H. Ç. (2014). Planlama ve Tasarım Öğrencilerine Afet Planlaması, Kentsel gelişme, Planlama ve Tasarım Sorunları Üzerine Düşünceler ve Sorular. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Cep Kitapları Serisi, Ankara

Özşahin, E. (2013). Türkiye’de yaşanmış (1970-2012) doğal afetler üzerine bir değerlendirme. 2. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı. 25-27 Eylül 2013, Hatay.

Şenol Balaban M. (2017). Afet Risk Yönetimi, Sakınım Planlaması ve Dirençli Kentler. Kentsel Planlama: Kavramlar, Konular, Güncel Tartışmalar, Suna Senem Özdemir, Ö. Burcu Özdemir Sarı ve Nil Uzun (Der.), İmge Yayınevi, sf. 521-549, Ankara

DİSNEYLAND'DAN WESTWORLD'E HİPERGERÇEKLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ

Arş. Gör. Gökhan GÜRBÜZ
Giresun Üniversitesi

Öğr. Gör. Nedim Serhat BİLECEN
Giresun Üniversitesi

ÖZET

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bireyin zaman ve mekân algısını değiştirmektedir. Ünlü Fransız teorisyen Jean Baudrillard, dünyayı gerçekte değil, hipergerçeklikte görmeyi radikal yollarıyla tanıdı. Zaman ve mekâna bağlı olarak gerçeklik ilkesi yok olmakta ve yerini hipergerçekliğe bırakmaktadır. Bu bağlamda Jean Baudrillard'ın gerçekliğin yok olmasıyla beraber hipergerçeklik alanının egemen olması düşüncesi, kuramının temelini oluşturmaktadır. Bu temelin üzerine inşa ettiği kuramın terminolojisi, günümüz medya araçlarının ürettiği içeriklerin analizinin yapılmasını ve bu medya araçlarının ürettiği gerçekliğin doğasının yeniden sorgulanmasını sağlamaktadır. Medya gerçeğini hipergerçeğe dönüştüren bir genetik koda benzeten Jean Baudrillard simülasyon kuramında hipergerçeklik alanını Disneyland örneği üzerinden açıklamaktadır. Amerika'nın devasa bir tematik park olduğunu gizlemek amacıyla inşa edildiği iddia edilen Disneyland, gerçeklik ilkesini yok ederek içerisinde barındırdığı birçok oyun makineleri ile bir fantezi üretme oyunudur. Bu gerçeklikten yoksun ve üretilmiş bir gerçeklik olarak sunulan fantezi oyunu, gerçek Amerika'nın minyatürleştirilmiş toplumsal bir mikrokozmosuna benziyor olması ve dinî bir ritüel gibi alınan kolektif keyiftir. Tema parkının dışında yalnız olan birey, parkın içinde kolektif bir eğlencenin parçası olarak görülmektedir. Eğlence araçlarıyla yeniden üretilen gerçeklik, iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle farklı platformlarda gerçekliğini dönüştürmektedir. 2016 yılında HBO kanalında televizyon dizisi olarak yayınlanmaya başlayan Westworld, simülasyon sistemine yapay zeka anlatıları, bilinç ve insan varlığının doğasını sorguladığı tartışmaları katarak uzun zamandır ihmal edilen gerçeğin ne olduğu ve olabileceği noktasındaki tartışmalarda kışkırtıcı bir platform sunmaktadır. Westworld dizisinin eğlence odaklı tematik parkı, Fransız düşünür Baudrillard'ın hakikatin ve gerçekliğin kaybolduğu hipergerçeklik tartışmalarının içerisinde simülasyon olarak adlandırdığı sistemin güncel bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Dizinin merkezinde yer alan eğlence parkındaki şeylerin temsil edildiği imgeler gerçekliği yansıtan bir ayna değil, gerçekliğin yerini alıp onu hipergerçekliğe dönüştüren şeylerdir. Bu çalışmada, hipergerçeklik ve simülasyon kavramlarını temel alarak, gerçekliğin bağlamını ve hipergerçekliğin geçirdiği dönüşümü HBO yapımı Westworld dizisi merkeze alınarak ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Westworld dizisi, nitel yöntem olarak göstergebilimsel metin çözümlemesine tâbi tutulacaktır.

Anahtar Kavramlar: Hipergerçeklik, Simülasyon, *Westworld*, Metin Çözümleme.

FROM DISNEYLAND TO WESTWORLD TRANSFORMATION OF HYPERREALITY

ABSTRACT

Developments in communication technologies change the individual's perception of time and space. The famous French theorist Jean Baudrillard was known for the radical ways of seeing the world not in reality but in hyper reality. Depending on time and space, the principle of reality disappears and is replaced by hyperreality. In this context, Jean Baudrillard's idea that the reality of hyperreality dominates with the disappearance of reality forms the basis of his theory. The terminology of the theory built on this basis supplies analysis of the content produced by today's media tools and re-questioning the nature of the reality produced by these media tools. Jean Baudrillard, who simulating media reality to a genetic code that turns hyperreality, explains the area of hyperreality in the simulation theory through the example of Disneyland. Disneyland, allegedly built to hide America as a gigantic thematic park, is a phantasm generating game with many game machines that it contains by destroying the principle of reality. This fantasma game, presented as a produced reality devoid of reality, is the fact that it resembles a miniaturized social microcosm of real America and collective pleasure taken as a religious ritual. The individual who is alone outside the theme park is seen as part of a collective entertainment inside the park. Reality reproduced with entertainment tools transforms reality on different platforms with the development of communication technologies. Westworld, which started to be broadcast as a television series on the HBO channel in 2016, offers a provocative platform discussions about what long-neglected truth is and what it could be, by adding the narration of artificial intelligence, the discussions about the nature of consciousness and human existence to the simulation system. The entertainment-themed park of the Westworld series appears as an up-to-date example of the system that French thinker Baudrillard calls simulation in the hyperreality debates where truth and reality are lost. The images in which the things in the amusement park in the center of the series are represented are not a mirror that reflects reality, they are what replace reality and turn it into hyperreality. In this study, based on the concepts of hyperreality and simulation, it is aimed to reveal the context of reality and the transformation of hyperreality by taking the HBO production Westworld series to the center. Within this framework, this study Westworld series will be subjected to semiotic text analysis as a qualitative method.

Keywords: Hyperreality, Simulation, *Westworld*, Textual Analysis.

“Demek ki mesele sadece, Hollywood'un ağırlıktan ve maddi ataletten yoksun bir gerçek hayat sureti sahnelemesi meselesi değil - geç kapitalist tüketim toplumunda, ‘gerçek toplumsal hayat’ın kendisi, bir şekilde, sahnelenmiş bir düzmecenin özelliklerini ediniyor, komşularımız ‘gerçek hayat’ta sahneye çıkmış aktörler ve figüranlar gibi davranıyorlar.”

Zizek, Gerçeğin Çölüne Hoşgeldiniz

Giriş

Fransız düşünür Baudrillard’a göre “hipergerçeklik” kavramı, gerçekliğin ötesinde yeniden üretilmiş bir gerçekliktir. Bireyin etrafını çevreleyen ve onu kontrol altına alan kitle iletişim araçlarında gerçeklik, sanallaştırılmış ve minyatürleştirilmiş hücreler, matrisler, bellekler ve komut modeller aracılığıyla yeniden üretilmiştir. Böylece gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün olmaktadır. “Gerçek” ideal olan ve negatif süreçlerle başa çıkabilecek bir durumda olmadığından rasyonel bir gerçeğe ihtiyacımız olmayacaktır. Çünkü artık önümüzde işlemsel bir gerçek vardır, fakat bu gerçeklik düşsellikten yoksundur. Düşselliğe sahip olmayan bu gerçeklik, bir hiperuzamda kombinatuvar modellere benzeyen, sentetik bir şekilde üretilmiş gerçek, diğer bir deyişle hipergerçektir (Baudrillard, 2018, s. 14). Baudrillard, gerçekliğin üretilen bir şey olduğunu ortaya koymaktadır. Herhangi bir olay, durum, yapı, olgu veya düşünce bireye gerçekliğin kendisi ya da bir parçası gibi gösterilebilir. Bireye sunulan bu yapay gerçeklik, gerçeklik kavramının asıl anlamını da aşarak hipergerçek bir duruma dönüşmektedir. Böylece hipergerçeklik, hakikatin yerine geçmektedir. Kitle iletişim araçları sayesinde hipergerçeklik üretilirken, hakikat kavramı da yeniden inşa edilmektedir. Üretilen hipergerçeklik evreni ile dünya simülakra dönüştürülmüş, dolayısıyla birey bu dünyadan kaçamaz hale gelmiştir. Böylece iletişim teknolojilerinin geliştiği simülasyon çağında, gerçeklik ilkesinden koparılan ve hipergerçekliğin gölgesinde kalarak yabancılaşan birey, sanal gerçeklik vasıtasıyla yeniden üretilen gerçeklik alanında yaşamını sürdürmektedir.

Baudrillard’a göre hipergerçeklik dünyasında, simülakrlar gerçeğin yok edicileridir. Çünkü simülasyon evreninde gerçek ile düşsel arasındaki ayrım ortadan kalkmış, gerçeklik yok olmuştur. Buna örnek olarak Disneyland’ı gösteren Baudrillard’a göre; *“Disneyland’daki düşsellik ne gerçektir ne de sahte. Burası gerçeğe özgü düşselliği, gerçeği simetrik bir şekilde yeniden üretebilmek amacıyla tasarlanmış bir caydırma (ikna) makinesidir.”* Disneyland, tüm simülakr düzeninin birlikte olduğu Korsanlar, Geleceğin Dünyası ve diğer farklı tasarımıyla birlikte illüzyon ve fantasma¹ üretme oyunudur. (2018, s. 28-29)

“Mutlak bir gerçeklikten söz edebilmek ne kadar güçse, illüzyonun sahnelenmesinden söz etmek de o kadar güç bir şeydir. İllüzyondan söz edebilmek imkânsızdır. Çünkü ortada gerçek diye bir şey yoktur.” (2018, s. 38) düşüncesi, gerçeklik tartışmalarının simülasyon evreninden önceki zamanlarda belirsiz olduğu ve nesnel bir gerçeklik yasasının oluşmamış olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle mutlak gerçeklik, simülasyon evreninde bulunmadığı için illüzyondan bahsetmek de anlamsız olacaktır. Bu noktada hareketle yola çıkan çalışma HBO’nun 2016 yılında yayınlamaya başladığı Westworld dizisinde resmedilen dünyanın sunduğu fantasmaların izini sürerek “gerçeğin doğasını sorgulamak”tır. Yaratılan dijital evrenle

¹ Gerçekte var olmadığı halde gözün var gibi gördüğü imge, görme yanıltısı.

birlikte gerçekliğin ve hakikatin doğasının sorgulamasını, Baudrillard'ın simülasyon evreniyle okumak gerekmektedir.

Simülasyon Evreni Üzerine

Batı toplumları, belirlemiş oldukları hedef ve amaçları aşmış geçmiş, bundan dolayı da illüzyonlarını kaybetmiştir. Yeni bir hedef ve amaç içerisinde bulunmayan Batı toplumları, hangi yöne doğru ilerleyeceklerini bilemez bir duruma gelmişler ve kendi çevrelerinde dönmeye başlayarak kısır bir döngü içine girmişlerdir. Başka bir deyişle, Batı uygarlığı simgesel (ideolojik, felsefi, siyasi ve kültürel anlamda model olma özelliği) anlamını yitirmiş, maddi anlamda (somut varlıklarını) sahip olduklarını kaybetmemek için, bu bitmişliği gizlemeye çalışmaktadır. İşte bu bitmiş ve tükenmişliğin gizlenmeye çalışıldığı evren, simülasyon evrenidir (Adanır, 2008, s. 13). Bu kuram, Fransız düşünür tarafından Batı toplumlarının kültürel, politik, toplumsal ve ekonomik yapısının daha iyi anlaşılması için öne sürülmüştür. Baudrillard'a göre Batı toplumları gelişme ve ilerleme süreci olarak Sanayi Devrimi'nden (XVIII. yy) tüketimin egemen olduğu XX. yy toplumuna kadar "gerçeklik evreninde" kalmıştır. XX.yy'ın ikinci yarısından itibaren Batı, modernleşme sürecini tamamlamış ve belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmıştır. Bu noktadan sonra gerçeklik ile kurmuş olduğu ilişki dönüşü olmayan simülasyon evrenine, başka bir deyişle hipergerçekliğe yol açmıştır. Böyle bir evren hakikatten yoksundur. Simülasyon evreni, görüntüler üzerine kurulmuş sentetik ve holistik bir gerçekliğe benzemektedir. Bu evrende yaratılan her şey dijital programlar aracılığıyla kendi gerçekliklerinden yalıtılarak bir koda indirgenmektedir. Böylece gerçek evren ortadan kalkarken, onun yerine sentetik gerçek olarak üretilen ikizi almaktadır. Aynı zamanda bu sentetik gerçek, kendisini sürekli olarak yeniden üretmektedir.

Sentetik gerçeklik aynı zamanda Baudrillard'ın değer yasasındaki değişmelerle birlikte ortaya çıkan üç simülakr düzeninin ilki olan doğal değer yasası, Rönesans'tan Sanayi Devrimi'ne kadar olan egemen biçimi 'kopyalama'dır,² yani sürekli yeniden üretimdir. Bu yasaya dayanarak Baudrillard, insanın kendi suretinin suya yansmasıyla baştan çıkmasından, en muazzam teknik donanımın ölümcül olabilecek tersine çevrilişine kadar her türlü yeniden üretim bir tür uğursuzluk içerdiğini belirtmektedir. Temel şeyleri yerinden oynatan yeniden üretim, aslında varoluşunda şeytani bir şeydir (Baudrillard, 2016, s. 94).

Baudrillard'ın "Simülakrlar ve Simülasyon" (2018) kitabında simülasyon kavramına yönelik açıklama için, Borges'in "Harita ve İmparatorluk" alegorisinden yararlanmaktadır. Bu masalda, imparatorluğa hizmet eden haritacıların çizmiş olduğu haritanın, imparatorluğun toprakları ile aynı boyutlara sahip olan bir belgeye dönüştüğünü belirtmektedir. Başka bir deyişle imparatorluk bünyesindeki yerler, birtakım verilere dayanarak belli bir düzleme aktarılmıştır. İmparatorluk yok olmaya başlayınca, haritadan kopan parçalar da toprağa dönüşmektedir. Bu ilişkisel metafor, gerçek ve kopya olan arasındaki bağın ne kadar güçlü olduğunu ortaya koyarken; aynı zamanda, birbirlerini yok eden birer ilişki biçimine de sahiptirler. İmparatorluk çöktükçe, haritada parça parça olmaktadır. Parçalanan harita, imparatorluğun topraklarından bağımsız bir şekilde kendi gerçekliğini yaratmaktadır. *"Bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesine hipergerçek yani simülasyon denilmektedir. Bir başka deyişle harita öncesinde ya da sonrasında bir toprak parçası yoktur. Bundan böyle önce harita, sonra topraktan – gerçeğin yerini alan simülakrlardan– söz etmek gerekecektir."* (2018, s. 13-15). Bu alegoride imparatorluk 'gerçeklik' alanını temsil ederken; harita 'simülakr'

² Detaylı bilgi için Jean Baudrillard, Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm kitabı içinde "Simülakrlar Düzeni" bölümüne bakınız.

olmaktadır. İmparatorluk yok olduğunda ‘gerçeklik’ de yok olmaktadır; ancak gerçekliği referans alan harita yani simülakr, simülasyon evreninde var olmakta ve kendi gerçekliğini oluşturmaktadır: Hipergerçeklik. Dolayısıyla gerçek ve simülakr arasındaki fark ortadan kalkmıştır. Ona göre bu masal, simülasyon alegorisini en iyi şekilde anlatan aracıdır. İmparatorluğun çöküşüyle beraber parçalanmış harita, imparatorluktan bağımsız bir şekilde var olmaya –bir simülakr olarak- devam etmektedir.

Baudrillard’a göre simülasyon, olmayan bir şeyi var gibi göstermektir. Simülasyon, günümüzde teknolojik bir terim gibi algılanmakla birlikte gerçeğin tüm göstergelerine sahip fakat gerçeğin kendisi olmayandır. Savaş pilotları için uçuş simülatörü veya itfaiyeciler için deprem simülatörü gibi simülasyon teknolojisiyle simülasyon teknikleri vardır. Ancak Baudrillard’ın bahsetmiş olduğu şey, bu teknolojik anlamı da kapsamakla beraber ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel olanı da içine dahil etmektedir (Adanır, 2008, s. 14). Dolayısıyla gerçek parça parça bir hâlde değil, bütüncül bir şekilde gizlenmekte ve gerçeğin yerine sentetik gerçeklik alanı üretilmektedir.

Baudrillard’a göre (2018, s. 14) simülasyonla birlikte tarihe karışan düşgücünün, gerçek ve gerçeklik kavramı arasındaki beraberliği kurabilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı düşselliğin yerini modellerin belirlediği, yansımadan yoksun bir simülasyon evreni almıştır. Bir başka deyişle düşgücüne, yani kurmacaya gerek kalmamıştır. Çünkü gerçek ya da hakikat minyatürleştirilmiş hücreler, matrisler, bellekler ve komut modelleri tarafından sonsuz sayıda yeniden üretilmektedir. Dolayısıyla gerçek, işlemsel bir görünüme sahip olmaktadır. Düşsellikten yoksun hiperuzamda sentetik bir şekilde üretilmiş gerçek vardır. Bu gerçek, hipergerçektir. Göstergeler sisteminin etkisini yitirdiğinin bir kanıtı olarak; Batı medeniyetinin yeniden canlandırma sisteminin yerini *“matrisler tarafından oluşturulan herhangi bir gerçekliğe göndermede bulunmayan, sadece bir kod tarafından oluşturulan bir gerçeklik, yani simülasyon almıştır”* (Girgin, 2019, s. 203). Baudrillard ise aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçek olarak simülasyonu *“gerçeğin tüm göstergelerine sahip, gerçeğin tüm aşamalarına kısa devre yaptıran, kusursuz, planlanabilen, göstergeleri kanserli hücreler gibi çoğaltarak dört bir yana savuran bir makine”* (2018, s. 15) şeklinde tanımlamaktadır.

Simülasyon ve sanat ilişkisinde Baudrillard; sanatın, gerçekliği nasıl dönüştürdüğü ve onu yeniden nasıl keşfettiğiyle ilgilenmektedir. Bir başka deyişle, ona göre sanat, var olan dünyayı değiştirerek, onu yeni ve bambaşka bir şekilde sunmalıdır (Adanır, 2008, s. 39). Sanatçı, gerçek dünyadaki gösterenleri, kendi yaratıcılığıyla estetik haz uyandıran nesne haline dönüştürmeyi amaçlamaktadır. XIX. yy öncesi modanın, sanatın gerçeklik ilkesine bağlı kalarak ürettiği illüzyon, çağdaş sanat döneminde yok olmuş ve illüzyonun yerini işlemsel gerçeklik almıştır. *“Sanat, gerçek dünya ile metafizik arasında bağ kuruyordu. Sanatçılar, somut gerçek dünyadan soyut dünyaya pencere açabilen ayrıcalıklı kişilerdi. Modern zamanlarda sanatın aşkın yönü, dünyayı farklı yansıtacak özelliği çağdaş sanatla kaybolmuştur.”* (Baudrillard, 2010, s. 113). Özellikle sinema sanatının, illüzyon sanatı (2008, s. 39) olarak algılanması yaşanan dünyayı anlamlı bir dönüşüm içinde sunmasını sağlamaktadır. 19.yy’dan sonra gerçekliğin sentetik üretimi, illüzyonun yok olmasına neden olmuş, simülasyon evreninin bir parçası haline gelmiştir.

İllüzyonun yaratılması veya düşgücünün harekete geçmesi için gerçeklik doğal olarak kalmalı, farklı bir söyleyişle gerçekliğin yerini işlemsel gerçeklik almamalıdır. Baudrillard, illüzyonun gerçeklik evreninde düş gücünün bir yansıması olmasını *Pekin Operası* örneğiyle açıklamaktadır. Ona göre, (Baudrillard, 2010, s. 27) opera oyununda bir sal üzerinde düello yapan iki kişi, gerçekleştirdiği bedensel hareketlerle salın üzerinde durduğu suyun izleyicilerin zihninde canlanmasını sağlamaktadır. Bu iki karakter gecenin karanlığında salın üzerinde hareket etmekte ve birbirlerine yaklaşıp uzaklaşarak dövüşmektedirler. Seyirciler, bu hareket

esnasında salın altındaki suyu görmemekte ancak oyuncular yaptıkları hareketlerle suyun varlığını izleyicilere kusursuz bir şekilde hissettirebilmektedir. Burada sergilenen fiziksel bir illüzyondur. Çünkü gerçekçi bir dekor parçası yerine, gerçeğin kendisi olan bedensel hareketler seyircide illüzyon etkisi yaratmaktadır.

İllüzyon duygusu, gerçeklik evreninde düşgücünün varlığıyla ortaya çıkarken; gerçeği, gerçeğe yakın bir şekilde göstermek illüzyon duygusunun, dolayısıyla gerçeğin de yok olmasına sebep olmaktadır. Gerçeklik ilkesinin yitimiyle, onun ikizi olan simülakrlar gerçeğin yerini almaktadır. Düş gücünün ve illüzyonun yoksunluğu imgeyi hipergerçekliğe dönüşmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle beraber imgeye her gün kusursuzluk, yani gerçeğe yatkınlık kazandırılmaktadır. İmgenin gerçeğe yakın ve kusursuz bir görünüme kavuşması, illüzyonun varlığını ve gücünü yok etmektedir. Dolayısıyla simülakrlar, imgenin görünümünü almaktadır. Baudrillard'a göre gerçeklik anlamını illüzyon, kurgu ya da inançla diyalektik bir ilişki içinde elde eder. Yani, onunla illüzyon arasındaki bir boşluk veya mesafe nedeniyle gerçekliği kavrayabiliriz.

Baudrillard, simüle edilmiş dünyada, yani hipergerçeklikte, artık bir yanılsamanın olmadığını, dolayısıyla illüzyonun egemen olmadığını, her şeyin şeffaf olduğunu ve gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Yanılsama ve gerçeklik arasında tezat olduğu, birinin olduğu yerde diğerinin olamayacağı görüşünün hâkim olduğu düşünülse de Baudrillard her ikisinin de çıktığı, yok olduğu bir durumu anlatmaktadır (Kessel & Kline, 2019, s. 10). Bundan dolayı gerçek ve yanılsama arasında bir tezat yoktur, aksine ikisinin ayrımının ötesinde birbirinin iç içe geçmişliği söz konusudur.

Disneyland ve Westworld

Disneyland'ın yarattığı hipergerçeklik alanı, parka gelen ziyaretçilerinde düşünme biçimlerini etkilemesini ve algısal coğrafyanın bir savını da teyit etmektedir: Bilince yerleştirilmeye çalışılan yerler, isimlendirilmelidir. Çünkü kelimeler, tüm yer isimleri için temel görevi yerine getirir. Bir başka deyişle, bir yeri tanımlamak için kelimeler kullanmadan düşünmek mümkün değildir ve yer isimleri uzun bir anlatıyı özetleyen kısa hikâyelerden oluşur. Örneğin Disneyland'daki Yaralı Diz, Virginia Şehri gibi bölümlerin isimleri, kökenleri ve hikâyeleri kültürel ve biyografik tarihle ilişki içinde oldukları düşünülmektedir. Bahsedilen bu konum adları, yani köken ve hikâyeleri, bir haritaya yerleştirildiklerinde daha büyük bir anlatıya dönüşmektedirler. Dolayısıyla parkın içinde bulunan birçok alan Amerika'yı simüle ederken, eğlence vasıtasıyla ziyaretçileri hipergerçeklik alanında tutarak, onların gerçekliğin asıl doğasını sorgulamasını da engellemektedir (Francaviglia, 1999, s. 157).

“Batı” kelimesi kullanılmasa da Disneyland, başlı başına Amerika'nın “Batı”sının simüle edilmiş halidir: simüle edilmiş doğa, sahte binalar ve renkli karakterler. Parka eğlenmeye gelen ziyaretçiler, girişte bir caddeyle karşılaşır ve bu cadde Amerika'nın Missouri ve Colorado eyaletlerinde yer alan Marcelina ve Fort Collins'in gerçek görüntülerinin yeniden oluşturulmuş şeklidir. Francaviglia'ya göre; XIX. yüzyıl sonlarında demiryolları olmadan Amerika'nın haritası tamamlanmadı (Francaviglia, 1999, s. 162). Bundan dolayı Disneyland parkının içinde yer alan tren oyuncağı, bütün parkı dolanmaktadır. Batı Amerika tarihinde önemli bir yeri olan madenler parkta simüle edilmekte ve tren aracılığıyla ziyaret edilen bu madenler parkın eğlence temasının bir parçası olmaktadır. Disneyland'ın merkezinde yer alan tren, bütün park içinde dolaşırken, Amerikan haritasının oluşmasında katkıları olan diğer önemli endüstriyel gelişmeleri de ziyaretçilere yansıtmaktadır. Bu endüstriyel gelişmeler ile küçük Amerika deneyimini ilişkilendirmek için parktaki demiryolu ekipmanlarına *Gökkuşağı Madencilik ve Arama Şirketi* (Rainbow Mining and Exploration Company – XIX. yy Amerika'da değerli

madenlerin bulunmasında ve işletilmesinde önemli ve büyük bir payı olan şirket) adı verilmiştir (Francaviglia, 1999, s. 178-179).

Baudrillard için Disneyland, gerçek dünyanın, artık gerçek olmadığının farkına varılmasını engelleyen bir mekân olarak hizmet ettiği için simülasyonun zirve noktasıdır. Disneyland hipergerçeğin, gerçek gibi görünmesi için vardır. Buna karşılık olarak, üretilen bu gerçeklik de Disneyland'ın eğlenceli görünmesini sağlamaktadır (Slocombe, 2019, s. 44). Farklı bir anlatım biçimiyle Baudrillard için Disneyland'ın hipergerçekliği; gerçeklik ilkesinin yok olmasıyla birlikte, kasıtlı bir şekilde sentetik bir gerçekliğe inanmayı sağlamak için tasarlandı. Westworld'de yaratılan gerçeklik alanı da benzer stratejiyi izlemektedir. Aynı zamanda bu tematik park, bilimkurgudan yoksun bir rüya değil; hem rüya öncesi hem rüya alanı olarak ikiye katlanmış iş gücü sürecinin tam olarak bireylerin 'gerçeklerini' ve 'fantezilerini' hipergerçek sistem içinde kodlama biçimindedir (2019, s. 58-59). Bununla birlikte Westworld tema parkında, insan-robot ilişkileri tartışılmaz bir şekilde efendi-köle rollerini yerine getirmektedir. Bu da bize gerçekliğin yeniden üretilmesinde tarihsel argümanların ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Hipergerçeklik, gerçek ve kurgusalın birbirinden ayırt edilemez olduğu bir durumdur. Baudrillard, Disneyland tema parkının bu durum için örnek bir model olduğunu belirtmektedir. Aynı incelemeyi bir tema parkı olarak gerçeği, en gerçek ve en temel biçiminde yansıttığı için Westworld'e uygulamak ve gerçekliğin doğasını burada sorgulamak, günümüzü anlamamız açısından mantıklı görünüyor (Gittinger, 2019, s. 30-31). Eğer hipergerçeklik burada anlamlandırılabiliriyorsa, Disneyland gibi misafirlerin, hayal gücü beklentilerini karşılayarak onları 'gerçek dünya'dan daha gerçekçi kılar. Burada iki farklı etken göz önünde bulundurulmalı: Deneyim ve etik farkı.

Deneyim farkı; gerçek dünyada yalnız olan birey, Disneyland'a yaptığı yolculukta amacının eğlenmek olduğu varsayılmaktadır. Dolayısıyla güdüsel değil, 'gerçek olan'dan kaçış bu yönlendirmeyi sağlamaktadır. Disneyland, simülasyon evreni sunmakta, fakat bu simülasyon bir gerçeğin saklanması amaçlamaktadır. Oysa ki Westworld, bireyin 'özgür' olma savıyla hareket etmesine ve istediği gibi davranmasına –çünkü gerçeklik alanında bunu yapma imkânı bulunmamakta- yardımcı olan hipergerçeklik evreni oluşturmaktadır. Böylece birey, katılımcı olarak öldürme arzusunu bile bu alanda gerçekleştirebilmekte ve bunu tekrar tekrar deneyimleyebilmektedir. Farklı bir deyişle, bu üretilmiş evren gerçeklik kavramını illüzyondan yoksun bir şekilde sürekli yeniden üretmektedir.

Etik farkı; Disneyland, Amerika'nın aslında Disneyland'a benzediği saklamaya çalışan bir yerdir. Çöpleri yeniden işleyerek faydalı bir meta haline gelmesini sağlayan fabrikalar gibi, Disneyland da düşsel olana ilk görünümünü yeniden kazandırmaya çalışan bir yerden başka bir şey değildir (Baudrillard, 2018, s. 31). Bir başka deyişle, yok oluşluğu gizlemeye çalışan hipergerçeklik evrenidir. Halbuki Westworld, bir gerçeği saklamaya veya var olan bir şeye asıl anlamını vermeye çalışan bir platform değildir. Aksine gerçekliği yok etmek yerine, onu ortaya çıkarıp hipergerçekliğin egemenliği altına almaktadır. Westworld tema parkına gelen konuklar, ev sahiplerine karşı şiddetin çeşitli türlerini uygulayabilmektedir.

‘Üstgerçeklik’ Kodu Olarak Westworld’ü Okumak

Temelde çıkış noktasını yapısalcılıktan alan göstergebilim insanın yaşadığı dünyayı veya çevresini anlama ve anlamlandırma süreçleriyle ilgilenmektedir. Anlamın inşasındaki süreçleri

ortaya çıkarmayı amaçlayan göstergebilim, tiptan mimarlığa, sinemadan televizyona iletişim ve bilgi aktarımı içeren her tür alanda kullanılmaktadır. Yorumsal bilimlerin kraliçesi olarak adlandırılan göstergebilim irili ufaklı her şeyin anlamının çözümlenmesinde anahtar bir rol üstlenmektedir (Berger, 2018, s. 4). Göstergebilim ile anlamlandırma ilişkisinin odak noktasını anlatı oluşturmaktadır. Her gösterge dizesiyle sürekli olarak bir anlatı üretilir ve bu anlatı üretimi sürecinin karşısında mutlaka anlatıları kavramak için bir anlam kavrama süreci de vardır. Anlatılar kurmaca olabilecekleri gibi, durumları saptayıcı, dönüştürücü, insanları ayartıcı, kandırıcı, ikna edici, yönlendirici de olabilir (Rifat, 2009, s. 20). Bütün anlam sistemlerinde dil aracılığıyla üretilen anlatılar özellikle televizyon ve sinema da kodlar aracılığıyla üretilir. Anlam, mesajların izleyicilere aktarıldığı bir süreçtir ve televizyon ile sinemada anlamları yaratan anlatılar, kodlar aracılığıyla taşınır. Kodlara dayalı bir söylem olan televizyon ve sinemanın çözümlenmesinde göstergebilim, örtülü olan kodları ortaya çıkararak onları açıklamaya çalışır. Göstergebilimin içeriğin biçimine yönelik anlamlandırma özelliğinden hareketle yapılan bu çalışma, Westworld dizisinde yer alan üstgerçeklik kodlarını ortaya çıkararak gerçekliğe herhangi bir göndermeden bağımsız otonom bir simülasyon sistemi olarak adlandırılan Disneyland'deki kodlarla karşılaştırmayı amaç edinmiştir.

Gerçekliği tanımlamak her zaman tartışmalara neden olmuştur ancak 20. yüzyılın sonlarında, Baudrillard gerçekliğin öldüğünü ilan ederken algıdan bağımsız daha fenomenolojik bir gerçekliğin mi yoksa öznel gerçekliğin ölmesinden mi söz etmişti? Bu sorunun cevabını kesin olarak vermek belki mümkün değil ama gerçekliğin ne olduğunu yanılsama ve kurgu diyalektiğinde aramak için günümüzde birçok örnek bulunmaktadır. Yaşanılan teknolojik gelişmelerin insanların gündelik hayatlarında yarattığı değişimler göz önüne alındığında aslında çok uzak olmayan bir geleceğin anlatıldığı Westworld dizisi, dünyadaki gerçeklik anlayışımıza dair insan bilincinin nasıl simüle edilebileceğini gösteriyor. Michael Crichton'un 1973 tarihli bilim kurgu filmine dayanan Westworld dizisi 'hosts' (ev sahipleri) olarak adlandırılan ve düzenli olarak 'newcomers' (yeni gelenler) tarafından ziyaret edilen Batı temalı bir eğlence parkında gerçekleşen olayları anlatmaktadır. Eğlence parkı müşterilerine heyecan verici bir deneyim, şiddet, cinsellik ve reklam panolarında vurgulandığı gibi 'sınırsız yaşama' fırsatı vadetmektedir. Ancak en dikkat çekici nokta hem ev sahiplerinin hem de yeni gelenlerin aynı görünmelerine rağmen ev sahiplerinin konuklara cinsiyet, şiddet ve gücün uygulanması da dâhil olmak üzere tamamen gerçekçi ve tatmin edici bir deneyim sunmak için seri olarak üretilip programlanan birer robot olmalarıdır. Dizi bir çiftlikte yaşayan genç bir kadın (ev sahibi) Dolores Abernathy; bir genelevin patronu olarak hareket etmek üzere programlanmış Maeve Millay; parkın temalarında gizli anlam arayan Siyah Adam (konuk); ev sahiplerinin ve parkın yaratıcılarından Arnold Weber ve son olarak, anlatıların arkasındaki beyin olan parkın yaratıcısı Robert Ford'un zaman içinde ileri geri giden ve ev sahiplerinin özgür iradeye nasıl ulaştıklarını karmaşık bir şekilde anlatan hikayelerinden oluşmaktadır.

Karanlık ve aseptik bir yeraltı odasında geçen diyalogla başlayan açılış sahnesinde bir kadına sorulan 'Hiç gerçekliğinizin doğasını sorguladınız mı?' sorusu aslında ideolojik bir sorgulama olarak yorumlanabilir ancak kadının sınırları belirlenmiş bir robot olması bize diziye dair daha derin bir varoluşsal analiz önerisi sunmaktadır. Çağdaş postmodern tartışmalara bakıldığında bugün toplumların moderninden postmodern yaşam tarzlarına geçtiğine dair argümanlara rastlanır. Bu yeni yaşam tarzı insanların hayatlarında imge ve işaretlerin çoğalmasına neden olur. İnternet, sanal gerçeklik ve çeşitli simülasyon oyunları gibi teknolojik gelişmeler artık doğrudan yaşanmış deneyime aracılık ederek siber kültürün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni kültürde artık gerçeklik ve temsil arasında kesin bir ayırmadan söz edilemez. Temsiller gerçekliğe ve gerçeklikte sayısız temsilden oluşmaya başlamıştır. Ancak postmodernizm tartışmasının ötesinde gerçekliği yeniden yaratma özelliğiyle internetin bir simülasyon kültürü haline gelmesi insan-teknoloji ve doğal-yapay arasındaki sınırı bulanıklaştırmaktadır

(Hadkinson, 2011, s. 266-276). Tam bu noktada postmodern düşüncenin önemli figürlerinden biri olan Jean Baudrillard'ın 1981 yılında kaleme aldığı "Simülakrlar ve Simülasyon" adlı eserinde bahsedilen hipergerçeklik ve simülakr kavramları hem mevcut ortamın hem de Westworld'ün simüle edilmiş doğasını anlamının anahtarı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kökeni olmayan gerçeklik olarak tanımladığı hipergerçekliğin simülasyonun bir sonucu olduğunu söyleyen Baudrillard, simüle edilmiş sistem içerisinde gerçeği temsil eden işaretlerin değiştirilerek yeni bir gerçeklik yaratıldığına ve bir zamanlar sadece temsil edilen simülakrların ise gerçekliğin kendisine dönüştüğüne vurgu yapar (Baudrillard, 2006, s. 353-355). Referanssız işaretler sistemi olarak bu hipergerçeklik, Baudrillard'ın "Beaburg Etkisi" olarak açıkladığı gerçekliğe erişemediğimizi unutmamıza yardımcı olan bir sistem olarak öne çıkmaktadır (Slocombe, 2019, s. 44). Benzer şekilde İtalyan entelektüel Umberto Eco "Hipergerçeklik Seyahetlerinde" hipergerçekliğin gerçekliğin yerine geçtiğini ve paradoksal olarak daha gerçek bir şey haline dönüştüğünü söylemektedir. Ayrıca ona göre görüntülerin yarattığı illüzyon ile mevcut ortam gerçekliğin saf bir yansıması olmaktan çok uzaktır ve böyle bir ortamda tüketicileri eğlendirmek için hipergerçeklik bir statü kazanır (Eco, 1986, s. 7-8). Eco'nun tespitlerine benzer şekilde Westworld dizisinde de simüle edilmiş varlıkların oluşturduğu bir simülasyon dünyası bizi karşılamakta ve ziyaretçilerin zevk alması için hipergerçek bir ortam yaratılmaktadır.

İlginç bir şekilde hem Baudrillard hem de Eco hipergerçeklik ve simülasyon örneği olarak Disneyland'den bahsetmektedir. Bir eğlence merkezi olarak Disneyland kurgusal olarak inşa edilen Westworld'un eğlence parkıyla birçok özelliği paylaştığı için iki teorisinin düşünceleri her iki park incelenirken kullanılabilir. Hem Disneyland'in hem de Westworld'ün ortak amacı kesinlikle gerçekçi ve harika bir dünyanın varlığına insanları inandırmaktır. Bu anlamda her iki parkta sadece yanılsama üretmekle kalmıyor aynı zamanda yapay olduklarına vurgu yaparak insanların arzularını canlandırıyorlar. Benzer şekilde her iki parkın aslında ortak noktası robotlar olarak göze çarpıyor. Eco'nun (1986, s. 45) "*Robot olduklarının farkındasınız, ancak onların samimiyetleri karşısında şaşkınsınız*" tespitinde olduğu gibi gerçekten de, HBO'nun dramasındaki konukların sıklıkla park içindeki robotlara olan hayranlıkları ve hatta bazen yapay bir ortamda olduklarını unutmaları bize sahte olanın gerçek olanı nasıl ele geçirdiğini açık şekilde gösteriyor. Benzer şekilde Baudrillard Disneyland'in yapaylığına ve simüle edilmiş durumuna dikkat çekiyor. Aslında ona göre Disneyland gerçekliği simüle etmede değil, gerçekliğin yokluğunu ortaya koymada rol oynuyor. Öyle ki, Disneyland kendisinin gerçek olduğuna inandırmak için hayali olarak sunuluyor olsa da Baudrillard'a göre onu çevreleyen Amerika hipergerçek ve simülasyon düzeninin bir parçası olarak artık gerçek değildir. Böylece Disneyland'in illüzyon ve fanteziler oyunu olarak algılanması yalnızca gerçekliğin simülasyondan farklı bir şey olduğu yanılgısını besler (Baudrillard, 2006, s. 461). Westworld dizisinde de parkın yaratıcısı Delos Corporation çalışanlarını günlük yaşamda yaşadıkları benzer yapaylıklardan uzaklaştırmak adına yüksek teknoloji tabloları, hologramlar ve robotlarla etkileşim yöntemlerini kullanır. Böylece çalışanlar neyin gerçek neyin yanılsama olduğu konusunda kafa karışıklığı yaşamadan simüle edilmiş parkın içinde varlıklarını sürdürürler.

Baudrillard görüntünün farklı aşamalarda bozulmasını yansımadan maskeye ve görünüşten simulakr'a olarak teorikleştirmiştir. Aslında aynı teorik yapı Westworld'ü analiz ederken de kullanılabilir. İlk aşamada görüntü derin bir gerçekliğin yansımasıdır (Baudrillard, 2006, s. 456). İlk bakışta Westworld'ün geçmişin bir yansıması ve Eski Batı'nın tipik bir temsili olduğu düşünülebilir. Ancak Westworld burada geleneksel bir referans noktası olarak daha derin düzeyde Eski Batı efsanesine duyulan özlemin ideolojik bir temsili olarak işlev görür. İkinci aşamada görüntü derin bir gerçekliği maskeler ve denatüre eder (2006, s. 456). Bununla birlikte Westworld bir yandan eğlence parkının çekici vaatlerini kullanarak kaybolmuş bir dünya için

duyulan nostaljiyi somutlaştırır diğer yandan ev sahiplerinin dünya görüşünü sürekli olarak belirleyerek onları sisteme (ve kendi hikâyelerine) tabi kılar. Böylece parkın içindeki tüm yapı dev bir simülasyon olarak ortaya çıkmaktadır ve bu yapı derin bir gerçekliğin yokluğunu maskeler (2006, s. 456). İzleyici için ise bilinçli, duyarlı ve insan olmanın ne anlama geldiğini göstermek için gelecek geçmişe geri döndürülerek izletiliyor. Zamanın ileri ve geri atlatılmasıyla hiperçeklik işaret ve referans arasındaki mesafeyi daraltarak zaman çerçevelerinin karmaşıklığını kullanıyor (Reeves, 2019, s. 281). Yukarıda Disneyland hakkında yapılan yapaylığı ve simüle edilmiş durumuna dair tartışmalar görüntünün bozulmasının üçüncü aşamasına girmektedir. Gerçekliğin yok olduğuna dair bir görünüm sunması açısından Westworld'ün Disneyland'dan hiçbir farkı yoktur. Westworld'ün esas potansiyeli ise son aşamada karşımıza çıkmaktadır. Burada görüntünün herhangi bir gerçeklikle hiçbir ilgisi yoktur ama kendisi saf simülasyondur (2006, s. 456). Gerçek hayat modellerine göre tasarlanan parkın ev sahipleri bu son aşamanın en açık örneğidir. Parkın yaratıcısı Dr. Ford dizinin bir sahnesinde ev sahiplerinin Turing Test 1'i ilk yıldan sonra geçmeye başladıklarından söz eder. Ancak dizinin ilerleyen bölümlerinde Ford'un robotların akıl ve zekâ görünümleriyle ilgilenmediği göze çarpmaktadır. Aslında Dr. Ford robotlarda bilinç oluşturarak kendi gerçekliğini yaratmak istiyordu. Dizinin devamında da istediği şey oldu. Beklenmedik aksaklıklara rağmen robotlar duyarlılık, farkındalık ve bilinç kazandı. Ford'un kendisi de gerçekliğe ilişkin iddialarını somutlaştırmak adına yarattığı robotlardan birini 'simulakr' olarak belirledi. Prestijli ev sahiplerinin davranışlarını kontrol eden departmanın başkanı Bernard'ın kendisi aslında bir robot olduğu gerçeğiyle buluştu.

Kimliklerin giderek parçalandığı ve kararsız hale geldiği postmodern dünyada sembolik anlamların çoğalmasa insanları çok sayıda geçici simülakr ile özdeşleşebilir bir duruma getirmiştir (Hadkinson, 2011, s. 273). Daha da ötesinde Poster özellikle sanal gerçeklikteki ilerlemelerle artık bireysel alternatif dünyaların yaratılmasının mümkün olduğunu savunmaktadır. Ona göre sanal gerçeklikte gerçeğin olduğu koşulların sonsuza dek değiştirildiği bir simülasyon evreni oluşturulur (Poster, 2006, s. 539). Poster'ın düşünceleri gerçek hayatta işgal ettiklerinden farklı roller üstlenen Westworld ziyaretçileri içinde geçerlidir. Aynı zamanda eğlence parkı çalışanlarının sürekli olarak anılarını silerek kişiliklerini değiştirdikleri Westworld'ün ev sahipleri ise devamlı değiştirilen döngüler aracılığıyla birden fazla anlatı üzerinde farklı roller oynamaya başlarlar. Böylece simülasyon içinde "özne" sadece sanal dünyada oynanan bir dizi farklı sanal rol olarak var olabilmektedir.

Westworld genel yapısına bakıldığında postmodern bir medya metni olarak düşünülebilir. Gösterilen ortam nadiren kendi dışındaki herhangi bir gerçeğe atıfta bulunan değiştirilebilir bir dizi boş simülasyon (Hadkinson, 2011, s. 272) olarak varlığını sürdürmektedir. Dizi aynı zamanda içerisinde bilim kurgu, gerilim, macera, psikolojik drama ve kıyamet senaryoları barındırarak tür açısından yeni üretilen melezlerden birisi olarak kabul edilebilir. Bu melez yapısı dizinin Jameson'un deyimiyle boş parodi olarak tanımladığı metinlerarasılık ve pastiş üzerine yoğun bir şekilde bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Modern ile postmodern'i ayıran çizginin parodi'den pastiş'e geçiş olduğunu düşünen Jameson, postmodern metinlerde parodinin boş olduğunu ve yerine pastiş'in geçtiğini söyleyerek bu durumun geçmiş ile bağımızın kopmasına neden olduğunu belirtmiştir (Jameson, 1994, s. 17-18). Dizinin genelinde var olan 'özne' olma ve kimlik sorunu düşünüldüğünde Jameson'un parodi, metinlerarasılık ve pastiş üzerine düşünceleri içinde yaşadığımız imgeler dünyası ve bu imgelerin yarattığı gerçekliği anlamlandırmada oldukça önemli olduğu söylenebilir. Ancak şu da bir gerçek ki Westworld kendi simülasyon sisteminin farkında ve bu durum bir gösteri veya oyun gibi dikkatleri üzerine çektiyor. Her şeyin en ince ayrıntısına kadar tasarlandığı, izleyicilerin sınırı olmayan eğlence parkının içinde hissettiren, çok katmanlı hikaye anlatımlarıyla zenginleştirilen ve karakterleri daha derin bir boyutta işlemek için çeşitli arka planların kullanıldığı popüler bir

Tv gösterisi. Sonuçta söylenecek çok bir şey yok. Tek bir doğrudan veya sabit bir gerçeklikten söz edilemeyeceği için Derrida'nın dediği gibi “Metnin dışında hiçbir şey yoktur”. İmgelerin toplumu ele geçirmesine paralel olarak Westworld'de de açık bir şekilde olası bir ev sahibinin ayaklanmasına işaret ediliyor; yani simülakr kendi modelinin katili oluyor (Baudrillard, 2006, s. 456).

Sonuç

Dijital çağda yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte medya tüketicilerine yeni gerçeklikler sunulmaktadır. Dolayısıyla gerçekliğin yeniden üretiminde medya üst sıralarda yer almaktadır. Medya araçlarının simülasyon evrenine geçişteki öneminden bahseden Baudrillard'ın gerçekliğin yok olması, yerine hipergerçeklik alanının egemen olması hakikat arayışını farklı bir boyuta geçirmiştir. Farklı bir söyleyişle, günümüzde var olan medya araçlarının ve platformlarının ürettiği anlam, gerçekliğin yeniden sorgulanmasına neden olmaktadır. Baudrillard, simülasyon evrenini Disneyland örneğiyle açıklarken parkın tasarlanmasında herhangi bir gerçekliğin bulunmadığını, yani gerçekliğin yok olduğunu gizlemeye çalışmaktadır. Hipergerçeklik ve simülasyon kavramlarını temel alarak gerçekliğin bağlamını ve hipergerçekliğin geçirdiği dönüşümü Westworld dizisi üzerinden yeniden okumak, iletişim teknolojilerinin dünyayı algılama biçimimizi nasıl değiştirdiğini görmemizi sağlamaktadır. Diğer bir deyişle, gerçeğin iletişim teknolojileri tarafından yeniden inşa edildiği ve bireye hipergerçekliğin ötesinde bir yaşam pratiği sunulduğu görülmektedir.

Baudrillard'ın Disneyland için “... yetişkinlerin de buraya gelerek çocuklaşmalarına olanak tanımakta ve gerçekte çocuk olmadıklarına inandırılmaya çalışılmaktadır” (2018, s. 29) söylemi, Westworld'de; üretilen robotlar, yeniden üretilen yaşam hikâyeleri ve zaman ile mekâna bağlı gerçeklikler üzerinden gösterilmektedir. Evrenin minyatürleştirilmesinden nesnelliğin mekanikleştirilmesine doğru giden bir sürecin parçası olunmaktadır. “Gerçek” olan, olasılıklar üzerinden yeniden simüle edilerek, farklı şekillerde üretilmektedir. “... kısaca her alanda her şeye eski işlevi yeniden kazandırılmaya çalışılmaktadır.” (2018, s. 30). Yeniden üretilen gerçeklikle insana ve evrene yeni bir anlam verilmeye çalışılmaktadır. Simülasyon düzeninde üretilen bu anlam, Westworld evreninde gerçeklik ilkesinin ölümünü gerçekleştirmiş, yalnızca nesneleri değil aynı zamanda bireyleri yani öznelere de simülakr haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Adanır, O. (2008). *Simülasyon kuramı üzerine notlar ve söyleşiler*. İstanbul: Hayalet Kitap.
- Baudrillard, J. (2006). The precession of simulacra. M. G. Durham, & D. Kellner içinde, *Media and Cultural Studies Keywords (Revised Edition)* (s. 453-481). Blackwell Publishing.
- Baudrillard, J. (2010). *Fikir mimarları dizisi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Baudrillard, J. (2010). *Sanat komplosu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baudrillard, J. (2012). *Kusursuz cinayet* (3 b.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2016). *Simgesel değiş tokuş ve ölüm* (4 b.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2018). *Kötülüğün şeffaflığı, aşırı fenomenler üzerine bir deneme* (7 b.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2018). *Simülakrlar ve simülasyon*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Berger, A. A. (2018). *Medya Çözümleme Teknikleri*. (N. Pembecioğlu, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Eco, U. (1986). *Travels in hyperreality*. San Diego, New York, London: Harcourt Brace Jovanovich Publishers.
- Francaviglia, R. (1999). Walt Disney's frontierland as an allegorical map of the american west. *Western Historical Quarterly*, 30(2), s. 155-182.
- Girgin, Ü. H. (2019). Simülasyon evrenine özgü sinema. *SineFilozofi Dergisi*, 4(8), s. 195-225.
- Gittinger, J. L. (2019). *Personhood in science fiction, religious and philosophical considerations*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Hadkinson, P. (2011). *Media, culture and society*. SAGE.
- Jameson, F. (1994). *Postmodernizm ya da geç kapitalizmin mantığı*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Kessel, C. v., & Kline, K. (2019). "If you can't tell, does it matter?" Westworld, the murder of the real, and 21st century schooling. *Journal of Curriculum and Pedagogy*, s. 1-21. doi:10.1080/15505170.2018.1542358
- Poster, M. (2006). Postmodern virtualities. M. G. Durham, & D. Kellner içinde, *Media and Cultural Studies Keywords (Revised Edition)* (s. 533-547). Blackwell Publishing.
- Reeves, L. (2019). Yul Brynner's hat and time travel in the hyperreal. A. Goody, & A. Mackay içinde, *Reading Westworld* (s. 277-294). Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si* (3 b.). İstanbul: SAY Yayınları.
- Slocombe, W. (2019). 'That which is real is irreplaceable': Lies, damned lies, and (dis-)simulations in Westworld. A. Goody, & A. Mackay içinde, *Reading Westworld* (s. 43-60). Cham: Palgrave Macmillan.

ULUSLARARASI TİCARET’TE FİKRİ-SİNAİ MÜLKİYET ALANINDAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE’NİN YABANCI YATIRIMLARI VE AR-GE HARCAMALARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan BARDAKÇI
Harran Üniversitesi

ÖZET

Uluslararası ticarete Fikri-Sınai mülkiyet haklarının korunması konusu her geçen gün daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle teknoloji ağırlıklı ve yoğun AR-GE harcaması sonucunda ortaya çıkarılmış bir ürünün kolay kopyalanabilmesi, üretici için güvence ihtiyacı doğurmaktadır. Buda inovatif düşünen bireylerin ürkmesine ve yaratıcılıklarının karşılığını alamama korkusuna kapılmasına sebep olmaktadır. İşte fikri mülkiyet konusunun bu kadar önemli bir duruma gelmesi bu çalışmanın yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Özellikle günümüz çalışmaları fikri mülkiyetle ilişki patent, faydalı model ve benzeri çıktılarının ile ülkeye gelen yabancı yatırımlar ve AR-GE harcamaları arasında bazı ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır. İşte bu çalışmada, fikri mülkiyet ile ilişkili ürünlerle yabancı yatırımlar ve AR-GE arasındaki ilişkiler Türkiye üzerinden incelenmiştir. Çalışmada Türkiye’de fikri mülkiyetle ilişkili ürünlere ait istatistiksel verilerle konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise uluslararası ticarete fikri mülkiyet hakları alandaki gelişmeler Türkiye’nin yabancı yatırımları ve AR-GE harcamaları açısından incelenmiş ve konuyu ile ilgili görüşler açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fikri-Sınai Mülkiyet Hakları, AR-GE, Yabancı Yatırımlar, Türkiye

INVESTIGATION OF DEVELOPMENTS IN INTERNATIONAL INTELLECTUAL-INDUSTRIAL PROPERTY AREAS FOR TURKEY'S FOREIGN INVESTMENTS AND R & D EXPENSES

ABSTRACT

The issue of protecting Intellectual-Industrial property rights in international trade has gained more importance day by day. Especially the ability to copy a product that has been produced as a result of technological and intensive R&D expenditures can worry the person who produces it. This causes the individuals who think innovatively to be afraid and to be afraid of not getting their creativity worth. The fact that the issue of intellectual property has become so important has revealed the necessity of this study. In particular, current studies reveal that there are some relationships between intellectual property, patents, utility models and similar outputs between foreign investments and R&D expenditures in the country. Here, in this study, the relationship between intellectual property and foreign investment and R & D was examined via Turkey. The study subjects were explained by statistical data related to intellectual property in Turkey. Finally examined developments in the intellectual property field Turkey's foreign investment and R & D expenditure and is described in terms of opinions about the results.

Keywords: Intellectual-Industrial Property Rights, R & D, Foreign Investments, Turkey

1.GİRİŞ

20.yüzyıla kadar büyük şirketler, büyük maddi varlıklarıyla dikkat çekerken, 21.yüzyıl şirketlerinin artık fikri ve sınai mülkiyete dayalı gayri fiziki varlıklarıyla dikkat çektikleri görülmektedir. Bu yönü ile güçlü olan şirketlerin ve bu şirketleri barındıran devletlerin, yarattıkları fikirleri bünyelerinde tutarak, başkalarına patent haklarını satarak ya da başkalarının fikri ürünlerinden diğerlerini bedelleri karşılığı yararlandırarak büyüdükleri görülmektedir. Benzer şekilde bilgi odaklı bu ekonomik değişim ve gelişmeler, fikri ve sınai mülkiyetin önemini gün geçtikçe daha çok arttırmaktadır. Fikri mülkiyet haklarının ticaret ile ilişkili anlaşmalarına göre de fikri mülkiyet haklarının daha iyi korunması ve güçlendirilmesi, yeniliğin ve uluslararası teknolojinin daha iyi yayılmasını sağlayacak ve bunu güçlendirecektir. Ayrıca Fikri mülkiyet hakları ve yenilik arasındaki ilişki gayet açık ve nettir. Fikri mülkiyet haklarının korunması yenilikçilere uygulanabilir resmi bir güç vererek, onları yeni fikri oluşumlara teşvik etmekte ve korumaktadır. Bu tür bir korunmanın yoksunluğu yeni teknolojilerin veya bilgilerin aynen kopyalanması ve taklit edilmesine yol açmaktadır. Buda yenilikçilerin potansiyel karlarını düşürür ve bireylerde teşvik dürtülerini düşürmektedir. Fikri mülkiyetin bu kadar önemli bir duruma gelmesi ise bu çalışmanın yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Yapılan çalışmalar fikri mülkiyet hakları ile uluslararası ticaret akışları ve buna bağlı olarak yabancı yatırımlar ve AR-GE harcamaları arasında bazı ilişkiler olduğunu göstermiştir. İşte bu çalışma, fikri mülkiyet hakları konusunu Türkiye üzerinden incelenmiştir. Çalışma yapısına bakıldığında fikri mülkiyetin kavramsal ve teorik çerçevesi açıklanarak, fikri mülkiyetle ilişkili ürünlerin istatistiki verileri ile yabancı yatırımlar ve AR-GE verileri incelenerek, açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise Türkiye’de fikri mülkiyetin gelişmesine açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Son olarak Türkiye’de fikri mülkiyetteki gelişmelerin Türkiye’nin AR-GE harcamaları ve yapılan yabancı yatırımları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise konunun önemi ile ilgili görüş ve önerilere yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Dünyadaki tüm patent, marka veya telif hakkı gibi korumaların varlığının yerel firmaları veya kişileri benzer yeniliklerin ortaya çıkmasını sağlayacak alanlara yatırım yapmaları teşvik etmektedir. Dahası uygulanan Fikri mülkiyet hakları politikalarının özellikle, ülkelerin çıkarları dikkate alındığında, farklılıklar içermesi de oldukça doğaldır. Fakat Uruguay Round görüşmeleri sonrasında tek tip etkin bir Fikri mülkiyet hakları politikası uygulamayı zorunlu hale getirmiştir (Bozkurt, 2006). Bu tarihsel sürece bakıldığında, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin nispeten daha etkin bir Fikri mülkiyet hakları politikası uyguladıkları, gelişme yolunda olan ülkelerinde etkin olmayan bir Fikri mülkiyet hakları politikası uyguladıkları düşünülmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan bazı ülkeler ile ABD, Japonya ve Almanya gibi gelişmiş ülkeler arasındaki fikri mülkiyet politikalarını uygulama konusundaki bu farklılıklar yine, bu adı geçen ülkelerin arasındaki teknoloji, piyasa ve taklit etme kapasitelerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Bozkurt, 2006).

Ülkelerin Fikri mülkiyet haklarında etkin olup olmadı konusu ise taklitlere hangi oranda izin verilip vermediği ile ölçülmektedir. Dahası fikri mülkiyet hakları konusunda bir yenilik veya buluş taklit edilmekte ne kadar zorlaştırılıyorsa söz konusu Fikri mülkiyet hakları rejiminin o kadar çok etkin olduğu düşünülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında, dünya ticaret örgütünün yapmış olduğu TRIPS anlaşmasıyla birlikte, Fikri mülkiyet hakları ile ilişkili malların ticaretinde ciddi oranda artışlar yaşanmış ve Fikri mülkiyet haklarının daha çok korunduğu gelişmiş ülkelere daha etkin Fikri mülkiyet

hakları politikaları uygulamaları noktasında baskı yapıldığı ifade edilmektedir (Malerba & Montobbio, 2000).

Ülkelerin fikri mülkiyet politikalarının farklı olması özellikle ticaret akışları üzerinde önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır ve teknolojik gelişmişlik kapasitesi daha yüksek olan gelişmiş ülkeler ticaret akışlarından daha fazla gelir elde etmektedir (Bozkurt, 2006). Türkiye'nin de içinde olduğu gelişmekte olan ülkelerin patent korumaları karşısında göstermiş oldukları zayıf tavır, patent korumalarının kısa dönem etkileri dikkate alındığında bu durumdan zarar etmeleri kaçınılmazdır. Çünkü, gelişmekte olan ülkelerde var olan mevcut zayıf patent korumaları ile ilgili olarak teorik modellerden ampirik analizlere kadar, yapılan birçok çalışma, gelişmekte olan ülkelerin, kısa dönemde uyguladıkları bu zayıf koruma politikaları yüzünden refah kayıplarına uğrayacaklarını göstermektedir (Chin & Grossman, 1988; Deardorff, 1992; Helpman, 1993; Nogues, 1993; Maskus & Konan, 1994; Subramanian, 1995).

Bu durumun aksini iddia eden çalışmalarda bulunmaktadır örneğin, Chin ve Grossman (1988)'de yapmış oldukları çalışmalarında fikri mülkiyet hakları'nın küresel anlamda ekonomik etkinliği arttırdığı söylene bile gelişmekte olan ülkelerde Fikri mülkiyet hakları'nın verimsiz ithalat artışlarına neden olabileceği, küresel fiyatları ve verimsiz üretimi arttırıp dünya refahını olumsuz etkileyebileceğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Deardorff (1992) yılında yaptığı çalışma ile patent korumalarının beraberinde tek el fiyatlandırmasını da getireceği için kısa dönemde, bazı olumsuzluklara sebep olabileceği, özellikle ilaç endüstrisinde bu durumun ciddi sonuçlarının olacağını söyleyerek, stratejik ilaç endüstrisine bakıldığında bu durumun daha iyi görülebileceğini ifade etmiştir.

Helpman (1993) ise güçlü bir fikri mülkiyet rejiminin, kısa vadede hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler açısından, iki taraflı bir verimsizliğe yol açabileceğini ifade etmektedir. Çünkü, fikri mülkiyet haklarının bir taraftan tekelleşmeye sebep olacağı, bunda kaynakların verimsiz tahsis edilmesine neden olacağı, buna bağlı olarak üretimin, üretim maliyeti düşük olan gelişmekte olan ülkelere değil, üretim maliyetlerinin yüksek olduğu gelişmiş ülkelere kaymasına yol açacağını ifade etmektedir. Yani, uzun dönemde gelişmekte olan ülkelerin bu süreçten olumsuz etkileneceğini ön görmektedir.

Yine benzer şekilde Nogues (1993) ile Maskus & Konan (1994) 'da patent korumalarının olumsuz etkilerine değinmişlerdir. Çalışmalarında piyasa yapılarındaki ve fiyat esnekliklerindeki farklılıkları dikkate alarak ilaç endüstrisi için yapmış oldukları simülasyonlarla, patent korumalarının önemli fiyat artışlarına ve buna bağlı olarak refah kayıplarına yol açtığını vurgulamışlardır. Diğer taraftan, Subramanian (1995) ilaç endüstrisinde patent korumalarının etkilerini incelediği çalışmasında ve meydana gelen refah kaybının, patent koruması olmadan önce var olan mevcut refah kaybından çok daha fazla olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca bir çok çalışma teknolojik gelişmelerin teşvik edilmesi için kullanılan patent korumalarının uzun vadede teknolojik gelişmeyi yavaşlatabileceğini söyleyen çalışmalarda bulunmaktadır (Segerstrom vd., 1990; Helpman, 1993; Takalo & Kannianien, 2000). Bu çalışmalar, firmaların mevcut teknolojilerini daha karlı üretebilecekleri yani yeni bir ürün veya teknolojiyi pazara sürmeden önce uzun süre beklemeyi tercih edebileceklerini, dolayısıyla eğer teknolojinin veya söz konusu ürünün taklit edilemez olma özelliği de varsa teknolojik gelişme hızının yavaşlayabileceğini ifade etmektedirler (Bozkurt, 2006).

Literatürde özellikle, Fikri mülkiyet hakları'nın daha etkin korunmasını savunan iktisatçılar; gelişmekte olan ülkelerde var olan yüksek koruma standartlarının yenilik faaliyetlerini hızlandırabileceğini, böylece fikri mülkiyet hakları'nın büyüme ve ticaret üzerinde olumlu bir etkisinin olabileceğini ortaya koymaktadırlar (Diwan & Rodrick, 1991; Lai, 1998).

Diwan & Rodrick (1991) yılında yapmış oldukları çalışmalarında patent korumasının etkinliğinin artmasının AR-GE faaliyetlerini arttıracakını ifade etmişlerdir. Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında, tüketici tercihlerinin farklı olduğunu düşünerek, gelişmekte olan ülkelerdeki patent korumalarının o ülkelerin ihtiyaçlarına uygun teknolojilerin geliştirilmesini sağlayacağını ve bu ülkelerde tüketicilerin refahının artacağını vurgulamaktadırlar. Lai (1998) yılındaki çalışmasında gelişmekte olan ülkelerin patent reformları yapmadan yüksek oranda doğrudan yabancı yatırımı var ise, patent reformundan sonra üretimin verimsiz alanlara tahsis edileceğinden ortaya çıkan maliyetlerin azalacağını ifade etmektedir. Yani, güçlü fikri mülkiyet hakları korumasının küresel alanda üretimin verimliliğini arttıracakını ifade etmektedir. Benzer şekilde, yüksek doğrudan yabancı yatırımın ilgili ülkedeki ücretleri artıracakını, ayrıca yenilik maliyetlerini düşürecekini ve buna bağlı olarak ülke refahının artacağını söylemektedir.

Ferrantino (1993), Maskus ve Penubarti (1995) ticaret akışları üzerinde patent haklarının etkisini inceledikleri çalışmalarında zayıf patent haklarının ithalatı azaltma eğimi gösterdiğini ifade etmişlerdir, fakat Fink ve Braga (1999) ithalattaki azalmanın bütün sektörlerde aynı olmayacağını sektörden sektöre farklılık gösterebileceğini vurgulamışlardır. Özellikle patent koruması karşısında hassas olan sektörlerin ihracatlarının, patent korumasından etkilenebileceğini, böyle bir durumun piyasa gücü etkisinin varlığına göre farklılık göstereceğini ifade etmişlerdir.

Maskus ve Penubarti (1995) 1984 yılda 28 sektör ile 22 OECD ülkesini ve 25 gelişmekte olan ülkeyi içine alacak şekilde, patent korumasının gücü ile ithalat arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonunda, tüm sektörlerde ve ülkelerde etkin bir patent korumasının güçlendirilmesinin çift taraflı ithalatı arttırdığını gözlemlemişlerdir. Ayrıca bu etkinin gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Maskus (2000)'e göre ise patent korumalarının, ticarete iki farklı etkisi olacağı düşünülmüştür. Öncelikle patent ile korunan firmaların daha fazla piyasa gücüne sahip olacakları ve ürünlerin veya hizmetlerin fiyatlarını arttırma eğiliminde olacaklarıdır. Buna bağlı olarak ihracat düşecektir. Sonrasında ise yani ikinci etki ise; bu türden firmalar ürünleri için daha fazla bir taleple karşılaşabilecek ve bu durum ticaretlerini arttıracaktır.

Smith (1999) yılında yapmış olduğu çalışmasında patent korumasının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Piyasa gücü etkisi, ihracat yapan firmanın ithalat yapan ülkede tekeli bir güce sahip olmasını sağlayarak, patent korumasının arandığı ülkelerde, yabancı firmaların yapmış olduğu ihracatta azalmaya yol açacaktır. Böyle bir durum, ithalat yapan ülkelerde bir taklit tehdidi yoksa ihracatçı firmaların tekeli güçlerinin daha çok artmasına neden olacaktır.

Rafiquzzaman (2002) Kanada'nın ihracat düzeyinin ithalat yapan ülkelerdeki güçlü patent kanunlarına bağlı olarak değişiklik gösterip göstermediğini analiz ettiği çalışmasında güçlü patent korumalarının bütün sektörleri kapsayacak şekilde ihracatı arttırdığını ortaya koymuştur. Ayrıca artışın, taklit yapanlara karşı etkin önlemler alabilme gücüne ve ithalatçı ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Gelişmişlik düzeyine bağlı olmaksızın ithalatçı ülkelerdeki güçlü patent korumalarının Kanada'nın söz konusu ithalatçı ülkelere olan ihracatını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bunu da, yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde, düşük gelir düzeyine sahip ülkelere kıyasla daha anlamlı bulmuştur.

3.TÜRKİYE’DE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ İSTATİSTİKİ AÇIDAN İNCELENMESİ

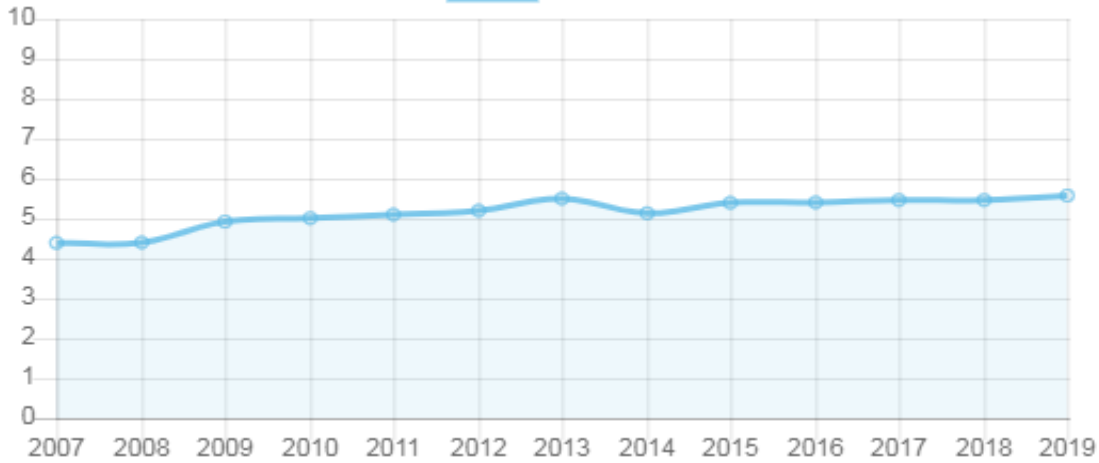
3.1. Türkiye’de Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması İstatistikleri

Türkiye’nin Fikri mülkiyet hakları karnesine bakıldığında, 2019 yılın itibari ile Türkiye’nin dünya ülkeleri içerisinde 69. sırada yer aldığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye bu konuda yani fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda BRİC (Brezilya, Hindistan, Rusya ve Çin) ülkelerinin önünde bulunduğu görülmektedir. Türkiye’nin fikri mülkiyet haklarının korunması indeksi verileri incelendiğinde, Türkiye’nin uluslararası fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda her yıl daha fazla iyileşme gösterdiğini ortaya koymaktadır (IPRI, 2019). Tablo.1’de uluslararası mülkiyet haklarının korunmasında Türkiye’nin yıllara göre indeks sonuçları yer almaktadır. Şekil 1’de ise fikri mülkiyet haklarının korunması indeksindeki indeks puanlarındaki yükselişi görmek mümkündür.

Tablo 1. Türkiye uluslararası Mülkiyet Hakları indeksi Puanları

Yıllar	Ülke Puanı (indeks puanı)
2007	4.9
2008	4.9
2009	4.9
2010	5
2011	5.1
2012	5.2
2013	5.5
2014	5.6
2015	5.2
2016	5.1
2017	4.9
2018	5.2
2019	5.2

Kaynak: <http://internationalpropertyrightsindex.org/country?s=turkey>

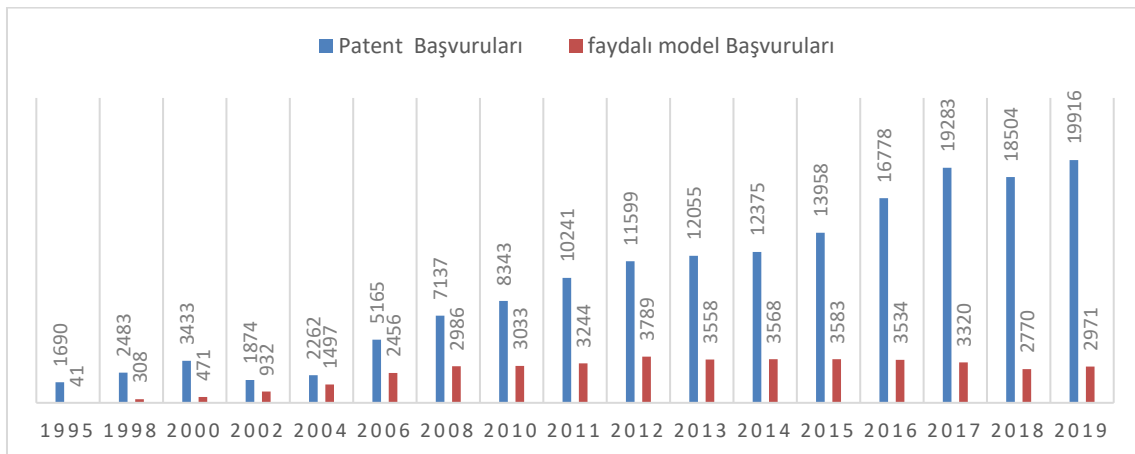

Şekil 1. Türkiye'nin 2007-2019 yılları arasındaki fikri mülkiyet haklarının korunması konusundaki indeks puanları

Kaynak: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/compare/country?id=4>

3.2. Türkiye’de Fikri Mülkiyetle ilişkili Başvuru İstatistikleri

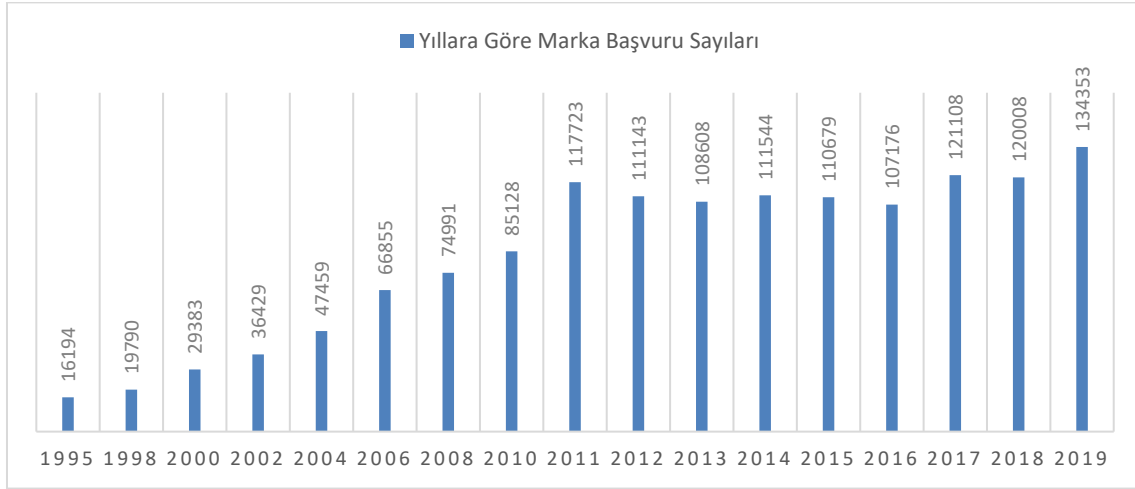
Türkiye’de fikri mülkiyet haklarının korunması ve uluslararası ticareti arasındaki ilişkiye geçmeden, Fikri mülkiyetin uluslararası ticaretin giderek önemi artan bir parçası olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Özellikle Türkiye’nin de içinde yer aldığı gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ) Fikri Mülkiyet Hakları’nın ithalatını, gelişmiş ülkeler (GÜ) ise ihracatını yapmaktadırlar (<http://www.izto.org.tr>). Türkiye’nin fikri hakların korunmasındaki gelişme fikri haklarla bağlantılı sanayi ve sektörlerinde de kendini göstermektedir. Bu yönü ile incelendiğinde paten, faydalı model, tasarım ve marka başvurularında Dünya’nın en büyük ekonomileri arasına girmeye başlamıştır. Tıpkı korumada olduğu gibi fikri haklarla bağlantılı sanayi ürünleri üretimi ve başvurularında da artış olduğu ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki şekillerde yıllara göre Türkiye’nin patent-faydalı model, marka ve tasarım başvuru sayıları verilmiştir. Bu başvurulardan Türkiye’nin fikri mülkiyetle ilişkili her yıl artan şekilde gelişme gösterdiği daha iyi anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Patent ve Faydalı Model Başvuruları Yıllara Göre Durumu

Kaynak: <http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/>

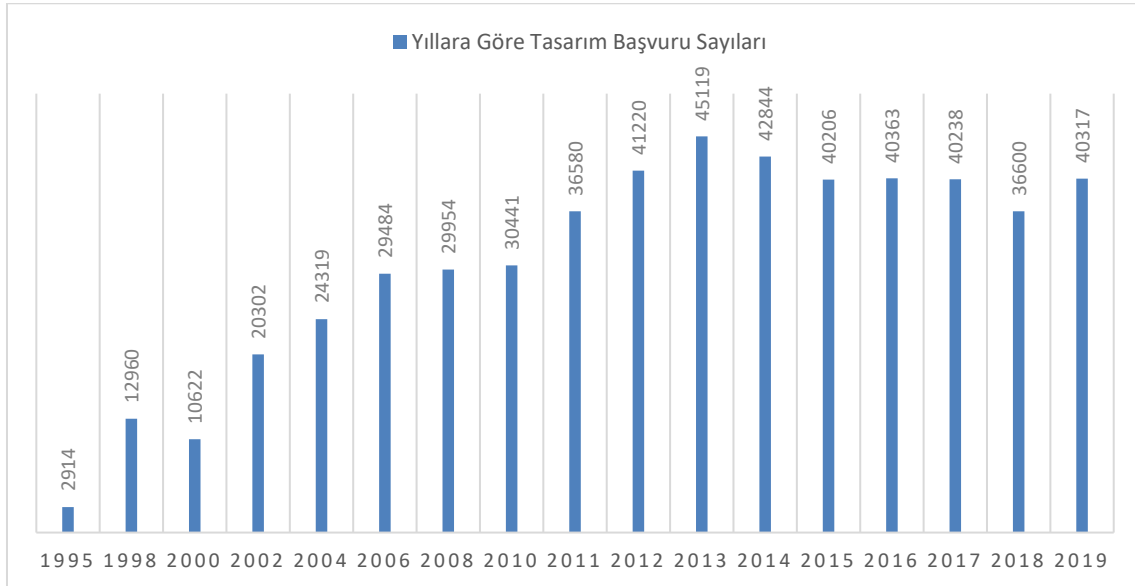
Şekil 2'deki sonuçlar 1995 yılında 1690 olan başvuru sayısının her yıl artan şekilde yükseldiği 2019 yılına gelindiğinde ise 19.916'ya çıktığı görülmektedir (TPE,2020).

Şekil 3. Yıllara Göre Marka Başvuruları

Kaynak: <http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/>

Şekil 3'teki marka başvuruları incelendiğinde ise 1995 yılında 16194 olan başvuru sayısının her yıl artan şekilde yükseldiği ve 2019 yılında 134.353'e çıktığı görülmektedir(TPE,2020).

Şekil 4. Yıllara Göre Tasarım Başvuruları

Kaynak: <http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/statistics/>

Şekil 4'teki tasarım başvuruları incelendiğinde ise 1995 yılında 2914 olan başvuru sayısının her yıl artan şekilde yükseldiği ve 2012 yılında 42844'e çıktığı görülmektedir. Yalnız 2006 ile 2008 yıllarında bir durağanlık gözlenmekte onu da ekonomik krize bağlamak mümkündür. (TÜSİAD,2014:13-14).

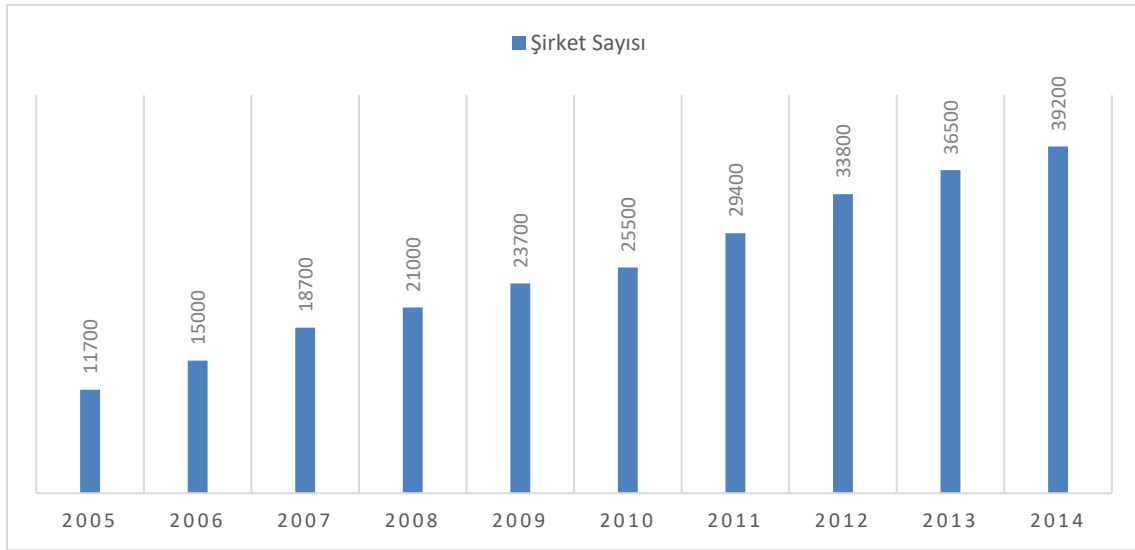
4.FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ TÜRKİYE'NİN YABANCI YATIRIMLARI VE ARGE HARCAMALARI ÜZERİNE ETKİSİ

Türkiye açısından Uluslararası ekonomide fikri mülkiyet haklarının korunmasının ülkenin ekonomi politikalarına etkileri incelendiğinde bu etkilerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Özellikle 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği kararından sonra, fikri mülkiyet haklarına yönelik yasal düzenlemelerde ilerleme kaydedildiği ve fikri mülkiyetle ilişkili sektörlerde ve ürünlerde bir artma olduğu düşünülmektedir. Aşağıdaki bölümlerde bu durumu ortaya koyabilecek bazı istatistiki verilerle fikri mülkiyet gelişmesinin Türkiye’de yabancı yatırımlar ve AR-GE üzerindeki etkilerine bakılacaktır.

4.1. Fikri Mülkiyetin Türkiye’nin Yabancı Yatırımları Üzerindeki Etkisi

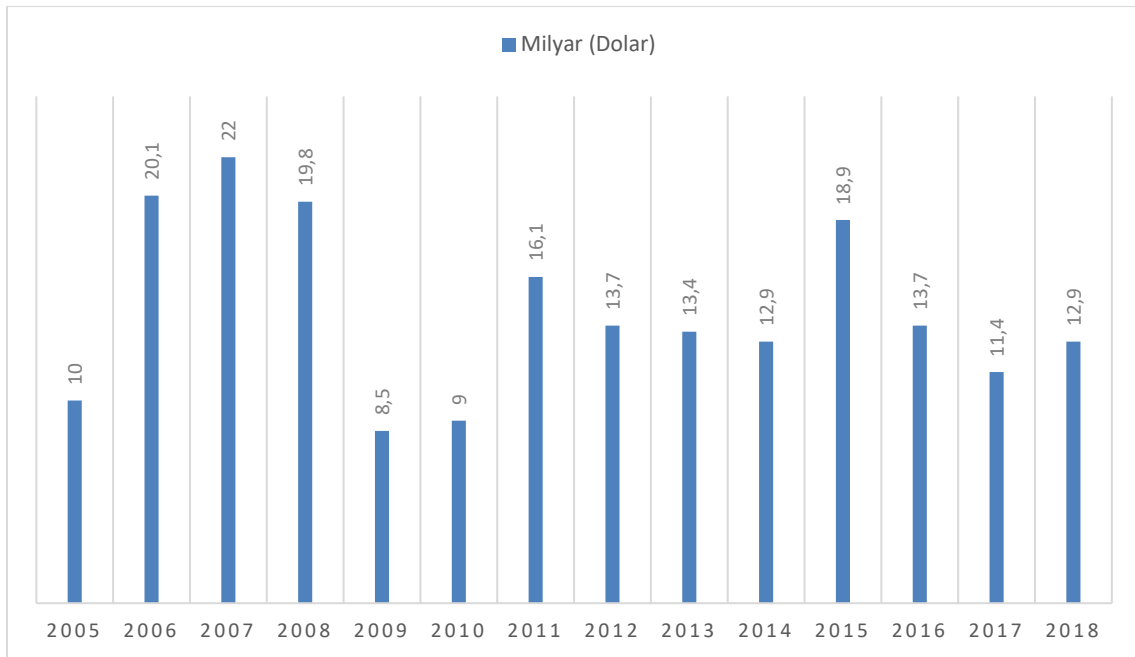
Türkiye’nin fikri hakların korunmasındaki gelişme fikri haklarla bağlantılı sanayi ve sektörlerinde kendini çok net göstermektedir. Bu yönü ile incelendiğinde paten, faydalı model, tasarım ve marka başvurularında Dünya’nın en büyük ekonomileri arasına girmeye başlamıştır. Tıpkı korumada olduğu gibi fikri haklarla bağlantılı sanayi ürünleri üretimi ve başvurularında da artış olduğu ortaya çıkmaktadır. İkinci bölümde Türkiye’ye yönelik istatistiki verilerin verildiği şekillerde yıllara göre Türkiye’nin patent-faydalı model, marka ve tasarım başvuru sayıları incelendiğinde fikri mülkiyetle ilişkili her yıl artan şekilde gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’de fikri mülkiyetin gelişmesi ve daha iyi korunması ile Türkiye’ye yatırım yapan Yabancı şirketlerin sayıları arasında bir paralellik olduğu görülmektedir. Bu durum Yabancı Yatırımlar ile fikri Mülkiyet arasındaki ilişkinin bir sonucudur. Çünkü, fikri mülkiyet haklarının gelişme yabancı sermayeli şirketleri ve yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Şekil 5’teki verilere bakıldığında 2014 yılı itibari ile Türkiye’de 39.200’ün üzerinde yabancı sermayeli şirketin faaliyet gösterdiği ve bu sayının her yıl arttığı görülmektedir (<http://www.invest.gov.tr>). Şekil 5 ve 6 incelendiğinde hem şirket sayısının arttığı hemde Doğrudan yatırım miktarlarının yükseldiği açıkça anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Yıllara Göre Yabancı Sermayeli Şirket Sayısı

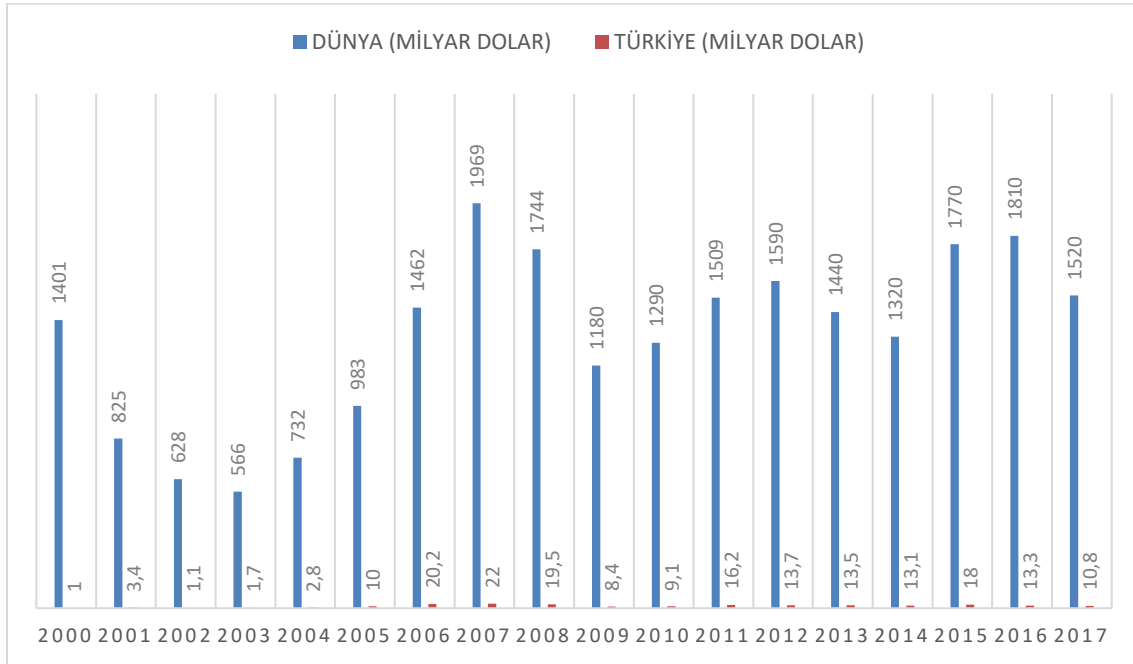
Kaynak: <http://www.invest.gov.tr/trTR/investmentguide/investorsguide/Pages/FDIinTurkey.aspx>

Şekil 6. Yıllara Göre Türkiye'ye Giren Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarı (Milyar Dolar)

Kaynak: <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

Türkiye'ye giren doğrudan yabancı yatırımlar ile diğer dünya devletlerinin toplam girişleri arasındaki orana bakıldığında yükselme çok net ortaya çıkmaktadır. Şekil 6'da da görüleceği gibi Türkiye 2000 yılında dünyada yabancı yatırımın 1000'de birinden bile az bir yatırım çekerken bu oran günümüzde neredeyse 100'de bir'in üzerine çıkmıştır. Buda Türkiye'nin birçok faktör bir yana fikri mülkiyette gelişme gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 7. Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Dünya’da ve Türkiye’de Değişimi

Kaynak: Aydemir, C., Arslan, B., Uncu, F., (2012) “Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi” Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23, S.69 – 104 ve YASED(2018) 2017 Değerlendirme raporundan faydalanarak hazırlanmıştır.

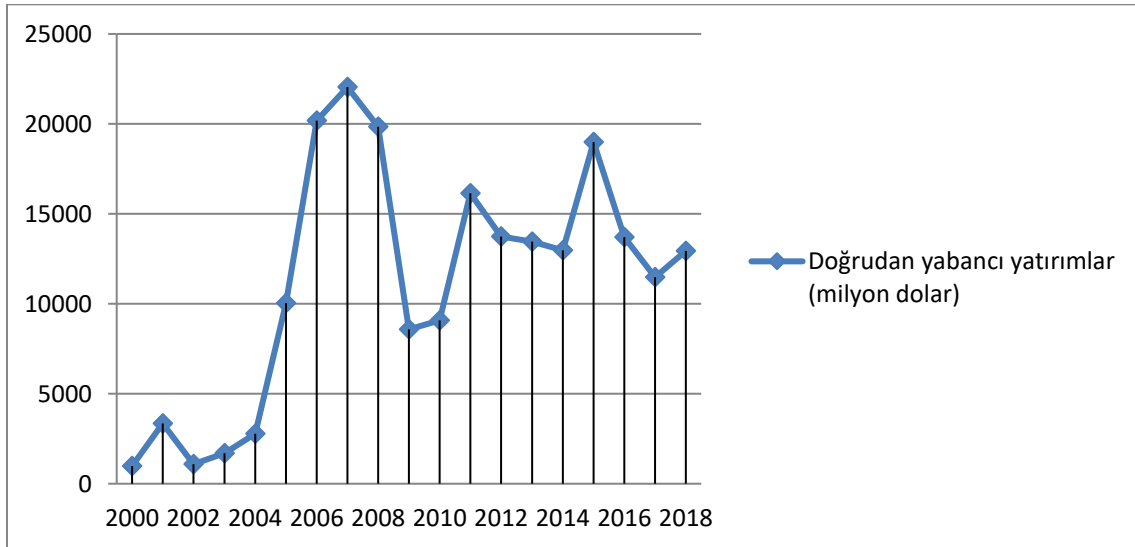
Ayrıca Türkiye’nin son beş yıl boyunca en yüksek doğrudan yabancı yatırım çeken sektörleri, finansal hizmetler ve imalat sektörü olmuştur (<http://www.invest.gov.tr>, 28.05.2020). Şekil 7. İncelendiğinde, sektörler içinden Fikri konularla ilişkili bilgisayar-elektronik ve optik ürünleri ve kimya sektörünün payının her yıl arttığı görülmektedir(<http://www.ekonomi.gov.tr>). Tıpkı ihracat ve ithalat hareketlerindeki fikri mülkiyet ağırlıklı ürün ve sektörlerdeki artışta olduğu gibi. Özellikle 2002 ile 2017 yılları arasındaki doğrudan yabancı yatırım girişlerinin sektörler göre dağılımında 2015 yılına gelindiğinde ortalamanın üzerinde girişler olduğu görülmektedir. Bu durum fikri mülkiyetle alakalı sektörler olan bilgisayar-elektronik ve optik ürünleri ve kimya sektörlerinin fikri mülkiyetin gelişmesine paralel olarak geliştiğini göstermektedir.

Sektörler (milyon \$)	2013	2014	2015	2016	2017
Sermaye Giriş	10.523	8.632	12.077	7.534	7.437
1. Tarım	47	61	31	38	31
2. Sanayi	5.390	4.258	5.774	3.067	2.653
İmalat	2.843	2.742	4.227	2.241	1.261
Elektrik, Gaz, Buhar	1.794	1.131	1.338	676	943
Madencilik, Taşocakçılığı	717	382	207	148	448
Su Temini, Atık Yönetimi	36	3	2	2	1
3. Hizmetler	5.086	4.313	6.272	4.429	4.753
Finans ve Sigortacılık Faal.	3.415	1.470	3.516	1.766	1.452
Ulaştırma ve Depolama	364	594	1.524	635	1.350
İnşaat	178	232	106	291	627
Bilgi ve İletişim	120	214	150	91	557
Toptan ve Perakende Tic.	379	1.137	599	688	501
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hiz.	106	204	58	274	62
Sermaye Çıkış	587	261	364	621	1.869
Diğer Sermaye (Net)	578	427	2.133	2.540	619
Gayrimenkul (Net)	3.049	4.321	4.156	3.890	4.643
Toplam	13.563	13.119	18.002	13.343	10.830

Şekil 8. Sektörlere Göre Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri (Milyon Dolar)

Kaynak: YASED(2018)Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2017 yıl sonu değerlendirme raporu İstatistikleri

Ayrıca Türkiye'nin fikri mülkiyetle ilgili anlaşmaların yapıldığı 1995 yılından sonraki doğrudan yabancı yatırım artışının fikri korumanın ve mevzuatın gelişmesiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Şekilde 9'da yer alan 2008 yılındaki düşüşün sebebi ise Amerika'da meydana gelen ve bütün Dünya'da daralmaya sebep olan mortgage krizidir. Bu dönem daralması bütün dünyada yabancı yatırımların düşmesine sebep olmuştur.

Şekil 9. Doğrudan Yabancı Yatırımların Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: UNCTAD (2020) <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

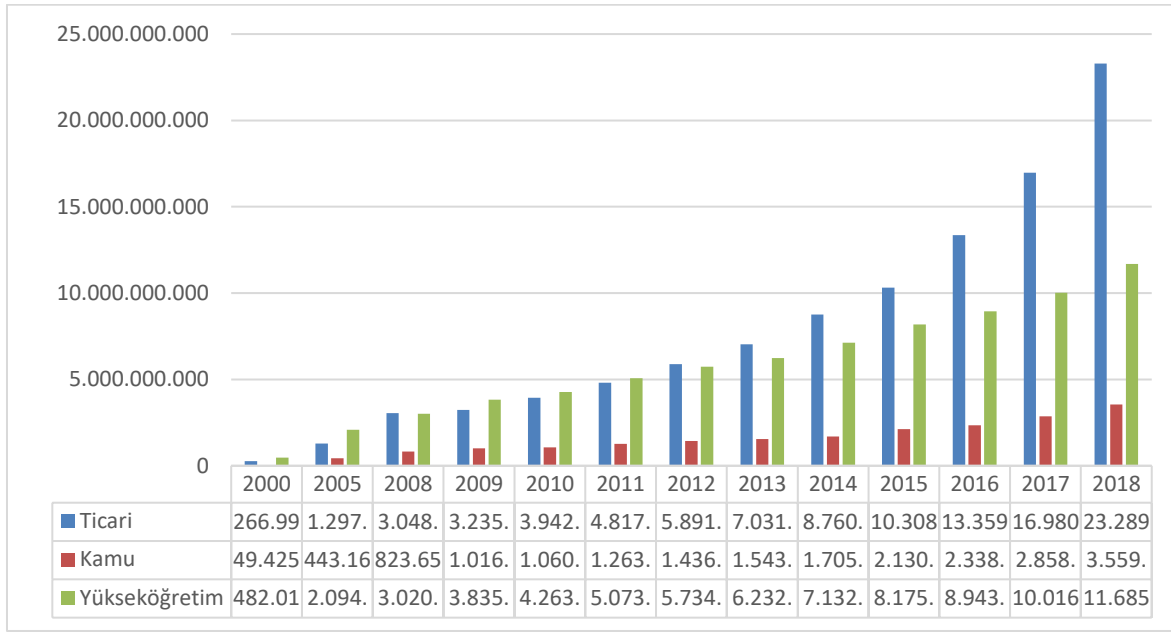
4.2. Fikri Mülkiyetin Türkiye'nin AR-GE Harcamaları Üzerindeki Etkisi

Yakın tarihte, mal ve hizmet ticaretinin artmasında teknoloji transferi ve yayılmasının etkin bir yol olduğu ekonomistler tarafından ciddi şekilde kabul görmeye başlamıştır. İthal edilen teknolojinin sahip olduğu düzey ne kadar ileri ise ve ülkenin kalkınmış ülkelerle gelişen ticaret bağlantısı ne kadar fazla ve güçlü ise o kadar artmaktadır. Daha açık bir ifade ile fikri mülkiyetin gelişmesi ve daha fazla korunması, AR-GE ve patent başvurularını arttırmakta ve bu ise teknoloji transferini ve patentli ürünlerin ticaretini arttırmaktadır.

Fikri mülkiyet konusu ve fikri mülkiyet hakları rejiminin durumu, yapılacak yatırımın niteliği bakımından çok önemli rol oynamaktadır. Koruma zayıf olduğunda yatırımlar satış ve dağıtım faaliyetleri ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum ise ekonominin ithalata olan bağımlılığını arttırmaktadır.

Araştırmalar fikri mülkiyet hakları endeksinde bir puanlık farkın, uluslararası yatırımların ülkeye yatırım kararı aldıktan sonra, dağıtım ve satış yerine üretim sektörüne yatırım yapma olasılıklarını %57 oranında arttırdığını göstermiştir (Yased,2011). Dolayısıyla fikri mülkiyet haklarının korunmasında kaydedilecek iyileşmeler ile beraber dış yatırımların da satış ve dağıtımdan üretime ve hatta Ar-Ge yatırımlarına kaydırılması mümkün olabilmektedir.

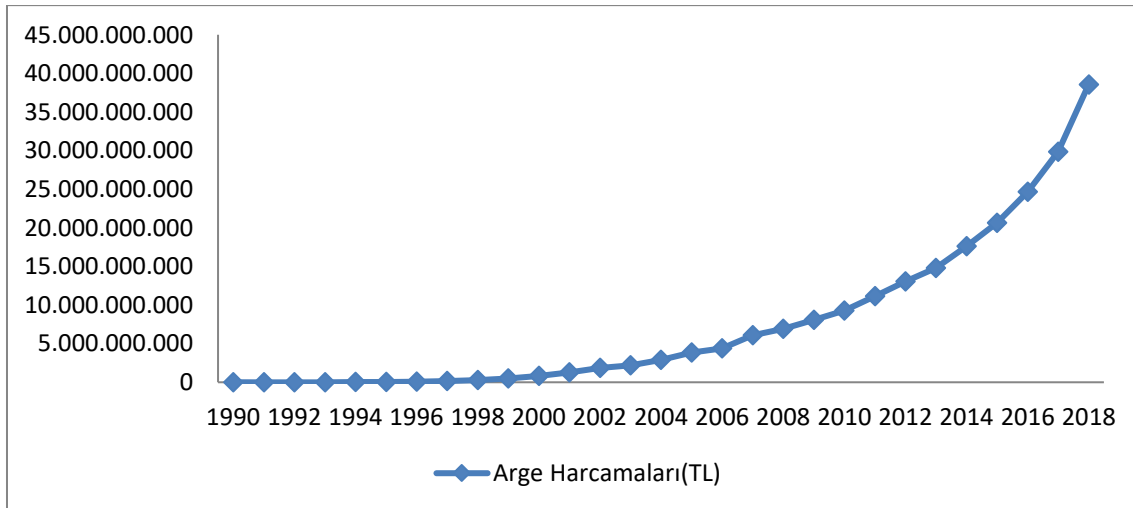
Bu eksenle bakıldığında fikri mülkiyet haklarına önemin arttığı Türkiye'de AR-GE harcamalarının da artması gerekmektedir. Şekil 10'a bakıldığında sektöre ve harcama grubuna göre AR-GE harcamalarında sürekli bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin 1990 yılında Ticari sektöre 259.673 TL, Kamu sektörüne 125.548 TL ve Yükseköğretim kurumlarına 890.459 milyon TL harcama yapılır iken 2018 yılında bu harcamalar (Ticari sektöre 23.3 Milyar TL, Kamu sektörüne 3.5 milyar TL ve Yükseköğretim kurumlarına 11,7 milyar TL ye yakın) artarak devam etmiştir.

Şekil 10. Sektöre ve Harcama Grubuna Göre AR-GE Harcamaları (Milyon TL)

Kaynak: TÜİK,(2020) “Araştırma Geliştirme Faaliyetleri İstatistikleri - Statistics on Research and Development Activities”

Özellikle Ar-ge harcamalarındaki artan eğilimin fikri mülkiyetin korunmasının garanti altına alınmasını sağlayan TRİPS anlaşmasının ve gümrük birliğinin yürürlüğe girdiği 1996 yılından sonrasında çok büyük farklar ortaya koyduğu görülmektedir. Şekil 11’de bu yıllara göre harcamaların artışı ile fikri mülkiyet gelişmesinin etkisi çok net anlaşılmaktadır.

Şekil 11. Yıllara göre Türkiye’deki Toplam Ar-ge Harcamaları

Kaynak: TÜİK, (2020)
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

AR-GE

Harcamaları,

5.SONUÇ

Fikri mülkiyet politikasının iki temel amacı vardır. Birincisi yenilik yapan mucitleri ödüllendirmek veya onlara bu yeniliğin karşılığını vermek; ikincisi ise teknoloji, bilim ve kültüre katılımın artması için kamu ve özel sektör aktörlerinin dikkatini çekmektir. Bu hakların sosyal amacı, teknoloji geliştirmeye yönelik yatırımları teşvik etmek ve bunun sonucunda geliştirilen ürünlere koruma sağlamak ve böylece AR-GE faaliyetlerinin finansmanında kolaylık sağlamak olarakta ifade edilmektedir. Yapılan birçok akademik çalışma özellikle Zaman, Gelir Düzeyi (kişi başına GSYH), Taklit Yeteneği Düzeyi ya da ithalatçı ülkenin özellikleri (GSYH) gibi faktörlerin ticarete etkileri olduğunu göstermektedir.

Bu faktörler dışında Fikri mülkiyet haklarının da örnek ülkeye bağlı olarak ticaret üzerinde hem olumlu hem olumsuz etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkiler göz önünde bulundurulduğunda Fikri Mülkiyet Hakları konusundaki gelişmelerin izlenmesi gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin kalkınması açısından son derece büyük önem teşkil etmektedir. Bu sebepten Fikri mülkiyet haklarının, AR-GE faaliyetlerini artırıcı ve şirketlerin karını yükseltici önemli bir varlık olarak düşünmek gerekmektedir.

Benzer şekilde Türkiye'de fikri mülkiyet korumasına verilen önem ve fikri mülkiyetle ilişkili ürünlere yönelik başvurular incelenmiştir. Son olarak Türkiye üzerinden fikri mülkiyetin yabancı yatırımlar ve AR-GE üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Çalışmadan fikri mülkiyetin Türkiye'yi nasıl etkilediği ve doğrudan ya da dolaylı olarak, nasıl bazı etkilere sebep olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun için Türkiye'nin fikri mülkiyet haklarını garanti altına aldığı anlaşmalara taraf olduğu gümrük birliğine girdiği ve Dünya Ticaret Örgütünün kurulduğu 1995 yılından sonraki veriler ile sonuçlara ulaşmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin, AR-GE harcamalarının, doğrudan yabancı yatırımlarının ve yabancı şirket sayılarının, paten ve markalı ürünlerin üretiminin fikri mülkiyetle ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Veriler ışığında ortaya çıkan sonuçlar Türkiye'nin fikri mülkiyet haklarını daha fazla koruması ve fikri mülkiyetle ilişkili ürünlerin başvurularındaki artışın, doğrudan yabancı yatırım girişlerini arttırdığı, yabancı şirket sayısının artmasında etkili olduğu ve ar-ge harcamalarının başlıca sebeplerinden biri olduğu anlaşılmıştır. Özellikle son yıllarda Türkiye'nin fikri mülkiyetle ilişkili olarak doğrudan yabancı yatırım ve şirketlerin tercih ettiği bir ülke halini aldığı görülmüştür.

Sonuç olarak Türkiye'nin daha rekabetçi bir üretim yapısına geçmesini sağlayabilecek bir etken olarak fikri mülkiyet haklarının ön plana çıktığını ve bu alanda yapılacak iyileştirmelerin ar-ge harcamalarını arttırırken yabancı yatırımcıları daha fazla çekmeye başlayacağını söylemek mümkündür.

6.KAYNAKÇA

Alan, Ü. (1997). “Teknoloji Transferinde Fikri ve Sınai Haklar”, Dış Ticaret Dergisi, Yıl 2, Sayı 7, Ekim, Ankara.

Aydemir ,C,. Arslan, B., Uncu, F., (2012) “Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya’daki ve Türkiye’deki Gelişimi” Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 23, S.69 – 104

Asan, H.,(2014) “Uluslararası Rekabette Fikri Mülkiyetin Önemi: Türkiye’de yaşanan gelişmeler”,<http://www.teknolojitransferi.gov.tr/TeknolojiTransferPlatformu/resources/temp/01A09A62-D6AC-4650-907B-138CA024F322.pdf;jsessionid=FF4014685FE58C0F5AFBC40418B839F0>

Bozkurt, K. (2006). Teknolojik gelişmelerin ihracat performansı üzerine olası etkileri: 1980 sonrası Türkiye örneği. Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Chin, J. C., & Grossman, G. M. (1988). Intellectual property rights and North-South trade. NBER Working Paper, 2769.

Deardorff, A. V. (1992). Welfare effects of global patent protection. *Economica*, 59, 33-51.

Diwan, I., & Rodrick, D. (1991). Patents appropriate technology and North-South trade. *Journal of International Economics*, 30, 27-47.

DPT, (2007) “Devlet Planlama Teşkilatı Fikri Mülkiyet Hakları” Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara

Eaton, J., and Kortum. S. (1996). Trade in ideas: Patenting and productivity in the OECD. *Journal of International Economics* 40: 79–90.

Ferrantino, M. (1993). The effect of intellectual property rights on international trade and investment. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 129, 300-331.

Fink, C., & Braga, A. (1999). How stronger protection of intellectual property rights affects international trade flows. World Bank Working Paper, No: 2051.

Fink, C., and. Primo-Braga. C.A (2005). How stronger protection of intellectual property rights affects international trade flows. In *Intellectual property and development: Lessons from recent economic research*, ed. C. Fink and K.E. Maskus. Washington, DC: The World Bank.

Ganguli, P. (1999). "Intellectual property rights in transition", *World Patent Information* Volume 20, Issues 3-4 , September-December 1998, Pages 171-180

Helpman, E. (1993). Innovation, imitation and intellectual property rights. *Econometrica*, 61, 1247-1280.

Ivus, O. (2010). Do stronger intellectual property rights raise high-tech exports to the developing world? *Journal of International Economics* 81: 38–47.

Kaçar, S., (1977). "Patent ve Teknoloji Transferi", TMMOB, Makine Mühendisleri Odası, 1976 Sanayi Kongresi, Ankara

Korkmaz, S.,(2010)"Türkiye’de Ar-Ge Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli İle Analizi" *Journal of Yasar University*, 20(5), 3320-3330

Lai, E. (1998). International intellectual property rights and the rate of product innovation. *Journal of Development Economics*, 55, 115-130.

Malerba, F., & Montobbio, F. (2000). Knowledge flows, structure of innovative activity and international specialization. CESPRI (Centre for Research on Innovation and Internationalization Processes) Working Paper, No. 119, Università Commerciale "Luigi Bocconi" Milan, Italy.

Maskus, K. E. (2000). *Intellectual property rights in the global economy*. Washington D.C.:Institute for International Economics.

Maskus, K.E. (1998). The role of intellectual property rights in encouraging foreign direct investment and technology transfer. *Duke Journal of Comparative and International Law* 9: 109–61.

Maskus, K. E., and Konan, D. E. (1994). Trade- related intellectual property rights: issues and exploratory results in analytical and negotiating issues in the global trading system. Ann Arbor: University of Michigan Pres.

Maskus, K.E., and Penubarti. M. (1995). How trade-related are intellectual Property rights? *Journal of International Economics* 39: 227–48.

Nogues, J. J. (1993). Social costs and benefits of introducing patent protection for pharmaceutical drugs in developing countries. *The Developing Economies*, 31, 24-53.

Foster,. N., (2014) Intellectual property rights and the margins of international trade, *The Journal of International Trade & Economic Development: An International and Comparative Review*, 23:1, 1-30

PRA,(2020) Property Right Alliance “İnternational Property right report 2019” Property Right Alliance, www.internationalpropertyrightsindex.org

Rafiquzzaman, M. (2002). The impact of patent rights on international trade: evidence from Canada. *Canadian Journal of Economics*, 35, 2.

Segerstrom, P. S., Anant, T. C. A., & Dinopoulos, E. (1990). A Schumpeterian model of the product life cycle. *American Economic Review*, 80, 5, 1077-1091.

Smith, P. (1999). Are weak patent rights a barrier to U.S. exports?. *Journal of International Economics*, 48, 151-177.

Soyak, A, (2005) “ Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları: Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve GOÜ’ler Açısından Önemi” *Legal Fikri ve Sınai Haklar Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1

Subramanian, A. (1995). Putting some numbers on the TRIPs pharmaceutical debate. *International Journal of Technology Management*, 10, 252-268.

Uras, G, (1979), *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul, İktisadi Yayınlar Ltd. Şti.

WIPO (2020) “IP Facts and Figures, Economics & Statistics”, World intellectual Property organization http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2019.pdf

WIPO (2020) “World intellectual Property indicators”, economics & statistic series, World intellectual Property organization
http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2019.pdf

[Takalo, T., & Kannianien, V. \(2000\). Do patents slow down technological progress? real options in research, patenting and market introduction. International Journal of Industrial Organization, 18, 1105-1127.](#)

Taş, S, (2006) “Fikri Ve Sınai Mülkiyet Alanındaki Sorunlar, Gelişmeler Ve Türkiye-Ab İlişkileri Açısından Bir Değerlendirme” Selçuk Üniversitesi, Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, sayı.10, Yıl 9, Haziran

TÜSİAD, (2014) “Ulusal Fikri Haklar Taslak Stratejisi’ne İlişkin Tüsiad Görüşü 2014-2018” İstanbul, Ref: CBS/shk/14-276

YASED, (2011) “Türkiye’de fikri mülkiyet haklarının korunması: Uluslararası doğrudan yatırımlara etkiler” Uluslararası yatırımcılar derneği, Berdan matbaacılık, İstanbul, Ekim, Yayın No: YASED-T/2011-10/63

Yücekal, Y., (2003) Fikri Mülkiyet Haklarının Uluslararası Düzeyde Korunması - Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, SAYI VIII

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası,
<http://www.invest.gov.tr/trTR/investmentguide/investorsguide/Pages/FDIinTurkey.aspx>

<http://www.ieis.org.tr/ieis/tr/indicators/33/turkiye-ilac-pazari>

Ekonomi Bakanlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri.xlsx,
<http://www.ekonomi.gov.tr>

http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/ab_dis_ticaret_politikasi_25.06.2012%2012-39-18.pdf

<http://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/fikri-mulkiyet-haklari>

<http://wipo.org>

www.wto.org

<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>

1555 AMASYA ANTLAŞMASI VE İMERETİ KRALLIĞI İÇİN ÖNEMİ

Kadir GÜLDÜR

Batum Shota Rustaveli Devlet Üniversitesi

ÖZET

Osmanlı ile İran arasındaki mücadeleler XVI. yüzyılın başında başlamıştır. İki devlet arasındaki ilk ciddi savaş ise 1514 yılında Çaldıran'da yapılmıştır. Savaşı, Osmanlı Devleti kazanmıştır. Bu savaştan sonrada iki devlet arasındaki mücadeleler devam etmiştir. Öyle ki XVI. yüzyılın başından XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı ile İran arasında aralıklarla birçok savaş yaşanmıştır. Bu savaşlar arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın 28 Ağustos 1553 tarihinde çıktığı üçüncü İran Seferi (Nahcivan Seferi) önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu savaş sonrasında 1 Haziran 1555 tarihinde imzalanan Amasya Antlaşması ile yaklaşık yarım asırdır devam eden uzun bir savaş dönemi sona ermiştir. Amasya Antlaşmasının bir diğer özelliği de Osmanlı ile İran arasında imzalanan ilk barış antlaşmasıdır. Böylece iki devlet arasında yaklaşık yirmi beş yıl sürecek olan bir barış dönemi başlamıştır. Antlaşma, Osmanlı ve İran için önemli olduğu kadar Gürcistan coğrafyasında bulunan krallıklar ve prenslikler açısından da önemlidir. Çünkü Kafkaslarda Osmanlı ve İran'ın mücadele ettikleri ve hâkimiyet kurmak istedikleri en önemli saha Gürcistan idi. Amasya Antlaşması sonucunda Gürcistan toprakları iki ülke arasında paylaşılmıştır. Böylece ülkenin Batı kısmı Osmanlı, doğu kısmı ise İran hâkimiyeti altına girmiştir. Gürcistan'ın siyasi yapısı değişmiş, iki büyük devletin himayesi altına giren ülkede birçok sosyo-ekonomik değişiklikler yaşanmıştır. Bu bildiri metninde, Amasya Antlaşmasına giden süreç, bu süreçte İran-Osmanlı mücadeleleri, İran ve Osmanlı'nın Gürcistan'daki krallıklar ve prenslikler ile ilişkileri ve Amasya Antlaşması'nın İmereti Krallığı için önemi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Amasya Antlaşması, İmereti Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu, İran.

1555 AMASYA TREATY AND ITS IMPORTANCE FOR THE KINGDOM OF IMERETI

ABSTRACT

Struggles between the Ottoman and Iran started at the beginning of the 16th century. The first serious war between the two states took place in Chaldiran in 1514. The Ottoman Empire won the battle. After this war, the struggles between the two states continued. Thus, many wars took place between the Ottoman and Iran at intervals from the beginning of the 16th century until the second half of the 17th century. Among these wars, the third Iranian Crusade (Nakhchivan Crusade), which the Sultan of Suleiman the Magnificent started on 28 August 1553, has an important place. Because after this war, with the Treaty of Amasya signed on June 1, 1555, a long war period that was going on for about half a century ended. Another feature of the Amasya Treaty is the first peace treaty signed between the Ottoman and Iran. Thus, a period of peace, which would last about twenty-five years, started between the two states. The treaty was important not only for the Ottoman and Iran, but also for the kingdoms and principalities in Georgia since the most important area where the Ottoman and Iran struggled and wanted to dominate in the Caucasus was Georgia. As a result of the

Amasya Treaty, the territory of Georgia was shared between the two countries. Thus, the western part of the country came under Ottoman rule and the eastern part came under Iranian rule. The political structure of Georgia changed, and many socio-economic changes occurred in the country, which was under the auspices of the two major states. In this presentation, the process leading to the Amasya Treaty, the Iran-Ottoman struggles during this period, the relations of Iran and the Ottoman with the kingdoms and principalities in Georgia and the importance of the Amasya Treaty for the Imereti Kingdom will be evaluated.

Keywords: Amasya Treaty, Imereti Kingdom, Ottoman Empire, Iran.

GİRİŞ

Osmanlı ile Safeviler arasındaki mücadeleler 1501 yılında Safevi Devleti'nin, Şah İsmail tarafından İran coğrafyasında kurulması ile başladı. Bu mücadeleler Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde artarak devam etti. Çünkü Yavuz Sultan Selim doğudaki bu Safevi tehlikesinden ve Safevilerin Şiiliği yaymaya çalışan politikalarından son derece rahatsızdı. Yavuz, bu tehlikelere bir son vermek ve Doğu Anadolu'da düzeni sağlamak amacıyla Safeviler üzerine sefere çıkmıştır. 1514 yılında yapılan Çaldıran Seferi ile Safevileri çok ağır bir şekilde mağlup etmiştir. Böylece Safevilerin gücü kırılmış, bir süreliğine Şiilik propagandaları son bulmuş ve Doğu Anadolu'da düzen sağlanmıştır.

Bu dönemde İmereti Krallığı tahtında Kral III. Bagrat (1510-1565) oturmaktaydı. Kral Bagrat döneminde İmereti ve genel olarak Gürcistan'ın en büyük problemleri yöneticiler arasındaki sorunlar ve esir ticareti idi. Esir ticareti XVI. yüzyıl içerisinde artmıştı ve özellikle Batı Gürcistan'da yayılma göstermişti. Gençleri hedef alan esir ticareti Gürcistan'a büyük bir genç nüfus kaybı yaşıyor, bu da ülkeyi sosyo-ekonomik açıdan oldukça kötü etkiliyordu (Berdzenişvili & Canaşa, 2000: 226-227).

Osmanlı ile Safeviler arasındaki mücadeleler Kanuni Sultan Süleyman döneminde de devam etmiştir. Kanuni, İran üzerine üç sefere çıkmıştır bunlardan ilki, 1533-1535 yılları arasındaki İrakeyn Seferi'dir. Batı'da Habsburglar ile barış imzalayan Osmanlı Devleti yönünü doğuya çevirerek yeniden bir tehdit haline dönüşen Safeviler üzerine yürümüştür. Bu seferde Bağdat, Tebriz, Sultaniye ve Hamedan ele geçirilmiştir. Safevi ordusu ise Osmanlı ordusunun karşısına çıkamayarak geri çekilmiştir. Karşısında savaşılabilecek kimseyi bulamayan Osmanlı İran coğrafyasında daha fazla kalmayarak geri dönmüştür (Muhammedoğlu, 2000: 406). Bu sefer sırasında 1535 yılında Erzurum Beylerbeyliği kurulmuştur. Erzurum Beylerbeyliği Osmanlı için doğu seferlerinin en önemli askeri üslerinden biri olmuştur. Osmanlı orduları buradan Gürcistan, Doğu Ermenistan ve İran üzerine hareket etmişlerdir. (Svanidze, 1971: 56; Bilge, 2015: 47).

Kanuni Sultan Süleyman'ın ikinci İran seferi ise Şah Tahmasb'ın Osmanlı'ya sığınan kardeşi Elkas Mirza'nın teşvikiyle yapılmıştır. 1548 yılında yapılan bu sefer sırasında Van ve çevresi Osmanlı topraklarına katılmıştır. Tebriz tekrar fethedilmiştir. Ancak Elkas Mirza'nın vaatleri boş çıkmıştır. Safeviler, Elkas Mirzayı desteklemedikleri gibi kendi adamları dahi Şah Tahmasb'ın tarafına geçmişlerdir (Muhammedoğlu, 2000: 406). Bu savaş sırasında da Şah Tahmasb yine savaşa yanaşmamış ve geri çekilmiştir. Osmanlı ordusu Van'ı alıp geri döndükten sonra ortaya çıkan Şah, Van gölü etrafına saldırsa da Kemah civarında ordusunun büyük bir kuvvetini kaybetmiştir (Uzunçarşılı, 1975: 359-360). Tebriz Seferi'nin (Kanuninin ikinci İran Seferinin) en önemli kazancı Gürcülerden alınan otuz beş kale, bir beylerbeylik ve

dört sancaklık yer olmuştur. Bunun dışında İran topraklarına yönelik askeri faaliyetlerde en mühim merkezlerden biri haline gelecek olan Van eyaletinin kurulması olmuştur (Bilge, 2015: 50).

Osmanlı, Safeviler ile yaptığı savaşlar haricinde, bu dönemde İmereti Krallığı ile de savaşmıştır. Osmanlı ile İmereti Krallığı arasında iki önemli savaş yaşanmıştır. Savaşlardan ilkinin nedeni 1535 yılında İmereti'nin Osmanlı'ya bağlı Samtshe Saatabago'yu işgal etmesidir. Samtshe'nin direkt olarak Osmanlı'ya bağlı olması Osmanlı için stratejik açıdan çok önemlidir. Samtsheli feodallerin de Osmanlı'dan yardım istemesi sonucu, Sultan Süleyman Samtshe topraklarındaki İmereti işgalini sona erdirmek için 1541 yılında büyük bir kuvvet göndermiştir. Sayısı 22.000 kişi olarak verilen Osmanlı ordusu Oltu Kalesi'ni kuşatmıştır. 1543 yılına gelindiğinde ise Tao'ya giren Osmanlı ordusu burada büyük tahribat yapmıştır. İlerleyen Osmanlı ordusu ile Kral III. Bagrat ve Gurieli'nin ittifak güçleri arasında Karağask civarında bir savaş meydana gelmiş Osmanlı savaşı kaybetmiştir. Osmanlı ordusu komutanı Mustafa Paşa savaşta şehit olmuştur (Rexviashvili, 1989: 37).

Osmanlı'nın 1543 yılında olan Karağask Savaşı'nda ki yenilgisinden sonra, Samtsheli feodaller tekrar Osmanlı'dan yardım istemişlerdir. Bunun üzerine Kanuni 1545 yılında Erzurum ve Diyarbakır beylerbeylerini tekrar Samtshe'ye göndermiştir. Bagrat Osmanlı'ya karşı mücadele edebilmek için Gurieli, Dadiani ve Kartli Kralı Luarsab'tan yardım istemiştir (Rexviashvili, 1989: 37). Dadiani bu ittifaka katılmamıştır. Gürcü ittifak güçleri ve Osmanlı arasında Pasinler civarında Sohoisto yakınlarında büyük bir savaş olmuştur. Savaş sabahtan akşama kadar devam etmiştir. Savaşın ortasında Meshi askerleri savaşı terk ederek geri çekilmişlerdir (Berdzenişvili & Canashia, 2000: 228; Guçua, 1973: 107). Sayıca ve silah olarak üstün olan Osmanlı ordusu savaşı kazanmıştır (Rexviashvili, 1989: 39). 1545 yılında olan Sohoisto Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın Samtshe'deki konumu güçlendi ve etkisi daha da arttı. Buna bağlı olarak da özellikle Batı Gürcistan'da var olan Osmanlı hâkimiyeti daha da pekiştirilmiş oldu. Kaihosro Osmanlı tarafından tekrar atabey tayin edildi. Samtshe'nin yönetimi Osmanlı'ya vergi vermesi şartıyla kendisine bırakıldı (Kirzioğlu, 1998: 383).

1546 yılında ise İran Şahı Tahmasb Gürcistan üzerine sefere çıktı. İmereti Kralı Bagrat ve Kaheti Kralı Levan 1547 yılında Şah Tahmasb'a itaatlerini bildirerek ülkelerini muhtemel bir istiladan kurtardılar. Şah onlara hediyeler verdi. Kral Bagrat ülkesine döndü Kaheti Kralı Levan ise bir müddet daha Şah'ın yanında kaldı (Kirzioğlu, 1998: 176; Saitidze, 1998: 108-109).

1552 yılında, Osmanlı'nın Avrupa'da savaşmasını fırsat bilen Safeviler, imparatorluğun Doğu Anadolu'da ki topraklarına büyük bir saldırı başlattılar. Kars, Erzurum, Ahlat, Erzincan, Bayburt ve çevresinde büyük bir yağma ve talan yaptılar (Muhammedoğlu, 2000: 406). Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman, 28 Ağustos 1553 yılında İran'a yönelik üçüncü seferi olan ve Nahçıvan Seferi denilen 12. Seferine çıkmıştır (Danışmend, 1971: 278). Savaşta Gürcülerin desteğini almak isteyen padişah Ekim 1553 yılında Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa'ya bir ferman gönderdi. Fermana göre Osmanlı'ya itaat eden Gürcü beylerine kendi beyliklerinin yönetimi bırakılacaktı (Bilge, 2015: 52). Kış mevsiminde Halep'e gelen padişah burada sadrazam Rüstem Paşa'nın yerine ikinci vezir Kara Ahmet Paşa'yı tayin etmiş ve kışı burada geçirmiştir. İlkbaharda Halep'ten Diyarbakır, Erzurum ve Kars yoluyla İran'a girdi. Şah yine ortalarda görünmüyordu. Nahçıvan, Erivan (Revan), Karabağ ve çevreleri ele geçirilip tahrip edildi (Uzunçarşılı, 1975: 360-361).

1553-1554 yılları arasında Gürcistan'a çok fazla saldırıda bulunan Safeviler 30.000 kadar Gürcü'yü esir alıp Safevi topraklarına getirmiştir. Gürcü soyluları ve bazı Çerkesleri, devlet hizmetine almışlardır. Ağustos 1554 yılında ise Kars ve çevresi ile İmereti üzerine saldıran Safevilere karşılık Kanuni, 6 Eylül 1554'te 3-4 bin yeniçeri ile birlikte Sadrazam Kara Ahmed Paşa'yı Gürcistan üzerine sefere göndermiştir. Sadrazam Kara Ahmed Paşa, iki hafta içinde Tortum, Oltu, Ardahan, Pasin ve İmereti topraklarına saldıran Safevileri bölgeden çıkarmıştır. Şahın bölgeden çekilmesi üzerine harekâta son vermiştir. Safevi ve Gürcü saldırılarına karşı tedbirler alınarak Kamhıs sancağı topraklarını da içine alan Büyük Ardahan sancağı kurulmuştur (Bilge, 2015: 53).

Kanuni'nin üçüncü seferinde de İran ordusu yine Osmanlı ordusunun karşına çıkmamıştı. Ayrıca sürekli olarak geri çekilen İran ordusu çekildiği yerleri yakıp yıkarak Osmanlı ordusunu lojistik olarak sıkıntıya sokuyordu. Bu durumda daha fazla İran coğrafyasında kalmayı gereksiz gören Kanuni seneye bir daha sefere çıkmak üzere hazırlanmak için geri dönmeye başladı. İlk olarak Erzurum'a gelen ordu burada bir süre bekledi. Ordunun Amasya'da bulunduğu sırada İran elçisi Erzurum'a gelerek bir ateşkes anlaşması talebinde bulundu. Ateşkes anlaşması 26 Eylül 1554 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman tarafından kabul edildi. Osmanlı ordusu kışı geçirmek üzere Erzurum'dan ayrılarak Sivas yoluyla 30 Ekim 1554 tarihinde Amasya'ya geldi (Danişmend, 1971: 291-293).

Kanuni Sultan Süleyman ordusu ile birlikte Amasya'da yedi ay boyunca konakladı. Bu sırada yapılan görüşmeler sonucunda Amasya Antlaşması imzalandı. 10 Mayıs 1554 günü İran Şahının elçisi Kemaleddin Ferruhzade Bey Amasya'ya gelerek vezirler ve sadrazam ile görüşerek İran Şahının Osmanlı Devleti ile barış yapmak istediğini bildirmiştir. Bazı kaynaklar bu tarihi 17 Mayıs 1554 olarak vermektedir (Şahin & Emecen, 1991: 4). 21-22 Mayıs 1555 tarihinde Divan'ı Hümayun toplanmıştı. Divana çağırılan Safevi elçisi Şah Tahmasb'ın çok değerli hediyelerini ve barış teklifini içeren mektubunu padişaha sundu. 29 Mayıs ya da bazı kaynaklara göre 1 Haziran 1555 günü tekrardan toplanan Divan'ı Hümayun'da Kanuni Sultan Süleyman'ın barışı kabul ettiğine dair İran Şahı Tahmasb'a yazdığı mektup elçiye verildi.

İran ve Osmanlı Devleti arasında yapılan Amasya Antlaşması'ndan en çok etkilenen devlet şüphesiz ki Gürcistan olmuştur. Antlaşmaya göre Gürcistan, doğu ve batı olarak ikiye bölünmüştür. Ülkenin batısında bulunan İmereti, Samegrelo, Guria ve Batı Samtshe toprakları Osmanlı Devleti'nin himayesine, ülkenin doğusunda kalan Kartli, Kaheti ve Doğu Samtshe toprakları İran'ın himayesine geçmiştir (Uzunçarşılı, 1975: 361; Karamanlı, 1996: 314; Şahin & Emecen, 1991: 4; Gümüş, 2000: 66; Svanidze, 2009: 193; Guçua, 1973: 113). Gürcistan'ın Osmanlı Devleti himayesine giren kısımları, Osmanlı Devletine vergi vermek ve Osmanlı Devleti'nin bölgede, Safeviler ile yapacağı savaşlarda yardımcı kuvvet göndermek zorunda kalmışlardır (Gökçe, 1979: 24).

SONUÇ

Amasya Antlaşması, Osmanlı ile İran arasında imzalanan ilk antlaşmadır. Böylece İran ile Osmanlı arasında XVI. yüzyılın başından beri devam eden mücadeleler son bulmuştur. Antlaşma, Şah Tahmasb'ın vefatından sonra oğlu II. İsmail'in tahta geçmesi sonrasında İran'da başlayan karışıklıklara kadar yani yaklaşık yirmi beş yıl yürürlükte kalmıştır. Antlaşma ile Osmanlı ve İran, Gürcistan toprakları üzerindeki hâkimiyet sahalarını resmi olarak tanımış ve kabul etmiş oldular. Bu, siyasi olarak zaten bölünmüş olan Gürcistan'ın daha derinden ayrılması anlamına geliyordu. Yukarıda bahsettiğimiz gibi antlaşma öncesinde

zaman zaman Osmanlı ile mücadele eden İmereti Krallığı, antlaşma ile resmi olarak Osmanlı'ya tabi duruma gelmiştir. İç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı'nın kararları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Bölgede İran ile yaşanan herhangi bir sıkıntı da, İran İmereti'nin hamisi Osmanlı'yı muhatap almıştır. İmereti Krallığı'nın, Osmanlı'ya vergi verme ve bölgesinde olacak bir savaşta asker gönderme zorunluluğu oluşmuştur. Antlaşmadan önce çıkarına göre zaman zaman İran'a zaman zaman Osmanlı'ya yakın olan İmereti'nin artık böyle bir denge politikası izleyecek şansı kalmamıştır. İmereti Krallığı'nda XIX. yüzyılın başına kadar sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti kesinleşmiştir.

KAYNAKÇA

- BERDZENİŞVİLİ, N. & CANAŞIA, S. (2000), *Gürcüstan Tarihi*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- BİLGE, S. M. (2015), *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829 (Tarih – Toplum - Ekonomi)*, İstanbul: Kitabevi.
- DANIŞMEND, İ. H. (1971), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi II. cilt M. 1513-1573 / H. 919-981*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- GÖKÇE, C. (1979), *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- GUÇUA, V. (1973), Brdzola Kveknis Mtlanobis Ağdgenisatvis da Agresorta Winaağmdeg XVI. Saukunis I Nahevarshi, *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi Tomi IV, Sakartvelo XVI Saukunis Dasawkisidan XIX Saukunis 30-ian Wlamde*, Tbilisi: Gamomcemoba “Sabçota Sakartvelo”, gv. 94-113.
- GÜMÜŞ, N. (2000), *XVI. Asırda Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul.
- KARAMANLI, H. M. (1996), Gürcistan (Tarih-Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi), *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 14, 314-316.
- KİRZİOĞLU, M. F. (1998), *Osmanlılar'ın Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MUHAMMEDOĞLU, A. S. (2000), İran (Osmanlı İran Münasebetleri), *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 22, 405-409.
- REXVİASHVİLİ, M. (1989), *İmeretis Samepo (1462-1810)*, Tbilisi: Tbilisis Universitetis Gamomcemloba.
- SAİTİDZE, G. (1998), Kartveli Xalxis Brdzola Kveknis Mtlanobis Ağdgenisatvis XVI Saukunis I Naxevarshi da Misi Diplomatiuri Uzunvelkopa, *Kartuli Diplomatiis İstoriis Narkvevebi II Nawili*, Tbilisi: Tbilisis Universitetis Gamomcemloba, gv. 94-114.

SVANİDZE, M. (1971), *Saqartvelo-Osmaletis Urtiertobis İstoriidan XVI-XVII Saukuneebi*, Tbilisi: Mecniereba.

SVANİDZE, M. (2009), The Amasya Peace Treaty Between the Ottoman Empire and Iran (June 1, 1555) and Georgia, *Bulletin of The Georgian National Academy of Sciences*, vol. 3, no. 1, s. 191-197.

ŞAHİN, İ. & EMECEN, F. (1991), Amasya Antlaşması, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 3, 4-5.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1975), *Osmanlı Tarihi II. cilt İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

XVII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA İMERETİ KRALLIĞI'NDA YAŞANAN TAHT MÜCADELELERİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ETKİSİ

(GÜRCÜ KAYNAKLARINA GÖRE)

Kadir GÜLDÜR

Batum Shota Rustaveli Devlet Üniversitesi

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu ile İmereti Krallığı'nın ilişkileri XVI. yüzyılın başlarında Sultan I. Selim'in (1512-1520) Trabzon'da sancakbeyliği yaptığı dönemde başlamıştır. İki devlet arasındaki ilişkilerin tam tarihi hakkında Gürcü ve Türk kaynaklarında net bir tarih belirtilmemekle birlikte birkaç farklı tarih verilmektedir. Bunlar 1509, 1510, 1512 yıllarıdır. Bu tarihler arasında genel kabul göreni 1510 yılıdır. Kaynaklarda verilen bilgilere göre Sultan I. Selim –o dönemde Şehzade Selim- Gürcistan'a ve İmereti Krallığı üzerine bir sefere çıkmış ve Krallığın başkenti Kutaisi'yi tahrip edip himaye altına alıp geri dönmüştür. Böylece bu iki devlet arasında ilişkiler başlamıştır. Sultan I. Selim'den sonra tahta çıkan oğlu Sultan I. Süleyman (1520-1566) ve sonraki padişahlar döneminde de iki ülke arasındaki ilişkiler yaklaşık üç yüzyıl boyunca devam etmiştir. İlişkilerin bu denli uzun sürmesinde şüphesiz Gürcistan'ın coğrafi konumu da etkilidir. Bu önemli coğrafi konum Osmanlı, İran ve Rusya gibi ülkelerin dikkatini çekmiş ve dış politikalarında önemli bir yer tutmuştur. XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı ve İran arasında birçok savaş yaşanmıştır. Bu savaşlarda ve savaşlardan sonra imzalanan anlaşmalarda Gürcistan coğrafyasına hâkim olmak iki devlet içinde her zaman önemli olmuştur. Bahsi geçen anlaşmalar; 1555 Amasya, 1590 Ferhat Paşa, 1612 Nasuh Paşa, 1618 Serav ve 1639 Kasr-ı Şirin'dir. Bu anlaşmalar sonucunda Gürcistan'ın Batı kısmında Osmanlı, Doğu kısmında ise İran hâkimiyeti yerleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da hâkimiyet sahasında bulunan İmereti Krallığının yönetimine zaman zaman müdahalelerde bulunmuş ve sürekli takip altında tutmuştur. Batı Gürcistan'da XVII. yüzyılın ikinci yarısında siyasi karışıklıklar ve iç savaşlar oldukça fazla yaşanmıştır. Hal böyle olunca Osmanlı İmparatorluğu da İmereti Krallığının iç işlerine müdahale ederek, taht mücadelelerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bildiri metninde XVII. yüzyılın ikinci yarısında İmereti Krallığının içinde bulunduğu durum, Osmanlı ile ilişkisi ve krallık içerisinde yaşanan taht mücadelelerine Osmanlı'nın müdahaleleri Gürcü kaynaklarına göre ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Osmanlı İmparatorluğu, İmereti Krallığı

THE EFFECT OF THE OTTOMAN EMPIRE IN THE THRONAL CONFLICTS IN THE KINGDOM OF IMERETI IN THE SECOND HALF OF THE 17th CENTURY

(ACCORDING TO THE GEORGIAN SOURCES)

ABSTRACT

Relations between the Ottoman Empire and the Kingdom of Imereti started in the beginning of the 16th century when Sultan Selim I (1512-1520) was the sanjak-bey of Trabzon. There is

no clear date in Georgian and Turkish sources about the exact date of relations between the two states, but several different dates are given. These are the years 1509, 1510, 1512. The most widely accepted among these dates is 1510. According to the information given in the sources, Sultan Selim I - Prince Selim at that time – launched a crusade against Georgia and the Imereti Kingdom and destroyed Kutaisi, the capital of the Kingdom, took under his protection. and returned home. Thus, relations between these two states started. The relations between the two countries continued for about three centuries during the reign of Sultan Suleyman I who came to the throne after his father Sultan Selim I and his successors. Undoubtedly, the geographical location of Georgia was also effective in this long relationship. This important geographical location attracted the attention of countries such as the Ottomans, Iran and Russia and took an important place in their foreign policies. Many wars took place between the Ottoman and Iran in 16th and 17th centuries. In these wars and agreements signed after the wars, dominating Georgian geography was always important for both states. The aforementioned agreements are 1555 Amasya, 1590 Ferhat Pasha, 1612 Nasuh Pasha, 1618 Serav and 1639 Kasr-i Sirin. As a result of these agreements, Ottoman rule was settled in the western part of Georgia and Iran rule in the eastern part. The Ottoman Empire also intervened from time to time in the administration of the Imereti Kingdom, which was under its rule, and kept it under constant surveillance. In the western Georgia, political turmoil and civil wars experienced intensively in the second half of the 17th century. As such, the Ottoman Empire played a decisive role in the struggle for the throne by interfering with the internal affairs of the Imereti Kingdom. By means of this presentation, the situation of the Imereti Kingdom in the second half of the 17th century, its relationship with the Ottoman Empire and Ottoman interventions in the throne struggles in the kingdom will be discussed according to Georgian sources.

Keywords: Georgia, Ottoman Empire, Imereti Kingdom.

GİRİŞ

XVII. yüzyılın ilk çeyreğinin sonundan, yarısına kadar Batı Gürcistan’da büyük bir feodal iç savaş dönemi yaşanmıştır. Bu iç savaş Batı Gürcistan’a sosyal ve politik olarak çok büyük zararlar vermiştir (Canashia & Berdzenishvili, 1990: 224). Bu iç savaşın baş aktörü Samegrelo Dadiani (Prensi) II. Levan idi. (Kaçarava, 1998: 208). Ekonomik durumu iyi olan insanlar bu kargaşa ve baskı ortamından kaçmak için Doğu Gürcistan’a göç etmeye başlamışlardı. Bu dönemde Doğu Gürcistan nispeten daha sakin ve yaşamaya elverişli bir yerdi (Rexviashvili, 1989: 109).

1657 yılına gelindiğinde Samegrelo Dadiani II. Levan öldü (Çaava, 2018: 30). İmereti Kralı III. Aleksandre bu durumdan yararlanarak Batı Gürcistan’da yitirdiği hâkimiyetini tekrar sağladı. Böylece Batı Gürcistan’da ki tansiyon düşürüldü ancak bu durum uzun süre devam etmedi. 4 Mart 1660 tarihinde İmereti Kralı III. Aleksandre vefat etti (Asatiani, 2003: 306). Kral Aleksandre’nin vasiyeti üzerine ilk eşinden olan oğlu Bagrat Mart 1660 tarihinde, IV. Bagrat ismi ile İmereti Kralı oldu (Rexviashvili, 1989: 111). Bagrat’ın Kral olduğu dönemde üvey annesi Kraliçe Nestan Darecani, İmereti Krallığındaki en önemli isim idi. Hatta öyle ki kraldan bile daha önce geliyordu (Camburia, 1973: 345).

Bu taht değişiminden sonra İmereti Krallığı’nda, feodaller arasında bir bölünme yaşanmıştır. İki gruba ayrılan feodallerden bir kısmı Kral IV. Bagrat’ı diğer kısmı ise Kraliçe

Nestan Darecani'yi desteklemişlerdir (Kaçarava, 1998: 209). Mart 1660 tarihinde Kral olan IV. Bagrat, Temmuz 1660 tarihinde üvey annesi Kraliçe Nestan Darecani ve ikiyüzlü adamlarının ihanetine uğradı. Tutuklanan kralın gözleri kör edildi (Rexviashvili, 1989: 111).

Kraliçe Nestan Darecani bu olaydan sonra babası eski Kartli Kralı I. Teymuraz'a haber gönderdi (Kaçarava, 1998: 192). Kraliçe, babasından gelip İmereti Krallığı'nın başına geçmesini istiyordu ancak Teymuraz buna olumsuz yanıt verdi. Babasından aldığı olumsuz yanıt neticesinde Kraliçe, Çuçunia'nın oğlu Vahtang Bagratoni ile evlendi ve onu kral yaptı. Kraliçenin yaptığı bu hareket İmeretili feodaller tarafından büyük bir tepkiye yol açtı ve feodaller tekrardan ikiye bölündüler. Aşağı İmereti feodalleri Vamik Dadiani'yi, yukarı İmereti feodalleri ise Kartli Kralı V. Vahtang'ı destekliyorlardı. İki tarafta İmereti'yi işgal etti. Bunun üzerine 1660 yılında Dadiani ve Kral V. Vahtang aralarında anlaşarak İmereti'yi Buci Suyu sınır olacak şekilde ikiye böldüler. İmereti'nin batı tarafı Dadiani'ye, doğu tarafı ise Vahtang'a kaldı. Aynı zamanda aralarında anlaşılan Dadiani ve Vahtang evlilik yolu ile ittifak kuracaklardı. Buna göre Vamik Dadiani kızını, Kral V. Vahtang'ın oğlu Arçil'e verecek, Arçil'de İmereti kralı olacaktı (Kaçarava, 1998: 211).

Gürcü tarihçi Vahuşti Batonişvili İmereti'de yaşanan bu olaylar hakkında daha farklı bilgiler vermektedir. Buna göre, İmereti'de yaşanan bu gelişmeler Ahıska Paşası Aslan Paşa'ya (1659-1679) haber verilmiştir. Aslan Paşa askerleri ile birlikte İmereti'ye gelmiştir. Paşa'nın yanında Dadiani, Gureli ve İmeretili Feodaller de yer almaktadır. Vahtang, Darecan ve Ketevan'ı tutsak alan Paşa, IV. Bagrat'ı tekrar kral ilan ederek tutsakları ile birlikte Ahıska'ya dönmüştür. Daha sonra Paşa; Vahtang, Darecan ve Ketevan'ı Oltu'ya göndermiştir (Batonishvili, 1973: 835-836). Aktarılan bu bilginin doğru olma olasılığı vardır. Zira Ahıska Paşası Osmanlı adına Batı Gürcistan meseleleri ile ilgilenmekle görevli idi. Bu yüzden İmereti Krallığı ile ilgili bu meseleyi çözmek için Paşa olaya müdahale etmiş olabilir.

Kral V. Vahtang, oğlu Arçil'i 1661 yılında İmereti Kralı yaptı. Böylece bütün Batı Gürcistan'da Kartli hegemonyası yayılmış oldu. Kasr-ı Şirin Antlaşmasına göre İmereti Krallığı hala Osmanlı hâkimiyeti altında idi. Ancak şimdi İmereti Krallığı tahtında İran'ın vassalı olan Kartli Kralı V. Vahtang'ın oğlu Arçil oturmaktaydı. Bu olay üzerine harekete geçen Osmanlı, İran'ın İmereti Krallığı üzerinde hâkimiyet kurmasını engellemek amacıyla İran'dan Arçil'i geri çekmesini istedi. İran, hem antlaşmayı bozmak hem de Osmanlı ile savaşmayı istemediğinden geri adım atmak zorunda kaldı. Böylece Arçil'in krallık dönemi uzun sürmedi. İki buçuk yıl sonra İran Şahı'nın emri ile 1663 yılında tahtı bırakmak zorunda kaldı (Camburia, 2020: 244).

İmereti tahtından Kral Arçil'in çekilmesi üzerine İmereti tahtı bir süre boş kaldı. O dönemde Osmanlı ile arası iyi olan, İmereti'de yönetime gelebiliyordu. Guria Prensi Demetre (Gurieli), Osmanlı ile iyi ilişkilere sahipti, Osmanlı Sultanının emri ile Ahıska, Erzurum ve Kars paşaları askerleri ile birlikte İmereti'ye girip Prens Demetre'yi İmereti kralı ilan ettiler (Rexviashvili, 1989: 125). Demetre Gurieli, İmereti tahtında uzun süre kalamadı. Osmanlı askerlerinin İmereti'den ayrılması üzerine İmereti'de onun krallığından memnun olmayan soylular bir araya gelerek Kral Demetre Gurieli'yi tahttan indirdiler. Demetre Gurieli'yi tahttan indiren soylular, Kartli Kralı V. Vahtang'tan İmereti tahtına bu sırada Kartli'de bulunan eski İmereti Kralı IV. Bagrat'ı geçirmesini istediler. Kral V. Vahtang, Bagrat'ı 1663 yılında İmereti tahtına geçirdi (Camburia, 1973: 351; Kuprashvili & Samushia, 2016: 24).

Kral IV. Bagrat'ın ikinci krallık döneminde de İmereti Krallığı'nda iç karışıklıklar devam ediyordu. Bu iç karışıklıklar sürerken 1666 yılında feodal Sehnia Çiheidze, Kutaisi

Kalesi'ne Osmanlı askerlerini getirdi ve yerleştirdi (Rexviashvili, 1989: 127). Sehnia Çiheidze'nin sayesinde Kutaisi Kalesi'ni ele geçiren Osmanlı'ya karşı, 1667 yılında Bejan Lortkipanidze harekete geçti. Beklenmedik bir anda kaleye saldıran Lortkipanidze Osmanlı askerlerini kaleden çıkardı ve kaleyi Kral IV. Bagrat'a geri verdi (Kaçarava, 1998: 214). İmereti'de yaşanan bu durumdan en fazla, bu sırada Ahıska'da sığınmacı olarak bulunan Kraliçe Nestan Darecani faydalanmıştır. Tekrardan İmereti tahtına geçmek isteyen kraliçe Ahıska Paşası Aslan Paşa'ya para vererek İmereti tahtının tekrardan kendisine verilmesi için yardım istemiştir. Ahıska Paşası Aslan Paşa 1668 yılında, hem Kutaisi Kalesi'ni tekrardan ele geçirmek hem de kendisine sadık olan Kraliçe Nestan Darecani'yi İmereti tahtına oturtmak için büyük bir ordu ile İmereti üzerine yürümüştür. İmereti'ye gelen Paşa'nın yanında Gurieli, Dadiani ve Sehnia Çiheidze yer almıştır. Bu ittifak güçlerine karşı duramayacağını anlayan Kral IV. Bagrat, Leçhumi'ye kaçmıştır. Paşa, İmereti tahtına Kraliçe Nestan Darecani ve eşi Vahtang'ı geçirdi (Rexviashvili, 1989: 128).

Nestan Darecani ve eşi Vahtang'ın hâkimiyeti uzun sürmedi. Kraliçe ve eşi kendilerinden memnun olmayan feodaller tarafından öldürüldüler. Kraliçe ve eşini öldüren feodaller tahta IV. Bagrat'ın geçmesini istemiyorlardı. Bu yüzden tahta 1668 yılında Demetre Gurieli'yi geçirdiler. 1669 yılında Demetre Gurieli, aynı feodaller tarafından tahttan indirildi yerine tahta yine IV. Bagrat oturtuldu. Sehnia Çiheidze, 1669 tarihinde Bagrat'ın tahta geçmesinden sonra Bagrat'ın krallığını tanımadı ve tekrardan Osmanlı askerlerini Kutaisi Kalesi'ne getirdi. Kutaisi Kalesi'ni ele geçiren Osmanlı böylece başta İmereti Krallığı olmak üzere Batı Gürcistan'da hâkimiyetini artırdı. (Kaçarava, 1998: 214). 1669 yılında Kutaisi Kalesi'ni ele geçiren Osmanlı, XVIII. Yüzyılın 70'li yıllarının başına kadar kaleyi elinde tuttu (Camburia, 1973: 353).

1671 yılına gelindiğinde III. Levan Dadiani, Kral Bagrat'a tekrardan savaş açtı. İmeretili feodallerin çoğu III. Levan Dadianinin yanında yer aldılar. Bu durumda Kral Bagrat kendisine karşı olanlarla mücadele edemeyeceğini anlayarak Raça'ya gitmek zorunda kaldı. Kral Bagrat orada Raça-Leçhumi askerleri ve birkaç İmeretili feodal ile ittifak kurdu. 1671 yılında Kral Bagrat ve III. Levan Dadiani arasında Geguti'de savaş yapıldı. Yapılan savaş Kral Bagrat kazandı. Samegrelo ve İmereti arasında yaşanan bu mücadele iki ülkeyi de zayıflattı. Bu durumdan en fazla Giorgi Gurieli yararlandı. Osmanlı ile ittifak kuran Giorgi Gurieli 1672 yılında Osmanlı askerleri ile birlikte İmereti'ye geldi. Gurieli ve Ahıska Paşası, Kral Bagrat'ı yenip esir ettiler. İmereti'yi ele geçiren Gurieli ve Ahıska Paşası buradan Samegrelo üzerine gittiler. Osmanlı ile ittifak kurmasına rağmen Giorgi Gurieli, İmereti tahtına çıkmayı başaramadı. Çünkü Osmanlı'nın elinde esir bulunan Kral IV. Bagrat Ahıska Paşası'na yüklü miktarda para ödedi ve oğlu Aleksandre'yi rehin olarak verdi. Böylece tekrar İmereti tahtına geri döndü (Rexviashvili, 1989: 129-130; Kaçarava, 1998: 216).

Osmanlı askerlerinin geri dönmesinden sonra Kral IV. Bagrat, Dadiani ile ittifak kurdu. 1672 yılı Aralık ayı sonunda Bagrat ve Dadiani, Guria'ya sefer düzenledi. Kral Bagrat, Giorgi Gurieli'yi yenip intikamını aldı, Guria'yı yerle bir etti ve birçok ganimetle Kutaisi'ye geri döndü. 1674 yılına gelindiğinde ise İmereti Kralı IV. Bagrat, Osmanlı garnizonunun bulunduğu Kutaisi Kalesi'ni ele geçirdi. Bunun üzerine Ahıska Paşası Aslan Paşa harekete geçti. Paşa, Kral Bagrat'ı İmereti tahtına, tahtın diğer varisi Aleksandre'yi geçirmekle tehdit etti ve kalenin tekrar Osmanlı'ya verilmesini istedi. Ahıska Paşasının bu tehdidi sonucu İmeretili yöneticiler aralarında anlaşarak kaleyi tekrardan Osmanlı'ya vermek zorunda kaldılar (Rexviashvili, 1989: 131-132).

İmereti Krallığı'nda iç karışıklıklar yine devam ediyordu. Kral Arçil Ahıska'dan, Giorgi Gurieli Guria'dan İmereti tahtını ele geçirmek için Kral Bagrat'a baskı uyguluyorlardı. Kral Bagrat, bu iki rakibinden biriyle yakınlaşmaya karar verdi. Bu yüzden kızını Giorgi Gurieli ile evlendirdi. Giorgi Gurieli ile akrabalık kuran Kral Bagrat yine de tahtını tehlikede görüyordu (Rexviashvili, 1989: 134). Kral Bagrat'ın korktuğu başına geldi. 1678 yılında Ahıska Paşası, III. Levan Dadiani ve İmeretili tavadların yardımı ile Kral Bagrat'ı tahttan indirdi yerine Arçil'i geçirdi. Kral Bagrat, Guria'ya damadı Giorgi Gurieli'nin yanına kaçtı, eşini Skandi Kalesi'ne bıraktı (Camburia, 1973: 352; Kuprashvili & Samushia, 2016: 25).

İmereti tahtından indirilen Kral Bagrat, tahtı tekrar ele geçirebilmek için damadı Giorgi Gurieli ile birlikte Osmanlı'ya başvurdular. Osmanlı, İmereti'deki problemlerin çözülmesi ve Bagrat'ın tekrardan kral yapılması için Erzurum Paşasını görevlendirdi. Erzurum Paşası, yanında Kral Bagrat ve Giorgi Gurieli ile birlikte İmereti'ye gelip Kral Arçil'i tahttan indirdi bunun üzerine Kral Bagrat Ağustos 1679 tarihinde yeniden İmereti tahtına oturdu. (Rexviashvili, 1989: 135; Kaçarava, 1998: 218; Camburia, 1973: 352; Kuprashvili & Samushia, 2016: 25).

1680 yılında III. Levan Dadiani vefat etti. 1681 yılında da Kral IV. Bagrat vefat etti. Kral Bagrat'ın resmi bir varisi yoktu sadece gayrimeşru oğlu Aleksandre vardı. Bu yüzden İmeretili tavadlar sayesinde Bagrat'ın damadı Giorgi Gurieli 1681 yılında İmereti tahtına geçti. Zaman geçtikte İmereti'de Kral Giorgi Gurieli'ye karşı olan memnuniyetsizlik büyüdü. Kral Giorgi Gurieli'den memnun olmayan İmeretili feodaller bir araya gelerek Ahıska Paşasına başvurdular ve paşadan İmereti tahtına Bagrat'ın gayrimeşru oğlu Aleksandre'yi geçirmek için yardım istediler. Aleksandre, 1678 yılından beri Kartli Kralı XI. Giorgi'nin yanında rehin olarak bulunuyordu. Osmanlı'nın emri ile Aleksandre, 1683 yılında IV. Aleksandre ismi ile İmereti kralı olmuştur (Kuprashvili & Samushia, 2016: 25; Rexviashvili, 1989: 135; Kaçarava, 1998: 219-220).

İmereti'de tahta yeni oturmuş Kral IV. Aleksandre'ye karşı yine bir ittifak oluşmaya başladı. Bu ittifakın başında yeniden İmereti tahtına geçmek isteyen Giorgi Gurieli vardı. İttifakta yer alan diğer isimler ise; Giorgi Lipartiani, Raça Eristavı Şoşita ve Bejan Lortkipanidze idi. Kral Aleksandre'nin yanında ise Paata Abaşidze, Giorgi Mikeladze ve Svimon Kutateli yer alıyordu. Giorgi Gurieli'nin önderliğinde toparlanan ittifak güçleri krala karşı harekete geçtiler. İki taraf arasında 1684 yılında Rokiti'de savaş oldu. Savaşı Kral Aleksandre ve müttefikleri kazandı (Kaçarava, 1998: 220; Rexviashvili, 1989: 136-137).

1688 yılında Rusya'da bulunan eski İmereti Kralı Arçil Gürcistan'a geri döndü. Raça'ya gelen Arçil'i Raça Eristavı misafir etti. Odişi Prensi Giorgi Lipartiani, Raça Eristavı, Çiladze, Mikeladze ve Bejan Lortkipanidze gibi İmeretili feodaller Arçil'in tekrardan İmereti Kralı olmasını istiyorlardı. Kral Aleksandre'yi ise Giorgi Abaşidze ve Svimon Kutateli destekliyordu. Kral Aleksandre derhal ordusunu topladı ve Raça'ya sefer düzenledi. Arçil'i destekleyen müttefikleri ise kendisine ihanet ettiler. Kral Aleksandre'ye ayrıca Osmanlı askerleri de yardıma gelmişlerdi. Bu durum karşısında savaşı göze alamayan Arçil ve Giorgi ilk olarak Odişi'ye daha sonrada Abhazya'ya kaçtılar (Kuprashvili & Samushia, 2016: 25).

Arçil, Abhazya'da bulunduğu sırada Kırım Hanı'na güvendiği bir adamını gönderdi. Kırım Hanı'ndan, İmereti tahtına yeniden geçebilmek için Osmanlı ile arabuluculuk yapmasını istedi. Kırım Hanı'nın aracılık yapmasından sonra Osmanlı'nın emri ile Kral Aleksandre'ye karşı faaliyetler başladı. Erzurum paşasına askerleri ile birlikte İmereti'ye gitmesi ve İmereti tahtına Kral Arçil'i geçirmesi emredildi. 1690 yılında Osmanlı ordusu

İmereti topraklarına girdi. Kral Aleksandre, savaşmayı göze alamayarak tahtını bırakıp Kartli Kralı I. Erekle'nin yanına sığındı. Böylece 1690 tarihinde Kral Arçil, Osmanlı yardımı ile üçüncü defa İmereti tahtına çıktı (Rexviashvili, 1989: 139-140).

Osmanlı ordusunun İmereti'den ayrılmasından sonra Kral Aleksandre'nin destekçisi olan Giorgi Abaşıdze harekete geçti ve Odişi Mtavarı Giorgi Lipartiani ile ittifak kurdu. Kurulan bu ittifakın amacı Kral Arçil'i tahttan indirip yerine Kral Aleksandre'yi getirmek idi. Bu plan Kral Aleksandre'ye haber verildi ve kral hızlı bir şekilde Batı Gürcistan'a geldi. İki taraf arasında Godogani'de şiddetli bir savaş oldu savaş kaybeden Kral Aleksandre tekrardan Kartli'ye sığındı. Kral Aleksandre, Godogani'de aldığı yenilgiden sonra İmereti tahtını ele geçirmek için diplomasi yoluna başvurdu. İran hâkimiyeti altında bulunan Kartli Kralı I. Erekle'den, İran Şahı ile görüşüp kendisinin tekrardan İmereti Kralı olabilmesi için arabuluculuk yapmasını istedi. Kral I. Erekle, İran'a bir elçi göndererek İmereti'de yaşanan olayları Şah'a bildirdi ve Şah'tan Aleksandre'nin tekrar İmereti kralı olabilmesi için Osmanlı'dan ricada bulunmasını istedi. İran Şahı Erekle'nin bu isteği üzerine Osmanlı'ya bir elçi gönderdi. İran elçisi, Osmanlı sultanına hediyeler takdim etmiş ve İran Şahı'nın isteklerini bildirmiştir. İran elçisinden memnun kalan Osmanlı İmereti'de Kral Aleksandre'nin yeniden tahta geçmesi için emir göndermiştir (Rexviashvili, 1989: 140-142).

Osmanlı tarafından kendisine karşı yapılacakları haber alan Kral Arçil hemen harekete geçerek Kutaisi Kalesi'nde bulunan Osmanlı garnizonunu kuşatma altına aldı. Ancak Krala karşı olan Giorgi Lipartiani, Osmanlı askerlerine yardım etmiş ve Kral Arçil başarısız olmuştur (Kaçarava, 1998: 221-222). Yardım alan Osmanlı askerleri Kutaisi Kalesi'nden çıkıp Bagrati Katedralini tahrip etmişlerdir. Bu olay 1691 yılında gerçekleşmiştir (Batonishvili, 1973: 854). Kral Arçil Osmanlı'ya karşı olan bu faaliyeti sonucunda tahtı kaybetmiştir. Kral Aleksandre Osmanlı askerleri ile birlikte Ahıska'dan İmereti'ye gelerek 1691 yılında tahtı ele geçirdi (Kuprashvili & Samushia, 2016: 25). Kral Aleksandre ikinci defa İmereti tahtına geçmişti. Ancak Aleksandre'nin İmeretili feodaller ile yaşadığı problemler devam etmekteydi. Sonunda tavadlar bir araya gelerek Kral Aleksandre'yi 1695 yılında tahttan indirip yerine tekrar Kral Arçil'i dördüncü defa İmereti tahtına oturtular (Rexviashvili, 1989: 143-144). Bir süre sonra Kral Arçil ile de anlaşamayan İmeretili feodaller Arçil yerine Bagrationi sülalesine mensup Goçia olarak bilinen birisini bularak 1696 yılında IV. Giorgi adıyla İmereti tahtına oturtular (Çaava, 2018: 32). Giorgi Abaşıdze'nin büyük yardımıyla tahta geçen Kral IV. Giorgi, Abaşıdze'nin kızı Tamar ile evlendi. Bu evlilikten sonra Giorgi Abaşıdze İmereti yönetimini tamamen eline aldı. Kralın yönetimde hiçbir etkisi yoktu. Bir yıl sonra Kraliçe Tamar, eşi Kral IV. Giorgi'yi tahttan indirmeye karar verdi ve 1698 yılında babası Giorgi Abaşıdze'nin önderliğinde Kral IV. Giorgi tahttan indirildi. Böylece İmereti tahtına yeni bir kral gerekli idi. Kral Arçil bu sırada Rusya'ya gitmek üzere hazırlanmıştı. İmeretili feodaller Kral Arçil ile görüşerek kendisinin tekrar İmereti tahtına oturmasını istediler. Kral Arçil bunu ilk olarak reddetse de daha sonradan kabul ederek 1698 yılında beşinci defa İmereti tahtına çıktı. Bu onun en kısa süre krallık yaptığı dönemdi tahtta sadece beş ay kalabildi (Rexviashvili, 1989: 144; Kuprashvili & Samushia, 2016: 25).

İmereti Krallığı'nda 1695'den 1698 yılına kadar üç sene içinde üç defa kral değişikliği olmuştu. Ülke artık iyice içinden çıkılmaz bir hale düşmüştü. Ülkenin güçlü feodalleri istedikleri zaman istedikleri kişiyi kral yapıyorlardı. Bu durumu gören ve Batı Gürcistan'dan sorumlu olan Ahıska Paşası İmereti'de yaşanan karışıklıkları İstanbul'a bildirdi. Osmanlı yönetimi Ahıska Paşası'na emir göndererek Arçil'in tahttan indirmesini, yerine IV. Aleksandre'nin gayrimeşru oğlu Svimon'u geçirmesini istedi. Kral Svimon bu sırada

Kartli’de bulunuyordu. Ahıska Paşası onu ilk önce Kartli’den Ahıska’ya getirtti daha sonra İmereti’ye götürerek 1699 yılında Kutaisi’de Svimon’u İmereti Kralı ilan etti. Kral Svimon’da bir süre sonra İmereti’de yaşanan feodal mücadelelerden nasibini aldı. Giorgi Abaşıdze yüzünden tahtı bırakmak zorunda kalan Kral Svimon, Mamia Gurieli’nin yardımı ile tekrar İmereti kralı oldu. Ancak Giorgi Abaşıdze ve Giorgi Lipartiani, Svimon’un kral olmasını istemiyorlardı. Aralarında anlaşarak Mamia Gurieli’ye İmereti kralı olmasını teklif ettiler ancak bir şartları vardı, o da Mamia Gurieli’nin Kral Svimon’u öldürmesi idi. Mamia Gurieli, İmereti Kralı olabilmek için 1701 yılında Kral Svimon’u öldürttü ve Mamia III. Gurieli, İmereti Kralı oldu. Kısa bir süre tahtta kalan Mamia III. Gurieli 1702 yılında tahtı bırakarak kendi ülkesi Guria’ya döndü (Kuprashvili & Samushia, 2016: 25-26; Rexviashvili, 1989: 145).

SONUÇ

Batı Gürcistan’da yaşanan bu feodal anarşi ve taht mücadeleleri İmereti Krallığı, Samegrelo, Guria ve Aphazya Prensliklerine çok büyük sosyal ve ekonomik zararlar verdi. Bitmek bilmeyen bu iç savaşlar ve taht mücadeleleri nüfusu olumsuz etkiledi, neredeyse tarımı tamamen bitirdi, tarımın büyük zarar görmesiyle kıtlık yaşandı, şehir hayatı zarar gördü, ticaret ve zanaat durma noktasına geldi ve köle ticareti arttı. XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar İmereti Kralları Batı Gürcistan’da söz sahibi ve etkili iken, XVII. yüzyılın ikinci yarısında prensler ve feodaller kraldan daha güçlü konuma geldiler. Bunun sonucunda Batı Gürcistan’da ki politik ayrılık daha da derinleşti. Bu dönemde, kırk yıl içerisinde İmereti Krallığı tahtında yirmi defa değişiklik yaşandı. Bu krallardan sadece bir tanesi kendi eceliyle öldü. Yaşanan bu yirmi değişikliğin dokuzu Osmanlı müdahalesi sonucu oldu. Krallar ve feodallerin çıkarlarına göre Osmanlı’ya ülkelerindeki problemleri çözmesi için başvuruları Osmanlı’nın işine geliyordu. Gürcistan coğrafyasında önemli bir konumu olan İmereti Krallığı üzerindeki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Osmanlı yaşanan bu taht mücadelelerine kendi çıkarları doğrultusunda müdahale ediyordu. Böylece İmereti’deki Osmanlı hâkimiyeti daha da güçlendi. Bunun yanında Guria, Odişi ve Aphazya’da da Osmanlı hâkimiyeti güçlendi.

KAYNAKÇA

- ASATİANİ, N. (2003), *Sakartvelos İstoria Udzvelesi Droidan XIX Saukunemde*, Tbilisi: Gamomcemloba “Sakartvelos Macne”.
- BATONİSHVİLİ, V. (1973), *Kartlis Tshovreba Tomi IV*, Tbilisi: Sahelmwipo Gamomcemloba “Sabçota Sakartvelo”.
- CANASHİA, S. & BERDZENİSHVİLİ, N. (1990), *Sakartvelos İstoria*, Tbilisi: Gamomcemloba “Mecniereba”.
- CAMBURİA, G. (1973), *Sakartvelos Gaertianebis Cdebi Peodaluri Anarkia Dasavlet Sakartveloshi (60-90 iani Wlebi)*, *Sakartvelos İstoriis Narkvevebi Tomi IV, Sakartvelo XVI Saukunis Dasawkisidan XIX Saukunis 30-ian Wlamde*, Tbilisi: Gamomcemloba “Sabçota Sakartvelo”, gv. 342-356.

CAMBURIA, G. (2020), Vahtang V da Sakartvelos Gaertianebis Cdebi Peodaluri Anarkia Dasavlet Sakartveloshi (60-90-iani Wlebi), *Sakartvelos İstoria Sakartvelos XIII Saukunidani XIX Saukunemde Tomi III*, Tbilisi: Gamomcemloba Palitra L, gv. 241-251.

ÇAAVA, İ. (2018), Dasavlet Sakartvelo Dacemis Kronikebi XVII Saukunis Dasavlet Sakartvelos Politikuri İstoriis Mimoxilva, *İstoriani*, İstoriul-Şemecnebiti Jurnalı, No: 6 (90), İvnisi, Tbilisi: Gamomcemloba Palitra L, gv. 28-32.

KAÇARAVA, D. (1998), Peodaluri Anarkia Dasavlet Sakartveloshi da Misi Politikuri Şedegebi, *Kartuli Diplomatiis İstoriis Narkvevebi II Nawili*, Tbilisi: Tbilisis Universitetis Gamomcemloba, gv. 208-224.

KUPRASHVİLİ, S. & SAMUSHİA, C. (2016), *Dasavlet Sakartvelo XV-XIX Saukuneebi*, Tbilisi: Gamomcemloba Palitra L.

REXVİASHVİLİ, M. (1989), *İmeretis Samepo (1462-1810)*, Tbilisi: Tbilisis Universitetis Gamomcemloba.

THE POTENTIAL TARGETS AND DRILLING LOCATIONS SUGGESTED FOR HYDROCARBON DISCOVERY OF TURKEY IN THE BLACK SEA BASIN

Yildiray PALABIYIK
Istanbul Technical University,

Adil OZDEMIR

Atilla KARATAŞ
Marmara University

ABSTRACT

The Black Sea is one of the largest inland seas in the world and contains many geological occurrences such as numerous mud volcanoes, channels which played an active role in sediment transport, active faults, and methane leaks. In the wells drilled in the Exclusive Economic Zone (EEZ) of Turkey in the Black Sea, any long-term producible hydrocarbon discovery could not be made so far. The purpose of this paper is to determine hydrocarbon exploration targets in the EEZ of Turkey in the Black Sea based on the relations between the geological structures and hydrocarbon systems. Therefore, in the study, the suggestions have been made for hydrocarbon exploration targets and drilling locations to be drilled into these targets based on geological, geochemical, seismic, and gravity-magnetic measurements along with hydrocarbon discovery data from the previous studies. The geological and geophysical data presented in this investigation indicate that the oil and gas reservoirs may be discovered in the EEZ of Turkey in the Black Sea. Consequently, it is projected that the future hydrocarbon exploration activities to be conducted may contribute to the possible discovery prosperities if they are shifted to the target areas suggested in this study.

Keywords: Black Sea, hydrocarbon potential, petroleum systems, oil and gas exploration, exploration target, play types, petroleum geology

1. Introduction

The Black Sea is one of the largest inland seas in the world. The Black Sea (Fig. 1), which an oval-shaped basin, has a very interesting geological structure. It consists of various geological occurrences such as many mud volcanoes, channels playing an important role in active sedimentary transport, active faults, and methane leaks. Numerous studies have been carried out on the geological and tectonic structure of the Black Sea. However, the mechanisms that control the formation of the Black Sea, regional basin structure, and particularly its relationship with both side basins of the Middle Black Sea High and surrounding coastal areas of Turkey are still controversial.

The Black Sea holds an abiding fascination for petroleum geologists and is a true frontier basin with very few wells drilled in its deepwater sector. Abundant seepage, outcrops of potential source rocks around its margins, large potential traps imaged on seismic data, and a variety of potential reservoir and play concepts point towards the considerable potential to reward the successful explorer (Simmons et al., 2018). Extensive geophysical and well data have been obtained in the Black Sea during the last 30-40 years. Nevertheless, these data have been evaluated by different researchers/scientists by using different approaches, terminologies along with different names for the same lithostratigraphic or tectonic units. In these evaluations, the adoption of a common approach is of great importance in terms of the discovery of oil and gas deposits in the region.

The ultimate goal of this paper is to specify hydrocarbon exploration targets in the Exclusive Economic Zone (EEZ) of Turkey in the Black Sea relying on relationships between the geological structures and petroleum systems. For this reason, some recommendations have been performed for hydrocarbon exploration targets and locations to be drilled in the specified targets depending on the geological, geochemical, geophysical (such as seismic and gravity-magnetic surveys), and hydrocarbon discovery data obtained from the preceding studies.

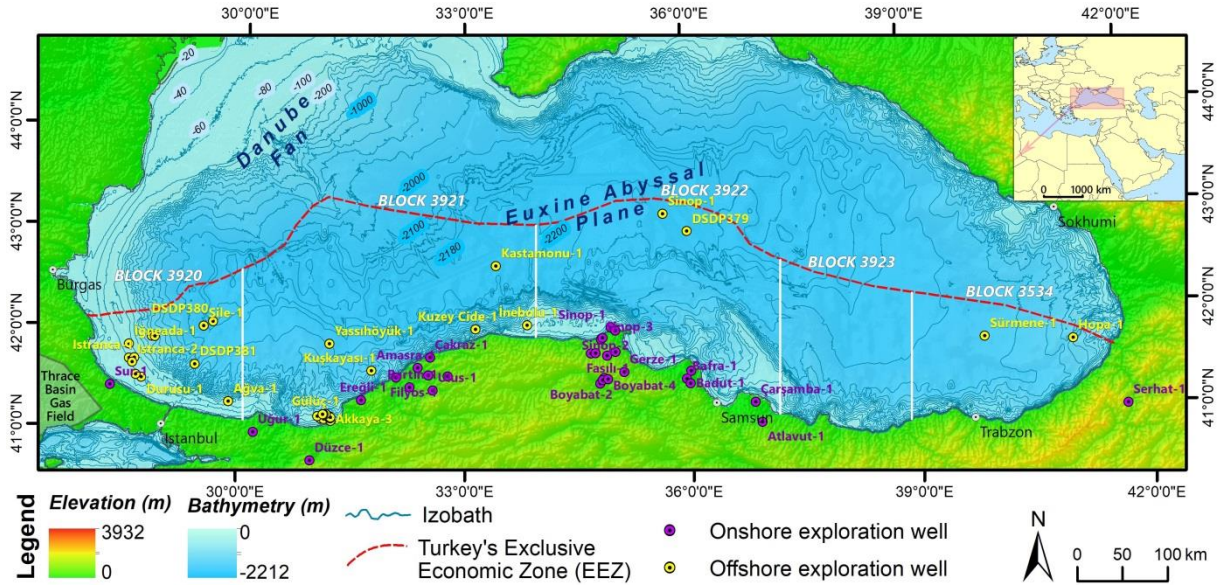

Fig. 1. The onshore and offshore exploration wells drilled in the Exclusive Economic Zone of Turkey (bounded by red dashed line) (the base map: modified from Ross et al., 1978)

2. Hydrocarbon Exploration Activities of Turkey in the Black Sea Basin

Turkish Petroleum (TPAO) Company and its international partners drilled the first exploration wells of Turkey in the Black Sea Basin. Although there are shows of hydrocarbon in many wells drilled in the Turkish side of the Black Sea, any economic hydrocarbon discovery could not be made up to this time (Fig. 1, Tables 1 and 2). Nevertheless, the Turkish Government is firmly being embarking on an enterprise to make a hydrocarbon discovery applicable in the Black Sea at the moment. Drilling activities are carried out by the drillships namely FATİH, YAVUZ, and KANUNİ (Fig. 2) and seismic surveys are conducted by the seismic ships namely BARBAROS HAYRETTİN PAŞA and ORUÇ REİS (Fig. 3) in the EEZ of offshore Turkey.

3. Hydrocarbon Potential of the Exclusive Economic Zone of Turkey in the Black Sea Basin

Tethyan Region containing the Black Sea Basin is a tremendous oil and gas belt. High-yield source rocks formed significant oil and gas reserves in the Tethyan Region, a marine route between the Gondwana and the northern continental groups (Boreal) during the Silurian-Holocene period. The source rock deposition in the region was progressively promoted by the successive opening and closing of Paleotethys and Neotethys during the geological periods. This tectono-sedimentation system has been a great deal of influence on the formation and accumulation of petroleum under the Tethyan region-specific conditions (Ozdemir and Palabiyik, 2019a). The wells showing hydrocarbons, hydrocarbon seeps onshore near offshore, and mud volcanoes can be regarded as evidence for the working petroleum systems

in the EEZ of Turkey in the Black Sea (Fig. 4). Ozdemir and Palabiyik (2019a, b) have stated that petroleum source rocks were formed in rift zones. The development of the Black Sea rift basin has been studied in some studies (Figs. 4 and 5) (Robinson et al., 1996; Tari, 2015; Tari et al., 2015a; Keskin and Tüysüz, 2017). Hence, the source rocks which generated the hydrocarbons in the Black Sea basin should have formed in the geological periods that involved in the rifting process.

Table 1. Offshore exploration wells drilled in the Exclusive Economic Zone of Turkey until today (see Fig. 1).

Block	Well	Latitude	Longitude	Depth (m)	Hydrocarbon Finding
3920	Şile-1	42.05°	29.52°	4520	Oil show
	DSDP380	42.10°	29.64°	3189	C1-C7 hydrocarbons in sediments
	DSDP381	41.67°	29.42°	2254	C1-C7 hydrocarbons in sediments
	Limanköy-1	41.93°	28.83°	2755	Minor oil show
	Limanköy-2	41.93°	28.87°	3326	Minor oil show
	İğneada-1	41.84°	28.54°	3118	Oil show
	Karadeniz-1	41.70°	28.55°	2597	Oil show
	Istranca-1	41.71°	28.62°	3650	Gas show
	Istranca-2	41.66°	28.59°	3900	Dry
	Karaburun-1	41.54°	28.64°	1223	Dry
	Durusu-1	41.52°	28.72°	2510	Dry
	Ağva-1	41.31°	29.88°	1300	Dry
3921	Ayazlı-1	41.17°	31.11°	1803	Short-term gas production
	Ayazlı-2	41.17°	31.10°	1213	Short-term gas production
	Ayazlı-3	41.17°	31.10°	1335	Short-term gas production
	Doğu Ayazlı-1	41.16°	31.14°	1240	Short-term gas production
	Doğu Ayazlı-2	41.16°	31.14°	1456	Short-term gas production
	Bayhanlı-1	41.16°	31.16°	1595	Short-term gas production
	Akkaya-1	41.17°	31.22°	1275	Short-term gas production
	Akkaya-2	41.17°	31.21°	1350	Short-term gas production
	Akkaya-3	41.17°	31.23°	1822	Short-term gas production
	Kuzey Akkaya-1	41.18°	31.20°	1582	Dry
	Doğu Akkaya-1	41.18°	31.23°	1400	Dry
	Alaplı-1	41.19°	31.22°	1375	Short-term gas production
	Gülüç-1	41.21°	31.17°	1614	Short-term gas production
	Akçakoca-1	41.21°	31.13°	2284	Short-term gas production
	Akçakoca-2	41.21°	31.15°	1643	Short-term gas production
	Akçakoca-3	41.21°	31.14°	2200	Short-term gas production
	Akçakoca-4	41.21°	31.13°	1864	Short-term gas production
	Akçakoca-5	41.21°	31.13°	1757	Short-term gas production
	Batı Eskikale-1	41.19°	31.06°	2092	Short-term gas production
	Çayağzı-1	41.15°	31.23°	1200	Dry
	Yassihöyük-1	41.91°	31.20°	5343	Dry
	Kuzey Cide-1	42.06°	31.15°	2526	Dry
	İnebolu-1	42.11°	33.84°	2200	Dry
	Kastamonu-1	42.70°	33.42°	5272	Gas show
	Kuşkaya-1	41.65°	31.76°	2147	Gas show
3922	Sinop-1	42.07°	34.95°	5531	Dry
	DSDP379	43.00°	36.01°	2795	C4-C7 hydrocarbons
3534	Hopa-1 (HPX-1)	41.70°	41.08°	4700	Oil and gas show
	Sürmene-1	41.80°	39.92°	4830	Oil show

Table 2. Onshore exploration wells drilled in the Black Sea Region until today (see Fig. 1).

Well	Latitude	Longitude	Depth (m)	Hydrocarbon finding
Uğur-1	41.02°	30.22°	2971	Water show
Ereğli-1	41.36°	31.63°	2434	Water show
Amasra-1	41.68°	32.38°	2609	Dry
Çakraz-1	41.79°	32.54°	1595	Water show
Ulus-1	41.46°	32.58°	1680	Gas show
Ulus-2	41.60°	32.78°	3000	Dry
Bartın-1	41.49°	32.27°	3939	Gas show
Gegendere-1	41.61°	32.52°	2964	Gas show
Filyos-1	41.58°	32.09°	3103	Gas show
Fasılı-1	41.82°	34.68°	2626	Gas show
Soğuksu-1	41.80°	34.90°	2760	Gas show
Erfelek-1	41.83°	35.01°	4515	Dry
Gerze-1	41.62°	35.12°	2750	Dry
Sinop-1	42.07°	34.95°	717	Dry
Sinop-2	42.04°	35.01°	523	Dry
Sinop-3	41.95°	34.82°	823	Dry
Karasu-1	41.97°	34.84°	2388	Dry
Akveren-1	41.82°	34.74°	4645	Dry
Boyabat-1	41.52°	34.80°	2176	Dry
Boyabat-2	41.55°	34.83°	4269	Gas show
Boyabat-3	41.57°	34.86°	3400	Dry
Boyabat-4	41.56°	34.90°	4258	Gas show
Badut-1	41.62°	36.01°	2609	Gas show
Bafra-1	41.54°	35.95°	2573	Dry
Çarşamba-1	41.29°	36.84°	1830	Dry
Serhat-1	41.02°	41.72°	3707	Dry

Fig. 2. Drillships of Turkey**Fig. 3.** Seismic survey vessels of Turkey.

The southern continental margin of the Black Sea back-arc basin is represented predominantly by a thick clastic sequence from Aptian to Holocene age. Potential source, reservoir, and cap rocks are common in various stratigraphic levels of this sequence. The most prospective source and reservoir rocks appear to have been deposited in the syn-rift stage of the basin (Fig. 5). During this stage, the rift trough was probably relatively shallow and restricted from the free interchange with the Neotethys Ocean in the south. During the post-rift stage, a thick sequence of volcanoclastic turbidites and subordinate pelagic limestones, with limited source and reservoir potential, accumulated. This accumulation was interrupted at the end of the Early Eocene by compressional tectonics, which resulted from the closure of the Neotethys. The post-rift sedimentation probably carried the earlier source rocks into the hydrocarbon generation window, while the Eocene compressional tectonics generated the main prospective traps (Robinson et al., 1996; Görür and Tüysüz, 1997).

The Black Sea is the largest anoxic basin worldwide and offers ideal conditions for the preservation of organic matter. Maykop Suite is the name given to distinctive, often organic carbon-rich sediments, and deposited during the Oligocene-Lower Miocene within a region that spans the Black Sea and its margins, the Greater Caucasus and the South Caspian Sea. Deposition relates to the initial isolation of Paratethys at the end of the Eocene and the beginning of the Oligocene. The Oligocene-Miocene time period contains several eustatic and regional changes at sea level, which has been recorded within the Maykop Suite by the cyclic deposition of fine-grained organic-rich sediments and sandstone packages (Fig. 5) (Simmons et al., 2018). Interestingly, similarities exist between the two regions in terms of key petroleum geology elements. However, the first efforts regarding the exploration in the Black Sea Basin have resulted in mixed success, despite the presence of a variety of play types. Moreover, the current contribution of the Black Sea to global petroleum production is very minor, especially when compared to the neighboring Caspian Sea region (Robinson et al., 1996; Simmons et al., 2018; Tari and Simmons, 2018). The presence and quality of the siliciclastic reservoirs which are difficult to predict in the Black Sea have been proven in the previous studies. This estimation requires an understanding of the source to sink relationships in the basins, specifically sediment conduits and the nature of the rocks being eroded to create potential reservoirs. Petroleum charges can be an issue that limits exploration success. All these arguments that the Maykop Suite and its equivalents may not be the high-quality source rock in the Black Sea basin, which are often assumed. How important are older source rocks, such as the Kuma Suite, and, given the likely depth of burial of that unit, is gas a more likely hydrocarbon phase than oil? (Simmons et al., 2018).

In this study, to determine the target areas of the future hydrocarbon exploration in the exclusive economic zone of Turkey in the Black Sea, a large data sets (geological, geochemical and geophysical) including logs of drilled offshore and onshore exploration wells and geological interpretations of them have been examined. As a consequence of this

inspection performed by the authors, it has been determined that some oil and gas reservoirs may be discovered in the exclusive economic zone of Turkey (Figs. 7, 8 and Table 3).

West of the Mid-Black Sea High, the narrow shelf of the Western Black Sea includes the offshore extension of the Western Pontides thrust belt. The presence of a large amount of deposition erosion on the shelf has observed. In this case, possible reservoirs will be mainly poor quality in the Western Black Sea (Blocks 3920, 3921, and west of 3922) (Figs. 7 and 8) (Robinson et al., 1996). Besides, wells to be drilled in the west basin are higher risk than the basin in the east due to problems (lateral seal - fault plane, migration pathway, reservoir quality -porosity and permeability-). Numerous dry or some short-term production wells drilled in the past in the western Black Sea support this opinion (see Fig. 1).

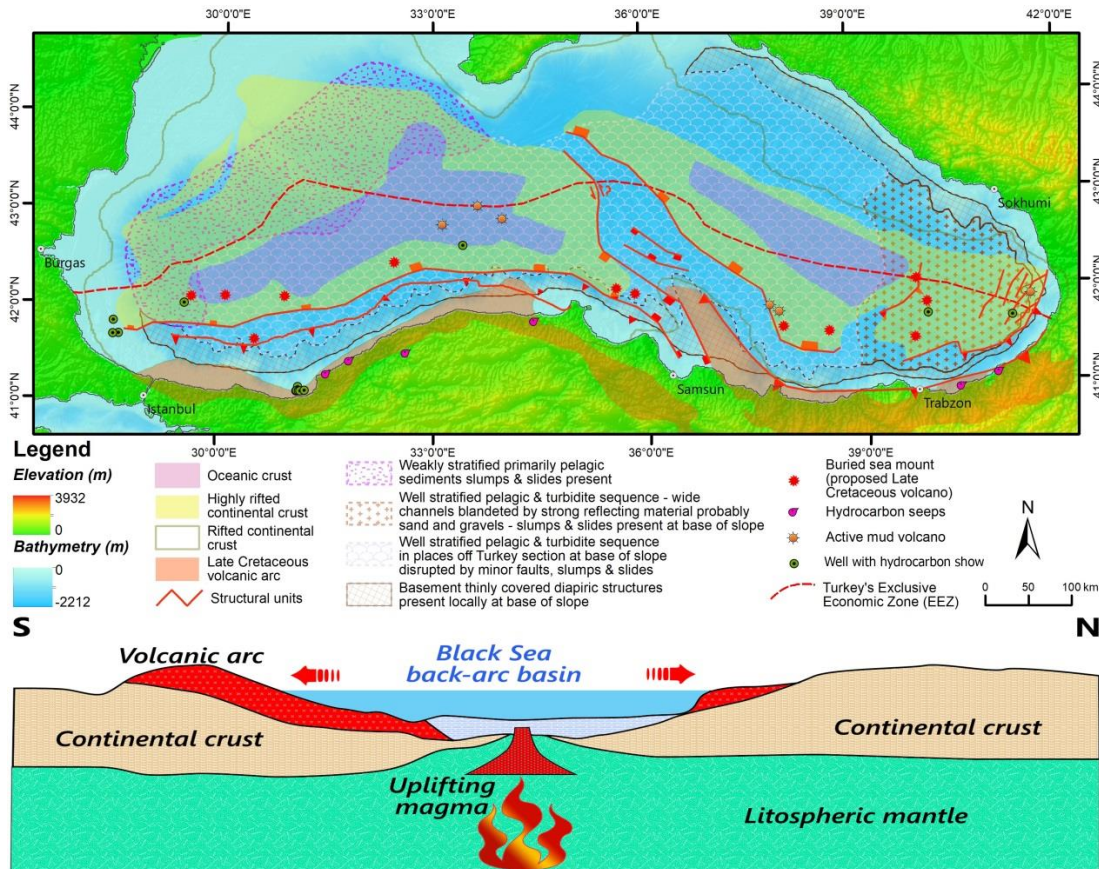

Fig. 4. Tectonic model of the Black Sea with different crustal types. Dark blue polygon: oceanic crust, yellow polygon: highly rifted continental crust, orange line: rifted continental crust, green polygons: volcanic arc, stars: volcanoes, green triangles: mud volcanoes, pink triangles: hydrocarbon seeps, red circles: wells with hydrocarbon show (the data: Robinson et al., 1996; Derman, and Iztan, 1997; Nikishin et al., 2015; Tari, 2015; Simmons et al., 2018; Tari et al., 2018; Palabiyik and Ozdemir, 2019)

The Mid-Black Sea High is NW-SE trending high separating the Western and Eastern Black Sea basins, a remnant shoulder of the rifting events which created the two basins. The Mid-Black Sea High has been affected by Tertiary compression near the coast and includes a number of small thrust anticlines (Robinson et al., 1996). Hydrocarbons generating by source rocks today would tend to migrate towards the Mid-Black Sea High (Blocks 3922 and the west of 3923) from parts of both Western and Eastern Black Sea basins. Critical to the success of plays in the Mid-Black Sea High is the uncertain development of the reservoir and the necessarily tortuous migration pathway from post-rift into pre-rift sequences (Figs. 8). Very few wells were drilled in the Mid-Black Sea High (Fig. 1).

Rize oil seep in the Eastern Black Sea lies above its updip pinch-out. The most prospective structures offshore are compressive anticlines in the northeastern of Rize (Guria Basin). The folds are aligned en echelon SW-NE (Figs. 8 and 9). Very few wells were drilled in the Eastern Black Sea (Fig. 1).

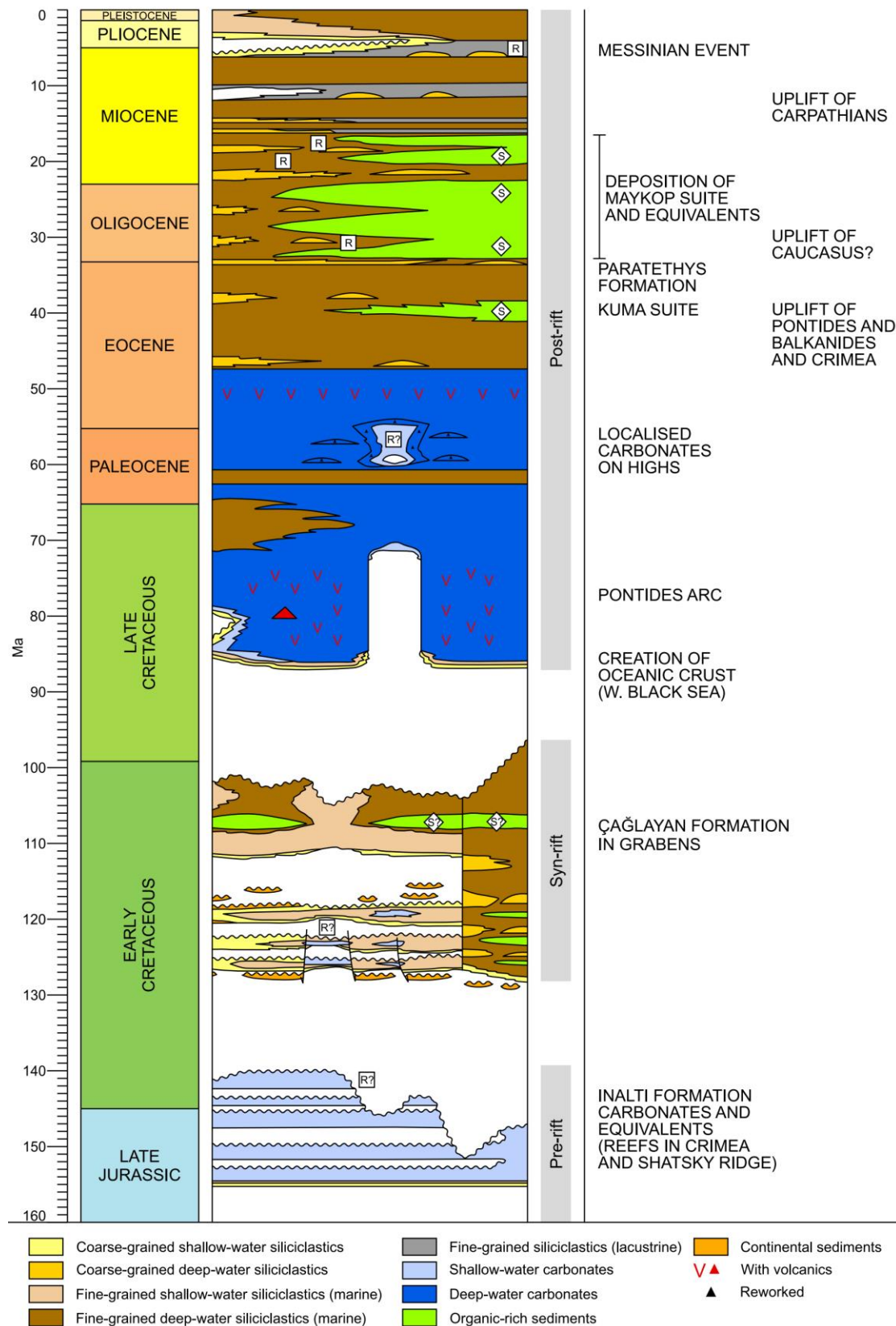
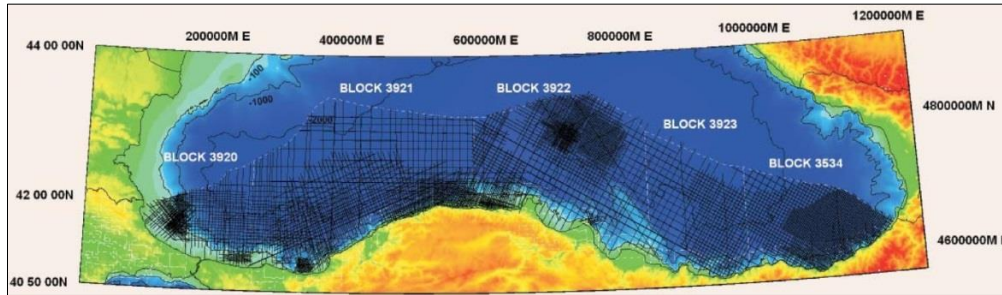

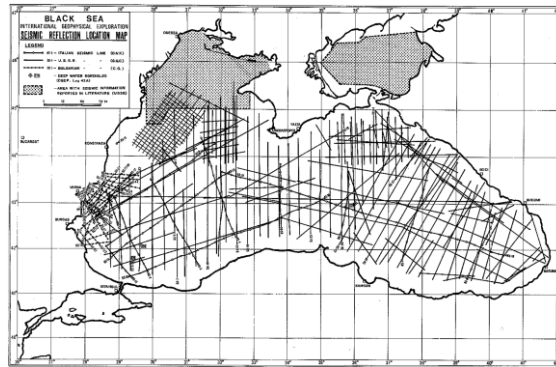
Fig 5. Simplified chronostratigraphic chart of the stratigraphy present in the Black Sea. R: reservoir rock, S: source rock (Simmons et al., 2018).

4. Future Hydrocarbon Exploration Targets in the Exclusive Economic Zones of Turkey in the Black Sea Basin

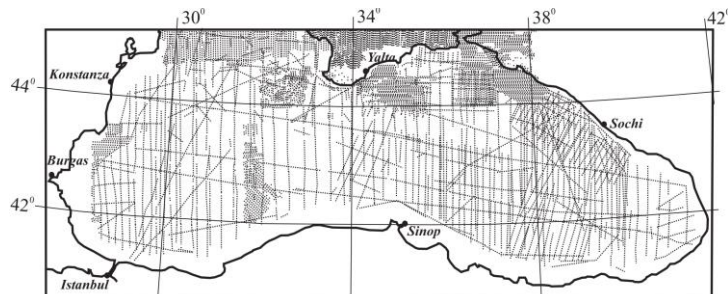
There are geophysical (seismic, gravity, and magnetic) (Fig. 6) and geochemical data for the EEZ of Turkey in the Black Sea in detail and many studies have been conducted on the subsurface geology and hydrocarbon potential of the Black Sea basin by various researchers (Ross et al., 1978; Neprochnov and Ross, 1978; Finetti et al., 1988; Robinson et al., 1995 and 1996; Berton, 1997; Derman, and Iztan, 1997; Görür and Tüysüz, 1997; Tolun, 2001; Ergün et al., 2002; Tezcan, 2008; Menlikli et al., 2009; Kaymaz, 2010; Ünal, 2009; Nikishin et al., 2011 and 2015; Maden and Dondurur, 2012; Sipahioğlu et al., 2013; Yegorova et al., 2013; Cloetingh et al., 2015; Tari et al., 2015b; Tari et al., 2016; İşcan et al., 2017; Parlak, 2017; Tütünsayar, 2017; Tari and Simmons, 2018; Simmons et al., 2018; Sipahioğlu and Batı, 2018; Tari et al., 2018; Ocakoğlu et al., 2018; Shillington et al., 2018; Monteleone et al., 2019; Önal and Demirbağ, 2019). Besides, a lot of exploration wells have also been drilled in the EEZ of Turkey in the Black Sea until the present day (Fig. 1, Tables 1 and 2).

(seismic data of Menlikli et al., 2009)

(seismic data of Finetti et al., 1988)

(gravity data of Starostenko et al., 2004)

Fig. 6. Seismic and gravity database in the EEZ of Turkey in the Black Sea

In this study, to determine the target areas of the future hydrocarbon exploration in the EEZ of Turkey in the Black Sea, large data sets (geological, geochemical, and geophysical data) including the logs of the drilled offshore and onshore exploration wells and their geological interpretations have been performed. As a consequence of this inspection performed by the authors, it has been revealed that some oil and gas reservoirs may be discovered in the EEZ of Turkey.

Controversy and uncertainty still remain to be problematic regarding the geoscientific interpretation of the offshore region of the Black Sea. Some deep-water exploration wells failed because of an inability to correctly predict the presence and quality of the reservoir(s). This is true for both carbonate and siliciclastic plays. The correct prediction of carbonate existence necessitates a comprehensive knowledge of the uplift and subsidence history of the highs in which it might be deposited (Simmons et al., 2018). In petroleum exploration in the Black Sea, there are high geological risks, especially in its deep-water regions. These risks are primarily associated with the presence and quality of reservoir (partly related to sediment provenance) and the timing and migration of hydrocarbons from the source rocks to the formation of the potential traps (particularly for the Western Black Sea). The risks in the wells suggested by the authors in the Eastern and Central Black Sea regions (SK-1, SK-2, SK-3, SK-4, SK-5, and SK-6 in the Blocks 3534, 3922, 3923, and 3920) can be considered to be within acceptable limits. SK-1 and SK-2 wells are recommended as favorable locations for Miocene sandstones in anticlines, Pliocene-Miocene turbidity sandstones in subthrust trap, and Early Cretaceous (Valangian) shallow-marine platformal carbonates in inverted fault block traps. It is envisaged that productive carbonate reservoirs can be discovered especially in SK-3, SK-4, and SK-5 wells (Figs. 7-9).

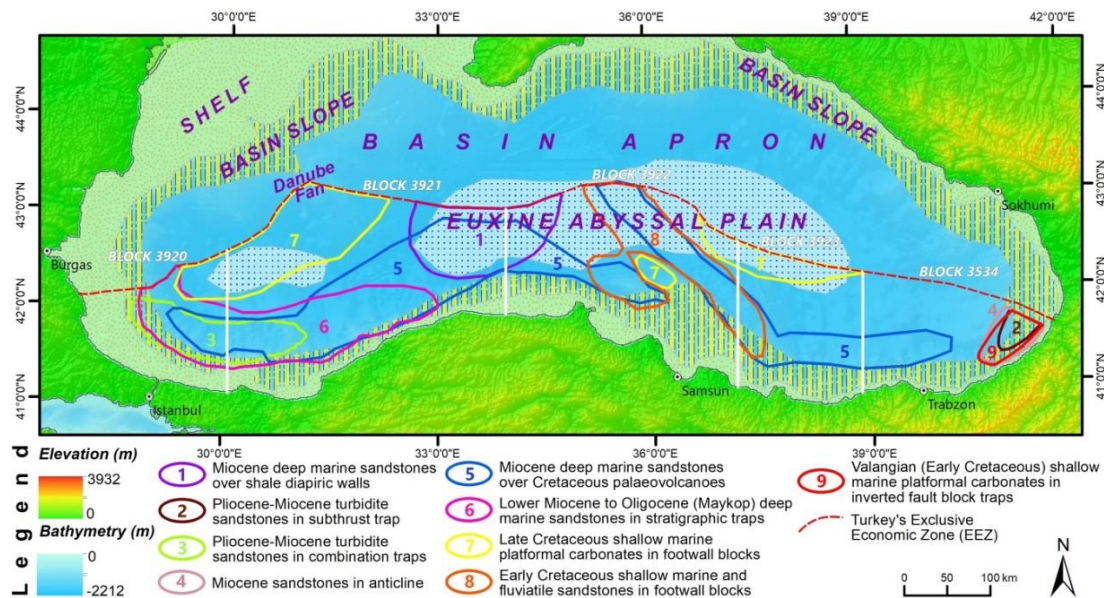

Fig. 7. The tested and speculative plays in the EEZ of Turkey in the Black Sea (tested and speculative plays: modified from Tari and Simmons, 2018) (the base map: modified from Ross et al, 1978)

On the other hand, the other suggested wells (SK-7, SK-8, SK-9, SK-10, SK-11, SK-12, SK-13, SK-14, SK-15, SK-16, and SK-17 in the Blocks 3920, 3921, 3922, and 3923) are considered as relatively higher risky options by the authors because the commercial values of

the gas fields to be discovered in the sandstones of the Black Sea basin are predicted to be limited (as in the Akçakoca, Ayazlı, Doğu Ayazlı, Akkaya gasfields, etc.) and the thicknesses of the sandstones in the Black Sea are generally thin and their spreading areas are restricted. Moreover, because of the high water saturation, even if hydrocarbon is found in the wells to be drilled, it will not be surprising that these wells can experience a water coning problem (or intolerable amount of water production) that may prevent the gas production after a short period of time (SK-7, SK-8, SK-9, SK-10, SK-11, SK-12, SK-13, SK-14, SK-15, SK-16, and SK-17 in Blocks 3920, 3921, 3922, and 3923). Additionally, the expected general petroleum geology problems in these wells can be mainly counted as reservoir-quality (porosity, permeability, etc.), migration pathway, and trap integrity (Figs. 7-9).

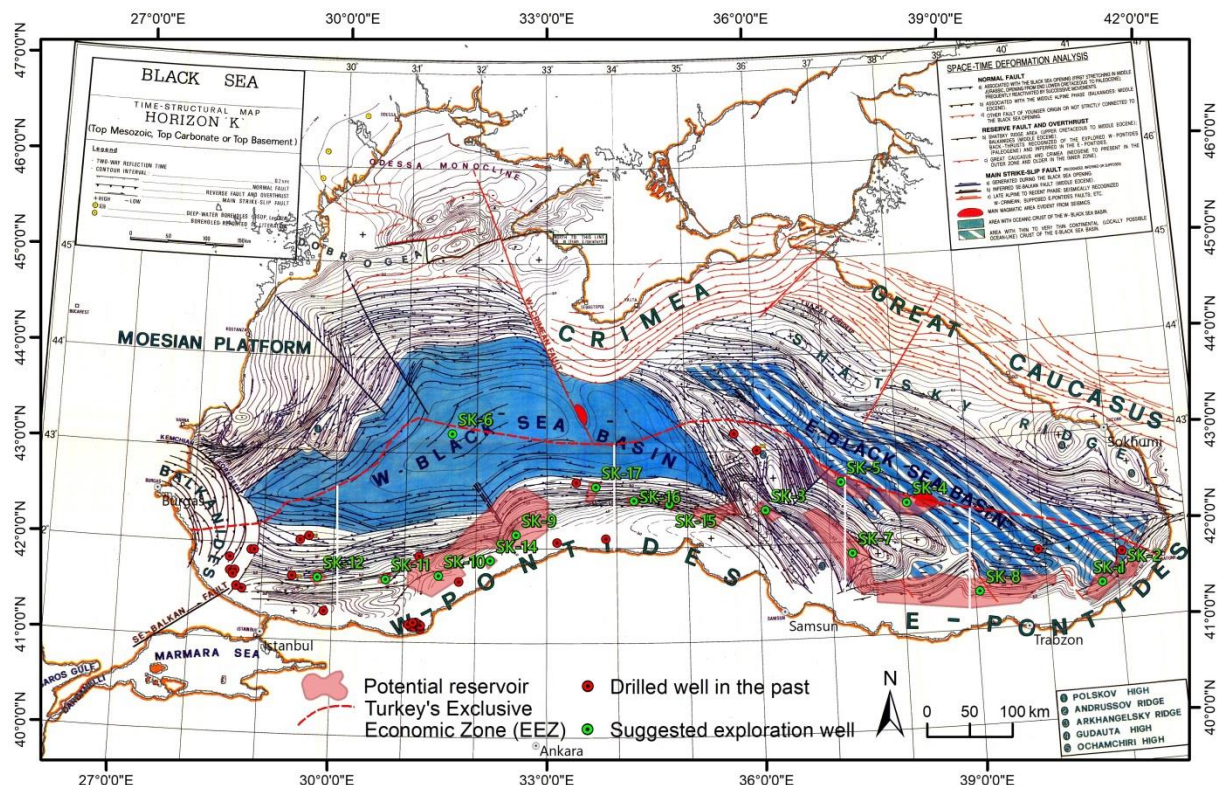

Fig. 8. The suggested exploration wells to drill in the Exclusive Economic Zone of Turkey in the Black Sea. White polygons: potential reservoirs, red circles: drilled exploration wells in the past, *SK-n: suggested exploration wells (the wells are numbered in the order of suggestions). The depth map to near-base of the post-rift basin-fill shows the main structural features in the Black Sea. The post-rift fill of the Western Basin is considerably deeper than that of the Eastern Basin and the basins are not of the same age (the base map: from Finetti et al., 1988). *: Index of the suggested exploration wells from n = 1 to n = 17.

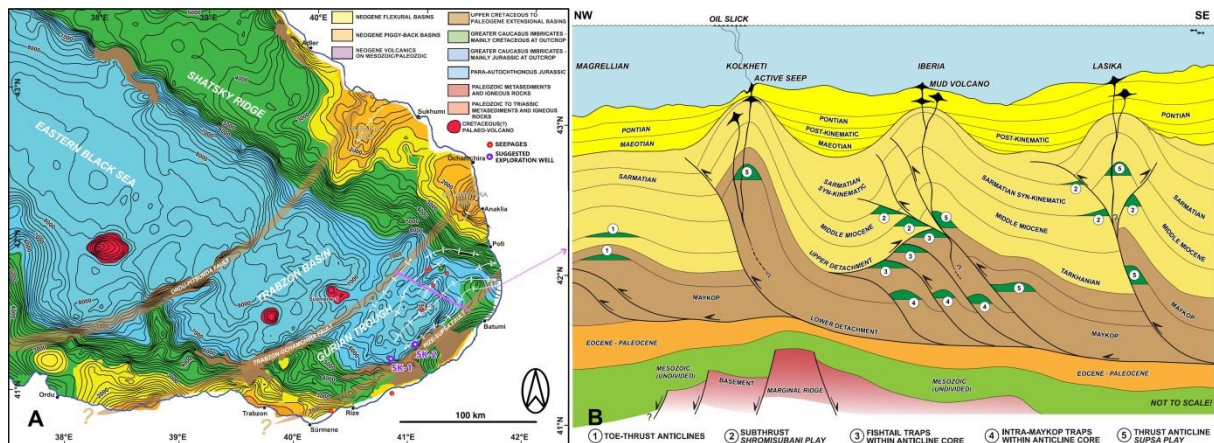

Fig. 9. The tested and speculative deepwater play types in the Eastern Black Sea (anticipated for SK-1 and SK-2 wells by authors) (modified Tari and Simmons, 2018; Tari et al., 2018)

Table 3. Coordinates of the suggested exploration wells to drill in the Black Sea (see Figs. 7 and 8). The wells are numbered in the order of suggestions (In the geological naming of units and structures, Tari and Simmons (2018)'s study has been taken as the reference).

Suggested Well	Latitude	Longitude	Play(s)	Source(s)	Target/Reservoir Unit(s)	Seal (s)	Critical Risk(s)
SK-1	41.40°	40.77°	Pliocene-Miocene turbidite sandstones in subthrust trap (?)	Oligocene-Miocene (Maykop Formation or equivalent) organic-rich deep marine mudstones (?)	Pliocene-Miocene deepwater turbidite sandstones (?)	Pliocene deep lacustrine and deep marine mudstones (?)	
			Miocene sandstones in anticlines	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil)	Miocene sandstones	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) intraformational deep marine shales	
			Early Cretaceous shallow marine platform carbonates in inverted fault block traps	Early-Middle Jurassic (Etropole Formation or equivalent) organic-rich shallow marine mudstones and marlstones (gas)	Early Cretaceous (Valangian) shallow marine platform carbonates	Early Cretaceous (Valangian) intraformational shallow marine carbonates and mudstones	

Suggested Well	Latitude	Longitude	Play(s)	Source(s)	Target/Reservoir Unit(s)	Seal (s)	Critical Risk(s)
SK-2	41.50°	41.10°	Pliocene-Miocene turbidite sandstones in subthrust trap	Oligocene-Miocene (Maykop Formation or equivalent) organic-rich deep marine mudstones	Pliocene-Miocene deepwater turbidite sandstones	Pliocene deep lacustrine and deep marine mudstones	
			Miocene sandstones in anticlines	Middle-Late Eocene (Kuma Formation) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil)	Miocene sandstones	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) intraformational deep marine shales	
			Early Cretaceous shallow marine platformal carbonates in inverted fault block traps	Early-Middle Jurassic (Etropole Formation or equivalent) organic-rich shallow marine mudstones and marlstones (gas)	Early Cretaceous (Valangian) shallow marine platformal carbonates	Early Cretaceous (Valangian) intraformational shallow marine carbonates and mudstones	

Suggested Well	Latitude	Longitude	Play(s)	Source(s)	Target/Reservoir Unit(s)	Seal (s)	Critical Risk(s)
SK-3	42.36°	36.11°	Late Cretaceous shallow marine platformal carbonates in footwall blocks	Early-Middle Jurassic (Etropole Formation or equivalent) organic-rich shallow marine mudstones and marlstones	Late Cretaceous shallow marine platformal carbonates	Late Cretaceous intraformational shallow marine carbonates and mudstones, Paleocene-Eocene deep-marine mudstones	
SK-4	42.38°	38.11°	Late Cretaceous shallow marine platformal carbonates in footwall blocks	Early-Middle Jurassic (Etropole Formation or equivalent) organic-rich shallow marine mudstones and marlstones	Late Cretaceous shallow marine platformal carbonates	Late Cretaceous intraformational shallow marine carbonates and mudstones, Paleocene-Eocene deep-marine mudstones	
SK-5	42.64°	37.20°	Late Cretaceous shallow marine platformal carbonates in footwall blocks	Early-Middle Jurassic (Etropole Formation or equivalent) organic-rich shallow marine mudstones and marlstones	Late Cretaceous shallow marine platformal carbonates	Late Cretaceous intraformational shallow marine carbonates and mudstones, Paleocene-Eocene deep-marine mudstones	
SK-6	43.21°	31.64°	Late Cretaceous shallow marine platformal carbonates in footwall blocks	Early-Middle Jurassic (Etropole Formation or equivalent) organic-rich shallow marine mudstones and marlstones	Late Cretaceous shallow marine platformal carbonates	Late Cretaceous intraformational shallow marine carbonates and mudstones, Paleocene-Eocene deep-marine mudstones	

Suggested Well	Latitude	Longitude	Play(s)	Source(s)	Target/Reservoir Unit(s)	Seal (s)	Critical Risk(s)
SK-7	41.88°	37.33°	Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Early Cretaceous shallow marine and fluvial sandstones in footwall blocks	Early-Middle Jurassic (Etropole Formation or equivalent) organic-rich shallow marine mudstones and marlstones	Early Cretaceous shallow marine and fluvial sandstones	Early Cretaceous shallow marine mudstones	Lateral seal - fault plane, migration pathway, reservoir quality (porosity, permeability)
SK-8	41.40°	39.47°	Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
SK-9	42.16°	32.55°	Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Lower Miocene to Oligocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones in stratigraphic traps	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) intraformational deep marine shales	Trap presence, migration pathway, reservoir quality (porosity, permeability)

Suggested Well	Latitude	Longitude	Play(s)	Source(s)	Target/Reservoir Unit(s)	Seal (s)	Critical Risk(s)
SK-10	41.78°	31.39°	Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Lower Miocene to Oligocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones in stratigraphic traps		Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) intraformational deep marine shales	Trap presence, migration pathway, reservoir quality (porosity, permeability)
SK-11	41.66°	30.74°	Pliocene-Miocene turbidite sandstones in combination traps	Oligocene-Miocene (Maykop Formation or equivalent) organic-rich deepmarine mudstones, biogenic gas	Pliocene-Miocene deepwater turbidite sandstones	Pliocene deep lacustrine and deep marine mudstones	Updip fault closure, migration pathway, reservoir-quality (porosity, permeability)
			Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Lower Miocene to Oligocene (Maykop) deep marine sandstones in stratigraphic traps		Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) intraformational deep marine shales	Trap presence, migration pathway, reservoir quality (porosity, permeability)
			Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes				

Suggested Well	Latitude	Longitude	Play(s)	Source(s)	Target/Reservoir Unit(s)	Seal (s)	Critical Risk(s)
SK-12	41.65°	29.77°	Pliocene-Miocene turbidite sandstones in combination traps	Oligocene-Miocene (Maykop Formation or equivalent) organic-rich deepmarine mudstones, biogenic gas	Pliocene-Miocene deepwater turbidite sandstones	Pliocene deep lacustrine and deep marine mudstones	Udpip fault closure, migration pathway, reservoir-quality (porosity, permeability)
			Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Lower Miocene to Oligocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones in stratigraphic traps	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) intraformational deep marine shales	Trap presence, migration pathway, reservoir quality (porosity, permeability)
SK-13	42.32°	35.31°	Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Early Cretaceous shallow marine and fluvatile sandstones in footwall blocks	Early-Middle Jurassic (Etropole Formation or equivalent) organic-rich shallow marine mudstones and marlstones	Early Cretaceous shallow marine and fluvatile sandstones	Early Cretaceous shallow marine mudstones	Lateral seal - fault plane, migration pathway, reservoir quality (porosity, permeability)

Suggested Well	Latitude	Longitude	Play(s)	Source(s)	Target/Reservoir Unit(s)	Seal (s)	Critical Risk(s)
SK-14	41.87°	32.20°	Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Lower Miocene to Oligocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones in stratigraphic traps		Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine sandstones	Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) intraformational deep marine shales	Trap presence, migration pathway, reservoir quality (porosity, permeability)
SK-15	42.46°	34.75°	Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
SK-16	42.50°	34.24°	Miocene deep marine sandstones over shale diapiric walls (?)	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes				
SK-17	42.63°	33.66°	Miocene deep marine sandstones over shale diapiric walls	Middle-Late Eocene (Kuma Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), Oligocene-Early Miocene (Maykop Formation or equivalent) deep marine organic-rich shales (oil), biogenic gas	Miocene-Pliocene deep marine sandstones	Miocene-Pliocene intraformational deep marine shales	Reservoir-quality (porosity, permeability), migration pathway, trap integrity
			Miocene deep marine sandstones over Cretaceous palaeovolcanoes				

5. Conclusions

The Black Sea remains one of the largest underexplored rift basins on the earth. Although significant biogenic gas discoveries have been made within the last years, thermogenic petroleum systems must be proven through the systematic exploration of a wide variety of play concepts. The methodology of this study encompasses the reviews of the former exploration activities, petroleum systems, and play concepts in the Exclusive Economic Zone of Turkey in the Black Sea. When the previous geological, geochemical, geophysical, and drilling data are assessed, we can definitely reach the bottom line that the locations of the exploration wells have been inappropriately chosen rather than the inconclusive geological, geochemical, and geophysical data as the principal reason for the failure of Turkey in hydrocarbon exploration in the Black Sea. As the amount and kinds of data increase in petroleum exploration, the integration of all the geological, geochemical, and geophysical data along with experiences takes over and has become a necessity particularly in recent decades. The successful integration of all those information mentioned above helps us obtain much more definite conclusions rather than coming up with distinct ideas open to discuss that may cause incorrect decisions. Moreover, this methodology provides a better understanding of the geological risks that must be taken into consideration for future hydrocarbon exploration.

In this study, promising areas for the accumulation of oil and gas in the Black Sea have been specified by benefiting from the integration of all the geological, geochemical, geophysical, and drilling data combined with the knowledge related to the aforementioned data. To sum up, it is estimated that the current hydrocarbon exploration operations may contribute to the discovery success if they are shifted to the suggested targets in this study. The Turkish Government, in the Black Sea, should put proper strategies into effect to identify the prospects and to drill/test them at as different reservoir levels as possible at the specified locations indicated in this investigation. Regarding the well coordinates presented in this study, it is strongly recommended that the drilling locations should be verified by taking the geological and geochemical samples from the water column and the seabed by utilizing the MTA ORUÇ REİS vessel prior to the drilling operations to be realized.

Re-Os isotope system has undergone remarkable developments over the past two decades and is used as a valuable geochronometer in petroleum geology, to determine the direct dating of organic-rich rocks/hydrocarbons/oils (Cohen, 2004; Marques, 2012; Stein and Hannah, 2014; Ozdemir and Palabiyik, 2019c). Thus, the Re-Os isotope system provides significant information for geological interpretation of occurrence environments of hydrocarbons/oils and organic-rich sedimentary rocks (Ozdemir and Palabiyik, 2019c). The information that the Re-Os isotope system can provide is very important for oil and gas exploration in the Black Sea Basin. Therefore, on the samples taken from the new wells to be drilled, the Re-Os isotope analysis should be conducted to estimate the direct dating of hydrocarbons. Besides, useful information can also be obtained about the tectonic environments in which hydrocarbons are generated by applying Re-Os isotope analysis.

After all, quite likely, some remarkable economic oil and gas production fields will be discovered within the Turkish side of the Black Sea (the drilling locations SK-1, SK-2 SK-3, SK-4, SK-5, and, possible SK-6 along with their surroundings). On the other hand, as a result of the future drilling activities, it will also be disclosed that the opinion that the Black Sea has a significant economic hydrocarbon potential similar to that of the Caspian Sea can be refuted.

References

- Berton, J., 1997. Exploration History of the Black Sea province. In: Robinson, A.G. (ed.) Regional and Petroleum Geology of the Black Sea and Surrounding Region. AAPG, Memoirs, Tulsa, 68, 7-18
- Cloetingh, S., Ziegler, P.A., Beekman, F., Burov, E.B., Garcia-Castellanos, D., and Matenco, L., 2015. Tectonic Models for the Evolution of Sedimentary Basins. In: Gerald Schubert (editor-in-chief) Treatise on Geophysics, 2nd edition, Vol 6., Oxford, Elsevier, p. 513-592.
- Cohen A.S., Coe A.L., Bartlett J.M., and Hawkesworth C.J., 1999. Precise Re-Os ages of organic-rich mudrocks and the Os isotope composition of Jurassic seawater. Earth Planet. Sci. Lett., 167, 159-173
- Çifçi, G., Dondurur, D., and Ergün, M., 2003. Deep and shallow structures of large pockmarks in the Turkish shelf, Eastern Black Sea. Geo-Mar Lett, 23, 311-322
- Derman, A.S. and Iztan, Y.H., 1997. Results of geochemical analysis of seeps and potential source rocks from Northern Turkey and the Turkish Black Sea. In: Robinson, A.G. (ed.) Regional and Petroleum Geology of the Black Sea and Surrounding Region. AAPG, Memoirs, Tulsa, 68, 313-330
- Ergün, M., Dondurur, D., and Çifçi, G. 2002. Acoustic evidence for shallow gas accumulations in the sediments of the Eastern Black Sea. Terra Nova, 14, 313-320
- Finetti, I., Bricchi, G., Del Ben, A., Pipan, M., and Xuan, Z., 1988. Geophysical study of the Black Sea. Bollettino di Geofisica Teorica ed Applicate, XXX (117-118), 197-324
- Görür, N., and O, Tüysüz, 1997. Petroleum geology of the southern continental margin of the Black Sea. In: Robinson, A.G. (ed.) Regional and Petroleum Geology of the Black Sea and Surrounding Region. AAPG, Memoirs, Tulsa, 68, 241-254
- İşcan, Y., Ocakoğlu, N., Kılıç, F., and Özel, A.O., 2017. The investigation offshore Cide-Sinop by multi-channel reflection data. Istanbul Journal of Geosciences, 28 (1-2), 47-56 (in Turkish with English abstract)
- Kaymaz, A., 2010. Investigation of the Black Sea Using Gravity Data. İstanbul University, MSc. Thesis, 59 p. (in Turkish) (Unpublished)
- Keskin, M. and Tüysüz, O., 2017. Stratigraphy, petrogenesis and geodynamic setting of Late Cretaceous volcanism on the SW margin of the Black Sea, Turkey. In: Simmons, M.D., Tari, G.C. and Okay, A.I. (eds.), Petroleum Geology of the Black Sea. Geological Society, London, Special Publications, 464, <https://doi.org/10.1144/SP464.5>
- Kruglyakova, R.P., Byakov, Y.A., Kruglyakova, M.V., Chalenko, L.A., Shevtsova, N.T., 2004. Natural oil and gas seeps on the Black Sea floor. Geo-Mar Lett, 24, 150-162
- Maden, N. and Dondurur, D., 2012. Determination of tectonic and crustal structure of Mid-Black Sea Ridge using gravity data. Jeofizik, 17, 25-37, doi: 11.b06/jeofizik-0312-19 (in Turkish with English abstract)
- Marques, J.C., 2012. Overview on the Re-Os isotopic method and its application on ore deposits and organic-rich rocks. Geochimica Brasiliensis, Ouro Preto, 26(1), 49-66
- Menlikli, C., Demirer, A., Sipahioğlu, Ö., Körpe, L., and Aydemir, V., 2009. Exploration plays in the Turkish Black Sea. The Leading Edge, 28(9), 1066-1075
- Monteleone, V., Minshull, T. A., and Marin-Moreno, H., 2019. Spatial and temporal evolution of rifting and continental breakup in the Eastern Black Sea Basin revealed by long-offset seismic reflection data. Tectonics, 38, doi: 10.1029/2019TC005523
- Neprochnov, Y.P. and Ross, D.A., 1978. Black Sea geophysical framework. In: Summary of Results of Black Sea Drilling. Initial Report of Deep Sea Drilling Project (DSDP), XLII, National Science Foundation, v. 2, doi:10.2973/dsdp.proc.42-2.106.1978, 1043-1055
- Nikishin, A.M., Okay, A.I., Tüysüz, O., Demirer, A., Amelin, N., Petrov, E., 2015. The Black Sea basins structure and history: New model based on new deep penetration regional seismic data. Part 1: Basins structure and fill. Marine and Petroleum Geology, 59, 638-655

- Nikishin, A.M., Ziegler, P.A., Bolotov, S.N., and Fokin, P.A., 2011. Late Palaeozoic to Cenozoic evolution of the Black Sea-Southern Eastern Europe region: A view from the Russian Platform. *Turkish Journal of Earth Sciences*, 20, 571-634
- Ocakoğlu, N., İscan, Y., Kılıç, F., Özel, O., 2018. Morphologic and seismic evidence of rapid submergence offshore Cide-Sinop in the southern Black Sea shelf. *Geomorphology*, 311, 76-89
- Ozdemir A. and Palabiyik, Y., 2019a. A review of Paleozoic - Miocene petroleum source rocks of Turkey by paleogeographic and paleotectonic data: New interpretations and major outcomes. 7th International Symposium on Academic Studies in Science, Engineering and Architecture Sciences, November 15-17, Ankara, Turkey, 689-725
- Ozdemir A. and Palabiyik, Y., 2019b. A new approach to petroleum source rock occurrence: The relationships between petroleum source rock, ophiolites, mantle plume, and mass extinction. IV. International Congress of Scientific and Vocational Studies - Engineering Sciences (BILMES EN), November 07 - 10, Ankara, Turkey, 28-39
- Ozdemir, A. and Palabiyik, Y., 2019c. Use of Rhenium-Osmium (Re-Os) isotope for direct dating of organic-rich rocks and hydrocarbons/oils in petroleum geology: A review. ISPEC 4th International Conference on Engineering & Natural Sciences, October 18-20, Ankara, Turkey, 46-59
- Önal, K.M. and Demirbağ, E., 2019. New evidences of compressional tectonic regime at the southern part of the Western Black Sea Basin offshore Akçakoca-Cide. *Istanbul Journal of Geosciences*, 30 (1), 27-51 (in Turkish with English abstract)
- Palabiyik, Y. and Ozdemir, A., 2019. Oil and gas seeps in Turkey: A review. 7th International Symposium on Academic Studies in Science, Engineering and Architecture Sciences, November 15-17, Ankara, Turkey, 726-740
- Parlak, A.Y., 2017. Crust Structure Modeling with Gravity Data in Mid-Black Sea Region. Karadeniz Technical University, MSc Thesis, 66 p. (in Turkish) (Unpublished)
- Robinson, A.G., Rudat, J.H., Banks, C.J., Wiles, R.L.F., 1996. Petroleum geology of the Black Sea. *Marine and Petroleum Geology*, 13(2), 195-223.
- Robinson, A., Spadini, G., and Cloetingh, S., and Rudat, J., 1995. Stratigraphic evolution of the Black Sea: inferences from basin modelling. *Marine and Petroleum Geology*, 12(8), 821-835
- Ross, D.A., Neprochnov, Y.P., Hsü, K.J., Staffers, P., Supko, P., Trimonis, E.S., Percival, S.F., Erickson, A.J., Degens, E.T., Hunt, J.M., Manheim, F.T., Senalp, M., and Traverse, A., 1978. Summary of Results of Black Sea Drilling. Initial Report of Deep Sea Drilling Project (DSDP), XLII, National Science Foundation, v. 2, 1244 p., doi:10.2973/dsdp.proc.42-2.1978
- Shillington, D.J., Minshull, T.A., Edwards, R.A., and White, N., 2018. Crustal structure of the Mid Black Sea High from wide-angle seismic data. In: Simmons, M.D., Tari, G.C. and Okay, A.I. (eds.), *Petroleum Geology of the Black Sea*. Geological Society, London, Special Publications, 464, doi: 10.1144/SP464.6
- Simmons, M.D., Tari, G.C., and Okay, A.I., 2018. Petroleum geology of the Black Sea: introduction. Simmons, M.D., Tari, G.C. & Okay, A.I. (eds) *Petroleum Geology of the Black Sea*. Geological Society, London, Special Publications, 464, <https://doi.org/10.1144/SP464.16>
- Sipahioğlu, N.Ö., and Batı, Z., 2018. Messinian canyons in the Turkish western Black Sea. In: Simmons, M.D., Tari, G.C. and Okay, A.I. (eds.), *Petroleum Geology of the Black Sea*. Geological Society, London, Special Publications, 464, doi: 10.1144/SP464.12

- Sipahioğlu, N.O., Karahanoğlu, N., and Altın, D., 2013. Analysis of Plio-Quaternary deep marine systems and their evolution in a compressional tectonic regime, Eastern Black Sea Basin. *Marine and Petroleum Geology*, 43, 187-207
- Starostenko, V., Buryanov, V., Makarenko, I., Rusakov, O., Stephenson, R., Nikishin, A., Georgiev, G., Gerasimov, M., Dimitriu, R., Legostaeva, O., Pchelarov, V., Sava, C., 2004. Topography of the crust-mantle boundary beneath the Black Sea Basin. *Tectonophysics*, 381, 211-233
- Starostenko, V.I., Rusakov, O.M., Shnyukov, E.F., Kobolev, V.P., and Kutas, R.I., 2010. Methane in the northern Black Sea: characterization of its geomorphological and geological environments. In: Sosson, M., Kaymakci, N., Stephenson, R.A., Bergerat, F., and Starostenko, V. (eds) *Sedimentary Basin Tectonics from the Black Sea and Caucasus to the Arabian Platform*. Geological Society, London, Special Publications, 340, 57-75
- Stein, H.J. and Hannah, J., 2014. Rhenium-Osmium Geochronology: Sulfides, Shales, Oils, and Mantle. *Encyclopedia of Scientific Dating Methods*. 1-25, doi: 10.1007/978-94-007-6326-5_36-1
- Tari, G., Vakhania, D., Tatishvili, G., Mikeladze, V., Gogritchiani, K., Vacharadze, S., Mayer, J., Sheya, C., Siedl, W., BANON, J.J.M., and Trigo Sanchez, J.L., 2018. Stratigraphy, structure and petroleum exploration play types of the Rioni Basin, Georgia. Simmons, M.D., Tari, G.C. & Okay, A.I. (eds) *Petroleum Geology of the Black Sea*. Geological Society, London, Special Publications, 464, <http://dx.doi.org/10.1144/SP464.14>
- Tari, G.C. and Simmons, M.D., 2018. History of deepwater exploration in the Black Sea and an overview of deepwater petroleum play types. Simmons, M.D., Tari, G.C. & Okay, A.I. (eds) *Petroleum Geology of the Black Sea*. Geological Society, London, Special Publications, 464, <https://doi.org/10.1144/SP464.16>
- Tari, G., Fallah, M., Kosi, W., Schleider, Z., Turi, V., Krezsek, C., 2015a. Regional Rift Structure of the Western Black Sea Basin: Map-View Kinematics. GCSSEPM 34th BFPRC Petroleum Systems in "Rift" Basins 2015, <https://doi.org/10.5724/gcs.15.34.0372>
- Tari, G., Fallah, M., Kosi, W., Floodpage, J., Baur, J., Bati, Z. and Sipahioğlu, N.Ö., 2015b. Is the impact of the Messinian Salinity Crisis in the Black Sea comparable to that of the Mediterranean? *Marine and Petroleum Geology*, 66, 135-148.
- Tari, G., 2015. Is the Black Sea really a back-arc basin?. GCSSEPM 34th BFPRC Petroleum Systems in "Rift" Basins 2015, <https://doi.org/10.5724/gcs.15.34.0509>
- Tezcan, D., 2008. Crustal Structure of the Eastern Mediterranean and the Black Sea Basins from Satellite Altimetry and Shipborne Gravity Data. Middle East Technical University, PhD Thesis, 118 p. (in Turkish) (Unpublished)
- Tolun, L.G., 2001. Organic Geochemistry of Sapropelic Units and Related Sediments from Marmara, the Black Sea, and the Northern Aegean Sea. İstanbul University, PhD. Thesis, 90 p. (in Turkish) (Unpublished)
- Tütünsayar, H.E., 2017. Investigation of the Structural Features of the Black Sea and It's Subbottom Structure with the Magnetic Methods. Süleyman Demirel University, PhD Thesis, 132 p. (in Turkish) (Unpublished)
- Ünal, A., 2009. Investigation of Subsurface Geology and Oil Possibilities with Well Data and Seismic Sections, Northern Akçakoca (Offshore), Western Black Sea. Ankara University, MSc. Thesis, 71 p. (in Turkish) (Unpublished)
- Yegorova, T., Gobarenko, V., and Yanovskaya, T., 2013. Lithosphere structure of the Black Sea from 3-D gravity analysis and seismic tomography. *Geophys. J. Int.*, 193, 287-303

THE SEAFLOOR INDICATIONS FOR HYDROCARBON POTENTIAL OF THE MARMARA SEA BASIN (NORTHWESTERN TURKEY) AND PROPOSED EXPLORATION ZONES ALONG WITH SOME DRILLING LOCATIONS

Yildiray PALABIYIK
Istanbul Technical University,

Adil OZDEMIR

Atilla KARATAŞ
Marmara University

ABSTRACT

The Marmara Sea (Northwestern Turkey) is an enclosed sea that hydraulically establishes a connection between the Mediterranean and Black Seas and located on the northern branch of the North Anatolian Fault Zone (NAFZ). In the previous field observations in the Marmara Sea, the extensive areas that exhibited active seafloor fluid seepages along the NAFZ have been identified. It has been widely reported that hydrocarbon-rich fluid discharges on the seafloor, often associated with chemosynthetic communities and authigenic carbonate deposits. The authigenic carbonates have been revealed both at the seafloor and within the sediments at various locations in the Marmara Sea. Moreover, the expulsion sites where the main fault crosses topographic highs present evidence for deep-sourced fluids including thermogenic gas. The fluids being expelled are the brines with exotic fluid chemistry along with thermogenic gas and oil. Hydrocarbon-show wells, cold seeps, and mud volcanoes are evidence for the working petroleum systems in the Marmara Sea. Therefore, in this study, the hydrocarbon exploration activities in the past and seafloor indications for oil and gas potential in the Marmara Sea are evaluated. In the wells drilled in the Marmara Sea by Turkey up to this time, any economic hydrocarbon discovery could not be brought to a successful conclusion up to now. However, the geological, geochemical, and geophysical data presented in this investigation manifest that oil and gas reserves may be discovered in Tekirdağ, Central, and Çınarcık basins and highs which are the sub-basins of the Marmara Sea Basin. To sum up, it is anticipated that the future hydrocarbon exploration practices may promote the discovery accomplishments if they are shifted to the projected areas and drilling locations recommended in this study.

Keywords: Marmara Sea, hydrocarbon potential, oil and gas exploration, exploration target, mud volcano, cold seep, authigenic carbonate, working petroleum system, petroleum geology

1. Introduction

The Marmara Sea (Northwestern Turkey) is an enclosed and inland sea that hydraulically connects the Mediterranean Sea to the Black Seas and located on the northern branch of the North Anatolian Fault Zone (NAFZ). It consists of three deeply fault-bounded extensional basins (Tekirdağ, Central, and Çınarcık) separated by compressional highs (Western and Central Highs) above the basin floor (Fig. 1). The rugged structure in the Marmara Sea is formed by NE-directional folds, small basins between them, soft-sediment deformation structures, and mud volcanoes. In 2000, the first high-resolution bathymetry data of the Marmara Sea was acquired (Le Pichon et al., 2001). According to the data, the Marmara Sea has two shelves, namely North and South. The length of the northern shelf is about 10 km from the land while the length of the southern one is much longer and approximately 40 km.

It is made up of four E-W oriented basins and two ridges separating these basins in a NE-SW direction. These basins are Tekirdağ Basin (the deepest point is 1125 m), Central Basin (the deepest point is 1256 m), Kumburgaz Basin (the deepest point is 820 m), and Çınarcık Basin (the deepest point is 1270 m). The Western High (the nearest depth to the surface is 419 m) separate the Tekirdağ and Central Basins from each other while the Central High (the closest depth to the surface is 340 m) separates the Orta and Kumburgaz Basins from the Çınarcık Basin.

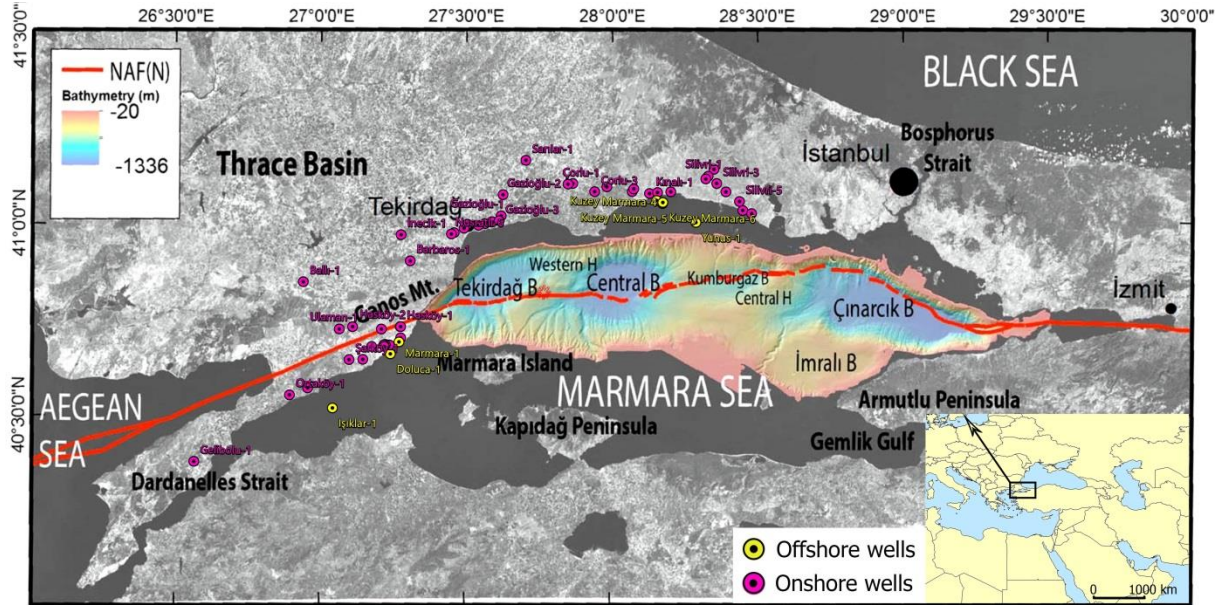

Fig. 1. The offshore and onshore exploration and production wells drilled in the Marmara Sea. Geographic and simplified tectonic setting of the Marmara Sea. B stands for Basins, H for Highs, and NAF(N) for the northern branch of the North Anatolian Fault (the map: modified from Kende et al., 2017).

Numerous scientific studies have been conducted in the Marmara Sea for both oceanographic and geological-geochemical-geophysical purposes. In the previous researches, intense conventional gas accumulations, cold seeps, and authigenic carbonates have been detected in the sections close to NAFZ. It was stated that these areas expanded and the number of hydrocarbon shows could be much higher. Moreover, the extending of the Eocene-Oligocene units containing economic oil and gas reservoirs of the Thrace Basin to below the Marmara Sea should be considered as a very strong possibility. It is also possible that the natural gases in the Thrace Basin are the gases that migrate upwards through the Marmara Sea along the NAFZ and the related faults. The purpose of this paper is to determine hydrocarbon exploration targets in the Marmara Sea based on the relations between the geological structure and hydrocarbon shows. Hence, in the paper, some suggestions have been made for hydrocarbon exploration targets and drilling locations to be performed in these targets depending on the geological, geochemical, seismic, and gravity-magnetic measurements along with hydrocarbon shows based on the data from the previous studies.

2. Hydrocarbon Exploration Activities in the Marmara Sea Basin

Although the shows of hydrocarbon were detected in some wells drilled in the Marmara Sea, unfortunately, any economic hydrocarbon discovery could not be made so far (Fig. 1, Table 1). Nevertheless, the Turkish Government determinedly undertakes an enterprise to carry a hydrocarbon discovery into effect in the Marmara Sea. Drilling activities are performed by the

drillships namely FATİH, YAVUZ, and KANUNİ (Fig. 2) and seismic surveys are conducted by the seismic ships namely BARBAROS HAYRETTİN PAŞA and ORUÇ REİS (Fig. 3) in the Exclusive Economic Zone (EEZ) in the Seas of Turkey.

Table 1. Offshore exploration wells drilled in the Marmara Sea until today (see Fig. 1).

Well	Latitude	Longitude	Depth (m)	Bottom Hole Formation (BHF)	Hydrocarbon Finding
Kuzey Marmara-1	41.05°	28.19°	1262	Basement rock	Short-term gas production
Kuzey Marmara-2	41.06°	28.16°	1605	Istranca Group	Dry
Kuzey Marmara-3	41.05°	28.19°	1845	Soğucak	Short-term gas production
Kuzey Marmara-4	41.05°	28.19°	1803	Soğucak	Short-term gas production
Kuzey Marmara-5	41.05°	28.18°	1400	Basement rock	Short-term gas production
Kuzey Marmara-6	41.05°	28.19°	1495	Basement rock	Short-term gas production
Yunus-1	41.00°	28.30°	2275	Ceylan	Dry
Işıklar-1	40.51°	27.06°	868	Yeniköy II	Dry
Doluca-1	40.65°	27.26°	1106	Yeniköy II	Dry
Marmara-1	40.68°	27.29°	2275	Cretaceous	Dry

Fig. 2. Drillships of Turkey

Fig. 3. Seismic survey vessels of Turkey.

3. Seafloor Hydrocarbon Indicators in the Marmara Sea and it's Oil and Gas Potential

Marmara Sea sediments contain relatively high amounts of organic carbon compared to other offshore sediments. This high organic carbon content is not only sourced from marine

biogenic production but also indicates the presence of different organic carbon sources into the Marmara Sea (Ali, 2005; Demirci, 2005; Uluadam, 2005; Yiğit, 2006). Furthermore, many fluid outflows exist in the Marmara Sea, located on the NAF deformation zone, which is an active continental transform plate boundary, and the gases detected were determined to be hydrocarbons (Fig. 4). Intense gas outflows were observed in Izmit Bay just after the catastrophic Kocaeli earthquake in 1999 (Alpar, 1999; Kuşçu et al., 2005). Seafloor observations revealed the fluid outflows along the faults and the existence of carbonate shells and chimneys (Armijo et al., 2005). The water and gas outlets in deep basins and highs are commonly found above different E-W oriented traversing fault segments (Halbach et al., 2004; Çağatay et al., 2007; Geli et al., 2008; Saritaş, 2013). Depending on the fluid outflows along the fault, black iron sulfide deposits were formed, and cover-shaped carbonate shells were formed around and below the sediments (Zitter et al., 2008; Tryon et al., 2010; Yıldız, 2016). Carbonate chimneys from a few tens to 2.5 m in height have been formed in the places where fluid outlets are concentrated at one point (Armijo et al., 2005; Çağatay and Özeren, 2007). Some of these active chimneys have partially lost their activities. Carbonate crust covers were occasionally fragmented by later fault activities (earthquakes) (Çağatay and Özeren, 2007).

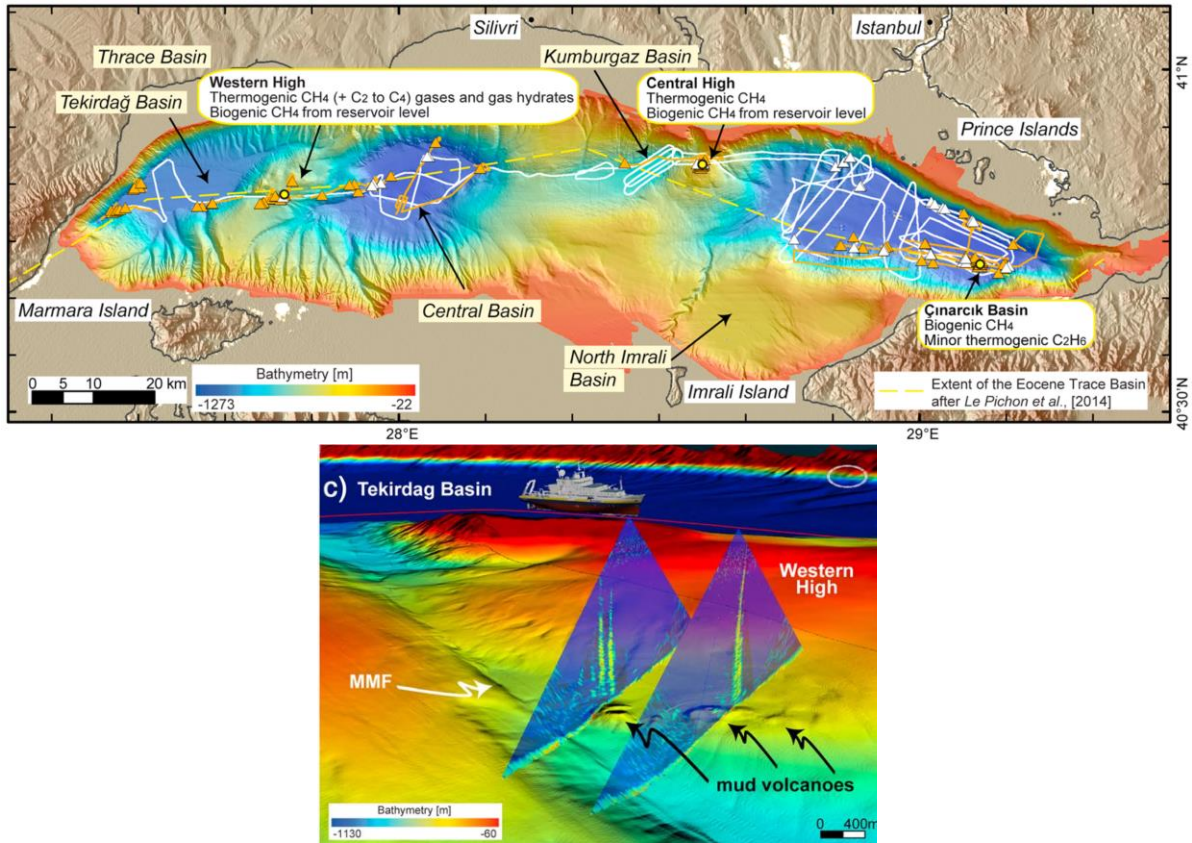

Fig. 4. Acoustic gas escape distribution in the Marmara Sea. Orange triangles indicate the locations of acoustic anomalies. Track lines for each tool are reported to indicate coverage. Yellow dots refer to in situ gas and gas hydrates samples with indications of the gas origin. At the Western and Central Highs, the biogenic methane is generated at the reservoir level, resulting from the biodegradation of oil and methanogenesis, unlike the biogenic methane at the Çınarcık Basin (Dupré et al., 2015).

Hydrocarbon-show wells, cold seeps, and mud volcanoes are evidence for the working petroleum systems in the Marmara Sea (Fig. 4 and Table 1). Tethyan Region containing the Marmara Sea Basin is an enormous oil and gas belt. High-yield source rocks formed

remarkable oil and gas reserves in the Tethyan Region, a marine route between the Gondwana and the northern continental groups (Boreal) during the Silurian-Holocene period. The source rock deposition in the region was continuously supported by the successive opening and closing of Paleotethys and Neotethys. This tectono-sedimentation system prevailed in the formation and accumulation of hydrocarbons under the Tethys region-specific conditions (Ozdemir and Palabiyik, 2019a). Ozdemir and Palabiyik (2019a, b) have also expressed that petroleum source rocks were formed in rifts. Hence, the source rocks which generated the hydrocarbons in the Marmara Sea Basin should have formed in the geological periods associated with the rifting process. It has been stated the Marmara Sea is a complex set of diverse basins, which have a strike-slip-related origin, and superimposed on a medial Miocene rift (Görür and Elbek, 2013; Şengör et al., 2005, 2014).

In Western High, there are some anticlinal structures and three mud volcanoes (Dupre et al., 2015). The mud volcanoes here are situated in the areas with numerous fluid outlets. Some of these fluids are related to the Thrace Basin and are of deep origin. Near the mud volcano to the west of the Western High, fluid (hydrocarbon gas and oil) outflows are observed (Yıldız, 2016). Dense fluid outflows along with oil and hydrocarbon gases have been found in the mud volcano in the south of the Western High. Pore water in the Western and Central Highs, especially in the mud volcanoes, is similar to the products of the Thrace Basin containing gas, oil, and salty formation waters, and possibly gas hydrate degradation (Bourry et al., 2009; Tryon et al., 2010). Excessively salty formation water from the mud volcanoes in the Western High, the gas hydrates at the seafloor, outflow of heavy hydrocarbon gases, and oil were observed as well. In this region, authigenic carbonate shells are the main carbonate occurrences (Yıldız, 2016) (Fig. 4). It can also be understood from the observations mentioned above, it is obvious that there is a close relationship between mud volcanoes and oil and gas fields. Mud volcanoes, which are closely related to gas and water outlets, are generally formed near anticline peaks or fractures that can arise from folding. More mud volcanoes are currently available in the anticlines which contain petroliferous levels and close to the surface whereas very few ones are observed in the areas where petroliferous zones are located at too deep depths. They can also be described as the characteristic features of particularly Tertiary oil and gas fields. For instance, nearly 220 mud volcanoes are known to exist in Azerbaijan (İnan, 1982). In the literature, the relationship between mud volcanoes and petroleum systems of onshore Azerbaijan and the Caspian Sea has been investigated by various researchers in detail (Guliev and Feizullayev, 1996; Guliev et al., 2003; Planke et al., 2003; Mazzini et al., 2009; Mazzini and Etiope, 2017; Alizadeh et al., 2017).

The two mud volcanoes with a diameter of 150 m associated with an anticline structure and the related gas and oil outlets were observed in the north of the Marmara Fault crosscutting the Western High (Geli et al., 2008; Tryon et al., 2012). The gases are rich in methane and other short-chain hydrocarbons (ethane, propane, and isobutane) and are of deep origin. Apart from the same area in the Western High, hydrocarbons (oil) with high molecular weight, and gas hydrates are also present (Bourry et al., 2009). Hydrocarbon gases in the Central and Western Highs are of thermogenic origin. On the other hand, gas bubbles sampled in Çınarcık Basin are mostly composed of biogenic methane. Thermogenic gases through the faults have the same composition as the gases are produced from the Thrace Basin (Gürgey et al., 2005) and have a deep origin (Bourry et al., 2009). High CH₄/CO₂ ratios reflect organic or inorganic reactions that reduce CO₂ to methane in the crust derived from the mantle. Besides, it was found that the gases released from the faults in the Central High at the base of the slope that limits the west of the Marmara Sea in the west of Tekirdağ Basin contain ³He of mantle origin (Burnard et al., 2012). Gas outlets have also been found along the stepwise normal component of strike-slip faults to the south of the “northern border fault” of the Central Basin in the north of the Central High and are also common on the eastern edge of the Central Basin. The

Central High has a very bumpy relief, pinched structures such as folds and thrusts, and an anticline with intense gas outlets (Yıldız, 2016).

In-situ gas sampling was performed in different places of the Marmara Sea, including the Çınarcık Basin, Central and Western Highs (Bourry et al., 2009). The isotopic analyses conducted on the fluid samples collected on the two highs and the gas hydrates have revealed that they have predominantly thermogenic origin (Bourry et al., 2009; Ruffine et al., 2015), featuring both sites having a contribution of biogenic methane resulting from biodegradation of oil and methanogenesis at the reservoir level. The biogenic methane mixed with a small amount of thermogenic ethane mainly characterizes the Çınarcık Basin (Bourry et al., 2009) (Fig. 4). In marine environments, “thermogenic” methane gas emerges in deeper parts while the “biogenic” one does in shallower parts as a result of microbial and bacteriological action (Rice and Claypool, 1981). The production of thermogenic methane gas, like the production of other petroleum compounds, occurs when they stay at sea depths generally greater than 1000 m for a long time under high temperature and pressure conditions affecting complex and long-chain organic molecules (Schoell, 1988). On the other hand, biogenic methane gas is formed by the decomposition of organic materials derived from planktonic materials, plants, fish, and solid wastes in sediments (Maestro et al., 2002). Marine environments with organic material and high sedimentation ratios can be regarded as the ideal areas for the production and accumulation of methane having biogenic origin (Hovland and Judd, 1988). The biogenic methane is produced by “methane-producing bacteria” as the final product of the steps that make up the deterioration of organic material. This production phase begins shortly after the storage of organic material in sediments and occurs in shallow sea depths containing the sediments where the sulfate level disappears as a consequence of the activity of “sulfate-reducing bacteria” (Rice and Claypool, 1981).

The formation of carbonate nodules in the Marmara Sea has been linked to the anoxic period causing accumulation of Holocene sapropels (Çağatay et al., 2000, 2015; Tolun et al., 2001; 2002). However, the formation time of oxygenic carbonates in the Marmara Sea does not exactly match with the age recently determined for Holocene sapropels (Çağatay et al., 2015). Moreover, the Marmara Sea’s sapropels accumulated mostly under suboxic and dysoxic conditions instead of anoxic conditions. Besides, the $\delta^{13}\text{C}$ values indicating different dissolved inorganic carbon (DIC) sources of authigenic carbonates indicate that different processes operate such as tectonics, global warming, and associated gas hydrate decomposition. As a matter of fact, Ménot and Bard (2010) have documented that there are abundant methane exits in the Marmara Sea due to the decomposition of gas hydrates in the Sea, based on the presence of lipid organisms consuming ^{13}C (Yıldız, 2016). Many cold seeps in the Marmara Sea are associated with authigenic carbonates (Crémière et al., 2012), mainly in a relationship with the anaerobic oxidation of methane (AOM). Nevertheless, the analyses of gas samples from the Central High and the southern Çınarcık Basin suggest the occurrence of anaerobic oxidation of non-methane hydrocarbons, including oil as well (Chevalier et al., 2011). The origin of hydrocarbon gases with mostly methane composition in the Marmara Sea is both biogenic and thermogenic. The ones exemplified on the pressure ridges are of thermogenic origin and have a similar carbon isotope composition with the hydrocarbon gases of the Thrace Basin (Gürgey et al., 2005; Bourry et al., 2009; Yıldız, 2016). Heavy $\delta^{13}\text{C}$ values observed in authigenic carbonates in the compression highs indicate the heavy carbon source from the oxidation of sedimentary organic matter and/or decomposition of oil (Bourry et al., 2009; Tryon et al., 2010; Crémère et al., 2012, 2013; Yıldız, 2016).

Since their first discovery in the Gulf of Mexico, it has been widely reported that hydrocarbon-rich fluid discharges on the seafloor at ocean margins, often associated with chemosynthetic communities and authigenic carbonate deposits. Widespread methane-related seafloor authigenic carbonate crusts occur as pavements, mounds, and chimneys along the

NAFZ in the Marmara Sea, which are often associated with patches of reduced (Fe-sulphide-rich) sediments. These sites have been observed and sampled. In the deep basins, the carbonate crusts and the black reduced sediments are located on the hydrocarbon-rich fluid emissions from the active faults, whereas on the compressional Western and Central Highs, they have been observed on the mud volcanoes and anticlines nearby the active fault. The $\delta^{13}\text{C}$ values of the seafloor authigenic carbonates, which are caused by their close relations with reduced sediments, indicate a DIC pool supplied mainly by the anaerobic oxidation of biogenic or thermogenic methane. Relatively heavy carbon isotope values of authigenic carbonates from the compressional Western and Central Highs come up with a DIC source of primarily thermogenic methane also supported by some contribution from the biodegradation of heavy hydrocarbons and gas hydrate dissociation. These conclusions are in agreement with the presence of thermogenic gas and oil seeps along with shallow gas hydrate sampled in the compressional highs, all having compositional and isotope signatures similar to those of the Thrace Basin. It has been proposed that the methane has both biogenic and thermogenic sources for the deep basins carbonates and mainly thermogenic hydrocarbon, with some contribution from the biodegradation of heavy hydrocarbons and gas hydrate dissociation, and for carbonates from the compressional highs (Yıldız, 2016). Authigenic carbonates on the Western and Central Highs are located on natural thermogenic gas (methane and heavy hydrocarbon gases) and mud volcanoes and anticlines, which release petroleum-related CO_2 (Bourry et al., 2009). Hydrocarbon gases sampled from these regions have a similar isotopic composition with natural gases produced from the Thrace Basin (Gürgey et al., 2005, 2009; Bourry et al., 2009). Additionally, the Western and Middle Ridges are mantle-derived regions of He, heavy hydrocarbon gas, and where oil and high saline fluids emerge (Bourry et al., 2009; Tryon et al., 2010, 2012). As a result, it can be expressed that the main source of carbon is thermogenic hydrocarbon gases, and a small contribution is made from the oxidation products of sedimentary organic matter and heavy hydrocarbons, according to the $\delta^{13}\text{C}$ values of authigenic carbonate samples taken from these ridges because low amount of $\delta^{13}\text{C}$ values is no another source differently from anaerobic oxidation of thermogenic methane (Yıldız, 2016). This finding is compatible with the mud volcano and anticline structure in which thermogenic hydrocarbon outflows are visible and from which the samples without the known oil output and gas hydrate are taken (Bourry et al., 2009). For the samples with higher $\delta^{13}\text{C}$ values, a heavy carbon (^{13}C) contribution is required to the DIC pool from the oxidation of heavy hydrocarbons, methane formation reaction under the seafloor, or gas hydrate decomposition (e.g., Bohrmann et al., 1998; Greinert et al., 2001; Orphan et al., 2004; Naehr et al., 2007; Crémère et al., 2012, 2013). These processes are supported by the positive $\delta^{13}\text{C}$ values of the gas samples taken from mud volcanoes in the Western High, the presence of crude oil seep, gas hydrate, and 4% CO_2 content (Bourry et al., 2009). One of the two core samples containing gas hydrate taken from the carbonate nodules under the seabed in the Western High is related to the upward flow of hydrocarbons produced by gas hydrate decomposition and dissolution (Crémère et al., 2013). A similar increase in $\delta^{13}\text{C}$ values was also seen in other areas where gas hydrate decomposition has been observed (Bohrmann et al., 1998; Greinert et al., 2001). Thermogenic hydrocarbons indicate deep basins corresponding to the east of Central Basin and the south of Çınarcık Basin (Yıldız, 2016).

Crémère et al. (2012, 2013) examined the embedded carbonate nodules that were traced at the upper portion of 5 m of the core taken from the mud volcano in the Western High (Fig. 5). Carbonate nodules have been found within the sediments characterized by the transition from the lacustrine to the marine environment in the Marmara Sea. The carbon isotopic composition of carbonate nodules exhibits different carbon sources and mixtures of other hydrocarbons oxidized by anaerobic microbial processes (Yıldız, 2016). Another important issue for the world literature in general and especially for the Marmara Sea is the formation of

carbonate shells and chimneys by the fluids along active faults and their relationship with seismic activity (Geli et al., 2008; Zitter et al., 2008; Dupre et al., 2015). Authigenic carbonates also include the records of fluid outlets triggered by major earthquakes and provide information about the origins and depths of the fluids (Yıldız, 2016).

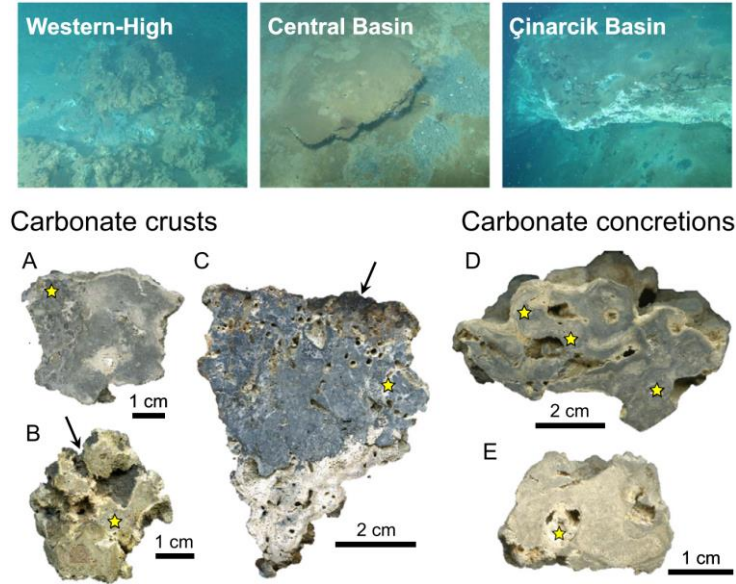

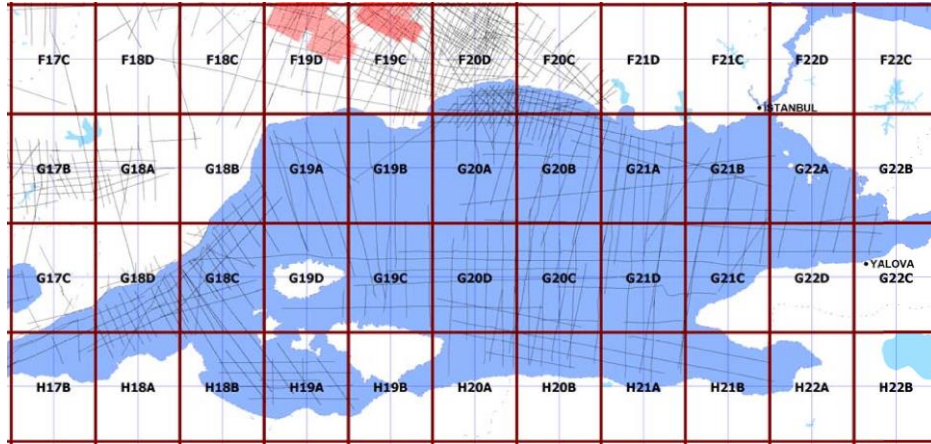
Fig. 5. Seafloor images of authigenic carbonates. (A) Mud-breccia; Tekirdag Basin. (B) Carbonate covered by a black layer of oxy-hydroxides, Çınarcık Basin. (C) Carbonate crust, Tekirdag Basin. (D) and (E) Carbonate concretions, Western-High (Crémière et al., 2013).

Considerable amounts of methane and other hydrocarbons are transmitted in cold seep areas, which feature a significant component of the marine carbon cycle. In such environments, the mineralization of the methane-derived authigenic carbonates represents a major sink for carbon. In general, the studies performed provide straightforward evidence that fluid emission dynamics and hydrocarbon oxidation at cold seeps can be directly related to changing environmental conditions through time. The previous field observations identified extensive areas of active seafloor fluid seepage along the fault zone. The authigenic carbonates have been revealed both at the seafloor and within the sediments at various locations in the Marmara Sea. In addition, the expulsion sites where the main fault crosscuts topographic highs present evidence for deep-sourced fluids including thermogenic gas. The fluids being expelled are the brines with exotic fluid chemistry together with thermogenic gas and oil.

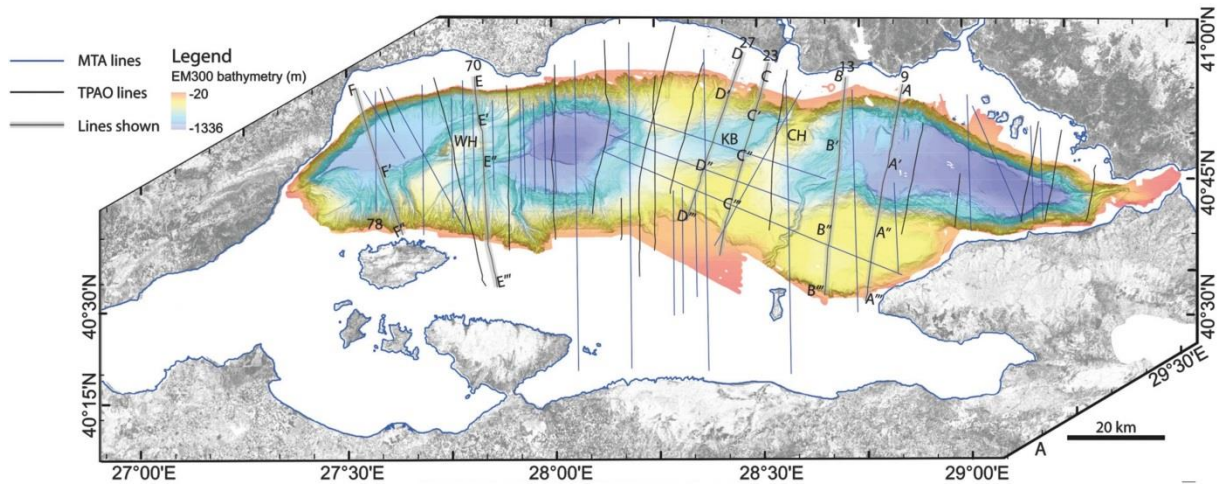
4. Future Hydrocarbon Exploration Targets in the Marmara Sea Basin

The detailed geophysical data (seismic, gravity, and magnetic) (Fig. 6) of the Marmara Sea are currently available in the literature and numerous studies have been carried out regarding the subsurface geology of the Marmara Sea Basin by various researchers up to now (Ekşioğlu, 1991; Tanış, 1998; Okay et al., 1999, 2000; Aksu et al., 2000; Gazioğlu, 2001; Adatepe et al., 2002; Kanbur, 2002; Ateş et al., 2003; Karakılçık, 2004; Düşünür, 2004; Çağlak, 2004; Akkargan, 2005; Tekkeli, 2007; Etiz, 2007; Sağcı, 2009; Poyraz, 2010; Aydınoglu, 2010; Oğuz, 2012; Atgın, 2013; Aktaş, 2013; Vardar, 2013; İcik, 2014; Ababay, 2014; İlkimen, 2014; Babayev, 2015; Dupré et al., 2015; Nasif, 2016; Sabuncu, 2016; Kende et al., 2017; Turunçtur, 2018. Gümüş, 2019; Çağatay and Uçarkuş, 2019; Doran, 2019). Moreover, 10 exploration wells have also been drilled in the Marmara Sea by this time (Fig. 1, Table 1).

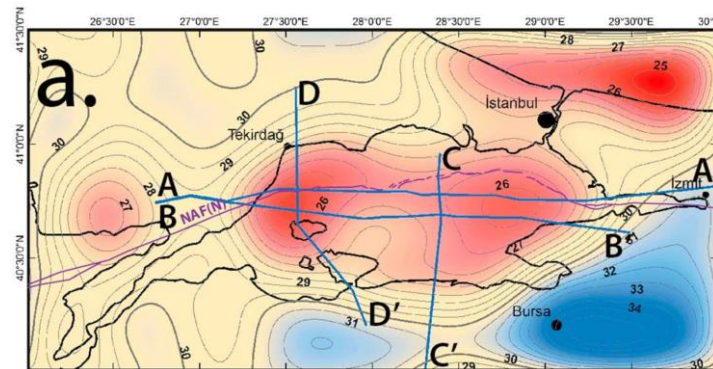
In this study, large data sets (geological, geochemical, and geophysical data) including the logs of the offshore and onshore exploration wells drilled have been investigated for their geological interpretations to specify the target areas for the future hydrocarbon exploration activities in the Marmara Sea. As a consequence of this inspection performed by the authors, it has been determined that some oil and gas reservoirs may be discovered in the Marmara Sea (Fig. 7 and Table 2).

(seismic data of MAPEG)

(seismic data of Şengör et al., 2014)

(gravity data of Kende et al., 2017)

Fig 6. Seismic and gravity data sets and geological interpretations used in this study.

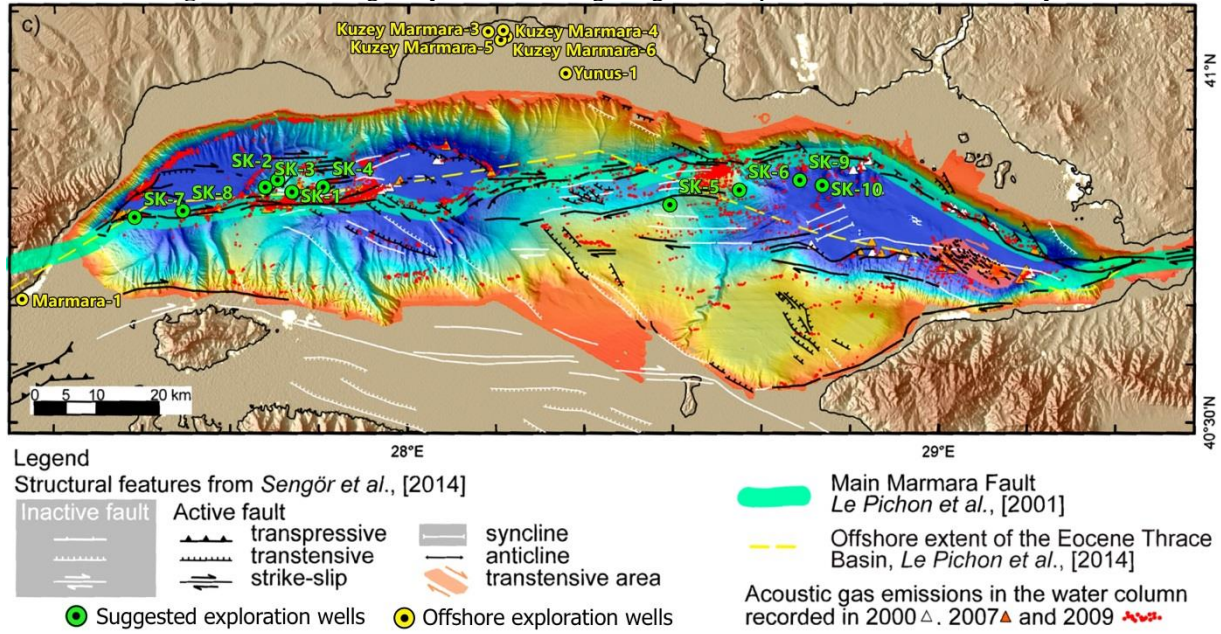
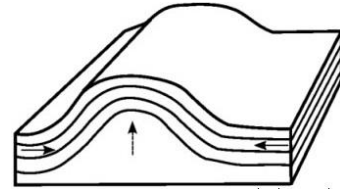

Fig. 7. Locations of the suggested exploration wells to drill in the Marmara Sea. The wells are numbered in the order of suggestions (the map: from Dupré et al., 2015).

Table 2. Coordinates of the suggested exploration wells to drill in the Marmara Sea. The wells are numbered in the order of suggestions (see Fig. 7).

Basin/High	Suggested Well	Latitude	Longitude	Trap/Structure
Western High	SK-1	40.73°	27.65°	Anticline
Western High	SK-2	40.84°	27.77°	Anticline
Western High	SK-3	40.83°	27.74°	Anticline
Western High	SK-4	40.84°	27.85°	Anticline
Central High	SK-5	40.83°	28.50°	Anticline
Central High	SK-6	40.83°	28.63°	Anticline
Tekirdağ Basin	SK-7	40.79°	27.50°	Anticline
Tekirdağ Basin	SK-8	40.80°	27.59°	Anticline
Çınarcık Basin	SK-9	40.85°	28.74°	Anticline
Çınarcık Basin	SK-10	40.84°	28.79°	Anticline

5. Conclusions

The methodology applied throughout this study cover the reviews the exploration activities, seafloor indicators for hydrocarbons, and hydrocarbon potential performed in the past regarding the Marmara Sea. In the study, promising regions for the accumulation of hydrocarbon in the Marmara Sea have been specified by making use of the integration of all geological, geochemical, geophysical, and drilling data combined with the personal experiences. Consequently, it is predicted that the future hydrocarbon exploration activities in the Marmara Sea may contribute to the discovery success if their focus is directed to the target areas according to the guidance presented in this study. Besides, for the proposed well locations in this study, it is recommended to confirm the drilling locations by taking the geological and geochemical samples from the water column and the seabed by using the MTA ORUÇ REİS vessel before the drilling works in the future.

Re-Os isotope system has undergone remarkable developments over the past two decades and is used as a valuable geochronometer in petroleum geology, to determine the direct dating of

organic-rich rocks/hydrocarbons/oils (Cohen, 2004; Marques, 2012; Stein and Hannah, 2014; Ozdemir and Palabiyik, 2019c). Thus, the Re-Os isotope system provides significant information for geological interpretation of occurrence environments of hydrocarbons/oils and organic-rich sedimentary rocks (Ozdemir and Palabiyik, 2019c). On the other hand, the Re-Os isotope system can bring us crucial information about oil and gas exploration in the Black Sea Basin. Therefore, on the samples taken from the new wells to be drilled, the required analyses related to this isotope system should be conducted to estimate the direct dating of hydrocarbons because it was revealed that the hydrocarbons in the Thrace Basin and thermogenic gases in the Marmara Sea have similar carbon isotope composition as is known from the previous researches. Hence, it is thought that the Re-Os isotope system will significantly contribute to the understanding of the relations between petroleum systems in the Marmara Sea Basin and the Thrace Basin and to clarify the processes that cause the formation of hydrocarbons in the Marmara Sea during the geological time scale. This method can answer the question of how to migrate the hydrocarbons in the two adjacent basins. The authors envision that the migration may take place from the Marmara Sea Basin to the Thrace Basin. Furthermore, some useful information can also be obtained about the tectonic environments in which the hydrocarbons in both two basins are formed by making use of Re-Os isotope analysis.

References

- Ababay, M., 2014. Acoustic Investigation of Structural Characteristic of Western Marmara Basin. Dokuz Eylül University, MSc. Thesis, 113 p. (in Turkish)
- Adatepe, F., Demirel, S., and Alpar, B., 2002. Tectonic setting of the southern Marmara region: based on seismic reflection data and gravity modelling. *Marine Geology*, 190, 383-395
- Akkargan, Ş., 2005. Interpretation of seismic profiles of the Gulf of İzmit. İstanbul University, PhD Thesis, 112 p. (in Turkish)
- Aksu, A.E., Calon, T.J., Hiscott, R.N., and Yaşar, D., 2000. Anatomy of the North Anatolian fault zone in the Marmara Sea. Western Turkey: Extensional basins above a continental transform. *GSA Today*, June 2000, 1-7
- Aktaş, G., 2013. Interpretation of Shallow Seismic and Microbathymetric Data Collected between the İstanbul Strait and Tekirdağ. İstanbul University, MSc Thesis, 226 p. (in Turkish)
- Ali, A., 2005. Geochemistry of Late Quaternary Sediments of the Çınarcık Basin of the Marmara Sea. Ankara University, PhD Thesis, 196 p. (in Turkish)
- Alizadeh, A.A., Guliyev, I.S., Kadirov, F.A., and Eppelbaum, L.V., 2017. Mud Volcanism. *in* Geosciences of Azerbaijan Volume I: Geology. Springer, 215-233
- Alpar, B., 1999. Underwater signatures of the Kocaeli earthquake of 17 August 1999 in Turkey. *Turkish Journal of Marine Sciences* 5, 111-130
- Armijo, R., Pondard, N., Meyer, B., Uçarkus, G., de Lepinay, B.M., Malavieille, J., Dominguez, Gustcher, M. A., Schmidt, S., Beck, C., Çağatay, N., Cakir, Z., Imren, C., Eris, K., Natalin, B., Ozalaybey, S., Tolun, L., Lefevre, I., Seeber, L., Gasperini, L., Rangin, C., Emre, O., and Sarikavak, K., 2005. Submarine fault scarps in the Sea of Marmara pull-apart (North Anatolian Fault): implications for seismic hazard in İstanbul. *Geochemistry, Geophysics, Geosystems*, 6, Q06009
- Ateş, A., Kayıran, T., and Sincer, I., 2003. Structural interpretation of the Marmara region, NW Turkey, from aeromagnetic, seismic and gravity data. *Tectonophysics*, 367, 41-99

- Atgün, O., 2013. Investigation of Çınarcık Basin and the Continuation of North Anatolian Fault in the Marmara Sea with Multi-channel Seismic Data. Dokuz Eylül University, MSc. Thesis, 126 p. (in Turkish)
- Aydinoğlu, Ö., 2010. Interpretation of Seismic and Microbathymetric Data Collected between the Istanbul Strait and Büyükçekmece. İstanbul University, MSc. Thesis, 117 p. (in Turkish)
- Babayev, H., 2015. Late Quaternary Stratigraphy and Morphotectonics of Gemlik Gulf, Sea of Marmara. İstanbul Technical University, MSc. Thesis, 97 p.
- Bohrmann, G., Greinert, J., Suess, E., and Torres, M., 1998. Authigenic carbonates from the Cascadia subduction zone and their relation to gas hydrate stability. *Geology* 7, 647 - 650
- Bourry, C., Chazallon, B., Charlou, J.L., Donval, J.P., Ruffine, L., Henry, P., Geli, L., Çağatay, M.N., İnan, S., and Moreau, M., 2009. Free gas and gas hydrates from the Sea of Marmara, Turkey. *Chemical Geology*, 264, 197-206
- Burnard, P., Bourlange, S., Henry, P., Géli, L., Tryon, M. D., Natalin, B., Sengör, A.M.C., Özeren, M.S., and Çağatay, M.N., 2012. Constraints on fluid origins and migration velocities along the Marmara Main Fault (Sea of Marmara, Turkey) using helium isotopes. *Earth Planet. Sci. Lett.*, 341/344, 68-78
- Cohen A.S., Coe A.L., Bartlett J.M., and Hawkesworth C.J., 1999. Precise Re-Os ages of organic-rich mudrocks and the Os isotope composition of Jurassic seawater. *Earth Planet. Sci. Lett.*, 167, 159-173
- Chevalier, N., Bouloubassi, I., Birgel, D., Crémière, A., Taphanel, M.-H., and Pierre, C., 2011. Authigenic carbonates at cold seeps in the Marmara Sea (Turkey): a lipid biomarker and stable carbon and oxygen isotope investigation. *Marine Geology*, 288, 112-121
- Crémière, A., Pierre, C., Blanc-Valleron, M.-M., Zitter, T., Çağatay, M.N., and Henry, P., 2012. Methane-derived authigenic carbonates along the North Anatolian fault system in the Sea of Marmara (Turkey). *Deep Sea Research Part I*, 66, 114-130
- Crémière, A., Bayon, G., Ponzevera, E., and Pierre, C., 2013. Paleo-environmental controls on cold seep carbonate authigenesis in the Sea of Marmara. *Earth Planetary Science Letters*, 376, 200-211
- Çağatay, M.N. and Uçarkuş, G., 2019. Morphotectonics of the Sea of Marmara: Basins and Highs on the North Anatolian Continental Transform Plate Boundary. In: Joao Duarte (Ed.), *Transform Plate Boundaries and Fracture Zones*. 397-416, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-812064-4.00016-5>
- Çağatay, M.N., Uçarkuş, G., Eriş, K.K., Henry, P., Gasperini, L., and Polonia, A., 2015. Submarine canyons of the Sea of Marmara. pp. 123- 135. In: CIESM Monograph 47 (F. Briand ed.) *Submarine canyon dynamics in the Mediterranean and tributary seas- An integrated geological, oceanographic, and biological perspective*, 232 p. CIESM Publisher, Monaco
- Çağatay, M.N., Balkıs, N., Sancar, U., Çakır, Z., Yücesoy-Eryılmaz, F., Eryılmaz, M., Sarı, E., Akcer, S. and Biltekin, D., 2007. Atlas of sedimentary geochemistry of the Marmara Sea. 60th Geology Congress of Turkey, 16-22 April 2007, Ankara
- Çağatay, M.N. and Özeren, M.S., 2007. Earthquake Studies in the Sea of Marmara. *Cumhuriyet Science and Technology*, 1057 (June 22), 10-11
- Çağatay, M.N., Görür, N., Algan, O., Eastoe, C., Tchapyalga, A., Ongan, D., Kuhn, T., and Kuşçu, I., 2000. Late Glacial-Holocene palaeoceanography of the Sea of Marmara: timing of connections with the Mediterranean and the Black Seas. *Mar. Geol.*, 167, 191-206
- Çağlak, F., 2004. Seismic and multi-beam Bathymetric Data Acquisition and Evaluation on the Northern Shelf in the Marmara Sea between Bosphorus Exit and Tuzla. İstanbul University, MSc. Thesis, 132 p. (in Turkish)

- Demirci, Ö., 2005. Holocene Sedimentology of the Slopes of the Central Trough of the Sea of Marmara. Ankara University, MSc. Thesis, 182 p. (in Turkish)
- Doran, B., 2019. Investigation of Marmara Sea-Kumburgaz Basin Using Multichannel Seismic Reflection Data. İstanbul Technical University, MSc Thesis, 111 p. (in Turkish)
- Dupré, S., Scalabrin, C., Grall, C., Augustin, J.-M., Henry, P., Şengör, A. M. C., Görür, N., Çağatay, M.N., and Géli, L. (2015). Tectonic and sedimentary controls on widespread gas emissions in the Sea of Marmara: Results from systematic, shipborne multibeam echo sounder water column imaging. *J. Geophys. Res. Solid Earth*, 120, 2891-2912
- Düşünür, D., 2004. Investigation of the Active Tectonism in the Central Marmara Basin by Acoustical Means. İstanbul Technical University, MSc Thesis, 146 p. (in Turkish)
- Ekşioğlu, G., 1991. Geophysical surveys of the Marmara Sea and some investigations. Dokuz Eylül University, MSc. Thesis, 74 p. (in Turkish)
- Etiz, A., 2007. Investigation of the Thrace Region Using Aeromagnetic Anomaly. Süleyman Demirel University, MSc. Thesis, 79 p. (in Turkish)
- Gazioğlu, C., 2001. Examination (Geomatic) of Morphological Features of the Sea Floor Surrounding Area of the Marmara Sea. İstanbul University, PhD Thesis, 121 p. (in Turkish)
- Géli, L., Henry, P., Zitter, T., Dupre, S., Tryon, M., Çağatay, M.N., Mercier de Lepinay, B., Le Pichon, X., Şengör, A.M.C., Görür, N., Natalin, B., Uçarkuş, G., Özeren, S., Volker, D., Gasperini, L., Burnard, P., Bourlange, S., and The Marnaut Scientific Party, 2008. Gas emissions and active tectonics within the submerged section of the North Anatolian Fault Zone in the Sea of Marmara. *Earth and Planetary Science Letters* 274, 34-39
- Görür, N. and S. Elbek, 2013. Tectonic events responsible for shaping the Sea of Marmara and its surrounding region. *Geodin. Acta*, 26(1-2), 1-11
- Greinert, J., Bohrmann, J.G., and Suess, E., 2001. Gas hydrate-associated carbonates and methane-venting at Hydrate Ridge: classification, distribution, and origin of authigenic lithologies. In: Paull, C.K., Dillon, W.P. (Eds.), *Natural Gas Hydrates: Occurrence, Distribution, and Detection*, Geophysical Monograph vol. 124. American Geophysical Union pp. 87 - 98
- Guliev, I.S. and Feizullayev, A.A., 1996. Geochemistry of hydrocarbon seepages in Azerbaijan. in D. Schumacher and M. A. Abrams, eds., *Hydrocarbon Migration and Its Near-Surface Expression: AAPG Memoir* 66, 63-70.
- Guliev, I.S., Mamedov, P.Z., Feyzullayev, A.A., Huseynov, D.A. Kadirov, F.A., Aliyeva, E.H.-M., and Tagiyev, M.F., 2003. *Hydrocarbon Systems of The South Caspian Basin*. Baku, Nafta-Press, 206 p.
- Gümüş, M., 2019. Investigation of Kurbağlidere and Its Delta by Seismic and Bathymetric Methods. İstanbul University, MSc. Thesis, 186 p. (in Turkish)
- Gürgey, K., Philp, R., Clayton, C., Emiroğlu, H., and Siyako, M., 2005. Geochemical and isotopic approach to maturity/source/mixing estimations for natural gas and associated condensates in the Thrace Basin, NW Turkey. *Appl. Geochem.*, 20, 2017-2037
- Gürgey, K., 2009. Geochemical overview and undiscovered gas resources generated from Hamitabat petroleum system in the Thrace Basin, Turkey. *Mar.Pet. Geol.*, 26, 1240-1254
- Halbach, P., Holzbecher, E., Reichel, T., and Moche, R., 2004. Migration of the sulphate-methane reaction zone in marine sediments of the Sea of Marmara - can this mechanism be tectonically induced? *Chemical Geology*, 205, 73-82
- Hovland, M., ve Judd, A.G. (1988). *Seabed pockmarks and seepages, impact on geology, biology and marine environment*. London: Graham & Trotman.
- İcik, C.E., 2014. Investigation of Küçükçekmece and Büyükçekmece Lagoons by Using Seismic and Bathymetric Methods. İstanbul University, MSc. Thesis, 254 p. (in Turkish)

- İlkimen, E.M., 2014. Mapping of the fault system of North Anatolian Fault in the South Shelf of Marmara Sea. Dokuz Eylül University, MSc. Thesis, 124 p. (in Turkish)
- İnan, A., 1982. The mud volcanoes of Azerbaijan. Yeryuvarı ve İnsan, 7(1), 4-5 (in Turkish).
- Karakılçık, H., 2004. Late Quaternary Seismic Stratigraphy of the North of Continental Shelf of the Marmara Sea (Silivri - Kumkapı). Çukurova University, PhD. Thesis, 203 p. (in Turkish)
- Kanbur, Z., 2002. Interpretation of Seismic Reflection Data from the Tekirdag Basin of the Marmara Sea Using Pre-stack Migration. İstanbul University, PhD. Thesis, 119 p. (in Turkish)
- Kende, J., Henry, P., Bayrakci, G., Özeren, M.S., and Grall, C., 2017. Moho depth and crustal thinning in the Marmara Sea region from gravity data inversion. J. Geophys. Res. Solid Earth, 122, 1381-1401
- Kuşçu, İ., Okamura, M., Matsuoka, H., Gökasan, E., Awata, Y., Tur, H., Şimşek, M., and Keçer, M., 2005. Seafloor gas seeps and sediment failures triggered by the August 17, 1999 earthquake in the Eastern part of the Gulf of İzmit, Sea of Marmara, NW Turkey. Marine Geology, 215, 193-214
- Le Pichon, X., Şengör, A.M.C., Demirbağ, E., Rangin, C., İmren, C., Armijo, R., Görür, N., Çağatay, N., Mercier, B., Lepinay, M., Meyer, B., Saatçılar, R., and Tok, B., 2001. The Active Main Marmara Fault. Earth and Planetary Science Letters, 192, 595-616
- Maestro, A., Barnolas, A., Somoza, L., Lowrie, A., and Lawton, T., 2002. Geometry and structure associated to gas-charged sediments and recent growth faults in the Ebro Delta (Spain). Marine Geology, 186, 351-368
- MAPEG (General Directorate of Mining and Petroleum Affairs of Turkey), <http://www.mapeg.gov.tr/>.
- Marques, J.C., 2012. Overview on the Re-Os isotopic method and its application on ore deposits and organic-rich rocks. Geochimica Brasiliensis, Ouro Preto, 26(1), 49-66
- Mazzini, M., Svensen, H., Planke, S., Guliyev, I., Akhmanov, G.G., Fallik, T., and Banks, D., 2009. When mud volcanoes sleep: Insight from seep geochemistry at the Dashgil mud volcano, Azerbaijan. Marine and Petroleum Geology, 26, 1704-1715
- Mazzini, A. and Etiope, G., 2017. Mud volcanism: An updated review. Earth-Science Reviews, 168, 81-112
- Menot, G. and Bard, E., 2010. Geochemical evidence for a large methane release during the last deglaciation from Marmara Sea sediments. Geochimica Et Cosmochimica Acta, 74, 1537-675
- Naehr, T.H., Eichhubl, P., Orphan, V.J., Hovland, M., Paull, C.K., Ussler Iii, W., Lorenson, T.D., Greene, H.G., 2007. Authigenic carbonate formation at hydrocarbon seeps in continental margin sediments: a comparative study. Deep Sea Res. Part II 54 (11-13), 1268-1291
- Nasif, A., 2016. Investigation of the Northern Shelf of the Marmara Sea Using Seismic and Acoustic Data Sets. Dokuz Eylül University, MSc. Thesis, 111 p. (in Turkish) (Unpublished)
- Oğuz, S., 2012. Seismic Analysis of Shallow Gas Accumulations on the Central Ridge and Kumburgaz Basin in the Marmara Sea. Dokuz Eylül University, MSc. Thesis, 84 p. (in Turkish)
- Okay, A.I., Demirbağ, E., Kurt, H., Okay, N. and Kuşçu, İ., 1999. An active deep marine strike-slip basin along the North Anatolian fault in Turkey. Tectonics, 18, 129-148
- Okay, A., Kaşlılar Ö. A., İmren, C., Boztepe, G. A., Demirbağ, E., and Kuşçu, I., 2000. Active faults and evolving strike-slip basins in the Marmara Sea, northwest Turkey: a multichannel seismic reflection study. Tectonophysics, 321, 189-218

- Orphan, V.J., Ussler III, W., Naerh, T.H., House, C.H., Hinrichs, K.-U., and Paull, C.K., 2004. Geological, geochemical and microbial heterogeneity of the seafloor around methane vents in the Eels River Basin, offshore California. *Chem. Geol.* 205, 265-289
- Ozdemir A. and Palabiyik, Y., 2019a. A review of Paleozoic - Miocene petroleum source rocks of Turkey by paleogeographic and paleotectonic data: New interpretations and major outcomes. 7th International Symposium on Academic Studies in Science, Engineering and Architecture Sciences, November 15-17, Ankara, Turkey, 689-725
- Ozdemir A. and Palabiyik, Y., 2019b. A new approach to petroleum source rock occurrence: The relationships between petroleum source rock, ophiolites, mantle plume, and mass extinction. IV. International Congress of Scientific and Vocational Studies - Engineering Sciences (BILMES EN), November 07 - 10, Ankara, Turkey, 28-39
- Ozdemir, A. and Palabiyik, Y., 2019c. Use of Rhenium-Osmium (Re-Os) isotope for direct dating of organic-rich rocks and hydrocarbons/oils in petroleum geology: A review. ISPEC 4th International Conference on Engineering & Natural Sciences, October 18-20, Ankara, Turkey, 46-59
- Palabiyik, Y. and Ozdemir, A., 2019. Oil and gas seeps in Turkey: A review. 7th International Symposium on Academic Studies in Science, Engineering and Architecture Sciences, November 15-17, Ankara, Turkey, 726-740
- Planke, S., Svensen, H., Hovland, M., Banks, D.A., and Jamtveit, B., 2003. Mud and fluid migration in active mud volcanoes in Azerbaijan. *Geo-Mar. Lett.* 23, 258-268
- Poyraz, D.T., 2010. Processing and Interpreting Multi-channel Seismic Data on Central High at the Marmara Sea. İstanbul Technical University, PhD. Thesis, 143 p. (in Turkish)
- Rice, D. D., and Claypool, G.E., 1981. Generation, accumulation and resource potential of biogenic gas. *Bulletin of the American Association of Petroleum Geologist*, 65, 5-25
- Ruffine L., Germain, Y., Polonia, A., De Prunele, A., Croguennec, C., Donval, J-P., Pitel-Roudaut, M., Ponzevera, E., Caprais, J-C., Brandily, C., Grall, C., Bollinger, C., Geli, L., and Gasperini, L., 2015. Pore water geochemistry at two seismogenic areas in the Sea of Marmara. *Geochemistry Geophysics Geosystems*, 16(7), 2038-2057
- Sabuncu, Y.Ç., 2016. 3-D Velocity Structure for the Sea of Marmara and Surrounding Region (NW Turkey) by Using Full Waveform Tomography. İstanbul Technical University, PhD Thesis, 342 p.

NİĞDE PARKLARI YÜRÜYÜŞ YOLLARININ ERGONOMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Orhun SOYDAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

ÖZET

Kent, mekânların bir araya gelerek oluşturduğu bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan donatı elemanları mekânı özgün kılan ve düzenleyen, kentsel alanlarla bütünlük oluşturan bir sistematiğe sahiptir. Donatı elemanları tasarlanırken bazı tasarım ölçütlerine dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu tasarım ölçütleri ne kadar doğru ve uygun kullanılırsa insanların yaşam kalitesi ve kent konforu o kadar artar, daha özgün, estetik ve kullanışlı tasarımlar ortaya çıkar. Donatı elemanları, mimarı yapılara uygun, kent kimliğine katkı sağlayan ve bünyesinde imgesel özellikler taşıyan bir özelliğe de sahiptir. Peyzaj mimarlığı meslek disiplini kırsal ve kentsel alanlarda yaşanılabilir bir çevre tasarımı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, ekolojik, ekonomik ve fiziksel unsurları bir arada düşünerek, kentlerin yaşam kalitesini ve yaşadığımız çevreden duyduğumuz memnuniyet düzeyini artırmayı planlamaktadır. Bu ancak toplumun tamamı tarafından tercih edilen ve kullanılabilen alanlar oluşturularak mümkün olabilmektedir. Peyzaj ergonomisi ise insanların ortak kullanım alanlarında bulunan donatı elemanları, yürüyüş yolları vb. tasarım öğelerinin insan kullanımına uygun hale getirilmesidir. Bu çalışmanın amacı; Niğde İli Merkez Bölgesi parklarındaki yürüme yollarının, tekerlekli sandalyeli bireylerin kullanımına yönelik ergonomik koşullarının araştırılmasıdır. Çalışmada, Niğde'nin Merkez parklarında, tekerlekli sandalye kullanan bireylerin karşılaştıkları sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır. Niğde İlinde parklar seçilirken parkların konumları, büyüklükleri ve içerisinde bulundurdıkları peyzaj öğeleri dikkate alınmıştır. Çalışma kapsamında, parklara ait hâlihazır haritalar ve uydu görüntüleri kullanılmıştır. Parklarda yürüme yollarında bulunan döşemeler incelenmiş, tekerlekli sandalye kullanan bireylerin kullanımı açısından getirdikleri sıkıntılar ortaya konulmuştur. Yürüyüş yollarının, tekerlekli sandalye kullanan bireylere yönelik uygunluğunun ölçülmesi amacıyla Arc-GIS 10.1 yazılımı kullanılmıştır. Parkların mevcut durumları analiz edilmiş, belirlen eğim gruplarının parklardaki alansal dağılımları tespit edilmiş ve tekerlekli sandalye kullanan bireylerin kullanımına yönelik öneriler geliştirilmiştir. Çalışma sonunda Niğde İli parklarının özellikle yollarının genişlikleri ve donatı elemanı yüksekliklerinin engelli bireyler açısından uygun olmadığı, merdiven genişliklerinin ve rampa eğimlerinin engelli bireylerin alanları tamamen gezmesine engel olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda parklardaki yürüme yollarının ergonomik özelliklerinin engelli bireylerin kullanımına uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Park, Ergonomi, Peyzaj Tasarımı, Niğde.

EVALUATION of THE ROADS in NİĞDE PARKS in TERMS of ERGONOMICS PROPERTIES

ABSTRACT

The city is considered as a whole formed by the spaces and other usages. In this context, urban furniture elements have a systematic that makes the space unique and organizes and integrates with urban areas. When designing urban furniture elements, it is necessary to pay attention to some design criteria. The more accurate and suitable design criteria are used, the more people's quality of life and urban comfort increase, and more original, aesthetic and useful designs occur. Urban furniture elements have suitable and imaginative properties for architectural structures, and owing to these properties they can contribute to urban identity. Creating areas that increase the quality of life of cities by considering ecological, economic and physical factors increases the level of satisfaction we feel from the environment where we live in there. This is only possible by creating areas that are preferred and used by the all person. Landscape ergonomics are that make suitable for human use the urban furniture elements such as road, garbage and bench etc. The aim of the study; It is the investigation of the ergonomic conditions of the walking roads in the parks of the Niğde center for the wheelchair users. In this study, problems encountered by individuals using wheelchairs and solutions for them were presented in the Niğde parks. When choosing parks in the province of Niğde, the location, size and landscape elements of the parks were taken into consideration. As part of the study, current maps and satellite images of the parks were used. The floorings on the walkways in the parks were examined, and the problems brought about by the use of wheelchair users were revealed. Arc-GIS 10.1 software was used to measure the suitability of walkways for wheelchair users. The current situation of the parks has been evaluated, the spatial distribution of the determined slope groups in the parks has been determined and suggestions have been developed for the use of individuals using wheelchairs. Finally, it was determined that especially the widths of the roads and the height of the furniture elements were not suitable for the disabled individuals. Also, it was concluded that the ergonomic features of the walkways in the parks are not suitable for the wheelchair users.

Keywords: Park, Ergonomics, Landscape Design, Niğde

1.GİRİŞ

Kent parkları insanların yaşadıkları çevrelerin kalitesinin artırılmasında çok büyük bir role sahiptirler. Ayrıca kent parkları, çevre ve rekreasyonel faaliyetler açısından çok çeşitli faydalar sağlamaktadırlar. İnsanların parklardan alacağı memnuniyet düzeyi, parkların büyüklüğüne, temizliğine, içlerinde barındırdıkları faaliyetlere bağlıdır. Parkların bulundukları alanlara katkı sunabilmesi için, iyi bir ön çalışma yapılması gerekmektedir. Öncelikle parkın tasarımının yapılacağı konuma yönelik analizler yapılmalı, yerel kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda tasarım fikirleri geliştirilmelidir. Daha sonra iyi bir

planlama ve tasarım ile parka ait özgün değerler oluşturulmalıdır. Bunun ardından iyi bir uygulama ve bakım sürecine girilmelidir. Bunların yanında parkların planlanmasında aşamasında diğer bir önemli husus ise erişebilirlik kavramıdır. Günümüzde engelli bireylerin engelsiz bireyler ile beraberce yaşayabilmeleri için herkes tarafından ulaşılabilir ve kullanılabilir bir sosyal ve fiziksel çevrenin tasarlanması gerekmektedir.

Bir parkın tasarımı yapılırken sadece engelli bireylerin değil herkesin ihtiyacına cevap verecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Günümüzde yapılan parkların büyük bir çoğunluğunun yalnızca engelli bireyler için değil, aynı zamanda engelsiz bireylerin de rahatça erişimini engelleyecek bir şekilde tasarlandıkları ve uygulandıkları görülmektedir. Bunların çoğu tasarım hatalarından kaynaklanabileceği gibi, çoğu da uygulama ya da yanlış malzeme seçiminden kaynaklanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), yaşam boyu sağlığı ve yaşam kalitesini korumak için herkesi düzenli fiziksel aktiviteye katılmaya teşvik etmektedir. Bununla birlikte, 18-64 yaş aralığındaki yetişkinlerin yaklaşık %12'sinin bir engeli olduğu ve neredeyse yarısının boş zaman katılım oranlarında bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Engelli bireylerin sürekli olarak evde kalmaları ve rekreasyonel faaliyetlere katılamaması onların sosyallığı açısından problemler meydana getirmektedir. Çünkü rekreasyonel faaliyetlere katılım oranının düşmesi, düşük yaşam kalitesine katkıda bulunulur, sosyal izolasyonu artırır, fonksiyonel bağımsızlığı sınırlandırır ve ikincil sakatlık olasılığını artırır. Öte yandan, rekreasyon katılımı, yaşam kalitesini geliştirme, kendini ifade etme, kişisel olarak değerli etkinliklere katılım, sağlıklı aktif yaşam, aidiyet duygusu yaratma ve sosyal olarak bağlantı kurma gibi engelli kişiler de dahil olmak üzere tüm insanların yaşamlarında rol oynayabilir.

Türkiye'nin engelli nüfusunun 10.000.000 kişiye yaklaştığı bilinmektedir. Engelli bireylerin sayılarının engel durumuna göre dağılımına bakıldığında ise; %10'u sürekli yataklık hasta, %2'si ortopedik, %0,5'i zihinsel olmak üzere, konuşma, işitme ve görme engelli bireylerin yaklaşık %3 oranında olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2013).

Bu çalışmada Niğde kent merkezinde bulunan 3 parkın fiziksel engelli bireyler açısından uygunlukları analiz edilmiştir. Parklar seçilirken büyüklükleri, konumları ve içerisinde barındırdıkları faaliyet alanları düşünülmüştür. Çalışmanın bazı kısıtlayıcı faktörler de bulunmaktadır. Niğde İli merkezi genel olarak düzgün bir topoğrafyaya sahiptir. Bu yüzden parklardaki eğim derecesi düşük düzeydedir. Parklarda çok kısıtlı alanlarda merdiven ya da rampa bulunmaktadır. Bu yüzden böyle bir çalışmanın eğim derecesi yüksek bir alanda yapılması durumunda farklı sonuçlar çıkarılabilir. Ancak engelli bireyler açısından belirlenen standartlar aynı olduğundan dolayı çalışmaların genel çerçevesi benzer nitelikte olacağından, çalışma sonunda elde edilen veriler başka çalışmalarla kıyaslanabilir.

1.1 Tekerlekli Sandalyelinin Hareketine İlişkin Özellikler

Çalışma kapsamında ele alınan parkların tekerlekli sandalye kullanan bireyler açısından uygunluklarının tespit edilebilmesi için öncelikle tekerlekli sandalye ve bunun kullanımına

yönelik standartların tespit edilmesi gerekmektedir. TSE'nin (1991, 1999) tekerlekli sandalye ve hareketine ilişkin standartlara şu şekildedir.

Tablo 1. Tekerlekli sandalye standartları

TEKERLEKİ SANDALYE	
Kriter	Ölçütler
Yerden Yüksekliği	90-110 cm
Tekerlek Yüksekliği	45-50 cm
Kolçak Yüksekliği	70-75 cm
Kolun Yere Erişimi İçin Ulaşılabilirlik	26-45 cm
Yukarı Erişim Mesafesi	159-190 cm
Yol Genişliği	80 cm
Yaya Yolu Genişliği	150 cm
Kapı Giriş	76 cm
Ani ve Sert Hareketler İçin Genişlik	81,5 cm
90° ve 180° Dönebilmesi İçin Genişlik	150 cm
360° dönebilmesi İçin Genişlik	150 cm x 150 cm
U dönüşü İçin Genişlik	150 cm x 200 cm

2. MATERYAL VE METOD

Çalışma kapsamında Niğde İli Merkez İlçesindeki bazı parklar çalışılmıştır. Niğde İlinde; en yüksek yüzölçümüne sahip alan olması, nüfusun büyük çoğunluğunun burada yaşaması (2019 TÜİK verilerine göre Niğde İlının toplam nüfusu 362.861 olup, 229.121 kişi Merkezde yaşamaktadır), kentsel gelişimin bu ilçede yoğunlaşması nedeniyle çalışma alanı olarak Merkez İlçesi seçilmiştir. Niğde İli Merkez İlçesinde toplam 76 adet park bulunmaktadır. Yapılan analizler sonucunda parkların çoğunun kentsel alanlar içerisinde olduğu belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında Özbek parkı, Hüdavend Hatun parkı ve Mevlana Celâlettin-Rumi parkı çalışma alanı olarak seçilmiştir. Parklar seçilirken parkların konumu, büyüklükleri ve içerisinde bulundurdıkları peyzaj öğeleri dikkate alınmıştır. Parkların konumu Şekil 1'de verilmiştir.

Niğde İlinde bulunan diğer parkların alanlarının çok küçük olduğu, içerisinde çocuk oyun alanı dışında herhangi bir peyzaj öğesinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu yüzden çalışma sadece bu 3 parkla sınırlı tutulmuştur. Çalışma kapsamında, parklara ait hâlihazır haritalar ve uydu görüntüleri kullanılmıştır. Haritalar Niğde Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü'nden temin edilmiştir. Çalışma kapsamında ilk olarak parkların alansal dağılımları tespit edilmiştir. Parklarda bulunan yolların ve rampaların eğimlerinin tespit edilebilmesi amacıyla parkların yükseklik haritaları oluşturulmuştur. Yükseklik haritası için parklar, 1m x 1m olacak şekilde gridlere bölünmüş ve Totalstation ölçüm cihazıyla belirlenen noktaların yükseklik değerleri tespit edilmiştir.

Şekil 1. Parkların Niğde İli içerisindeki konumları

Bu aşamada arazi çalışmalarından elde edilen verilerin dijital ortama aktarılması amacıyla Arc-GIS 10.1 yazılımı, eğim analizi içinde aynı yazılım içerisinde bulunan “Slope” sekmesi kullanılmıştır. Parklarda bulunan yollar, merdivenler ve rampaların genişlikleri mesafe ölçer kullanılarak tespit edilmiştir. Parklarda yürüme yollarında bulunan döşemeler incelenmiş, tekerlekli sandalye kullanan bireylerin kullanımı açısından getirdiği sıkıntılar ortaya konulmuştur.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Özbekde parkının yapımına 2016 yılında başlanmış olup, parkın bugünkü haline alması 2018 yılında olmuştur. Parkın toplam alanı 2.399, 36 m²'dir. Hüdavend Hatun parkının yapımına ise 2010 yılında başlanmış olup, park içerisinde 2012 yılında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Park bugünkü halini ise 2016 yılında almıştır. Parkın toplam alanı 7.032,59 m²'dir. Mevlana parkının yapımına ise 2010 yılında başlanmış olup, park bugünkü halini 2018 yılında almıştır. Parkın toplam alanı 9.366,72 m²'dir. Parkların eğim durumunu tespit etmek amacıyla 6 grup eğim sınıfı üzerinde alansal dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Parkların Eğim Grupları

Eğim Grubu (%)		Özbekde Parkı (m ²)	Hüdavend Hatun Parkı (m ²)	Mevlana Parkı (m ²)
0-2	Düz	736,72	2.364,03	3.496,61
2-6	Hafif	812,66	2.670,36	5.701,88
6-12	Orta	284,74	919,57	122,77
12-20	Dik	197,51	359,35	45,47
20-30	Çok Dik	136,97	122,53	-
30 <	Sarp	170,77	596,75	-
Toplam		2.339,36	7.032,59	9.366,72

Yapılan çalışma sonucunda Özbelde parkının %75,30'ü, Hüdavend Hatun parkının %65,64'ü, Mevlana parkının %71,00'inin çim ya da yeşil alanlardan oluştukları tespit edilmiştir. Parklar içerisinde sadece Hüdavend Hatun parkında su ögesinin bulunduğu, bu su ögesinin alanın da toplam 35,87 m² olduğu belirlenmiştir. Sert zemin olarak Özbelde parkının toplam 273,34 m² (%11,68), Hüdavend Hatun parkının 1.890,61 m² (26,88), Mevlana parkının 2.716,68 m² (% 29,00) sert zeminden oluştukları belirlenmiştir.

Özbelde parkının giriş sayısı üç adettir. Parkın giriş kapıları genişliklerinin tekerlekli sandalye kullanan bireyler açısından uygun oldukları tespit edilmiştir. Park içerisinde bulunan yürüme yollarının eğimleri %2 ile %6 arasında değişmektedir. Belirli noktalarda eğimin %2'nin üstüne çıkması sonucunda engelli bireyler açısından sıkıntılar meydana gelmektedir. Özbelde parkı topoğrafya olarak çok dalgalı bir form göstermektedir. Eğimin fazla olduğu noktalarda rampaların eğimi % 8'in üzerindedir. Parkın topoğrafik yapısından dolayı, alan içindeki tepelik ve yamaçlık alanlarda yapılan yürüyüş yollarına, arazinin eğiminden dolayı, merdivenlerle ulaşılmaktadır.

Park içerisinde merdivenlerin yanında engelli bireyler için bazı alanlarda rampalar bulunmaktadır. Ancak bu rampaların eğiminin %2'nin üzerinde olduğu ve genişliklerinin 150 cm'den daha az olduğu tespit edilmiştir. Bu durum da engellilerin parkın tüm noktalarını dolaşmalarına olanak vermemektedir. Yaya yollarında engelsiz geçiş için gerekli olan geçiş aralığının minimum 90 cm olması gerekmektedir. Park içerisindeki yürüyüş yolları genişlik bakımından engelli kullanımına uygundur. Fakat tekerlekli sandalyelerin dönmesi için yeterli bir genişlik değildir. Park içerisindeki bazı oturma elemanlarının yerden yüksekliği 50 cm'dir. Park içerisindeki yürüyüş yollarının bazı yerlerinde eğimin yüksek olması nedeni ile tekerlekli sandalyeli engellinin tek başına dolaşımını engellemektedir (Şekil 1).

Şekil 2. Özbelde Parkı

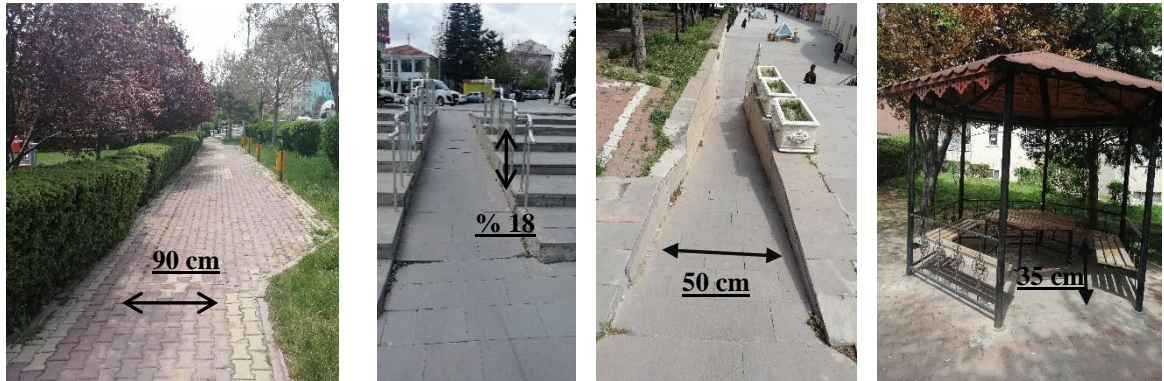
Engelli bireyler için çöp sepetlerinin bordür taşından 90 cm uzaklıkta olması gerekmektedir. Park içinde bu kurala uyulmadığı tespit edilmiştir. Parkın bazı bölümlerinde oturma elemanlarının önündeki genişlik, tekerlekli sandalyeli engellilerin kullanımına uygun değildir. Oturma elemanları engel oluşturacak şekilde yürüyüş yollarının ortasına yerleştirilmiştir. Rampalı veya kaldırma platformlu erişim imkânı sağlanmadığı için, tekerlekli sandalyeli engellinin havuz kenarındaki yürüyüş yolundan parkın başka noktalarına olan erişimi mümkün değildir.

Mevlana parkının dört girişi bulunmaktadır. Parkın ana girişinde bulunan yaya yolu tekerlekli sandalyeli bireylerin geçebileceği ölçülerde yapılmışken, parkın güney kısmında bulunan yaya yolu 75 cm olup tekerlekli sandalyeli bireylerin geçişi için uygun tasarlanmamıştır. Park içerisinde bulunan yürüme yollarının eğimleri %2 ile %6 arasında değişmektedir. Mevlana parkında topoğrafya dalgalı bir forma sahip değildir. Park içerisindeki yaya yollarının eğiminin uygun olduğu tespit edilmiştir. Mevlana parkında merdiven ya da basamak bulunmamaktadır. Bu da engelli bireylerin park içerisinde dolaşımı kolaylaştırmaktadır. Park içerisindeki yürüyüş yolları genişlik bakımından tekerlekli sandalyelerin dönmesi için yeterli genişlikte değildir. Park içerisinde bulunan pergolaların yüksekliği 2,10 m olup tekerlekli sandalye kullanan bireyler için yeterli yüksekliktedir. Bazı oturma elemanlarının yerden yüksekliği 30 cm'dir. Park içerisinde bulunan çöp kutularının yeterli yükseklikte olmadıkları tespit edilmiştir. Park içerisinde bulunan oturma birimlerinin yaya yolları kenarına konumlandırıldığı, bunun da tekerlekli sandalye kullanan bireyler için herhangi bir sorun teşkil etmediği tespit edilmiştir (Şekil 2).

Şekil 3. Mevlana Parkı

Hüdavend Hatun parkının altı girişi bulunmaktadır. Park içerisinde bulunan yürüme yollarının eğimleri %2 ile %12 arasında değişmektedir. Park içerisindeki yaya yollarının eğiminin tekerlekli sandalye kullanan bireyler açısından uygun olmadıkları tespit edilmiştir. Park içerisinde merdivenlerin yanında engelli bireyler için rampalar bulunmaktadır. Ancak bu rampaların eğiminin %2'nin üzerinde olduğu ve genişliklerinin 150 cm'den az olduğu tespit edilmiştir. Bu durum da engellilerin parkın tüm noktalarını dolaşmalarına olanak vermemektedir. Park içerisindeki yürüyüş yolları genişlik bakımından tekerlekli sandalyelerin dönmesi için yeterli genişlikte değildir. Bazı oturma elemanlarının yerden yüksekliği 35 cm'dir (Şekil 3).

Şekil 4. Hüdavend Hatun Parkı

Parklarda bulunan yürüyüş yolları sert ve kaymaz malzemeden yapılmıştır. Yürüyüş yollarının büyük bir kısmı andezit döşeme ile kaplanmıştır. Mevcut kullanımlara ulaşım için yapılmış olan yan yollarda kilit parke taş, granit döşeme ve çim plak taşları kullanılmıştır. Parklarda döşemeden kaynaklanan sorun tespit edilmemiştir. Yürüme yollarının kenarlarında bulunan bordürlerin engelli bireyler için sorun oluşturduğu tespit edilmiştir. Parklar içerisindeki yürüyüş yollarının bazı yerlerinde eğimin yüksek olması nedeni ile tekerlekli sandalyeli bireylerin tek başına dolaşımını engellemektedir. Parkların hiç birinde engelli bireyleri yönlendirici levha bulunmamaktadır. Çalışılan parklarda Mevlana parkı hariç diğer parklarda aydınlatma elemanları bulunmaktadır. Parkların içerisindeki aydınlatma elemanlarının yüksekliği ortalama 1,50 m ve 2,00 m arasındadır. Bu ölçülerin standartlara uygun olmadığı tespit edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma kapsamında Niğde İli Merkez İlçesinde bulunan 3 parkın ergonomik özellikleri engelli bireylerin kullanımı açısından incelenmiştir. Seçilen parklarda engelli bireyler açısından erişim problemlerinin bulunduğu, parklarda erişimin kısmen uygun olduğu tespit edilmiştir.

Yaya yolları ve kaldırımların engelli bireylerin kullanımı açısından en sorunlu alanlar oldukları belirlenmiştir. Yaya yollarında kullanılan malzemeler engelli bireyler açısından sorun oluşturmamaktadır. Genel olarak parklarda yürüme yollarında en çok andezit döşemenin, daha sonra ise beton ya da asfalt yüzeylerin tercih edildiği belirlenmiştir. Her iki döşeme tipinin de uygun olduğu söylenebilir. Ancak rampalarda tercih edilen mermer döşemeler engelli bireylerin kullanımı açısından çok büyük sorunlara neden olmaktadır. Kayma, düşme vb. olaylardan dolayı bu döşemeler rampalarda tercih edilmemelidir. Aynı zamanda rampaların eğim ve şekillerinin de engelli bireyler açısından uygun olmadığı belirlenmiştir. Merdinlerde tırabzanların bulunmaması ya da bulunan tırabzanların sağlam olmamaları parklarda karşılaşılan diğer problemlerdendir. Ayrıca yaya yollarına konulan mantar, levha vb. engellerde, engelli bireylerin erişim sorununu artırmaktadır. Parklarda bulunan drenaj ızgaraları da engelli bireyleri geçişini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden ağaç kökleri, drenaj ızgaraları vb. donatı elemanları, engelli bireylerin geçişine engel olmayacak şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.

Parklarda erişimi sağlayan yol genişlikleri ve yüzey kaplamalarının da engelli kullanımı açısından uygun olmadığı tespit edilmiştir. Parklarda yağmur sonrası meydana gelen yüzey sularının uzaklaştırılması amacıyla konulan yağmur suyu olukları da erişim problemlerine neden olmaktadır.

Parklarda bulunan rampaların uygun eğimde ve genişlikte olmaması parklarda karşılaşılan diğer problemlerdendir. Ancak Mevlana parkında rampanın olmaması, yaya yolları eğiminin büyük bir kısmının uygun eğimde olması nedeniyle engelli bireyler açısından erişimi en yüksek park olduğu belirlenmiştir. Hüdavend Hatun parkında bulunan rampaların ise engelli bireylerin kullanımı açısından büyük problemlere neden olduğu tespit edilmiştir.

Parklarda bulunan oturma elemanlarının da engelli bireyler açısından uygun olmadığı tespit edilmiştir. Oturma elemanlarının şekillerinin ve yüksekliklerinin engelli bireylerin kullanımını açısından uygun olmadıkları belirlenmiştir. Ayrıca bu alanlarda engelli bireyler için uygun genişliklerinin olmaması nedeniyle engelli bireyler oturma elemanlarından istedikleri kadar yararlanamamaktadır.

Parklarda kullanılan diğer donatı elemanları arasında aydınlatma elemanları da bulunmaktadır. Engelli bireyler açısından alçak boya sahip aydınlatma elemanı kullanılması önerilmektedir. Ancak çalışma kapsamında incelenen parklarda bulunan aydınlatma elemanı yüksekliklerinin engelli bireyler açısından uygun olmadığı tespit edilmiştir. Parklarda bulunan aydınlatma elemanı sayılarının yetersiz olduğu, olanların ise engelli bireylerin görüş hattı seviyesinde olmadıkları belirlenmiştir. Bilgilendirme ve yönlendirme levhalarının yetersiz olması, engelli bireylerin park içerisindeki erişimi açısından problemlere neden olmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen parkların tasarımında kullanılan ağaçların bakımlarının zamanında yapılmaması ve bunun sonucunda da uzayan bitki dallarının engellilerin bedenlerine çarpması nedeni ile sorunlar meydana gelmektedir.

Bu kapsamda çalışılan parkları için getirilen öneriler şu şekildedir (Soydan ve Benliay, 2018):

- Parkların giriş kapıları engellilerin geçişine uygun olacak şekilde düzenlenmeli, merdivenlerin yanında rampa çözümleri getirilerek rampalar engellilerin kullanımına uygun şekilde düzenlenmelidir.
- Kaldırım yükseklikleri engellilerin kullanabileceği şekilde ve genişlikleri engellilerin geçişine uygun olacak şekilde düzenlenmelidir.
- Kent parkları içerisindeki yürüyüş yolları engellilerin kullanımına uygun olacak şekilde düzenlenmelidir. Yol genişlikleri tekerlekli sandalyeli engellinin çift yönlü geçişine uygun olacak şekilde 180 cm yapılmalıdır.
- Rampaların, engellilerin kullanmakta zorlandıkları alanlar olduğu unutulmamalıdır ve engellilerin kullanımına uygun olacak şekilde düzenlemeler yapılmalıdır.
- Kent mobilyaları şekilleri, yerleştirilme yerleri ile engellilerin kullanımına uygun olmalıdır.

İncelenen parkların engellilerin kullanımına kısmen uygun olduğu görülmektedir. Bu nedenle, engellilerin kent parklarında sorun yaşadıkları alanlar, engelli standartları doğrultusunda yeniden düzenlenmeli, kent parklarının da bir kamusal alan olarak toplumun tüm bireylerince kullanılması gerektiği ve buna göre düzenlenmesinin zorunlu olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Soydan, O., Benliay, A. (2018). Antalya Konyaaltı Parklarının Engelli İnsanlar İçin Erişebilirliğinin GIS Kullanarak Analiz Edilmesi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları, Çizgi Yayın Evi, s:132-139
- TSE., (1991). Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları, 1.Basım, Türk standartları enstitüsü yayınları, 72 sayfa.
- TSE.,(1999(. Şehir İçi Yollar-Özürlüler İçin Sokak, Cadde, Meydan ve Yapısal Önlemler ve İşaretlemelerinde Tasarım Kuralları, 1.Basım, TSE Enstitüsü Yayınları, 62 sayfa.
- TUIK.,(2013(.Türkiye Özürlüler Araştırması, T Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı ve TC Başbakanlık İdaresi Başkanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü, 150 sayfa.

YÜKSEKÖĞRETİMDE KAZANÇLAR VE MALİYETLER

Doç. Dr. Filiz GÖLPEK

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Öğr. Gör. Osman KAVAK

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

Birçok ülke, özel finansmana müsait olan yükseköğretimi yakından etkileyen kamu harcamalarının ağır maliyetini hafifletmek için yollar aramaktadır. Bu yollardan biri eğitim hizmetlerinde maliyetlerin karşılanması kamu kaynaklarından ailelere kaydırılması şeklinde olmaktadır. Bunun anlamı, yükün vergi mükelleflerinden büyük ölçüde hizmetlerden faydalananlara kaydırılması ve buradan da yükseköğretim hizmetinden birinci derecede yararlanan öğrencilerin, yükseköğretim maliyetine katılması gerektiği anlaşılmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde eğitime ayrılan kaynakların etkin kullanılmasının son derece önemli olması, bu sorunu çözebilmek için eğitim hizmetlerinin fayda ve maliyetlerinin bireyler ve toplumun tümü açısından değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Bu araştırmanın amacı, yükseköğretim mezunu bireylerin, eğitimi süresince gerçekleşen özel-sosyal maliyetleri ve kazanç verileri ile eğitim yatırımlarının iktisadi etkinliğini değerlendirmektir. Bu çerçevede, Türkiye ve OECD ülkelerinde yükseköğretim mezunu bireyin eğitim maliyetleri ile elde ettiği kazançlar karşılaştırılmıştır. Buna göre, Türkiye’de erkek öğrencilerin yükseköğretim görmeyi çalışmaya tercih etmekle vazgeçtiği kazancı, OECD ortalamasının 1/3 kadardır (9.200 \$/ 36.700 \$). Bu, Türkiye’de bireylerin yükseköğretime devam etmekle vazgeçtiği kazancın diğer ülkelere göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de doğrudan maliyetler OECD ortalamasından (2.300 \$/8.400 \$) çok düşüktür ve bu durum, hem net parasal faydanın (getiri) yüksek (296.100 \$) çıkmasına, hem de daha yüksek özel getiri oranına (sırasıyla %36 ve %17) neden olmaktadır. Benzer durum, kadın bireyler için de söz konusudur. Sonuç olarak, OECD ülkelerinde genel olarak bireyler, özel maliyetlerin 7.5 katı, Türkiye’de kadınlar 67.6 ve erkekler 25.7 katı kazanç elde etmiştir. Böyle bir bulgu, Türkiye’de yükseköğretimde kamusal finansman politikasının beklenen sonuçları vermediği ve kıt kaynakların etkin kullanılmadığını açıkça göstermektedir. Alternatif yatırım alanları yerine özel faydası yüksek olan yükseköğretim harcamalarına kaynak ayrılması kamusal finansman sistemi tahsis etkinliği açısından beklenen sonuçları vermemiştir. Bu sonuçlar, bedelsiz yükseköğretimin hem gelir dağılımı hem de etkinlik açısından bozucu etkilere sahip olduğunu da ima etmektedir.

Anahtar kelimeler: Yükseköğretim finansmanı, yükseköğretimde kazanç, yükseköğretim maliyeti, iktisadi etkinlik.

COSTS AND ACCIDENTS IN HIGHER EDUCATION

ABSTRACT

The economic country is looking for ways to reduce the heavy costs of public spending required for higher education which is available for private funding. One of these ways is to shift the coverage of higher education costs from public sources to families at the education level. This means that the burden is shifted from taxpayers to those who benefit from large service. From here, it is understood that the need that makes use of higher education in the

first degree should bear the cost of higher education. it is extremely necessary that separate arrival sources are effective. Benefits and costs of educational services to solve the problem of effective use of resources.

The aim of this study is to evaluate the economic effectiveness of private-social graduate individuals, educational-private data that they endure for educational purposes, and educational investments. In this context, Turkey gains and higher education graduates in OECD countries have achieved with the costs of training individuals were compared. Accordingly, higher education male students seen in Turkey chose to work up to that gain is far third of the OECD average (\$ 9,200 / \$ 36,700). This shows that individuals in Turkey continues to be higher up the earnings lower than in other countries. However, direct costs than the OECD average in Turkey (\$ 2,300 / 8,400 \$) is very low and in this case, what is the monetary benefits and (bring) high (296 100 \$) rise to both higher private rate of return (respectively 36% and% 17) causes. A similar situation is also valid for female individuals. As a result, in general, individuals in OECD countries, while achieving solid returns of 7.5 leasehold, this ratio is 25.7 times and 67.6 in men and women in Turkey. Such a finding, which give the expected result of the public finance policies in higher education in Turkey and clearly show that effective use of scarce resources. The allocation of resources to higher education services with high special benefits instead of alternative investment fields did not give the expected results in terms of allocation efficiency of the public finance system. These results showed that free higher education has disruptive effects both in terms of income distribution and effectiveness.

Keywords: Higher education financing, earnings in higher education, the costs of higher education, economic efficiency.

1. GİRİŞ

Birçok ülkede eğitime, diğer mal ve hizmetlerin üretilmesinde kullanılabilecek önemli miktarlarda kaynaklar ayrılmaktadır. Ülkeler arasında farklılık gösterdiği ve karmaşık olduğu için eğitim maliyetlerinin klasik bir sınıflandırması ya da uluslararası standart bir terminolojisi bulunmamaktadır. Buna rağmen, eğitim hizmetlerinin üreticilerinin eğitim kurumları, tüketicilerinin ise öğrenciler ve aileler olduğu görüşü kabul edilmektedir (Gölpek, 2008: 355).

Bazı ülkelerde eğitim maliyetlerinin önemli bir bölümünü öğrenci aileleri karşılarken, bazı ülkelerde özellikle yükseköğretimde maliyetlerin çoğunluğu kamu tarafından karşılanmaktadır ve gelişmekte olan ülkelerde de yükseköğretim harcamalarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum, ikinci grup ülkelerin bu alana daha fazla yatırım yaptıkları ve kaynaklarını daha çok zorladıklarını göstermektedir. Bu nedenle, eğitim sürecinde kullanılan tüm mal ve hizmetlerin değerini ifade eden bir kavram olan maliyetler, ekonomide kaynak etkinliğinin değerlendirilmesinde birinci derecede dikkate alınması gereken unsur olup yapısı itibarıyla eğitime ayrılan kamu kaynaklarının dağılımının da belirleyici olmaktadır (Psacharopoulos ve Papakonstantinou, 2005; Kavak ve Gölpek, 2020: 239).

İktisatçılar eğitim maliyetleri içinde iktisatçıların üzerinde durdukları en temel kavramlardan biri de fırsat maliyet denen harcama kalemidir ve bu kavram, eğitim girdilerinin maliyetini, onlara ödenen fiyatlar yoluyla ölçmekten ziyade, onların sahip olduğu en karlı alternatif kullanım değerleri yoluyla ölçmektedir. Bu yaklaşımın temel mantığı, herhangi bir ulusun, topluluk veya bireyin belli bir zaman diliminde kullanabileceği sınırlı ekonomik kaynakların bir bölümünü örneğin eğitim gibi belirli bir amaç için kullanmaya karar vermesi anlamına dayanmaktadır. Bu, söz konusu kaynakları, başka bir yatırım için harcama fırsatından vazgeçme anlamını da taşımaktadır (Handa, 2002: 128; Marcos, 2003: 552).

Dolayısıyla, yükseköğretimde kayıtlı bir öğrencinin özel ve kamusal maliyeti ile okulda eğitim görmeyi çalışmaya tercih ettiği için vazgeçtiği kazanç, devletin, eğitimi sonucu geliri artan bireyden daha yüksek oranda vergi alması ve eğitim yatırımdan dolayı artan gelir vergisini ek bir masrafa gerek kalmadan ve yasal bir düzenleme de yapmadan toplayabilmesi, vergi gelirlerinin artması ve topluma eğitilmiş bireylerin verimliliğini arttırması suretiyle milli gelire katkı sağlaması olan sosyal kazancın birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

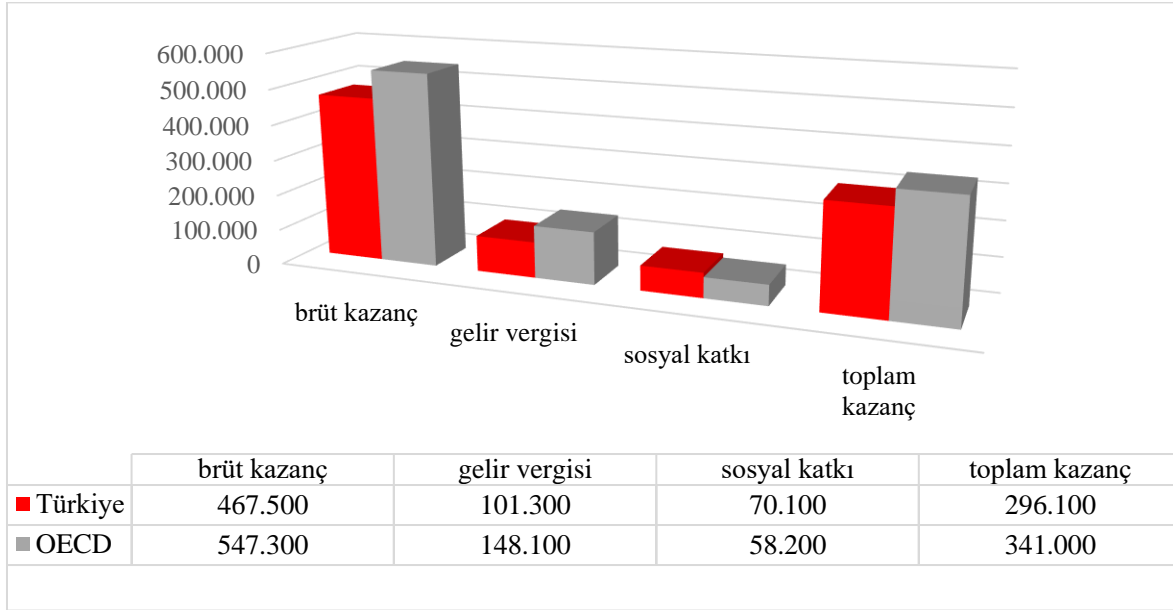
Bu araştırmanın amacı, yükseköğretim mezunu bireylerin, eğitimi süresince katlandıkları özel-sosyal maliyetleri ve kazanç verileri ile eğitim yatırımlarının iktisadi etkinliğini değerlendirmektir. Bu çerçevede, Türkiye ve OECD ülkelerinde yükseköğretim mezunu bireyin eğitim maliyetleri ile elde ettiği kazançlar karşılaştırılmıştır. Buna göre, Türkiye’de erkek öğrencilerin yükseköğretim görmeyi çalışmaya tercih etmekle vazgeçtiği kazancı, OECD ortalamasının 1/3 kadardır (9.200 \$/ 36.700 \$). Bu, Türkiye’de bireylerin yükseköğretime devam etmekle vazgeçtiği kazancın diğer ülkelerden daha düşük olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de doğrudan maliyetler OECD ortalamasından (2.300 \$/8.400 \$) çok düşüktür ve bu durum, hem net parasal faydanın (getiri) yüksek (296.100 \$) çıkmasına, hem de daha yüksek özel getiri oranına (sırasıyla %36 ve %17) neden olmaktadır. Benzer durum, kadın bireyler için de söz konusudur. Sonuç olarak, OECD ülkelerinde genel olarak bireyler, özel maliyetlerin 7,5 katı getiri elde ederken, Türkiye’de kadınlar 67,6 ve erkekler 25,7 katı kadar kazanç elde etmiştir. Böyle bir bulgu, Türkiye’de alternatif yatırım alanları yerine özel faydası yüksek olan yükseköğretim hizmetine kaynak ayrılmasının kamusal finansman sisteminin tahsis etkinliği açısından beklenen sonuçları vermediğini ve bedelsiz yükseköğretimin hem gelir dağılımı hem de etkinlik açısından bozucu etkilere sahip olduğunu göstermiştir.

2. YÜKSEKÖĞRETİMDE KAZANÇLAR

Eğitim hizmetlerinden yararlanma, klasik bir sınıflandırmayla bireylere ve topluma parasal veya parasal olmayan çeşitli faydalar sağlamaktadır. Parasal fayda (kazanç) ile eğitim arasında olumlu bir ilişki bulunduğu özellikle yükseköğretim seviyesinde yüksek kazançlar söz konusu olduğu kabul edilmektedir. Bu kazançlar, bir önceki eğitim seviyesine göre eğitimin bireye gelecekteki verimliliği yükselterek bilgiler ve çeşitli hüneler kazandırmak yoluyla kazanma kapasitesini arttırarak daha fazla gelir elde etmesini ve dolayısıyla daha fazla mal ve hizmetten yararlanmasını sağlayacak biçimde parasal olarak ortaya çıkmaktadır (Hertz, 2003: 1368). Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik sistemleri ne olursa olsun, eğitimle kazanç arasında olumlu bir ilişki bulunmakta ve özellikle yükseköğretim seviyesinde yüksek kazançlar söz konusu olmaktadır (Gölpek ve Kavak, 2019: 397).

Bu durum, eğitim yatırımlarının bazıları için ek kazançlar sağladığı anlamını taşımaktadır. Nitekim Şekil 1 ve Şekil 2’de, Türkiye ve OECD ülkeleri genelinde yükseköğretim mezunu erkek ve kadın çalışanın kazanç verileri bu görüşü desteklemektedir.

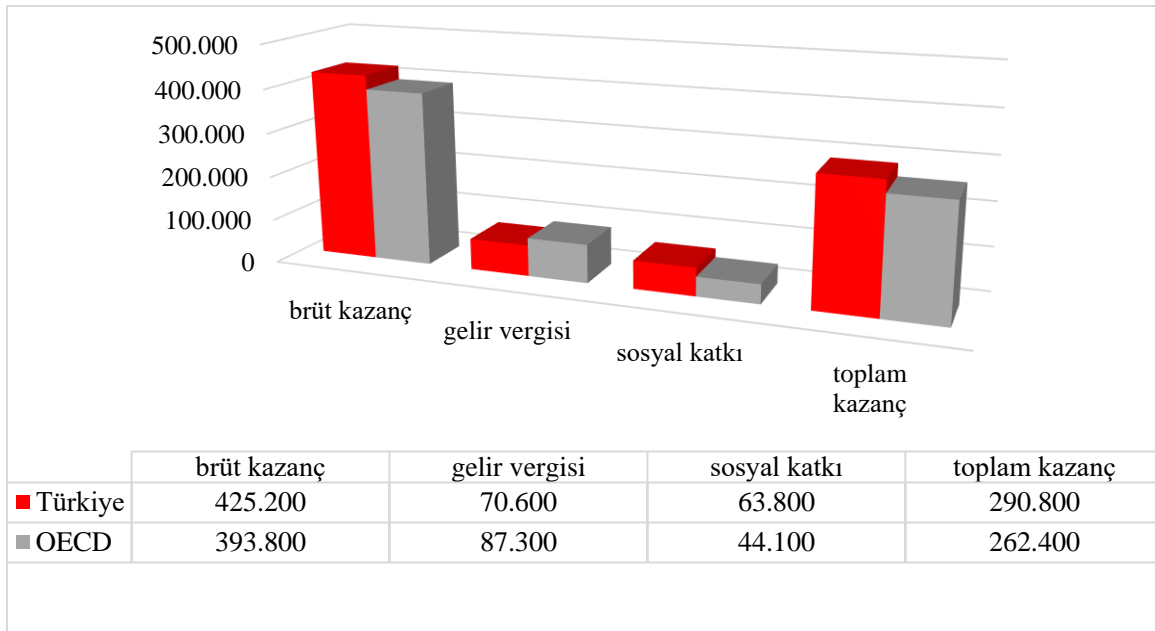
Şekil 1: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretim Mezunu Erkek Çalışanın Özel Kazanç Verileri (\$)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.1a'dan derlenmiştir.

Şekil 1'e göre, 2016 yılında Türkiye'de yükseköğretim mezunu erkek çalışan yıllık brüt 467.500 \$ kazanç elde etmiş, bunun yaklaşık 1/4'ini (101.300 \$/467.500 \$); OECD ülkelerinde brüt kazancın yaklaşık 1/3'ini (148.100 \$/547.300 \$) gelir vergisi olarak ödemiştir. Bu, Türkiye'de yükseköğretim mezunu erkek çalışanın net kazancının yüksek olduğunu göstermektedir.

Şekil 2: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretim Mezunu Kadın Çalışanın Özel Kazanç Verileri (\$)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.1b'den derlenmiştir.

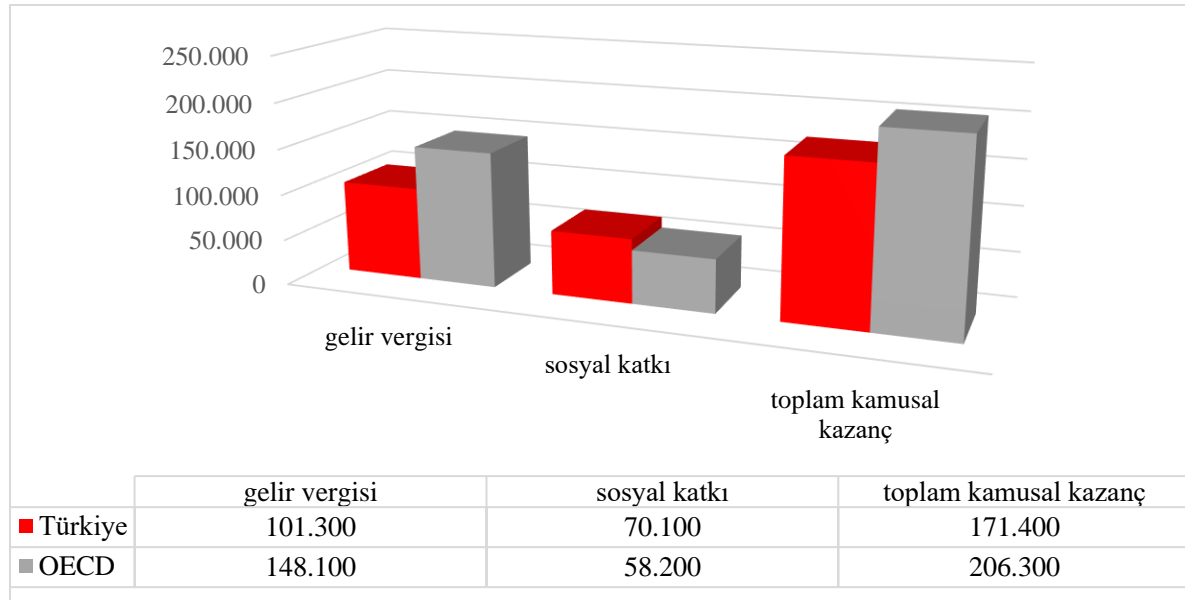
Şekil 2'ye göre, 2016 yılında Türkiye'de yükseköğretim mezunu kadın çalışan yılda brüt 425.200 \$ kazanç elde etmiş, bunun yaklaşık 1/6'ini (70.600 \$/425.200 \$); OECD

ülkeleri ise, brüt kazancın yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'i (87.300 \$/393.800 \$) gelir vergisi olarak ödemiştir. Bu, Türkiye'de yükseköğretim mezunu kadın çalışanın net kazancının yüksek olmasının ödediği verginin düşüklüğünden kaynaklandığını açıkça göstermektedir.

Eğitim, bireylere fayda sağladığı gibi topluma da fayda sağlamakta ve sosyal fayda bireyin kendine mal edemediği toplumun diğer üyelerine yansıyan faydalar olarak tanımlanmaktadır. Bu faydalar, vergi gelirlerinin artması ve topluma eğitilmiş bireylerin verimliliğini artırması suretiyle milli gelire katkı sağlaması şeklinde yansımaktadır. Başka bir deyişle, devletin, eğitimi sonucu geliri artan bireyden daha yüksek oranda vergi alması ve eğitim yatırımından dolayı artan gelir vergisini ek bir masrafa gerek kalmadan ve yasal bir düzenleme de yapmadan vergi toplayabilmesi kamusal kazancı oluşturmaktadır (Chevaillier ve Eicher, 2002: 99; Gölpek, 2014: 182).

Şekil 3 ve Şekil 4'te yükseköğretim mezunu erkek ve kadın çalışanın kamusal kazanç verileri görülmektedir.

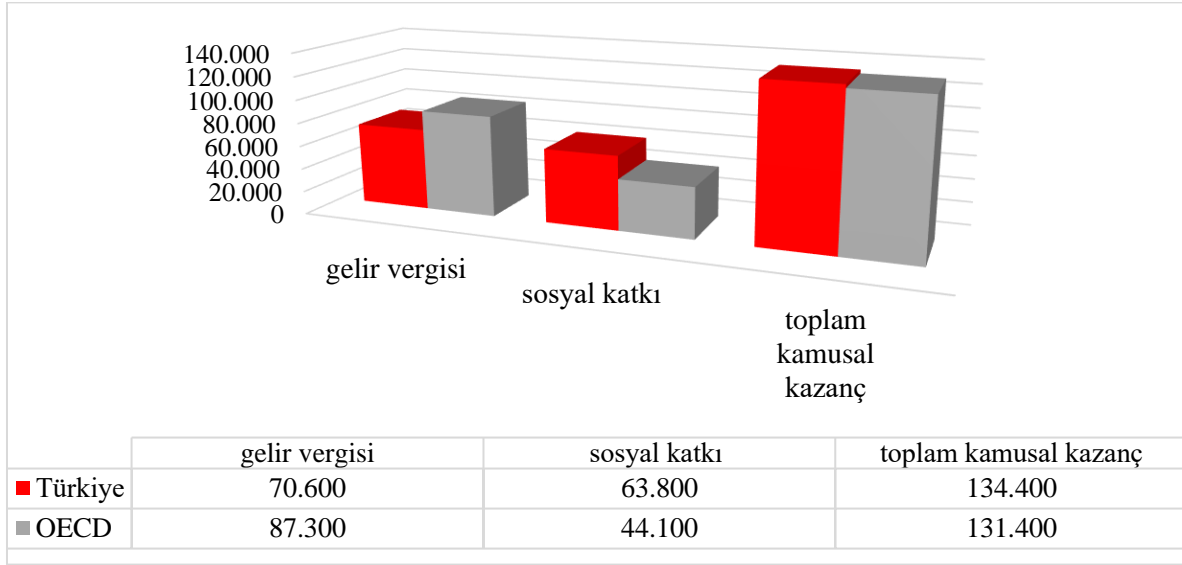
Şekil 3: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretim Mezunu Erkek Çalışanın Kamusal Kazanç Verileri (\$)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.2a'dan derlenmiştir.

Şekil 3'e göre, 2016 yılında Türkiye'de yükseköğretim mezunu erkek çalışanın toplam kamusal kazancın içinde artan kazancından elde edilen gelir vergisinin oranı yüksek (101.300 \$/171.400 \$) olmakla birlikte, OECD ortalamasından (148.100 \$/ 206.300 \$) düşüktür.

Şekil 4: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretim Mezunu Kadın Çalışanın Kamusal Kazanç Verileri (\$)

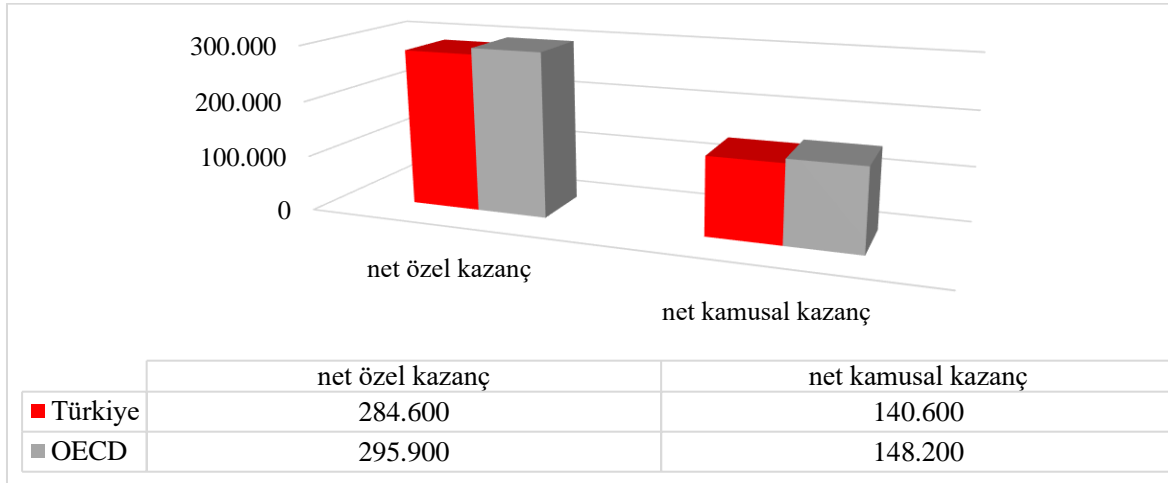
Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.2b'den derlenmiştir.

Şekil 4'e göre, 2016 yılında Türkiye'de yükseköğretim mezunu kadın çalışanın artan kazancından elde edilen gelir vergisi toplam kamusal kazancın yaklaşık yarısı (70.600 \$/134.400 \$), OECD ülkelerinde de yaklaşık 1,5 katı kadardır (87.300 \$/131.400 \$). Bu, Türkiye'de kazancı artan çalışanın OECD ülkelerindekinden daha az topluma fayda sağladığını açıkça göstermektedir.

Bireyin özel kazancı ile kamuya yansıyan sosyal kazanç değerleri eğitim hizmetlerinden kimin faydalandığı ve finansmanı kimin sağlaması gerektiği sorularının cevaplandırılması bakımından önem arz etmektedir. Bu konudaki çalışmalarda, genel olarak ilk ve ortaöğretim seviyelerinde sosyal, yükseköğretimde özel kazançların ağır bastığına dair sonuçlar elde edilmiştir (Fernandez ve Rogerson, 2003: 897).

Şekil 5 ve Şekil 6'da yükseköğretim mezunu erkek ve kadın çalışanın net özel ve kamusal kazanç verileri görülmektedir.

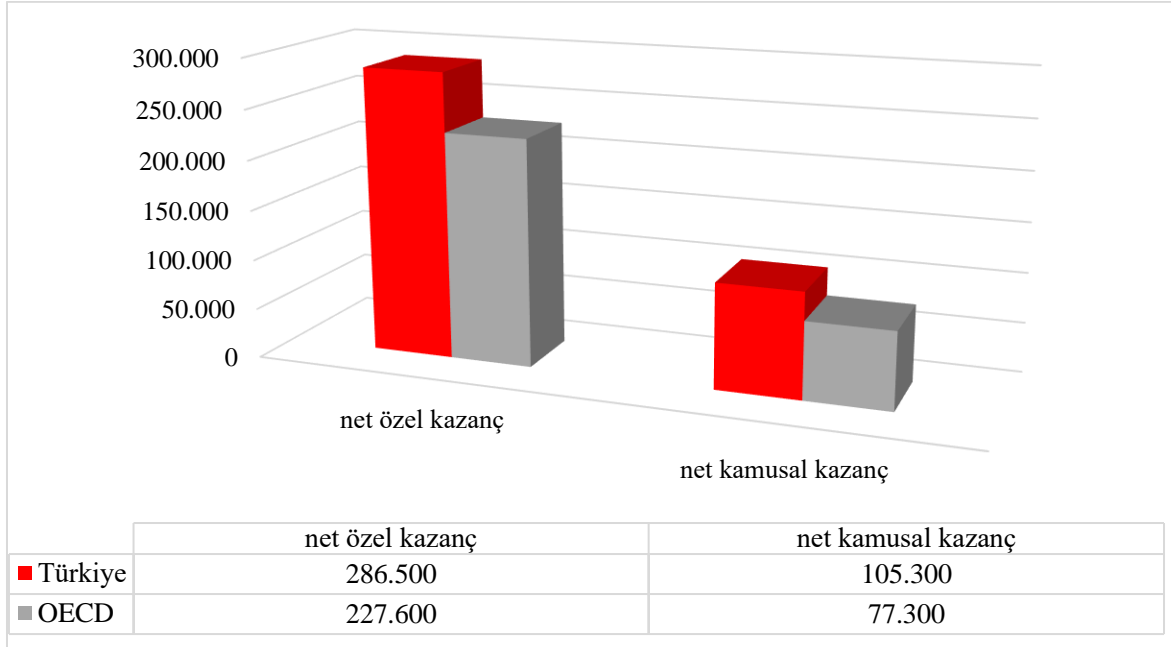
Şekil 5: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretim Mezunu Erkek Çalışanın Özel ve Kamusal Net Parasal Kazanç Verileri (\$)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.1a ve Table A5.2a'dan derlenmiştir.

Şekil 5'e göre, 2016 yılı Türkiye'de yükseköğretim mezunu erkek çalışanın özel kazancı (284.600 \$), net kamusal kazancının (140.600 \$) yaklaşık 2 katıdır ve bu değerler, yaklaşık OECD ortalaması kadardır.

Şekil 6: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretim Mezunu Kadın Çalışanın Özel ve Kamusal Net Parasal Kazanç Verileri (\$)

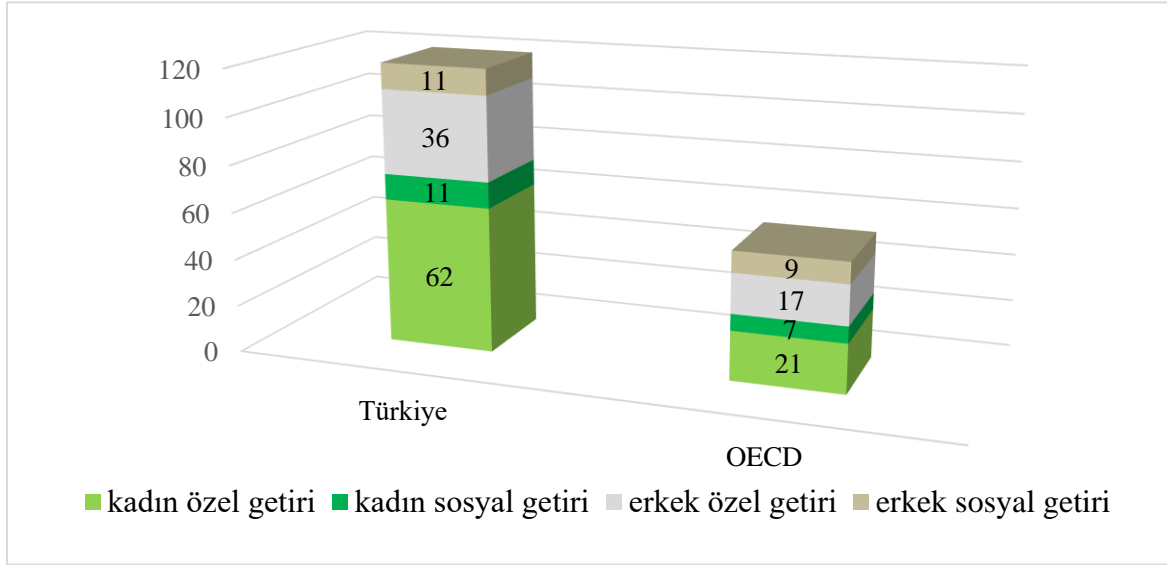
Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.2a ve Table A5.2b'den derlenmiştir.

Şekil 6'ya göre, 2016 yılı Türkiye'de yükseköğretim mezunu kadın çalışanın özel kazancı (286.500 \$), net kamusal kazancın (105.300 \$) yaklaşık 3 katıdır ve bu değerler, OECD ortalamasından (sırasıyla 227.600 \$ ve 77.300 \$) oldukça yüksektir.

Gelişmekte olan ülkelerde eğitime ayrılan kaynakların etkin kullanılması sorununu çözebilmek için eğitim hizmetlerinin maliyetleri ile kazançları, bireyler ve toplumun tümü açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirmede, eğitimin maliyetleri ve kazançları arasındaki ilişkiyi bireyler açısından ölçerken özel fayda (getiri), toplum açısından ölçerken sosyal fayda (getiri) kullanılmaktadır (Bray ve Kwok, 2003: 620).

Şekil 7'de yükseköğretim mezunu çalışana ait özel ve sosyal getiri oranları görülmektedir.

Şekil 7: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretim Mezunu Çalışanların Getiri Oranları (%)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.2a ve Table A5.2b'den derlenmiştir.

Şekil 7'ye göre, 2016 yılında Türkiye'de özel getiri oranı kadınlarda (%62) ve erkeklerde (%36) sosyal getiri oranının (%11) sırasıyla yaklaşık 6 ve 3 katıdır. Bu oranlar, OECD ülkeleri genelinde kadınlarda %21 ve erkeklerde %17'dir.

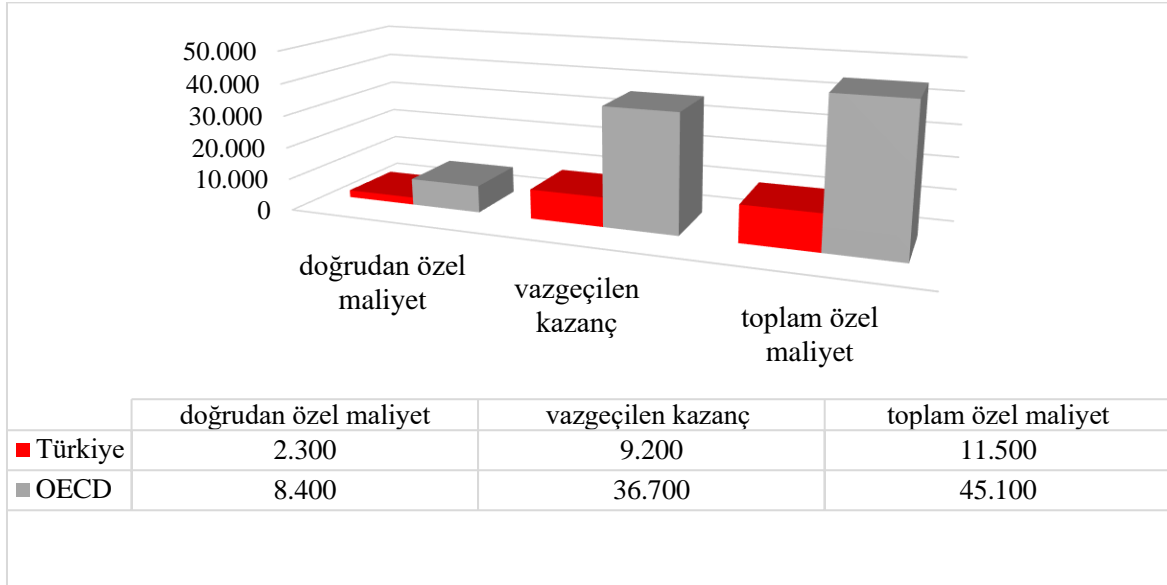
3. YÜKSEKÖĞRETİMDE MALİYETLER

Yükseköğretim maliyetleri, eğitim hizmetlerinin üretilmesi amacıyla yapılan kamusal maliyetler ile öğrenci ve aileleri tarafından öğrenim süresince yapılan doğrudan ve dolaylı bir şekilde gerçekleşen maliyetleri kapsamaktadır. Yükseköğretimde öğrencilerin ve ailelerinin katlandığı doğrudan ve dolaylı maliyetler toplamı özel maliyetleri, devlet tarafından karşılanması da kamusal maliyetleri oluşturmaktadır. Bu tür maliyetlerin sonuçlarının doğrudan vergi mükelleflerini ilgilendirmesi, aileler tarafından karşılanması ve istatistiklerin doğrudan okul maliyetleriyle ilgili olması nedeni ile eğitim maliyetleri analizinde, çoğu zaman doğrudan maliyetler üzerinde durulmaktadır (Brinkman, 2000: 14; Vedder, 2004: 686).

Doğrudan özel maliyet, öğrencilerin ve ailelerin çeşitli kalemlere yaptıkları harcamaları kapsamaktadır. Bu harcamalar gıda, giyim ve barınma masrafları, ulaşım masrafları, kitap, kırtasiye ve okulla ilgili diğer malzemelere yapılan harcamalar, okul ücretleri ile öğrencilerin cep harçlıklarından oluşmaktadır. Diğer bir özel harcama kalemi olan vazgeçilen kazanç (fırsat maliyet), yükseköğretimdeki bir öğrencinin, bir işte çalışmayıp yükseköğretime gitmeyi tercih etmesi durumunda vazgeçtiği kazançları kapsamaktadır (Vossensteyn, 2002: 154; Psacharopoulos ve Patrinos, 2004: 118).

Türkiye ve OECD ülkeleri genelinde yükseköğretimde kayıtlı erkek öğrenciye ait özel maliyet verileri Şekil 8'de kadın öğrenciye ait veriler de Şekil 9'da görülmektedir.

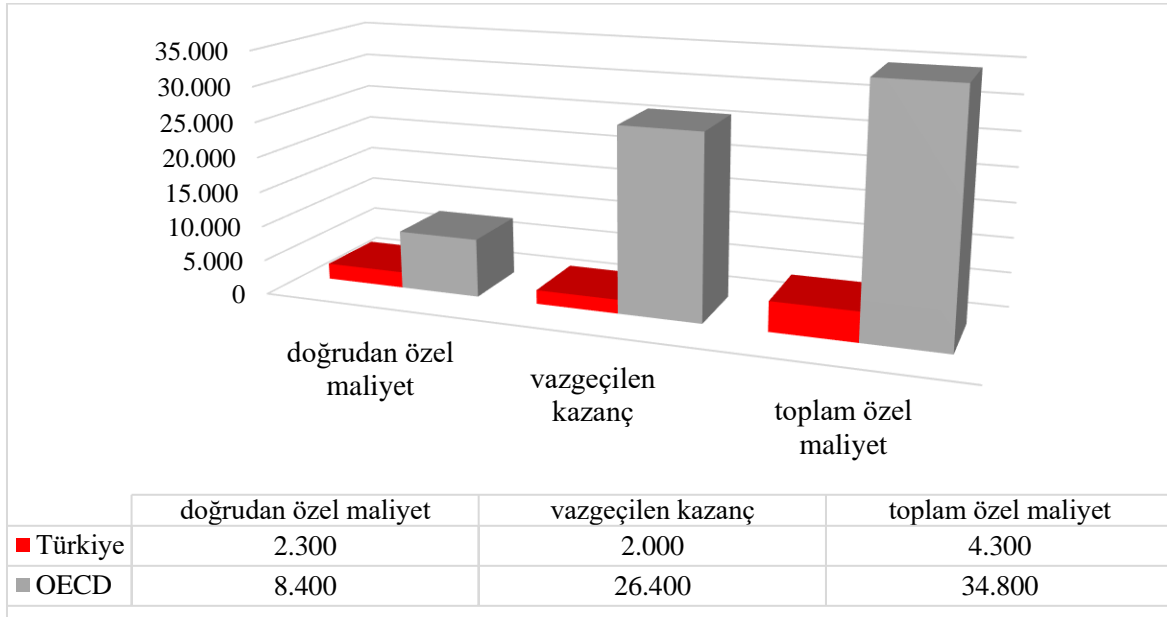
Şekil 8: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretimde Kayıtlı Erkek öğrencinin Özel Maliyet Verileri (\$)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.1a'dan derlenmiştir.

Şekil 8'e göre, 2016 yılında doğrudan özel maliyetin toplam özel maliyet içindeki oranı, Türkiye'de 1/5'i (2.300 \$/11.500 \$) ve OECD ortalamasının yaklaşık 1/5'i kadar dır (8.400 \$/45.100 \$). Türkiye'de (9.200\$ /11.500 \$) ve OECD ülkelerinde (36.700\$ /45.100 \$) toplam özel maliyetin çoğunluğu vazgeçilen kazançlardan oluşmuştur. Türkiye'de yükseköğretimde kayıtlı bir erkek öğrencinin hem doğrudan maliyeti OECD ülkeleri genelindeki maliyetin (2.300/8.400 \$), hem de vazgeçilen kazancın 1/4'i kadardır (9.200/36.700 \$).

Şekil 9: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretimde Kayıtlı Kadın Öğrencinin Özel Maliyet Verileri (\$)

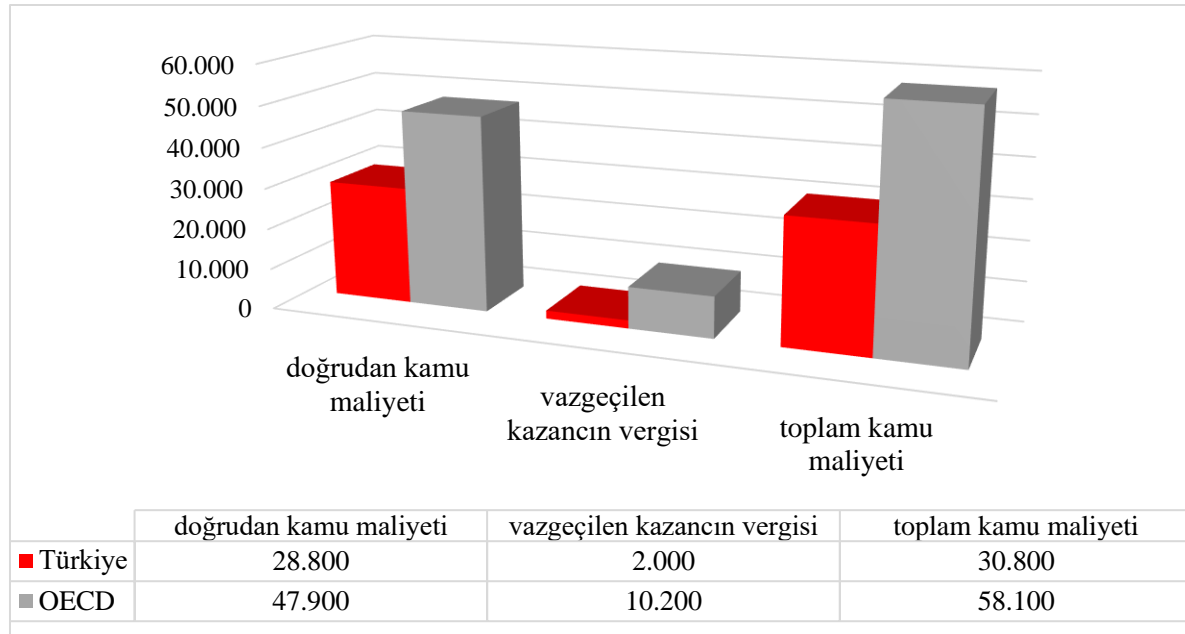
Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.1b'den derlenmiştir.

Şekil 9'a göre, 2016 yılında Türkiye'de kayıtlı kadın öğrencinin doğrudan (2.300 \$) ve vazgeçtiği kazanç verileri (2.000 \$) yaklaşık aynı değerde iken, OECD ülkelerinde yaklaşık 3 katıdır (sırasıyla 8.400 \$ ve 26.400 \$). Türkiye'de yükseköğretimde kayıtlı bir kadın öğrencinin doğrudan özel maliyeti, OECD ortalamasının yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'i (2.300 \$/8.400 \$), vazgeçtiği kazanç ise $\frac{1}{13}$ 'i (2.000 \$/26.400 \$) kadardır. Bu, OECD ülkelerinde vazgeçilen kazancın toplam özel maliyet içindeki oranının oldukça yüksek, Türkiye'de ise sadece yarısı kadar olduğunu göstermektedir.

Eğitim maliyetleri, tam kamusal mal niteliğinde kabul edildiği için eğitim hizmetleri birçok ülkede kamusal kaynaklardan karşılanmaktadır. Bununla birlikte, öğrenci öğrenim görme yerine çalışmayı tercih etseydi bir üretimde bulunacak, ülke gelirinde ve dolaylı olarak da vergi gelirinde bir artış olacaktı. Buna göre, kamusal maliyet, hükümetler tarafından doğrudan ve dolaylı bir biçimde genellikle vergiler, borçlar ve diğer kamu gelirlerine dayalı olarak yapılan harcamalar ile vazgeçilen kazancın vergisinden (fırsat maliyeti) oluşmaktadır (Gölpek, 2011: 176).

Şekil 10 ve Şekil 11'de, 2016 yılı Türkiye ve OECD ülkeleri genelinde yükseköğretimde kayıtlı erkek ve kadın öğrenciye ait kamu kaynaklarından yapılan doğrudan maliyet, fırsat maliyeti ve bunların toplamından oluşan toplam kamu maliyeti verileri görülmektedir.

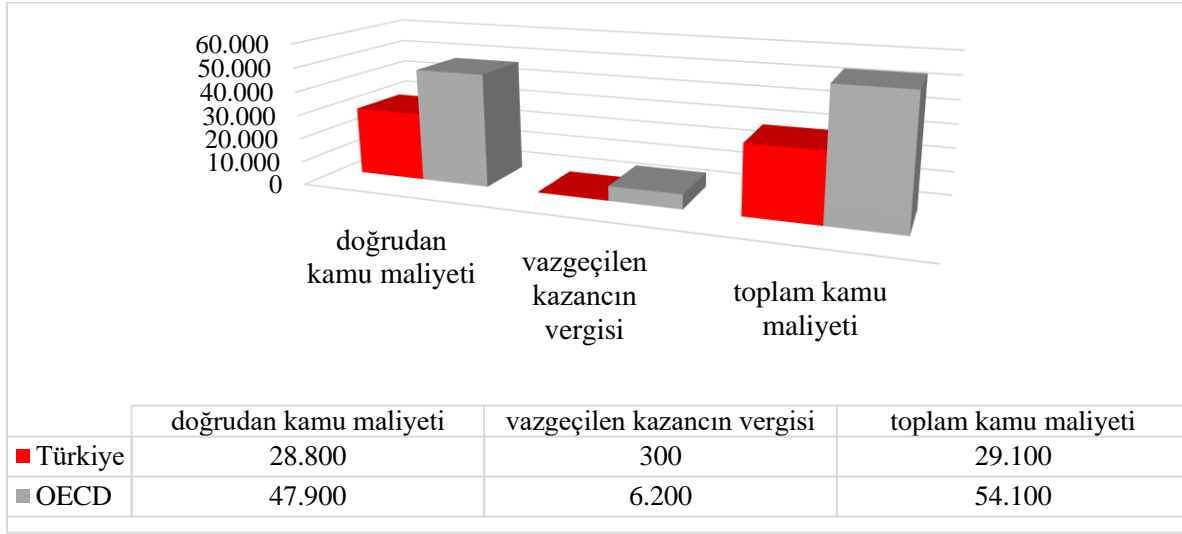
Şekil 10: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretimde Kayıtlı Erkek Öğrencinin Kamusal Maliyet Verileri (\$)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.2a'dan derlenmiştir.

Şekil 10'a göre, 2016 yılında yükseköğretimde kayıtlı erkek öğrencinin vazgeçtiği kazancın vergisinin toplam kamu maliyetine oranı, Türkiye'de yaklaşık $\frac{1}{15}$ 'i (2.000 \$/ 30.800 \$) ve OECD ülkelerinde yaklaşık $\frac{1}{5}$ 'i kadardır (10.200 \$/58.100 \$). Bu, Türkiye'de OECD ortalamasının yaklaşık $\frac{1}{2}$ 'si kadar (30.800 /58.100 \$) kaynak ayrılmasının yükseköğretimde vazgeçilen kazancın vergisinin düşük olduğunu açıklamaktadır.

Şekil 11: 2016 Yılı Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yükseköğretimde Kayıtlı Kadın Öğrencinin Kamusal Maliyet Verileri (\$)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table A5.2b'den derlenmiştir.

Şekil 11'e göre, 2016 yılında Türkiye'de yükseköğretimde kayıtlı kadın öğrencinin vazgeçilen kazancın vergisi toplam kamu maliyetinin yaklaşık 1/97'si (300 \$/29.100 \$) ve OECD ortalamasının da 1/20'si kadardır (300 \$/6.200 \$). Türkiye'de toplam kamu maliyeti OECD ortalamasının yaklaşık 1/2'sidir (29.100 \$/ 54.100 \$). Bu, OECD ortalamasından düşük olmakla birlikte, Türkiye'de doğrudan kamu maliyetinin önemli ölçüde yüksek olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ

Eğitim hizmetlerinin kamu kaynaklarından karşılanması maliyetleri arttırmış ve bu artışlar, hizmetlerin belli bir düzeyde sürdürülebilmesi için halkın giderek daha fazla vergi ödemesini gerektirmiştir. Hizmet maliyetlerindeki sürekli artışlar, kamusal hizmetlerdeki genişlemenin de sonunu getirmiştir, yoğun siyasi tartışmalara ve kamu kesiminin verdiği hizmetleri önemli ölçüde azaltmak zorunda kalmasına yol açmıştır. Bu sonuçlar, özellikle yükseköğretim hizmetlerinde özel kaynakların payının artması, piyasaya duyarlı bir eğitim sistemi olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Ayrıca, alternatif yatırım alanları yerine özel faydası yüksek olan yükseköğretim hizmetine kaynak ayrılması, kaynakların etkin kullanılması açısından kamusal finansman sistemi beklenen sonuçları vermemiştir. Bu sonuçlar, bedelsiz yükseköğretimin hem gelir dağılımı hem de etkinlik açısından bozucu etkilere sahip olduğunu göstermiştir.

Bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri ise, özel okulların yaygınlaştırılması, öğrenim ücreti, eğitim kredisi kullanarak borçlanma ve maliyet paylaşımı olarak sıralanabilir. Özel okullar, kamu kaynakları dışında özel kaynakların da sağlanmasına imkân verdiği için finansman krizinin çözümüne yol açabilir.

KAYNAKLAR

- Bray, M. & Kwok P. (2003). Demand for private suooplemantary tutoring: Conceptual considerations and sosyo-economic patterns in Hong Kong. *Economics of Education Review*, 22: 611-620.
- Brinkman, P.T. (2000). The economics of higher education: Focus on cost. *New Directions for Institutional Research*, 106(Summer): 5-14.
- Chevallier T. & Eicher, J. (2002). Higher education funding: A decade of changes. *Higher Education in Europe*, 27(1-2): 89-99.
- Fernandez, R. & Rogerson, R. (2003). Equity and resources: An analysis of education finance systems. *Journal of Political Economy*, 111(4-August): 858-897.
- Gölpek, F. (2008). Adalet ve etkinlik amaçları bakımından yükseköğretimde finansman politikası: Türkiye örneği. Yayınlanmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. Bursa.
- Gölpek, F. (2011). Türkiye’de adalet ilkesi bakımından yükseköğretimde finansman politikası: Kim faydalaniyor? Kim ödüyor? *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3): 149-176.
- Gölpek, F. & Kavak, O. (2019). Yükseköğretim talebi ve getirileri. Bil-Tek Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde Güncel Gelişmeler Sempozyumu (s. 5-12). Ankara. ISBN 978-625-7029-76-6
- Gölpek, F. (2014). Rate of return to and price of higher education in Turkey: A case study of law faculty. *Education and Science*, 39(175): 172-182
- Handa, S. (2002). Raising primary school enrolment in developing countries. therelative importance of supply and demand. *Journal of Development Economics*, 69: 103-128.
- Hertz, T. (2003). Upward bias in the estimated returns to education: Evidence from South Africa. *American Economic Rewiev*, 93(3-June): 1354-1368.
- Kavak, O. & Gölpek, F. (2020). Yükseköğretimin kamusal maliyeti. 5.International Congress on Social Sciences. February 7-8. Diyarbakır. ISBN: 978-625-7954-85-3
- Marcos, F. (2003). Privatising higher education in Spain. *European Business Organization Law Review*, 4: 541-552.
- Psacharopoulos, G. & Papakonstantinou, G. (2005). The real university cost in a –free- higher education country. *Economics of Education Review*, 24: 103-108.
- Psacharopoulos, G. & Patrinos, H.A (2004). Returns to investment in education: A further update. *Education Economics*, 12(2-August): 113-118.
- Vedder, R. (2004). Private vs. social returns to higher education: Some new cross-sectional evidence. *Journal of Labor Research*, 25(4- Fall): 677-686.
- Vossensteyn, H. (2002). Shared interest, shared costs: Student contributions in Duch higher education. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 24(2): 145- 154.

YÜKSEKÖĞRETİMDE BİR FİNANSMAN POLİTİKASI

Doç. Dr. Filiz GÖLPEK

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Öğr. Gör. Osman KAVAK

Mardin Artuklu Üniversitesi

ÖZET

Kıt kaynaklar söz konusu olduğunda, eğitim yatırımları ile diğer yatırımlar arasındaki dengenin belirlenmesi, yükseköğretim hizmetinin pahalı ve talebinin yüksek olması kaynakların son derece dikkatli kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Özellikle kamu kaynaklarından yükseköğretimin finanse edilip edilmeyeceği, devletin sübvansiyon sağlayıp sağlamayacağı ve finansman yükünün toplum ile hizmetten doğrudan yararlananlar arasında nasıl paylaşılacağı gibi soruların cevaplandırılması önem taşımaktadır. Bu sorular, kamusal finansman politikası yerine öğrenim ücreti ve kredi/burs uygulamaları yoluyla maliyet paylaşımını sağlayacak bir finansman politikası ile cevaplandırılabilir. Böyle bir finansman politikası yoluyla hem iktisadi etkinlik sağlanabilecek, hem de alt gelir grubuna ait öğrencilerin bir yükseköğretim kurumunda eğitim görebilmeleri garanti altına alınabilecektir.

Bu araştırmanın amacı, yükseköğretim seviyesindeki kamu harcamalarının bütçeye olan ağır maliyetini hafifletme yöntemlerinden olan öğrenim ücreti ve kredi/burs sistemi hakkında teknik bir çerçeve sunmaktır. Bazı OECD ülkelerinde ve Türkiye’de yükseköğretim harcamaları (en yüksek GSYH’ye oranı, kamu: %1,4, özel: %0,4), yükseköğretimde kayıtlı öğrenci sayıları (en yüksek, kamu: %100, özel: %80), öğrenim ücretleri (en yüksek, kamu: 11.866 \$, özel: 29.478 \$), öğrencilerin kredi/burs imkânları (en yüksek, kamu bursu alanlar: %58, almayanlar: %92) ve borçlanma sistemleri (çoğunlukla gelir şartına bağlı ödeme) verileri analiz edilmiştir. Bu analizin sonucunda, yükseköğretimin özel finansmana müsait olduğu, maliyetlerin karşılanmasının kamu kaynaklarından ailelere kaydırılması gerektiği, birinci derecede yararlanan öğrencilerin aile gelirine veya ileride elde edeceği gelire göre harcamalara katılmasını sağlayacak bir finansman politikası olarak öğrenim ücretleri ile kredi/burs sistemlerinin uygulanabileceği belirtilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yükseköğretimin finansmanı, yükseköğretim maliyeti, öğrenim ücreti, yükseköğretimde kredi/burs, yükseköğretimde finansman politikası.

A FINANCING POLICY IN HIGHER EDUCATION

ABSTRACT

The fact that high investment service is expensive and the demand is high requires the resources to be used extensively. It is especially important to answer questions such as whether higher education from public sources will be financed whether the state will provide subsidies, and how the burden of financing will be shared between the community and those who benefit directly from the service. These questions can be answered with a financing policy that will enable cost sharing through tuition fees and credit / scholarship applications instead of public financing policy. Such a financing policy will be able to provide both economic efficiency and guarantee that students belonging to the lower income group can study in a higher education institution.

The aim of this study is to provide a technical framework on the tuition fee and credit/scholarship system, which is one of the methods of reducing the heavy cost of public expenditures at higher education level to the budget. Some OECD countries and in Turkey, higher education spending (the highest ratio to GDP, public: 1.4%, private: 0.4%), higher education, number of students enrolled (the highest public: 100%, special: 80%), tuition fees (highest, public: \$ 11.866, private: \$ 29.478), students' loan/scholarship opportunities (highest, public scholarship recipients: 58%, non-recipients: 92%) and borrowing systems (most income-based payment) has been analyzed. As a result of this analysis, it was stated that higher education is eligible for private financing, that the costs should be shifted from public sources to families, education fees and loan/scholarship methods can be applied to enable students who benefit from the first degree to participate in expenses according to family income or future income.

Keywords: Financing higher education, higher education cost, tuition fee, credit/scholarship in higher education, financing policy in higher education.

1. GİRİŞ

Eğitim ekonomisinde eğitim finansmanı üzerinde finansal yükün hükümet, işveren ve bireyler tarafından nasıl paylaşılması ve finansmanın kamu ve özel kaynaklar arasındaki dağılımının nasıl olması gerektiği konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İktisadi etkinlik ile ilgili bu sorulara ancak, alternatif finansman yöntemleri cevap verebilmektedir. Özellikle yükseköğretim finansmanında yükseköğretim maliyetini, bu hizmetten faydalanan kesimin ödemesi alternatif bir finansman biçimi olmaktadır (Atkinson, 1983; Psacharopoulos ve Papakonstantinou, 2005; Gölpek, 2019).

Gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede, sınırlı kamu kaynaklarının eğitim yanında diğer önemli ihtiyaçlara tahsis edilmesinin de önemli olması, yüksek sübvansiyonlu mal ve hizmet maliyetleri içindeki hükümet paylarının azaltılması yönünde artan bir baskı yaratmaktadır. Bu baskıları karşılamaya yönelik politik yaklaşımlar, yaygın bir şekilde yapısal uyum politikaları olarak adlandırılan ve ödeme yükünün büyük bir kısmının hizmetten faydalananlara kaydırıldığı maliyet paylaşımını veya maliyete katılmayı öngörmektedir. Eğitimle ilgili olarak bu tür bir politikanın ilk hedefinin, hem pahalı olması hem de bu hizmetlerden yararlananların gelecekte elde edecekleri beklenen yüksek kazançlar nedeniyle yükseköğretim olacağı açıkça görülmektedir (Brunella ve Checchi, 2005; Gölpek, 2014).

Kamusal finansman sisteminden piyasa tarafından harekete geçirilen bir finansman sistemine dönüştürülmesi amacıyla geliştirilen maliyet paylaşımı yöntemleri arasında, öğrenim ücreti ve kredi/burs uygulamaları sayılmaktadır. Öğrenci kredileri, öğrenim ücretlerini ödeyemeyecek olan öğrencilere katkı payı, öğrenim kredisi veya burs verilmesini sağlayan bir yöntem olmakla birlikte, sadece öğrenim ücretlerinin arttırılması tek başına bir çözüm olmayabilir. Çözüm, özellikle yükseköğretim seviyesinde öğrencilerin maliyete katılmasını sağlayacak ve öğrenim ücretinden daha etkili olabilecek kredi sisteminin kabulü ile olabilir ve bu durumda, öğrenci ya burs ya da kredi almak suretiyle borçlanacaktır. Böylece, alt gelir grubuna ait öğrencilerin bir yükseköğretim kurumunda eğitim görebilmeleri ve bunu da sürdürebilmeleri garanti altına alınabilmektedir (Wabu ve Schultz, 1996; Gölpek, 2011a).

Bu değerlendirmelerin ışığında, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yükseköğretim hizmetinden yararlanan bütün gelir gruplarının sadece öğrenci kredileri yöntemi ile yükseköğretim maliyetlerine katılmasını ve özellikle alt gelir grubundan gelen öğrencilerin yükseköğretim hizmetinden faydalanmasını sağlayacak etkili bir finansman politikası olabileceği söylenebilir.

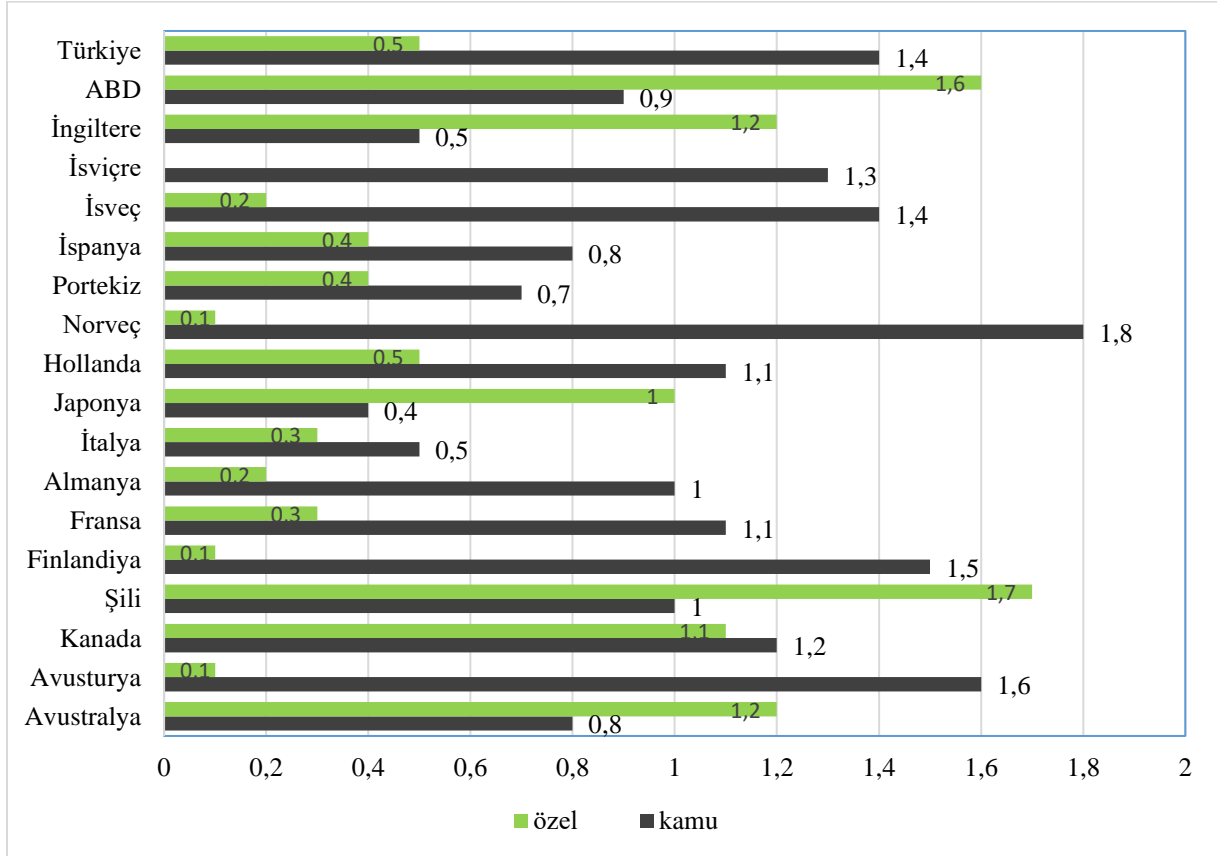
Bu araştırmanın amacı, yükseköğretim seviyesindeki kamu harcamalarının bütçeye olan ağır maliyetini hafifletme yöntemlerinden olan öğrenim ücreti ve kredi/burs sistemi hakkında teknik bir çerçeve sunmaktır. Bazı OECD ülkelerinde ve Türkiye’de yükseköğretim harcamaları, yükseköğretimde kayıtlı öğrenci sayıları, öğrenim ücretleri, öğrencilerin kredi/burs imkânları ve borçlanma sistemleri verileriyle analiz edilmiştir. Bu analizin sonucunda, özel finansmana müsait olan yükseköğretimde maliyetlerin karşılanmasının kamu kaynaklarından ailelere kaydırılması, birinci derecede yararlanan öğrencilerin aile geliri veya ileride elde edeceği gelirine göre harcamalara katılmasını sağlayacak öğrenim ücretleri ve kredi/burs sistemlerinin uygulanabileceği belirtilmiştir.

2. YÜKSEKÖĞRETİMİN FİNANSMANI VE TALEBİ

Eğitim ve gelir seviyesinin düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde eğitim hizmetleri genel olarak, ücret alınmaması veya ücretin marjinal maliyetten düşük ($P < MC$) belirlenmesi, hizmetlerin bedelsiz sunulması ve harcamaların vergilerle karşılanması şeklinde olmaktadır. Yatırım özelliği gösteren eğitime yüksek oranlarda kaynaklar ayrılmakta ve çoğu ülkede, özellikle yükseköğretim harcamaları, özel harcamalarla finanse edilse de kamu harcamaları ile finansman ağırlığı oluşturmaktadır. Bu finansmanın büyüklüğü, kıyaslanabilirliğin sağlanması açısından gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranı cinsinden ifade edilmektedir (Kavak ve Gölpek, 2020).

Şekil 1’de bazı OECD ülkelerindeki yükseköğretim harcamalarının GSYH’ye oranı görülmektedir.

Şekil 1: 2016 Yılı Bazı OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de Finansman Kaynaklarına Göre Yükseköğretim Harcamalarının GSYH’ye Oranı (%)

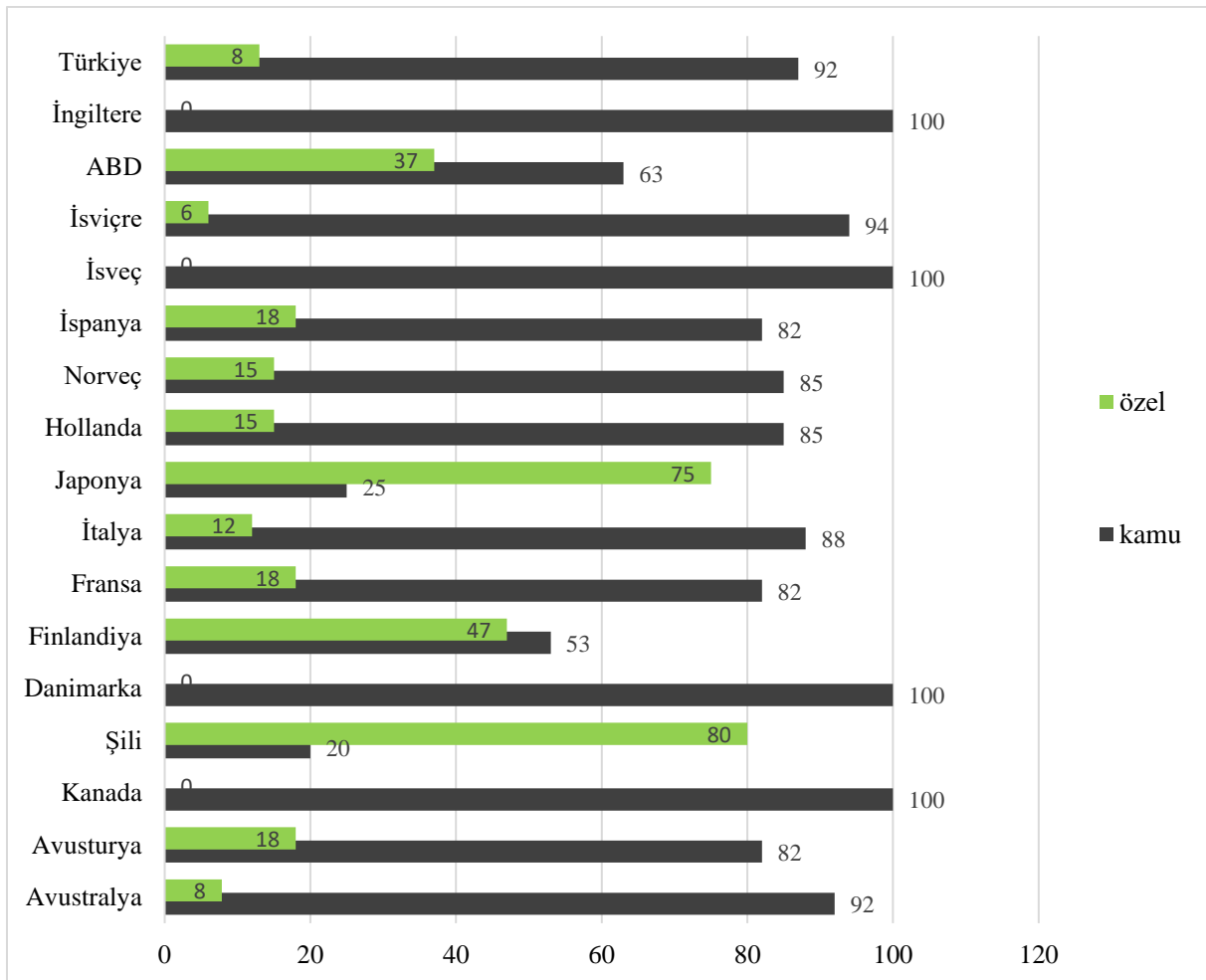
Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C5.1’den derlenmiştir.

Şekil 1'e göre, yükseköğretime kamu kaynaklarından en yüksek harcamaların olduğu ülkeler, Norveç (%1,8), Avusturya (%1,6), Finlandiya (%1,4), İsveç (%1,4) ve Türkiye'dir (%1,4). Yükseköğretimde özel finansmanın en yüksek olduğu ülkeler ise, Şili (%1,7) ve ABD'dir (%1,6). Bu, Türkiye'de yükseköğretim seviyesinde kamusal finansmanın söz konusu olduğunu göstermektedir.

Kamusal kaynaklardan yükseköğretim harcamalarının karşılanması, aşırı talebe yol açarak özellikle yükseköğretimde bir etkinsizlik kaynağı haline gelmesine, üniversitede öğrenim görmesi zorunlu olmayanların öğrenim ücreti olmayan ve özellikle sınavsız giriş sistemlerinde yığılmasına neden olmaktadır. Bu durum, fiyatı sıfır veya çok düşük olan bir malın veya hizmetin talebinin marjinal faydası (MU) sıfır veya sıfıra çok yakın oluncaya kadar artacağı biçimindeki basit bir iktisat kuralıyla ilişkili olmaktadır. Bazı ülkelerde, bir giriş sınavına rağmen, kontenjanların geniş tutulması uygun olmayanların üniversiteye girmesini tam olarak engelleyememektedir (Arslan, 2002; Gölpek ve Yıldız, 2019). Türkiye'de 2017-2018 öğretim yılında toplam 7.560.371 öğrencinin yaklaşık %92'si (6.963.903) kamu, yaklaşık %8'i de (596.468) vakıf üniversitelerinde kayıtlıdır (YÖK, 2020).

Bazı OECD ülkelerinde ve Türkiye'de yükseköğretimde kayıtlı öğrenci oranları Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2: 2017-2018 Dönemi Bazı OECD Ülkelerinde ve Türkiye'de Yükseköğretimde Kayıtlı Öğrencilerin Oranları (%)

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C5.2. YÖK (2019). yökstatistik.

Şekil 2'ye göre, yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin tamamının (%100) kamu kurumlarında olduğu ülkeler İngiltere, İsveç, Danimarka ve Kanada'dır. Özel yükseköğretim kurumlarında kayıtlı en yüksek öğrenci oranı ise, Şili'de %80, Japonya'da %75 ve Finlandiya'da %47'dir. Türkiye'de ise bu oranlar, sırasıyla, %92 ve %8'dir. Bu, genel olarak, OECD ülkelerinde ve Türkiye'de yükseköğretim talebinin büyük bir kısmının kamu kurumları tarafından karşıladığını açıkça göstermektedir.

3. YÜKSEKÖĞRETİMDE ÖĞRENİM ÜCRETLERİ VE KREDİ SİSTEMİ

İktisatçılar, eğitimciler ve politikacılar tarafından uzun süre, devlet tarafından yönlendirilen bir sistemin piyasa tarafından harekete geçirilen bir finansman ve tedarik sistemine dönüştürülmesi amacıyla yükseköğretimde gelir çeşitlendirmesi olarak da adlandırılan bir model geliştirilmiştir. Bu model içinde üniversitelerin gelir elde edebilecekleri çok sayıda alternatif kaynaklar arasında öğrenim ücretleri yer almaktadır (Chevaillier ve Eicher, 2002; Gölpek, 2011b).

Öğrenim ücretleri, bir öğrencinin yükseköğretim kurumunda okuduğu sürece ödeyeceği tutar olarak tanımlanmaktadır ve öğrenim ücretiyle, öğrencilerin yükseköğretimin maliyetine katılması amaçlanmaktadır. Bazı ülkelerde, özel üniversiteler dolaylı da olsa kamu tarafından finanse edilmektedir. Bu durum, özel okulların fiyatına yansiyarak öğrenim ücretlerini ödenebilir hale getirebilmektedir (Berger ve Kostal, 2002).

Bu konuda yapılmış iki ayrı çalışmada, öğrenim ücreti ile devlet ödenekleri arasında güçlü bir negatif ilişki bulunmuş; başka bir çalışmada da öğrenci başına, yüksek devlet ödenekleri alan yükseköğretim kurumlarının daha düşük öğrenim ücreti uyguladıkları görülmüştür (Sauer, 2004; Fethke, 2015). Örneğin, Türkiye'de 2017-2018 öğretim döneminde kamu yükseköğretim kurumlarında 2.134 TL ile 770 TL arasında öğrenim ücreti alınmıştır. Özel yükseköğretim kurumlarında ise, öğrenim ücreti 96.000 TL ile en yüksek tıp fakültelerinde, 16.000 TL ile de en düşük meslek yüksekokullarında uygulanmıştır (MB, 2019).

Tablo 1'de 2017-2018 döneminde bazı OECD ülkelerinde ve Türkiye'de yükseköğretim seviyesindeki öğrenim ücretleri yer almaktadır.

Tablo 1: 2017-2018 Dönemi Bazı OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de Yükseköğretim Seviyesinde Öğrenim Ücretleri (\$)

Ülkeler	Kamu üniversitelerinde öğrenim ücreti (\$)		Özel üniversitelerde öğrenim ücreti (\$)	
	Ortalama	Minimum-Maximum	Ortalama	Minimum-Maximum
Avustralya	5.034	2.564 – 7.199	9.360	4.022 – 16.823
Avusturya	921	-	-	-
Kanada	5.286	2.253 – 7.018	-	-
Şili	7.524	5.448 – 10.416	6.723	3.455 – 11.385
Danimarka	0	0 - 0	-	-
Finlandiya	0	0 - 0	-	-
Fransa	237	237 - 441	-	-
Almanya	133	-	4.908	-
İtalya	1.926	287 – 3.713	6.707	2.298 – 12.926
Japonya	5.234	-	8.784	-
Hollanda	2.537	1.499 – 12.687	-	-
Norveç	0	0 - 0	5.680	2.820 – 7.557
Portekiz	-	1.187 – 1.840	-	-
İspanya	1.747	902 – 12.082	7.771	902 – 21.052
İsveç	0	0 - 0	-	-
İsviçre	1.291	335 – 3.981	3.202	-
ABD	8.804	6.737 – 10.753	29.478	16.975 – 41.304
İngiltere	11.866	10.850 – 12.882	-	-
Türkiye*	412,5	218- 606	15.909	4.545 – 27.272

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C5.2’den derlenmiştir.

* Öğrenim ücretleri, 2017 yılı baz alınarak 1 \$: 3,52 TL üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 1’e göre, kamu yükseköğretim kurumlarında ortalama öğrenim ücretinin en yüksek olduğu ülkeler, İngiltere (11.866 \$), ABD (8.804 \$) ve Şili (7.524 \$); en düşük olduğu ülkeler ise, Almanya (133 \$), Fransa (237 \$) ve Türkiye’dir (412,5 \$). Türkiye’de özel kurumların ortalama öğrenim ücretleri (15.909 \$) ABD’dekinin yaklaşık yarısı (29478 \$) kadar; kamu kurumlarında da İngiltere’dekinin (11.866 \$) yaklaşık 28 katı kadardır (412,5 \$).

Çoğunluğu yüksek gelir grubuna ait öğrencilerin yararlandığı yükseköğretim hizmetlerinin kamusal kaynaklardan karşılanması, öğrenim ücretleri vasıtasıyla hükümetler tarafından yüksek gelir gruplarına yönelik gizli bir gelir transferi yaratmaktadır. Bu konudaki çalışmalarda, genel olarak ilk ve orta öğretim seviyelerinde sosyal, yükseköğretimde ise özel kazançların ağır bastığına dair sonuçlar elde edilmiştir (Qiuheng ve Delin, 2004; Gölpek ve Kavak, 2019).

Bu nedenle, yükseköğretim seviyesinde öğrencilerin maliyete katılmasını sağlayacak ve öğrenim ücretinden daha etkili olabilecek başka bir yol da kredi sistemidir ve bu sistemde, öğrenci ya burs ya da kredi almak suretiyle borçlanmaktadır (Ziderman, 2002).

Öğrenci kredileri, eğitim hizmetlerinden yararlanmanın maliyetine katlanma yükünün zamana yayılmasına imkân veren öğrencilerin, eğitim maliyetlerini karşılamak amacıyla hükümet kuruluşları, bankalar veya diğer finansal kuruluşlardan ödünç alabilmelerini sağlayan bir finansman yöntemi olarak uygulanmaktadır. Bu kredi sistemi, genelde öğrenim ücretlerini şu anda ödeyemeyecek olanlar veya daha sonra ödemek isteyen öğrencilere katkı payı, öğrenim kredisi veya burs imkânlarını sağlamak ve bunların uygun geri ödeme şartlarıyla verilmesini garanti etmektedir (Vossensteyn, 2002; Rozada ve Menendez, 2002).

Örneğin, Türkiye’de 2017 yılında kredi/burs tutarı 425 TL olarak belirlenmiş, kamu ve özel yükseköğretim kurumlarında kayıtlı toplam 7.560.371 öğrencinin 1.190.856’sına öğrenim kredisi, 432.292’sine de burs verilmiştir. 2018’de ise, 470 TL’lik kredi/ burs 1.259.193 öğrenci öğrenim kredisi ve 403.012 öğrenci burs şeklinde yararlanmıştır (MB, 2019). Tablo 2’de bazı OECD ülkelerinde ve Türkiye’de lisans öğrencilerinin kredi ve burs verileri görülmektedir.

Tablo 2: 2017-2018 Dönemi Bazı OECD Ülkelerinde ve Türkiye’de Lisans Öğrencilerine Ait Kredi ve Burs Verileri (%)

Ülkeler	Devlet garantili özel kredi	Kamu bursu	Hem kamu bursu, hem özel kredi	Kredi ve burs almayan öğrenci
Avustralya	46	0	43	11
Avusturya	-	15	-	85
Kanada	34	36	-	29
Şili	21	32	9	38
Danimarka	1	58	27	14
Finlandiya	-	-	58	42
Fransa	-	-	-	-
Almanya	-	-	-	-
İtalya	0	38	0	62
Japonya	-	-	-	-
Hollanda	-	-	-	-
Norveç	12	2	76	10
Portekiz	0	21	0	79
İspanya	0	44	0	56
İsveç	0	19	75	6
İsviçre	0	7	1	92
ABD	10	26	53	11
İngiltere	94	-	-	6
Türkiye *	-	21	-	79

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C5.2’den derlenmiştir.

*Türkiye verileri, ilgili dönemde yükseköğretimde kayıtlı öğrenci sayıları ile kredi/burs alan öğrenci sayıları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 2’ye göre, devlet garantisi ile özel sektör kredi finansman sisteminden yararlanan öğrencilerin oranı İngiltere’de %94 ile en yüksek, Danimarka’da %1 ile en düşüktür. Kamu bursu alanların oranı, Danimarka’da %58, Norveç’te %2’dir. Hem kamu bursu, hem de özel kredi alanların oranı, Norveç’te %76 en yüksek, İsviçre’de %1 ile en düşüktür. Kredi ve burs imkânlarından yararlanamayan öğrenci oranı, İsviçre’de (%92) ve Avusturya’da (%85) en yüksektir. Türkiye’de ise, kamu bursu alan %21, kamu bursu veya kredisi alamayanların oranı %79’dur. Bu, genel olarak, yükseköğretimde kayıtlı öğrencilerin büyük çoğunluğunun kredi/burs fırsatlarından yararlanamadığını açıkça göstermektedir.

Belli başlı eğitim kredisi modelleri, özellikle gelire bağlı kredi, dar gelirli grupların yüksek risk almaktan şiddetle kaçınmalarına, borçlanmayı reddetmelerine ve böylece yükseköğretime erişimde kısıtlamalara maruz kalmalarına yol açabileceği riskine karşı koruma sağlamakta ve erişimdeki engelleyici unsurları azaltmaktadır. Gelire göre farklılaştırılmış kredi uygulamalarının temel mantığı, yükseköğretim seviyesinde özel kazançlarının ortaöğretim seviyesinden daha fazla olmasına dayanmaktadır (Vedder, 2004; Gölpek ve Kavak, 2019). Örneğin, Türkiye’de burs başvuruları, %45’i öğrenci ve ailesinin gelir durumu, %35’i öğrencinin başarı durumu, %20’si öğrencinin okuyan kardeş sayısı, anne/baba vefat durumu vb. sosyal durumları dikkate alınarak değerlendirilmektedir (MB, 2019). Tablo 3’te, bazı

OECD ülkelerinde kamu yükseköğretim kurumlarında kayıtlı olan öğrencilerinin ve mezunlarının kredi borçlarına ait veriler görülmektedir.

Tablo 3: 2017-2018 Yılı Bazı OECD Ülkelerinde Kamu Üniversitelerindeki Öğrencilerin ve Mezunların Borçları ile İlgili Veriler (%-)\$)

Ülkeler	Üniversite kayıtlı öğrenciler				Üniversiteden mezun olanlar	
	Borçlanmadan yararlanan öğrencilerin oranı (%)	Yıllık brüt borç tutarı (\$)	Borç tutarının öğrenim ücretini karşılama oranı (%)	Mezun olduktan sonra uygulanacak faiz oranı (%)	borçlu mezun olanlar (%)	ortalama borç tutarı (\$)
Avustralya	81	5.573	-	%1,9	78	10.479
Kanada	34	6.286	85	-	60	17.622
Şili	24	4.657	100	%2	-	-
Danimarka	26	3.937	100	%1	-	13.902
Finlandiya	55	6.063	0	özel bankalar ile anlaşmaya varılan oran	57	11.719
Japonya	37	7.669	-	%0-3	-	28.269
Hollanda	48	8.433	-	%0,3	67	18.974
Norveç	88	10.382	-	%2,2	-	28.698
İspanya	0	0	-	-	-	-
İsveç	71	7.186	1	%0,1	73	19.116
İsviçre	1	6.101	-	-	-	-
ABD	-	-	-	%5,1-7,2	-	-
İngiltere	94	17.033	-	%1,6 - 4.6	94	49.812

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C5.3'ten derlenmiştir.

Tablo 3'e göre, İngiltere, yıllık borç tutarı (17.033 \$), borçlanma oranı (%94), mezun olduktan sonra geri ödemelerinde uygulanan %1,6-%4,6 faiz oranı ile hesaplanan ortalama borç yükünün (49.812 \$) en yüksek olduğu ülkedir. Şili'de (%24) ve Danimarka'da (%26) öğrenciler, öğrenim ücretlerinin tamamını ödeyebilecek tutarda borçlanmadan yararlanmışlardır.

Kredi uygulaması, bir öğrencinin eğitiminden dolayı ileride elde edeceği gelire göre ayarlanabilmektedir. Kamu üniversitelerinde eğitim gören öğrenci grubuna yönelik gelire bağlı borçlanma uygulamasında, öğrenciler, öğrenim ücretlerini ödemek ve özel harcamalarını karşılayabilmek için gelecekte elde edecekleri gelirle ödeyebilecekleri bir eğitim kredisi kullanabilmektedir. Böylece, yükseköğretim kurumuna kayıtlı bir öğrenci, öğrenim ücretini ödemek suretiyle yükseköğretimin kamusal maliyetinin en azından bir kısmını karşılayabilecek ve kamu gelirleri, düşük gelir grubuna ait yetenekli öğrencileri hedefleyen kredileri daha da geliştirmek için kullanılabilecektir (Winston, 2004; Gölpek ve Yıldız, 2019).

Örneğin, Türkiye'de kredi alan bir lisans öğrencisi, öğrenimine ara vermeden master öğrenimine devam ederse, borçlarını lisans öğreniminin bitiminin dört yıl sonraki aylardan itibaren ödemeye başlamaktadır. Eğer, lisans ve ya master öğrenimine ara vermeden doktora öğrenimine devam ederse öğrenci, borçlarını doktora öğreniminin normal süresinin bitiminden iki yıl sonraki aydan başlayarak kredi aldığı sürenin yarısı kadar sürede üçer aylık dönemler halinde ödemektedir. Öğrenim kredisi alan bir öğrencinin borcu ise, öğrenim kredilerinin verildiği tarihten öğrenim süresinin bitimine kadar geçen sürede veya herhangi bir sebeple kredisinin kesildiği tarihe kadar öğrenim kredisi olarak verilen miktarlara, Devlet İstatistik

Enstitüsü'nün (DİE) toptan eşya fiyat endeksindeki artışlar uygulanarak hesaplanacak miktarın ilave edilmesi suretiyle tespit edilmektedir. Endeks uygulanmasına, kredi borçlarının geri ödenmesine ve taksitlendirilmesine ilişkin esas ve usulleri belirlemeye, öğrencilerin borçlarından hesaplanan endeks artışından ilave edilen miktarın %50'sine kadar indirim yapılabilir. İndirim uygulandıktan sonra öğrencilerin ödeyecekleri bakiye kredi borcu, öğrencilerin eğitimi süresince aldığı toplam kredi miktarının üç katını geçmemektedir (MB, 2019).

Tablo 4'te bazı OECD ülkelerinde üniversite mezunlarının kredi borçları ile ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 4: 2017-2018 Yılı Bazı OECD Ülkelerinde Üniversite Mezunlarının Kredi Borçlarının Ödenmesi ile İlgili Verileri (%-)\$)

Ülkeler	Geri ödeme sistemi	Asgari gelire bağlı ödeme (\$)	Ödeme periyodu	Ortalama yıllık geri ödeme tutarı (\$)	Aftan yararlanırlar (%)	Geri ödenmeyen kredilerin oranı (%)
Avustralya	gelir şartına bağlı	38.682	9	3.002	-	-
Kanada	-	-	10	-	-	10
Şili	gelir şartına bağlı (aylık kazancın %5'inden fazla)					
Danimarka	Mortgage tarzi*	-	-	-	-	-
Finlandiya	Mortgage tarzi	-	5 - 15	1.982	%2'den az	%2'den az
Almanya	Mortgage tarzi	18.219	-	-	-	-
Japonya	Hybrid: mortgage tarzi ve gelir şartına bağlı	-	13	1.674	0	
Hollanda	Hybrid: mortgage tarzi ve gelir şartına bağlı	17.372	15	1.567		10
Norveç	Mortgage tarzi	0	20	1.820	1	3
İsveç	Mortgage tarzi	-	25	903	0	0
İngiltere	gelir şartına bağlı	30.059	30	-	70	45

Kaynak: OECD (2019). Education at a glance. Table C5.3'den derlenmiştir.

*Mortgage: Finans sektöründe, devlet garantörlüğünde düşük gelirlilere sağlanan bir kredi türü.

Tablo 4'e göre, İngiltere, gelir şartına bağlı kredi borcu ödemesi (30.059 \$), ödeme periyodu (30), aftan yararlanırların oranı (%70) ve geri ödenmeyen kredilerin (%45) en yüksek olduğu ülkedir. Benzer durum, Hollanda'da söz konusu olup geri ödenmeyen kredilerin oranı %10'dur.

4. SONUÇ

Birçok ülke bir yandan eğitim sistemlerini ve bunun alanını genişletirken, diğer yandan da kamu harcamalarının bütçeye olan yansımalarını diğer bir deyişle, ağır maliyetini hafifletmek için yollar aramaktadır. Bu yollar, hem oldukça maliyetli olan hem de özel finansmana müsait olan yükseköğretimi yakından etkilemektedir. Bu yollardan biri, yükseköğretim maliyetlerin karşılanması kamu kaynaklarından ailelere kaydırılması

şeklinde. Buna göre, yükseköğretim hizmetinden birinci derecede yararlanan öğrencilerin ailelerinin gelirlerine göre harcamalara katılmasını sağlayacak olan öğrenim ücretleri ve kredi modelleri gerekmektedir.

Öğrencinin yükseköğretim kurumunda okuduğu sürece ödeyeceği tutar olan öğrenim ücretlerinin gelir gruplarına göre farklılaştırılmasıyla maliyet paylaşımı sağlanabilir ve bazı ülkelerde de özel üniversiteler dolaylı da olsa kamu tarafından finanse edilebilmektedir. Bu ise, sadece öğrenim ücretlerinin arttırılmasının tek başına bir çözüm olmayabileceğini, çözümün özellikle yükseköğretim seviyesinde öğrencilerin maliyete katılmasını sağlayacak ve öğrenim ücretinden daha etkili olabilecek kredi sisteminin kabulü ile olabileceğini göstermektedir. Başka bir deyişle, öğrenci kredi almak suretiyle borçlanacak ve böylece, fakir öğrencilerin yükseköğretim kurumunda eğitim görebilmeleri ve bunu da sürdürebilmeleri garanti altına alınabilecektir. Bu sistem, fırsat eşitliği açısından son derece önemli bir tedbir olarak değerlendirilebilecek bir borçlanma sistemi olarak görülebilir.

Maliyetin mezuniyetten sonraya ertelenmesi esasına dayanan bu borçlanma sisteminde öğrencilere verilecek kredi miktarı, öğrencilerin mezuniyetten sonra elde edecekleri kazançlara bağlı olduğu için esnek bir yapı arz etmektedir. Bu sistemin, işleyebilmesi için, öğrencilere borç verecek finansal kurumların buna istekli olması ve devletin ödeme gücü olmayan öğrencilere garantör olması gerekmektedir. Ancak böyle bir borçlanma sistemi, öğrencinin yükseköğretim maliyetine katılmasını sağlayabilecektir.

KAYNAKLAR

- Arslan, M.H. (2003). Türkiye’de yükseköğretimin finansmanının ekonomi politiği. *Liberal Düşünce Dergisi*, 7(29): 189-220.
- Atkinson, G.B. (1983). *The economics of education*. London: Hadder and Stoughton
- Berger, M.C. ve Kostal, T. (2002). Financial resources, regulation and enrollment in US public higher education. *Economics of Education Review*, 21(2-April): 101-110.
- Brunella, G. Checchi, D. (2005). School quality and family background in Italy. *Economics of Education Review*, 24(5): 563-577.
- Chevaillier T. ve Eicher, J. (2002). Higher education funding: A decade of changes. *Higher Education in Europe*, 27(1-2): 89-99.
- Fethke, H. (2015). Strategic determination of higher education subsidies and tuitions. *Economic of Education Review*, 24: 1-9.
- Gölpek, F. (2011a). Türkiye’de yükseköğretimin getirileri ve fiyatı: Tıp fakültesi örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(3): 134-141.
- Gölpek, F. (2011b). Yükseköğretim finansman politikasında yeni bir yaklaşım: Maliyet paylaşımı. *Yükseköğretim Dergisi*, 1(1): 25-33. doi: 10.2399/yod.11.025.
- Gölpek, F. (2014). Türkiye’de yükseköğretimin fiyatı ve getiri oranı: Hukuk fakültesi örneği. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(175): 172-182.
- Gölpek, F. ve Kavak, O. (2019). Yükseköğretim talebi ve getirileri. I. Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Sosyal Bilimlerde güncel Gelişmeler Sempozyumu. 21-22 Aralık. Ankara. ISBN 978-625-7029-76-6

- Gölpek, F. ve Yıldız, K. (2019). Kamu üniversitelerinde kayıtlı öğrencilerin sosyo-ekonomik statüsü üzerine bir araştırma: Şırnak üniversitesi örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 9(3): 460-473.
- Kavak, O. ve Gölpek, F. (2020). Yükseköğretimin kamusal maliyeti. 5.International Congress on Social Sciences. February 7-8. Diyarbakır. ISBN: 978-625-7954-85-3
- Maliye Bakanlığı (2019). Ekonomik istatistikler. <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>
- OECD (2019). Education at a glance. <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>
- Psacharopoulos, G. ve Papakonstantinou, G. (2005). The real university cost in a – free-higher education country. *Economics of Education Review*, 24: 103-108.
- Qiuheg S. ve Delin, W. (2004). Credit: A new perspective for solving the contradiction between equity and efficiency in higher education. *Chinese Education and Society*, 37(1-February): 72-88.
- Rozada, M.G. ve Menendez, A. (2002). Public university in Arjantina: Subsidizing the rich?. *Economics of Education Review*, 21: 341-351.
- Sauer, R. (2004). Educational financing and lifetime earning. *Review of Economic Studies*, 71: 1189-1216.
- Vedder, R. (2004). Private vs. social returns to higher education: Some new cross-sectional evidence. *Journal of Labor Research*, 25(4-Fall): 677-686.
- Vossensteyn, H. (2002). Shared interest, shared costs: Student contributions in Duch higher education. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 24(2): 145- 154.
- Wabu, G. ve Schultz, T. (1996). Education returns acroos quantiles of the wage function: Alternative explanations for returns to education by race in South Africa. *American Economic Rewiev*, 86(3-June): 584- 609.
- Winston, G. C. (2004). Subsidies, hierarchy and peers: The awkward economics of higher education. *The Journal of Economic Perspektives*, 13(1-Winter): 13-36.
- YÖK (2019). Atlas istatistik. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Ziderman, A. (2002). Financing student loans in Thailand: Revolving funds or openended commitment? *Economics of Education Review*, 21(2-April): 367-380.

DÜNYADA YENİ BİR MİLAT OLARAK COVID 19 VİRÜSÜNÜN İLETİŞİM BOYUTU

Dr. Öğr. Üyesi Osman Vedüd EŞİDİR
Fırat Üniversitesi

Dr. Gökhan BAK
Millî Savunma Bakanlığı

ÖZET

Dünyadaki sosyal olayları/olguları anlamak ve anlamlandırmak için milat olarak baz alınan Hazreti İsa'nın doğumu, milattan önce ve milattan sonra şeklinde tanımlanırken Mart 2020 itibarı ile artık dünyadaki toplumsal konuları Koronavirüs'ten önce ve Koronavirüs'ten sonra şeklinde yeniden ele alma zorunluluğu doğmuştur. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Koronavirüs dünya için bir milattır. Bu virüs bizim yaşam biçimimizi ve kültürümüzü değiştirerek yeni bir sosyoloji yaratmıştır. Bir sosyolojinin oluşması için çok uzun yıllar, bazen on yıllar hatta yüzyıllar gerekmektedir. Ancak herkesin şu anda aynı anda, aynı dakikada, aynı saniyede odaklandığı ve süreklilik arz eden bir yaşam biçimi kendi sosyolojisini de yaratmıştır. Bu, çok hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Yüz yılda oluşabilecek bir sosyoloji birkaç haftada artık oluşmuştur. Davranışlarımıza, bire bir ilişkilerimize, aile ilişkilerimize, sosyal çevremize, dünyaya bakışa, sınırlara/renglere/düşüncelere/ırklara bakışımıza yönelik tüm sosyolojik bakış açımız yeni bir kimlik kazanacaktır ve bu dünyada yeni bir davranış şeklini doğuracaktır. Bu davranış şekli kimi yerlerde ciddi anlamda bozukluklara, ayrışmalara, kopuşlara neden olacak; kimi yerlerde de ciddi anlamda bütünleşmeleri sağlayacaktır. Ancak şu açık ve nettir ki; dünyada hak ve özgürlüklerin dönemi bir süre kapanacaktır. Bu virüsün insanlık tarihine sadece fiziksel anlamda 'yok etmek' dışında onun yaşam biçimi değiştirme anlamında da önemli bir etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, İletişim, Sosyoloji, Küreselleşme.

THE ASPECT OF COMMUNICATION REGARDING COVID-19 VIRUS AS A NEW MILESTONE IN THE WORLD

ABSTRACT

In order to interpret and understand social cases and facts around the word, the birth of the Prophet Jesus was defined as before and after BC, and likewise as of March 2020, the necessity to reconsider the social issues in the world before and after Coronavirus was born. Nothing will be same anymore. Coronavirus is a milestone for the world. This virus has changed our lifestyle and culture, creating a new sociology. Lots of years, sometimes decades or even centuries are required for the formation of a sociology. However, such a continuous lifestyle and focus for everyone at the same time, in the same minute, in the same second has created its own sociology. This is happened very quickly. A sociology that may occur in a

century has now occurred in just a few weeks. Our entire sociological perspective towards our behavior, one-to-one relationships, family relationships, social environment, worldview, boundaries / colors / thoughts / races will gain a new identity and will create a new pattern of behavior in the world. This new pattern of behavior will cause serious disturbances, separations and breaks in some places; whilst it will derive serious integrations in some places. However, it is clear that; the period of rights and freedoms in the world will be closed for a while. This virus has a significant impact on human history, not only physically 'destroying' but also in terms of changing lifestyle.

Keywords: Covid 19, Communication, Sociology, Globalization.

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'nde New York Belediye Başkanı yaptığı açıklamada “*Size sadece seçilmiş gerçekleri değil, tüm gerçekleri şeffaf bir şekilde açıklayacağıma söz veriyorum*” minvalinde konuşmuştur. Türkiye’de il ve ilçelerin hangisinde vaka ve ölüm sayısına ilişkin veriler devlet tarafından 01 Nisan 2020 tarihinde ilk kez açıklanmıştır. Türkiye’de Covid 19 virüsünden dolayı ilk ölüm vakasının görüldüğü 10 Mart tarihinden günler sonra yapılan bu veri paylaşımı için çok geç kalınmıştır (URL-1).

Dünyada kamudan ihale alan en büyük 3 şirket Türkiye’dedir. Kolin, Cengiz, Limak, Kalyon, Çalık, MNG adlı devletten ihale alan şirketler Türkiye kamuoyunda virüs bağıışı konusunda sınıfta kalmıştır. Dünyada kamudan ihale alan en büyük 3 şirket Türkiye’dedir (URL-2).

2019 yılında vatandaş geçmediği otoban ve köprülerden yaklaşık 8 milyar TL vermiştir. 2019’da dünyanın en büyük 20. Ekonomisi olan Türkiye’de 17 milyona yakın kişinin 1000 TL’nin altında bir gelire sahiptir ve bu insanlar Koronavirüs krizinde dışarı çıkmaya ihtiyaç duymaktadır. Eğer salgının yayılmaması isteniyorsa, yoksul insanların evde tutulmasının koşulları hazırlanmalıdır. Devlet insanların evde kalacağı koşulları oluşturmakla yükümlüdür. Devlet, öyle imkânlar tanımalı ki geçim derdi yüzünden insanlar sokağa çıkmak zorunda kalmamalıdır. Elektrik, su, doğalgaz, temel gıda ve vergi ödemelerindeki devlet desteği virüs krizinde yetersiz kalmıştır. Yapılması gereken en temel şey, hayatîyetin devam etmesidir. Devlet, kişiye değil, haneye (yaklaşık 5 milyon) aylık para ve temel gıda yardımı, elektrik-doğalgaz-su harcamalarına belli bir kota getirilip ona göre ödeme yapılmalıdır. Kriz bitene kadar faturalarda belli bir kota vatandaşlar tarafından ödenmemelidir.

KÜRESELLEŞME VE İLETİŞİM

Ülkeler veya ulus devletler dünya toplumunun bir parçası olduğundan dolayı, onların yaptığı hareketler diğer ülkeleri de etkileyecektir. Hem ülke bazında hem de uluslararası bazda doğru politikaların izlenmesiyle küreselleşme olgusu geri çevrilemeyecektir. “Küreselleşme bir anlamda, yaşadığımız dünyada toplumlar, kültürler arasında karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin artması ve hızlanması ile ilgili olguları kapsamaktadır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler ülkeleri ekonomiden, siyasete kadar birçok alanda birbirlerine yakınlaştırmıştır” (İlgaz Büyükbaykal, 2008:40).

Ekonomik faaliyetlerde ve ticarete yaşanan durgunluk dünyada tavan seviyededir. Petrol lobisinin ABD’ye uyguladığı baskı söz konusudur. ABD’nin girişimiyle Suudi Arabistan veliahdı Muhammed bir Salman’a yaptığı baskılar ile günlük 10, 15 milyon varil kısıntısı görülmüştür. ABD’de, mevcut üretiminde maliyet nedeniyle iflas eden veya ara veren

şirketlerin yol açtığı azlık kısıtlamaya neden olmuştur. Suudiler ABD tarafından büyük baskı altındadır. G 20 Enerji Bakanlığı olağanüstü toplantısında önemli kararların alınması beklenmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın G 20 ülkelerine petrol fiyatları düşükken alım yapıp stoklarını artırma tavsiyesi ile petrol fiyatlarının düşüşünün önüne geçilmesi ve fiyatların 30 dolar düzeyinde veya onun biraz üzerinde tutulması hedefleniyor. Bu fiyat savaşı geliri petrole dayalı olan İran, Irak, Venezuela gibi finansal kriz yaşayan ülkeleri etkileyecektir. Irak'ta petrolden sağlanan gelir sadece memurların maaşına bile yetmemektedir. Arz tarafında kesinti olduğunda petrol fiyatları yukarı yönde tepki vermektedir. Covid 19 salgını sonrasında Çin ve Hindistan stratejik rezerv alımına geçtiklerini açıklamıştır. Petrol fiyatları talebin desteklemediği yönelişlerde geri gelebilmektedir. Petrol fiyatlarının düşmesi petrokimya şirketlerini etkilemektedir. İhracat, turizm ile ilgili döviz kazandıran kalemlerle ilgili virüs salgını sonrasında kur endişesi vardır.

Çin, dünyanın iki numaralı ekonomisidir ancak üretimi kendi içerisinde tüketmek için yapmamaktadır. Tarım, biyoloji, genetik, sağlık, veri okuma teknolojilerini iyi kullanan ülkeler dünyada kazanan ülkeler olacaktır. Bir virüs dünyayı o kadar küçülttü ki herkesin her hareketinden herkes etkilenmektedir. Lafta kalan küreselleşmeyi insanlar iliklerine kadar yaşamaktadır.

Şefkatle halkı koruması gereken bir kurum olan Aile ve Sosyal Politikalar İstanbul İl Müdür Yardımcısı Nail Noğay, o göreve nasıl geldiğini, o makamda ne aradığı, neye güvenerek kendi adıyla böyle bir söylemde bulunabilme cesareti gösterdiği kamuoyunda tartışılmaktadır. Bir kamu görevlisi 'Geber' adlı bir kelimedenden ibaret olan o tweeti 7 saat silmemiş, 12 saat sonra da görevden alınmıştır. Yazdığının bir nefret suçu, insanlık suçu olduğunun farkında değildir. 9 Nisan 2020 tarihinde Twitter'da Türkiye gündemine bakıldığında 10,6 bin Tweet ile ilk sırada 'Geber' hashtag'in olduğu görülmektedir.

Koronavirüs Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıktıktan sonraki bir buçuk ay içinde virüsün yayılımını azaltmak için gereken önlemler alınmamış ve tedbirler ortaya konulmamıştır. Çok hızlı bir şekilde tanı kitleri ve testleri artırılsaydı ve temas meselesi çok iyi derecede ele alınsaydı virüsün etkisi daha da azaltılırdı. Bu; başka ülkelerin doğru politikalarını öğrenmek ve koordinasyonu kesmek anlamına gelmektedir. Hong Kong, Çin, Güney Kore nispeten Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'ya göre daha doğru sağlık politikaları ürettiler. Testler Asya'da daha fazla yapılmıştır. Salgının daha çok etkilendiği ABD ve Avrupa, Asya'ya göre salgını önleme konusunda daha başarısızdır. Ticaret sayesinde maskeler bir ülkeden diğer ülkeye gelmiştir. Koordinasyon doğru yapılırsa küreselleşmeden doğru yönde yararlanılabilir. Yapılması gereken en önemli işlerden birisi uluslararası kurumları kuvvetlendirmektir. 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Topluluğu (AT) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar soğuk savaş sonrası genel anlamda dünya çapında başarılı geçen sürenin ürünlerindendir. 2. Dünya Savaşı sonrasındaki başarıyı özellikle vurgulamak gerekmektedir. Hiçbir savaşın olmadığı, insanların hayatlarının uzadığı, ülkelerin gayri safi milli hasıllarının büyüdüğü savaş sonrası 40 senelik bir zaman dilimi vardır. Bunları yaparken çok fazla ütöpik olmadan uluslararası dayanışmanın önemine eğilmek gerekir. Bir şekilde doğru bir koordinasyon sisteminin kurulmasına ihtiyaç vardır. Koronavirüs çok çok önemlidir ve bu durum birçok ülkeye problemleri değişik bir açıdan görme imkânı vermektedir. Çok büyük uluslararası bir diğer problem, çevresel problemlerdir. İklimin değişmesi, karbonun artması atmosfere zararı son derece önemlidir. 30 sene içinde bu problem büyüyecektir. Hiçbir ülkenin kendi başına bu sorunla başa çıkması mümkün değildir çünkü küresel bir problem söz konusudur. Uluslararası kurumlara ihtiyaç vardır. Pandemi/salgın gibi problemler olduğu zaman tüm dünyanın sağlık sistemi birbirine bağlıdır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler (BM) çok daha aktif hale

gelecektir. Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin yeniden yapılanması, daha çok katılımın olduğu uluslararası bir boyuta gelmesi gerekmektedir. Şu anda ABD için geçerli şeylerin hepsi Türkiye için de geçerlidir. Kısa vadede doğru ekonomik politikalar izlemesine Türkiye'de ihtiyaç vardır. Ekspertize, teknokrasiye önem verilmesi, bilim dünyasının taleplerinin dikkate alınması elzemdir. Ekonominin geleceği, nereye gideceği Türkiye'de çok önemlidir. Türkiye iş gücünün ucuzluğu ile ileriye gidemez. Artık Türkiye'nin de Avrupa'daki ülkeler gibi teknolojiye dayalı olarak büyümesi gerekmektedir. Teknolojik olarak ileriye giden sektörlerde yatırımlar yapıp yaratıcı doğru kurumsal kararlar alınmalıdır. Yargı sistemi düzgün çalışmalıdır. Türkiye'nin verimliliğin artmamasının nedenleri kurumsal nedenlerle çok alakalıdır. Teknolojinin ve insan kaynaklarının en verimli bir şekilde kullanılması için kurumsal ve ekonomik anlamda doğru adımlar atılmalıdır.

SONUÇ

Koronavirüs salgının etkileri ele alındığında orta dönemle uzun dönemi ayırt etmek gerekmektedir. Tüm dünyada turizm, kısa vadede geri gelmeyecektir. Çünkü insanların sağlık problemi her şeyden daha önemlidir. Hatta virüs ortadan kalktıktan sonra bile insanların bir araya gelmesi, uluslararası forumlarda toplanması gibi etkinlikler ve seyahatler azaltacaktır. Uzun vadede ülkeler arasındaki koordinasyon azalacaktır. Bu durum da hem ülkeler arası iletişimi hem de kişiler arası iletişimi değiştirecektir. Birçok ülke koronavirüs konusunda değişik politikalar izlemiştir.

Dünyadaki sermaye, bilim ve teknoloji devrimi yaşamaktadır. Yaklaşık son yirmi yılda etkin olan silah, petrol vb sermayeler Koronavirüs miladından sonra ikinci planda olacak ve genetik, sağlık sermayesi ciddi anlamda birinci derecede büyüyen, yükselen, ihtiyaç haline gelen ve altın değerine kavuşarak kalıcı hale gelen sermaye olacaktır. Bu da dünyada artık sağlık konusunda yeni insanlar ve bilinçler yaratma gibi durumları ortaya çıkaracaktır. Bu virüs hem bir devrimi beraberinde getirecek hem de yapay zekânın bütünüyle egemen olacağı bir dünyaya açılan anahtar olacaktır.

KAYNAKÇA

Ilgaz Büyükbaykal, C. (2008). Küresel Medya Yapılarının Yoğunlaşması, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31, 39-50.

URL-1: Türkiye'de ilk coronavirus vakası resmen açıklandı, <https://www.turizmgunlugu.com/2020/03/11/turkiyede-ilk-coronavirus-vakasi-resmen-aciklandi/> adresinden 01.04.2020 tarihinde alınmıştır.

URL-2: Türkiye'den 5 inşaat firması dünyada en fazla ihale alan ilk 10 firma arasında, <https://tr.euronews.com/2018/12/30/turkiye-den-5-insaat-firmasi-dunyada-en-fazla-ihale-alan-ilk-10-firma-arasinda> adresinden 02.04.2020 tarihinde alınmıştır.

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN KORONAVİRÜS İLE MÜCADELEDEKİ SÜRECİNİN ULUSLARARASI ARENADAKİ ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Osman Vedüd EŞİDİR
Fırat Üniversitesi

Dr. Gökhan BAK
Millî Savunma Bakanlığı

ÖZET

Dünyada Covid 19 salgınıyla ilgili ortaya çıkan ülkelerin sağlık politikalarındaki durumu ile virüsle mücadeledeki başarısı, onların ekonomilerini, ticaretini, siyasetini ve uluslararası ilişkilerini etkilemiştir. Bu çalışma, dünyadaki farklı ülkelerin Covid 19 salgınında üretmiş oldukları sağlık politikalarının etkisinin ve dünyadaki pozisyonunun/yerinin küreselleşme sürecinde nasıl algılandığının tespiti amaçlanmaktadır. Çalışma içerisinde ele alınan ülkeler bulundukları coğrafyanın karakteristik özelliklerini temsil etme kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Asya ve Avrupa arasında bir köprü pozisyonunda olan Türkiye de ürettiği sağlık politikaları ve Covid 19 virüsü ile mücadele stratejisi bakımından gelişmiş Batı ülkeleri ve Asya ülkeleri ile mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Virüsün yayılma hızı konusunda İtalya, İspanya, Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nden daha başarılı olan Çin, Hong Kong ve Güney Kore, dünya kamuoyunda ve de uluslararası arenada önemli bir algı yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Salgın Hastalıklar, Covid 19, Küreselleşme, Sağlık Politikaları

THE ROLE OF TURKEY'S PROCESS AT FIGHTING AGAINST CORONAVIRUS IN INTERNATIONAL ARENA IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

ABSTRACT

Globally emerged from Covid-19 epidemic, countries’ state of health policies and their effectiveness of fighting against the virus effected their economy, trade, politics and international relations. In this study, it is aimed to evaluate the effect of health policies produced by different countries, and how this policies are perceived regarding their position in the course of globalization. The countries reviewed in the study are evaluated according to the representative criteria of their geographic characteristics. Within this context, health policies and fighting strategies of Turkey against Covid-19 virus, as considering geographic position of Turkey as a bridge between Asia and Europe, is compared with developed Western and Asian countries. More successful countries about the spread of virus like China, Hong Kong, and South Korea found to create an important perception at word public opinion and in international arena than Italy, Spain, France, England, and United States.

Keywords: Epidemics, Covid-19, Globalization, Health Policies

GİRİŞ

“Sağlık politikaları, sağlık alanında verimli ve kaliteli hizmet vermek, sağlık hizmet koşullarını daha iyi hale getirmek için alınan kararlardır” (Türedi vd., 2019:131). Dünyanın her yerinde sağlık sistemi içerisinde bu politikalar yürütülmekte ve etkin sağlık politikaları sayesinde insanlar sağlıklarını koruyabilmektedirler.

Türkiye’de sağlık sistemine bakıldığında binanın var olduğu ama içinde bilimin olmadığı görülmektedir. Covid 19 virüsünün Aralık 2019’da Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkmasının ardından Türkiye’den Umre ziyareti için Suudi Arabistan’da gönderilen 21 bin kişi virüsün yayılmasında önemli rol oynamıştır. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 23 Mart 2020 tarihinde yaptığı açıklamada; Umre’ye gidişlerin durdurulması için çeşitli çalışmalar yaptığını, Cumhurbaşkanı’nı ikna etmeye çalıştığını ama Diyanet’in buna engel olduğunu ifade etmiştir. Sokağa çıkma yasağının Türkiye’de virüsten dolayı ilk ölümün görüldüğü 10 Mart 2020 tarihinden bir ay geçtikten sonra dahi uygulanmaması –kısmi uygulamalar hariç- iktidarın ne bu krizi algılayabildiğini ne anlayabildiğini ne de yönetebildiğini göstermemektedir. Dualara emanet edilmiş, çözüm üretilmeyen sağlık politikaları alınacak ya da alınması gereken önlemlerin gecikmesine sebep olmuştur. Sokağa çıkma yasağı, bilimsel literatürdeki adıyla ülke karantinası ile Türkiye’nin bu krizi en az zararla atlatması mümkün iken, ilgili Bilim Kurulu, iktidara ülke karantinası uygulanmasını önermişken bu karar hayata geçirilememiştir.

Bir ülkenin geleceğinin söz konusu olduğu yerde ülke karantinası yapılması ve sokağa çıkma yasağı ilan edilmesi, iktidarın Sağlık Bakanlığı’nın koordinasyonluğunda bunu ilan etmesi gerekirken koruyucu önlemlerin alınmasında geç kalınmıştır. Aralık 2019’da Wuhan’da virüs ortaya çıktığından beri, sağlık çalışanlarına yönelik koruyucu önlemlerin alınması Türkiye’de gecikmiştir. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın krizin ilk günlerinde sürekli yaşlıları hedef göstermesi bir kuşak çatışmasına yol açmıştır. Bazı hastanelerde koruyucu maskelerin temini zamanında gerçekleşmemiştir. Sağlık Bakanı’nın lokal sorun olarak tanımladığı malzeme eksiklikleri Nisan 2020 itibarı ile bazı hastanelerde hâlâ mevcuttur. Sağlık Bakanlığı Fahrettin Koca’nın gece yarısı sosyal medya platformu Twitter açıklamaları şeffaflık anlamında Türkiye kamuoyunu yeterince tatmin etmemiştir. Sağlık Bakanlığı’nın elinde kaç tane test kiti olduğu, tanı konulacak kaç tane merkez olduğu Türk Tabipler Birliği tarafından yetkililere sorulan ve cevabı alınamayan sorulardır. Türkiye’de yetkililerin Koronavirüs ile mücadele süreci, açık ve net değildir. Koronavirüs’ün gelmiş olacağı tahmin edilmeliydi. Hazırlık Türkiye tarafından tam olarak yapılmamıştır ve ülke virüse hazırlıksız yakalanmıştır. Erken teşhis konusunda Türkiye sınıfta kalmıştır. Test yaptırmak için ünlü özel hastanelere test yaptırmaya gidenler belli kriterlere takılmaktadırlar. Yurtdışı teması, akciğer tutulumu, kuru öksürük, kırgınlık, ateş vs. şartı aranmıştır. Test için önceleri yurtdışı bağlantısı aranırken bu sonradan ortadan kaldırılmıştır. Ağır bir tablo ortada yokken test yapmak zorlaştırılmıştır. Türkiye’de Koronavirüs şüphesi olan hastalar test yaptırmak istediğinde özel hastanelerde, doktorun onları test yapmaya uygun görmesi şartına takılmaktadır. Çok ünlü özel hastanelerde test yapılmamaktadır. Enfeksiyon veya KBB bölümüne gidildiğinde o bölümlerde doktor hastaya korona testi yapılmasını uygun görürse Sağlık Bakanlığı’nın belirlediği hastaneye yönlendirilen hastalar bir dizi sorunla karşılaşmaktadır. Uygunluk kriteri zorlaştırılmaktadır. Hastalar uygun görülmezse o ana kadar yapılan tedavilere para ödemek zorundadır. Kriterlerden en yükseği akciğer tutulumudur. Bu durum erken dönemde teşhisi zorlaştırmaktadır. Hastane hastane dolaşıp test peşinde koşmak, virüs kapma riskini artırmaktadır. Kritersez test yapılan yerler 1200 ve 1250 TL civarında para ödenen özel laboratuvarlardır. Özel hastanelerle ilgili genelgenin genişletilmesine ve özel hastanelerin daha fazla sorumluluk alarak geçici süre kamulaştırılmasına veya görevlendirilmelerine ve devlet hastanelerindeki yükün azaltılmasına ihtiyaç vardır. Test pozitif çıkarsa özel hastanenin

o hastayı yatırması zorunludur. O yüzden özel hastaneler o testi yapmaktan kaçınmaktadır. Sağlığın ticarileştirilmesinin acısı çekilmektedir. Ünlü özel hastaneler, arkadan gelecek müşterilerini alamayacağı endişesiyle hareket etmiştir.

Türkiye’de Covid 19 ile mücadelede ihmaller birçok alanda görülmektedir. İtalya, Almanya, Fransa ve İngiltere’de ligler yasaklandığı dönemde Türkiye’de maçlar seyircisiz oynanmıştır (URL-1). 12 Mart 2020’de Başakşehir takımı, Kopenhag ile seyircili maç yapmıştır. Brezilya, Rusya, Belarus ve Türkiye bu eksiklik görülmüştür. Bilim Kurulu, Spor Bakanlığı, Türkiye Basketbol Federasyonu ve Türkiye Futbol Federasyonu bu ihmalde sorumludur.

Sağlık Bakanlığı, meslek kuruluşları, yerel otoriteler ve sendikalardan gelen hangi şehirlerde hasta sayısının fazla olduğunun kamuoyuna açıklanması gerektiğine ve seyahat kısıtlılığına ilişkin talepleri ciddiye almamıştır. Vaka sayısının yaklaşık yüzde 60’ını barındıran İstanbul’da yerel yönetim olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi, iktidar temsilcileri ile eşgüdüm içinde çalışmamıştır.

Sağlık çalışanları, tek başına çalışanlar, hastalar, hasta yakınları, öğrenciler, fazla mesai yapmak zorunda kalanlar krizde Yenikapı’daki İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yardımlaşma ve Koordinasyon Merkezi’nde Covid 19 ile mücadelede eşgüdüm sağlamak amacıyla tüm tarafların dahil olduğu bütüncül uygulamalar ile verimli, etkin ve doğru kullanımı sağlamayı amaçlamaktadır. Doğru kişilere en uygun ve hızlı şekilde ulaşmayı sağlayan en verimli bir merkez olmayı sağlayan İBB’nin İstanbul Yardımlaşma ve Koordinasyon Merkezi, ihtiyaç ve risk haritası belirleyecek bir kabiliyete sahip olduğu iddiasındadır ve Bilim Kurulu’nu sürekli etkin hale getirerek gelecek ve risk haritası ile konu ile ilgili yetkin personeller vasıtasıyla ile sürecin içerisinde yer almaktadır. Yenikapı ve Maltepe miting alanları ile Beylikdüzü Su Ürünleri Hal’i, dev taşınabilir çadırlar ile geçici hastane alanına dönüştürerek su arıtma üniteleri ve jenaratörlerin de kullanıma hazır olduğunu ve altyapı dönüşümüne de hazır olduğunu Sağlık Bakanlığı başta olmak üzere devletin yetkili birimlere bildirilmiştir.

İl pandemi kurulları 2020’nin Şubat ayında kurulmamıştır. Şubat ayı Türkiye’de boş geçirilmiş, yalnızca uçuşlar durdurulmuştur. Onun dışında ciddi hiçbir şey yapılmamıştır. Türkiye’ye geleceği belli olan salgınla ilgili gerekli strateji Ocak 2020 itibarı ile belirlenmeydi. İl pandemi kurullarında meslek birlikleri ve yerel yönetimler yoktur. Yerel yönetimlerin organizasyon yapması gerektiği için pandemi kurullarında olmasına ihtiyaç vardır. Hastaların bulunup onlara katı bir izolasyon/tecrit uygulanması gereklidir. Toplumsal hareketliliğin yavaşlatılmasında geç kalınmıştır. Halk sağlığı uzmanları, toplum sağlığıyla ilgilenirler ve bu uzmanların epidemiyoloji adında yan dalı da vardır. Bu uzmanlar birtakım istatistiki bilgilerden faydalanılarak epidemiyologlardan aldıkları veri desteğini uygulamak için bir strateji belirlerler. Bu strateji siyasi iktidar ve temsilcisi olan yetkililer aracılığı ile uygulanır.

Türkiye’de Covid 19 Virüsü ile Mücadelenin Dünyadaki Yeri

Dünya ilk defa Covid 19 virüsü ile karşı karşıya kalmıştır. Virüsün karakterini dünya bilmemektedir. Hâlâ virüs dünyadaki uzmanlar tarafından bilinmemektedir. Devletler arasında salgınla mücadele bakımından farklılar vardır. Dünya ölçeğindeki verilerle karşılaştırıldığında Türkiye’de virüsle mücadelede hasta sayısı hızlı artmakta, ölüm sayısı ise paralel bir yükseliş göstermektedir. Epidemiyologlara göre bu durumun çözülmesi ve ortaya koyulması gerekmektedir. Hasta sayısının artmasının sebeplerinden biri de test sayısının artmasıdır. Virüsün önlenmesine ilişkin dünyada 30’un üzerinde aşı çalışması yapılmaktadır. İnsanlara uygulanabilir bir aşının yapılması için klinik mikrobiyolog ve enfeksiyon

hastalıkları uzmanlarına göre en az sekiz ay ile bir sene arasında bir zaman dilimine ihtiyaç vardır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), bütün hastalıklar için bir ICD 10 kodu belirlemiştir. Bu bir hastalık kodudur, uluslararası standardizasyonu sağlar. En son 25 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bir ICD 10 kodu yayınlamıştır. Olası muhtemel Covid 19 hastasına ilişkin uluslararası standartlara uygun bir kod belirlenmiştir. Epidemiyoloji biliminin salgınla mücadelede liderlik etmesine ihtiyaç vardır. Dünya standartlarına uygun bir kodlama yapılması Türkiye'nin virüsle mücadelede dünyadaki uluslararası kuruluşlarla olan koordinasyonunu kolaylaştıracaktır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO), tüm dünyanın bir haritasını ilgili kodlamalar doğrultusunda çizmektedir. Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nın dünya standartlarındaki kodlamalardan uzak bir şekilde çalışması güvenilirliği sarsılmıştır. Covid 19 hastalığından dolayı Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nın açıkladığı verilerden daha fazla sayıda bir ölüm varsa bu durum virüsle mücadeleye zarar verir. Türkiye'de hâlâ test sayısı dünya standartlarına göre yetersizdir. Epidemiyologlar hasta sayısı yükselirken ölüm sayısının sabite yakın düzeyde bir çizgi izlemesini kuşkuyla karşılamaktadır.

Genç nüfuslar Covid 19'dan daha az etkilenecektir. 70 yaşın üzerindekiilerin ölme oranları 30 yaşındakilere oranla 10 kat daha fazladır. Genç toplum aynı zamanda tasarrufu olmayan bir toplumdur. Gençler çok derin bir işsizliğe düşerlerse bunların etkileri olacaktır. Her şeyi daha iyi anlamak ve kontrol etmek için bir olanak olarak değerlendirilebilir. Devletlerin hızlı bir şekilde problemi görüp ona göre önlem alması sokağa çıkma yasağı şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Çin devletinin elinde yapay zekâ ile insanların bilgilerini kontrol etmek, telefon dinlemeleri, yüz tanıma vs mevcuttur. Türkiye yapay zekâyı fazla önem vermemiştir. Türkiye'de şirketler de aynı durumdadır. Türkiye'deki bunların ne kadar önemli olduğu anlaşıp, bilim ve teknolojinin doğru kullanımı için yöntemler geliştirmelidir. Türkiye için doğru politikalarından birincisi sağlık politikalarını yeterince ele almaktır. Virüsün topluma olağan etkisini önce durdurmak gerekmektedir. Aynı zamanda ekonomi de kuvvetlendirilmelidir. Bunun için dışarıdan gelen bir sisteme ve uluslararası koordinasyona ihtiyaç vardır. Kaynaklar sınırlı olduğu için tek başına bunu gerçekleştirmek mümkün değildir. Doğru politikalar ve koordinasyon gereklidir.

Komşu ülke Yunanistan'a bakıldığında; 12 Nisan ile 19 Nisan tarihleri arasındaki Paskalya tatili kalabalık kutlamalara neden olabileceği endişesiyle Koronavirüs yayılımının önüne tamamen geçmek için şehirlerarası yollarda kontroller artırılmıştır. 300 avroluk cezayı içeren uygulamada seyahat edenlerden ikametgâh belgesi istenmektedir. Yazlığa gidene 300 avro ceza kesilmektedir. Paskalya kutlamalarına virüs kısıtlaması getirilmiştir. Ada sakinleri birçok adadan çağrı yaparak adalara gelinmemesini talep etmiştir. Yunanistan, Paskalya haftasına kilitlenerek, Paskalya haftasını atlatmayı amaçlamaktadır.

Verisini doğru açıklayan ülkelerde 40. Ve 41. günlerde Koronavirüs zirve yapmaktadır. 9 Nisan 2020 tarihi itibarı ile toplam ölü sayısının 17 bin geçtiği İtalya da virüsün en fazla etkilendiği ülkelerden birisidir. Can kaybının 14 bini geçtiği ABD'de Trump, Dünya Sağlık Örgütü'nü (WHO) hedef almıştır. Örgütün salgın tehdidin küçümsediğini ifade eden Trump, yakında ülkenin büyük bir kısmını eski haline döndüreceklerini belirterek tedbirleri gevşetebileceklerini açıklamıştır. Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyon güçleri Yemen'de 9 Nisan'dan itibaren 2 haftalık ateşkes ilan etmiştir. Yıllardır Arap ülkelerinin en fakirinden biri olan Yemen'i bombalayan Suudi Arabistan, savaşa ara vermiştir.

Çin lideri Xi Jinping ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 8 Nisan 2020'de telefonla görüşmüştür. Çin'de hayat 9 Nisan 2020 tarihi itibarı normalleşmeye başlamıştır. İki

lider pandemi/salgın sonrasında sağlıklı ortam olduğu zaman da dostane ilişkilerine sarılacaklarını ifade etmiştir. Çin’de resmi olarak kabul edilen ilk Covid 19 vakasının görüldüğü Wuhan şehrinde 23 Ocak’ta başlatılan karantina 76 gün sonra 9 Nisan’da karantina kaldırılmıştır. Dr. Zhang Jixian’ın bir zinciri farketmesiyle yeni bir virüsün yol açtığı salgının vakaları olduğunu anlaşılmıştır.

Dünyadaki baskıcı rejimlerin Covid 19 ile mücadelesine ilişkin örneklerle bakıldığında; Nepal’in başkenti Katmandu’da polis yasağa uymayanları uzaktan kışkaçla belinden yakalayıp birkaç saat ayakta beklettiği görülmüştür. Sosyal mesafenin bu kışkaçlarla korunduğu polis tarafından da ifade edilmiştir. Hindistan’da da polisin sopalı uygulamaları basına yansımıştır.

9 Nisan tarihi itibarı ile 812 ölüm ve 38 bin vaka ile Türkiye, dünyada 9. sıradadır. Protokol, belli durumlar karşısında ne yapacağınız demektir. Örneğin ölenlerin nasıl gömüleceğine ilişkin bir gömme protokolü vardır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) de hasta ve ölü sayısını tespit etmek için bir takım protokolleri vardır. Covid 19 virüsü ile birlikte ekonomi, sağlıktan, sağlık ekonomiden ayrılmaz bir hale gelmiştir. Koronavirüs’ten ölenlerin büyük kısmı vücutlarının immün/savunma sisteminin aşırı üretim yapması/çalışması ve vücudun aşırı tepki vermesi sonucu kendisini öldürmesiyle ortaya çıkmaktadır. Türkiye, Dünya Sağlık Örgütü’nün İtalya, İspanya gibi ülkelerde uygulanan ikinci protokolü uygulamamakta ve bazı uzmanlara göre astım, zatürre gibi bağlı hastalıklar yüzünden ölenlerin aslında Covid 19’dan dolayı öldüğü yönünde görüşler bulunmaktadır.

İtalya’nın Milano şehrine bağlı bir belediyenin başkanı, ölen insanların test yapılmadan gömüldüğünü ifade etmiştir. Dolayısıyla gerçek sayı bilinmemektedir. Milano’ya bağlı Bergamo Belediye Başkanı’nın söylediği imkânları olmadığının ikrarı iken Türkiye’de Umre’den dönenlere havaalanında yakalanmasın diye ateş düşürücünün (Parasetamol) verildiği aslında vaka sayıları açıklanandan çok daha fazla olduğu yorumlarına neden olmuştur.

ABD’de New York valisi yaptığı açıklamada “Sizinle sadece oynanmış gerçekleri değil, bütün gerçekleri paylaşmaya söz veriyorum” demiştir. Türkiye’de gerçeğin tümü kamuoyuna açıklanmamaktadır. Tanı kitlerinin yaklaşık yüzde 30 doğruluk ile çalıştığı iddia edilmektedir.

YÖNTEM

Betimleyici bir çalışma olan bu araştırma literatür tarama yöntemi tekniği kullanılarak yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde sözel verilerin yorumlanması mantığına dayanarak sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan yöntem tercih edilerek araştırmalarının objektif olması için literatür taraması yönteminin kullanılmasının genellikle gösterge bilimsel veya söylem analizine göre daha sağlıklı sonuçlar verdiği bir gerçektir.

SONUÇ

“Küreselleşme bir anlamda, yaşadığımız dünyada toplumlar, kültürler arasında karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin artması ve hızlanması ile ilgili olguları kapsamaktadır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler ülkeleri ekonomiden, siyasete kadar birçok alanda birbirlerine yakınlaştırmıştır” (İlgaz Büyükbaykal, 2008:40). Salgın hastalıklar da küreselleşmenin sınırları ortadan kaldırdığı bir ortam yaratmıştır.

Salgınla birlikte yiyecek başta olmak üzere insanların temel ihtiyaçlarına bağlı kaygıları artacak buna paralel olarak hükümetler otoriterleşecektir. Ulus devletler çok daha güçlü

olacaktır ama yeni ulus devletler geçmişteki gibi bir bayrak, bir renk ve bir siyasal ideolojiden ziyade küresel bir siyasal ideoloji ve küresel renkleri de barındıran ulus devletler olacaktır. Adı ulus devlet; kendi sınırları olan bir ulus devlet ancak kültürel ve bilinç düzeyinde küresel bir ulus devlet modelleri oluşacaktır. Böyle bir tezatlıkla karşı karşıyayız. Koronavirüs miladından sonra hak ve özgürlükler feda edilebilir boyuttadır ama bu hak ve özgürlükler farklı düşüncelerin/kimliklerin/inançların yok edilmesi adına değildir. Bunları da içinde yaşatarak bireyin kimliğinden/inancından/düşüncesinden büyük ölçüde vazgeçmenin esas alınarak yaratıldığı küresel ulus devletler oluşacaktır. Koronavirüs'ten önce küresellik literatürde bütün dünya olarak algılanırken, virüs sonrasında küresel ulus devletler dönemine girilecektir. Bir devir sona ermiştir. Bu virüs ırkçılığı öldüren bir virüstür. Bu virüs ekonomik statüyü de öldürebilmektedir. Virüs kişinin konumunu, mevkisini, parasını, gücünü, rengini, düşüncesini, mezhebini, inancını dinlememektir. Herkesi eşitlemektedir. Böyle olunca genel toplumsal bilinçte ırkçılığı, makam ve mevkiyi öldüren bir virüsle karşı karşıyayız. Ancak zaman ölçeğinde toplumsal adaletsizliği de en açık şekilde ortaya çıkan bir virüs vardır. Eğer hakikaten insan sağlığı düşünülseydi Koronavirüs ortaya çıkmazdı. Koronavirüs'ün ortaya çıkmaması için insanoğlunun imkânları vardı. Virüsün ölümcül bir pozisyon alması engellenebilirdi. Ortaya çıkarılması engellenemezse bile silahlara, savaşımlara, ırkçılığa, ekonomik doymazlığa harcanılan imkânlar sağlığa, insan yaşamına, çevreye harcanmış olsaydı virüs bu kadar ölümcül olmazdı.

KAYNAKÇA

İlgaz Büyükbaykal, C. (2008). Küresel Medya Yapılarının Yoğunlaşması, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31, 39-50.

Türedi, G.& Erdoğan, T.& Aba, G. (2019). Son Dönem Sağlık Politikalarının Hemşirelik Mesleği Üzerine Etkisi, *Bandırma Onyediyüzyıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 130-142.

URL-1: Portekiz, Fransa, Polonya, Romanya ve Azerbaycan'da futbol maçları, koronavirüs nedeniyle seyircisiz oynanacak, <https://haberglobal.com.tr/spor/portekiz-fransa-polonya-romanya-ve-azerbaycan-da-futbol-maclari-koronavirus-nedeniyle-seyircisiz-oynanacak-33568> adresinden 30.03.2020 tarihinde alınmıştır.

ÇİN'DE EĞİTİM PROGRAMLARININ TARİHSEL TEMELLERİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Dr. Volkan DURAN

Iğdır University, volkan.duran8@gmail.com

Dr. Güliz KAYMAKÇI

gulizkaymakci@gmail.com

Bir ülkenin eğitim programının tarihini incelemek bir bakıma o ülkenin de tarihini incelemek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda farklı ülkelerin eğitim programlarının incelenmesi karşılaştırmalı program geliştirme çalışmaları için önem arz etmekte ve yeni içgörüler sunabilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Çin'deki eğitim programlarının tarihsel temellerini incelemektir. Bu bağlamda bu çalışmada Çin'de eğitim programları ile ilgili Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmış eserler doküman analizi yöntemiyle derlenerek ve Türkçe'ye çevrilerek Çin'in eğitim programlarının tarihsel temellerine dair bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlamıştır. Dokümanlar incelenirken metinlerdeki bilgilerin Çin'in eğitim programlarının tarihsel ve kronolojik sırayla ilgili olması, Çin'deki eğitim programlarının yönelimleriyle alakalı olması ve son olarak eğitim programları alanında önemli değişikliklerle ilişkili olması gözetilerek derleme yapılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda Türkiye, Japonya gibi pek çok ülke gibi Çin'in de modernizasyon sürecinde birçok değişimler yaşadığı ve eğitim programını mevcut bağlama göre değiştirmek için birçok uğraşlar verdiği ve bu uğraşlarında pek çok yönden soğuk savaş dönemi hariç dünyadaki genel eğilimle paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Çin'de eğitim programlarının tarihsel temelleri, eğitim programı

HISTORICAL FOUNDATIONS OF CURRICULUMS IN CHINA: A REVIEW STUDY

To examine the history of a country's curriculum means in a sense to examine the history of that country. In this context, the study of curriculums of different countries is important for comparative curriculum development studies and can offer new insights. The main purpose of this study is to examine the historical foundations of curriculums in China. In this context, in this study, the works published in Turkish and English language related to curriculums in China have been compiled with document analysis method and translated into Turkish and aimed to provide a holistic perspective on the historical foundations of curriculums in China. The document analysis was made considering that the information in the texts were related to the historical and chronological order of China's curriculums, it was related to the orientation of the curriculums in China, and finally related to important changes in curriculums in the educational history of China. As a result many changes and effort were put forward in the process of the modernization of China, like many countries such as Japan and Turkey where, it was concluded that these efforts are in parallel with general trend all around the World except the Cold War period.

Keywords: China, historical foundations of education programs in China, curriculum

Giriş

Güney Afrika gibi Çin de geçmişinde kötülöklere maruz kalmıştır. İrkçılıktan ziyade, şimdi müfredat reformu ile ele alınan otoriterlik gündemdedir. Brezilya gibi Çin de, toplumunun başa çıkmaya çalıştığı ve bilim insanların anlayabileceği dinamik bir ekonomiye sahiptir. Meksika gibi merkezileşme de uyum sağlamak için hiyerarşiler kurmaktadır. ABD gibi Çin'in de ekonomik büyümeye bağılılığı çevreyi yok etmekte ve ekonomik eşitsizliği artırmaktadır. Doğru olsa da eğitim programı çalışmalarında akademisyenlerinin çalıştığı mevcut koşulların aşırı basit karşılaştırmaları, bu akademisyenlerin ürettiği alanların ayırt edici ve dinamik karakterini gizler. Bu bağlamda, “Farklı” ve “dinamik” kavramları Çin'deki eğitim programı çalışmalarını kesinlikle tanımlamaktadır (Pinar, 2014: 1). Eğitim programı bilgeliği (curriculum wisdom) yerel bir karaktere sahip olarak bir ülkenin eğitim de program geliştirme açısından sahip olduğu kendine özgü anlayışı yansıtan bir kavramdır. Her ülkenin kendisine has bir eğitim anlayışı ve bunun da eğitim programlarına yansımaları vardır. Çin kültürel geleneği de üç ana felsefe tarafından beslenmekte ve şekillendirilmektedir. Bunlar Konfüçyüsçölük, Taoizm ve Budizm'dir (Zhang, Zhong, 2003).

Eski Çin müfredatının temel hedefi “kişiler arası ilişkileri bilmek” ve eğitim yoluyla dünyayı aydınlatmaktır. Müfredat kapsamlı bir sistemdi. Başlıca bölüm hümanist bir ruh geliştiren Konfüçyüsçü klasiklerin incelenmesinden ibaretti. Okçuluk becerileri, binicilik becerileri, müzik becerileri ve aritmetik becerileri müfredat sistemindeki ikincil konulardı. İkincil konular, Batı Zhou hanedanlığındaki (1046-771BC) “altı yetenek” ten kaynaklanmıştı. Temelleri Konfüçyüs'ün “altı klasiği” ile sağlamlaştırılmıştı. Temel müfredat içeriği Western Han hanedanı (205BC-8AD) sırasında oluşturulmuştu ve yapısı Tang hanedanlığında (618-907AD) geliştirilmişti. Hanedanlıklar sırasında birleştirilmiş müfredat sistemi yoktu. Eski müfredat, insanları toplumda ve başkalarıyla bağlantılı olarak yürütmeleri için eğiten ahlaki ilkelere odaklanmıştı. Eski Çin müfredatı belirli dönemlerde değişikliklere uğramıştı: Qin hanedanı dönemindeki altı beceriden ilkbahar ve sonbahar döneminde “altı klasiğe”, daha sonra sadece altı klasiği tersine çevirirken diğer tüm ideoloji okullarını reddetmeye ve son olarak Dört Kitap'a ve Beş Klasiğe odaklanılmıştı. Bununla beraber, Konfüçyüs İlkbahar ve Sonbahar Dönemi'nde (770-476) “altı klasik” müfredat sistemini geliştirmiş olsa da, “altı klasik” resmi müfredat değildi, o zamanın yüzlerce okulu arasında sadece bir okulda öğretilirdi. Qin hanedanlığı döneminde “kitapların yakılması ve akademisyenlerin / aydınların gömülmesi” sonrasında Konfüçyüs okulu ve “altı klasik” çok büyük zorluklar çekmişti. Hanedanlıklar değişmiş ve Budizm ve Taoizm ortaya çıkmış olsa da, Konfüçyüsçü öğretim Han hanedanını takip eden 1.000 yıl boyunca hâlâ baskın bir konuma sahip olmuştu. Böylece, “Beş klasik” resmi müfredat olarak kaldı. Güney Song hanedanı (1127-1279AD) sırasında, yönetici sınıfın güncellenmiş bir okullaşma taleplerine cevap veren Zhu Xi, Budizmi Konfüçyüsçülüğe “davet eden” kapsamlı bir sistem yarattı; Budizm, Konfüçyüsçölük ve Taoizm bir araya geldi. Bu Neo-Konfüçyüsçölük olarak biliniyordu. Neo-Konfüçyüsçölük resmi öğretim oldu. O zamandan beri - imparatorluk sınavının kaldırıldığı 1905'e kadar Çin resmi müfredatı “Dört Kitap ve Beş Klasik” temel alınmaktaydı. “Dört Kitap”, müfredat içeriğindeki “Beş Klasik” den daha önemli görülmüştü. “Kişiler arası ilişkileri bilmek ve maddi arzuları bırakmak” feodal toplumda eğitimin temel dayanağı olmuştu (Huxia, 2014: 130-131). Bununla beraber, 20. yüzyılın başlarından bu yana, Çin'in hayali küreselleşen dünyaya yönelik bir eğitim programı araştırması yapmak olmuştur. Bu süreç, bir bakıma

Çin'in eğitim programı araştırmalarının küreselleşmesinin tarihi ve akademik araştırmanın arka planı, koşulları ve özelliklerini incelemek anlamına gelmektedir (Kennedy, 2013: 86).

Çin ve Batı arasındaki eğitim programı farklılıkları aslında iki farklı medeniyetin stilini göstermesi açısından önemlidir. Örneğin, Çin toplumlarındaki öğretmenler ve öğrenciler farklı kültürel bağlamlarda çalışırlar. Bu bağlamlar anlık başarı için bir 'sihirli mermi' olmamakla birlikte, öğrenme ve başarı için bir platform sağlarlar. Önemli bir fark, Çinli öğretmenlerin öğrencilerin problemleri olsa bile belirli bir etkinlikle görevde kalmalarıdır. Amerikalı öğretmenler öğrenciler için alternatif etkinlikleri keşfetme olasılığı daha yüksekken, Çinli öğretmenler öğrencinin yaşadığı problemi çözmeye çalışacaktır. Bu karşıtlık bir farklılaşma ve öğretim yöntemi meselesidir, ancak Çin bağlamında öğretmenlerin sınıflarındaki farklı öğrenciler için birden fazla sonuç almak yerine belirli bir öğrenme sonucuyla ısrar ettikleri anlamına gelebilir. Bunun nedeni, başarının kendisinin sadece okulda değil, evde ve toplumda da değerli olmasıdır. Çinli öğrenciler için öğrenme isteğe bağlı değildir. Daha ziyade, eğitim girişimini sosyal gelişimin önemli bir parçası haline getiren bir dizi sosyal sürece gömülüdür. Çalışkan öğretmenler tarafından desteklenen çalışkan öğrencilere, başarıya ve sosyal refahın yolunu açabilecek öğrenme konusunda iyi bir başlangıç verilir (Kennedy, 2013: 7). “Aslında bu Doğu ile Batı arasındaki sosyal psikolojik farkla da ilişkilidir. Birçok geleneksel Asya kültüründe alçak gönüllülük ve başkalarıyla uyum çok önemli değerlerdir. Örneğin, Çinli öğrencilerden başarılarını başkalarına örneğin öğretmenlerine, anne babalarına ya da durumun diğeri yönlerine, örneğin okulun kaliteli olmasına atfetmeleri beklenir. ABD ve diğer Batılı ülkelerin aksine, buradaki kültürel gelenekler başarıyı kendilerine yüklemelerini hoş görmez” (Aronson, Wilson, Akert, 2010: 235). “Benzer durum mutluluk algısı gibi temel psikoloji süreçlerde bile geçerlidir. Takahiko Masuda ve meslektaşları (2008) yüz ifadelerinin kodlarını çözme üzerine düzenledikleri bir çalışmada ABD ve Japonya'daki araştırma katılımcılarına insan grupları çizgi resimlerini gösterdiler. Her resimde bir kişi merkez figürdü ve ön planda yer alıyordu. Bu kişinin yüz ifadeleri mutlu, üzgün, öfkeli ve nötrdü. Gruptaki diğer insanların yüz ifadeleri ise bu merkezi figürün ifadesi ile aynı ya da bundan farklıydı. Katılımcıların görevi merkezdeki kişinin duygularını 10 üzerinden bir skalada puanlamaktı. Araştırma sonucunda Amerikalıların yaptığı puanlamalarda grup üyelerinin yüzlerindeki ifadelerin çok az bir etkisi olduğu görüldü. Merkezdeki figür gülümsüyorsa “mutlu” seçeneğinin puanı da yüksek oluyordu. Diğer grup üyelerinin yüz ifadeleri önemsizdi. Buna karşılık, Japon katılımcıların puanlamasında grup üyelerinin yüz ifadelerinin büyük bir etkisi olduğu görülmüştü. Grup üyeleri de gülümsüyorsa merkez figürün gülümsemesi mutluluk belirtisi olarak görülmüyordu” (akt. Aronson, Wilson, Akert, 2010: 221). Bu ve bunun gibi çalışmalar Asya'nın Batı'dan farklılığının nedenini göstermesi açısından önemli vurgulara sahiptir ve bu durum eğitim programlarını karşılaştırmalı olarak incelenirken de göz önüne alınması gereken bir durumdur.

20. yüzyıl boyunca, Çin'deki sosyal değişimler ve eğitimsel gelişimin dolambaçlı yolculuğu ile, Çin eğitim programları çalışmalarını şu aşamalardan geçerek deneyimlemiştir: ABD'den öğrenme, Sovyetler Birliği'nden öğrenme, eğitim programı alanının yeniden ortaya çıkması ve Çince eğitim programı çalışmaları. “1922 eğitim programı reformu”ndan Çin eğitim programı çalışmaları ortaya çıktı. 1949'dan 1977'ye kadar Çin, Sovyetler Birliği'nden oldukça merkezi bir politika ve toplum sistemini benimsedi. Marksist-Leninizm ana ideoloji haline geldi. Radikalizm, liberalizm ve muhafazakarlık ilk önce eleştirildikten sonra

reddedildiğinden, aşırı “Solcu” düşünce eğilimine dönüştü ve sonunda kayboldu. Çin eğitimi tamamen siyasallaştırıldı ve bağımsızlık iddiasını kaybetti. Bir alan olarak, Çin eğitim programı çalışmaları yok edildi ve bu da ortadan kayboldu. Ancak 1978'de Çin Açık Kapı politikasını benimsedi. Liberalizm yavaş yavaş iyileşti. Muhafazakârlık ve geleneksel “Çin öğrenme” modelleri yavaş yavaş canlandı (Hua, 2014: 37).

1. Aşama I: Amerika'dan Öğrenmek, Eğitim Programı Alanını Nispeten Bağımsız Hale Getirmek (1900–1949)

Modern Çin eğitimi, modern toplum gibi, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın başlarında başladı. O dönemden itibaren Çin'de Batı eğitim fikirleri ve teorileri yayılmaya başladı. Bu bağlamda bu çabalardan ilki Japon Sensaburo Tatibana'nın Pedagoji kitabının 1901'de ünlü Çinli bilim adamı Wang Guowei tercümesi olduğu söylenebilir. Daha sonra Japonya'dan Çin'e çok sayıda Batı eğitim çalışması tanıtıldı. Çeviri sürecinde Çin'in araştırmacıları orijinal eserleri o zamanki ulusal koşullara göre değiştirdiler. Orijinal çalışmalar Japonya'nın eğitimiyle ilgili olsa da çevirmenler aralarında Herbart'ın pedagojisi olan birçok Batı fikrini sunabildiler. Bu aşamada, Çin eğitim programı teorisi Batı pedagojisinden ayrı değildi. Çinli bilginlerin kabul ettiği eğitim programı teorisi esas olarak Avrupa pedagojisinden geliyordu (Lixin, 2014: 96).

20. yüzyılın ilk yarısında, Çin halkının ana sosyal ve tarihsel misyonu “ulusun yok oluşundan kurtulmak” idi. Vizyonu geniş olan bir grup insan, eğitimi bunu yapmanın ana yolu olarak görüyordu. Eğitimin bu işlevi ulusal ruh yeniden yapılanmasında somutlaşmıştı. Amerika'da 20. yüzyılın başlarında, “ilerici dönem” boyunca eğitimci eğitim programlarının hızlı büyümesi ve eğitim programı geliştirme literatürünün giderek yükselmesi ile “eğitim programı çalışmaları” giderek profesyonel bir eğitim bilimleri araştırma alanına dönüştü. 1918'de yayınlanan ünlü Amerikalı müfredatçı Franklin Bobbitt'in 1The Curriculum1 adlı kitabı genel olarak eğitim programı alanının bağımsızlığının sembolü olarak kabul edildi. Neredeyse aynı zamanda, Çinli akademisyenler Çin'de eğitim programı reformu ihtiyacını karşılamak için etkili bir şekilde eğitim programı araştırması yaptılar (Zhang, Zhong, 2003). Bu tarihsel dönemde, Çin'in eğitim programı uygulamasının ana teması modernleşme idi. Emperyal sınav sistemi henüz kaldırılmıştı, oysa geleneksel klasiklerin incelenmesi hala mevcuttu. Örneğin, Yuan Shikai döneminde ünlü “Okul Yönetmeliği” nden “Konfüçyüs İbadeti ve Klasik Okuma” müfredatına kadar, birçok eser Batı bilimsel eğitim programıyla baş başa gidiyordu (Lixin, 2014: 96).

1903 yılında, Qing hanedanı temel olarak Japonya modelini kopyalayan ilk modern okul sistemini benimsedi. 1905'te, hükümet yetkililerini seçmek için geleneksel sistem olan İmparatorluk Sınavı sona erdi. 1911'de Qing hanedanı devrildi ve Çin Cumhuriyeti kuruldu (Hua, 2014: 31). Ren-zi Okul Sistemi (Çin Cumhuriyeti Okul Sistemi olarak da bilinir) 1912'de kararlaştırıldı. Milli Eğitim Bakanlığı art arda birkaç okul düzenlemesi yaptığını açıkladı. Ren-zi, Gui-chou Okul Sisteminin en belirgin özelliği Konfüçyüs klasiklerinin kaldırılması ve Çin müfredatının modernizasyonunda önemli bir atılım olarak görülen mesleki eğitimin geliştirilmesiydi (Huxia, 2014:134).

Modern Çin'de ilk eğitim programı reformu 1922'de Dört Mayıs Hareketi veya Yeni Kültür Hareketi döneminde başladı. Dört Mayıs Hareketi, geleneksel Çin ile modern Çin arasında bir dönüm noktası olayıdır. 4 Mayıs 1919'da, Pekin'deki binlerce üniversite öğrencisi,

Shandong'daki Alman haklarını Japonya'ya aktaran I.Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'in Versailles Antlaşması'ndaki çıkarlarına ihanet ettiği için Kuzey Savaş Beyleri Hükümeti'ni protesto etti. Takip eden günlerde Çin'in dört bir yanındaki milyonlarca öğrenci gösterilere katıldı. Şangay, Pekin ve diğer şehirlerdeki işçiler öğrencilerin iddialarını desteklemek için greve gitti. Sonunda öğrenciler kazandı. Yüzeyle, 4 Mayıs Hareketi iç feodalizme ve Batı emperyalizmine karşı bir mücadeleyleydi. Esasen, Çin'de yaygın bir demokratikleşme hareketiydi (Hua, 2014: 31).

1922'deki Yeni Okul Sistemi, ABD'den “altı-üç-üç” tarzı kademe anlayışını benimsedi. Okul sistemini yeniden düzenlerken, ülke genelindeki eğitim birlikleri birlikte bir Yeni Okul Sistemi Eğitim Programını Hazırlama Komitesi oluşturdu. Komite eğitim programı reformunu başlatmaya odaklandı. Haziran 1923'te bir Ortaokul ve İlkokul Müfredat Standart Özeti yayımlandı. Özet aşağıdakileri içeriyordu: ilk olarak, ders süresi dakika olarak hesaplandı. İkincisi, ilköğretim müfredatından konu olarak bireysel ahlaki karakterin geliştirilmesi iptal edildi. Vatandaş ve hijyen eklendi. El sanatları kamusal sanat olarak değiştirildi ve çizim görsel sanat olarak yeniden düzenlendi. Daha sonra hijyen, tarih, vatandaş ve coğrafya sosyal bilimlerle birleştirildi. Doğa ve bahçecilik eklendi. Çince karakterlerin konusu Çince dil olarak değiştirildi. Jimnastik beden eğitimi oldu. Üçüncüsü, ortaokul konuları vatandaşlık, tarih, coğrafya, Çin dili, yabancı dil, aritmetik, doğa, çizim, el sanatları, müzik, fiziksel hijyen ve beden eğitimi içeriyordu. Lise eğitimi Çin dili, yabancı dil, yaşam felsefesi, sosyal konular, kültürel tarih, genel bilim ve beden eğitimi içeriyordu. Sıradan konular bilim ve sanat olarak sınıflandırıldı. Sanat derslerinde özel Çin dili, temel psikoloji, temel etik ve doğa ya da matematik vardı. Bilim konuları trigonometri, geometri, cebir, analitik geometri ve fizik, kimya ve biyolojiden iki konuyu içermekteydi. Profesyonel konular tarım, sanayi, ticaret, öğretmen eğitimi ve kat hizmetleri olarak kategorize edildi. Birkaç seçmeli ders vardı. Dördüncüsü, ortaokullarda ders seçme sistemi ve ders kredi sistemi kullanılmasıydı. Özetle, hükümet tarafından resmi olarak yayınlanmamış olsa da Birleşik Eğitim Kurumlarının temsiliyeti ve yetkisi nedeniyle ülke çapında uygulanmıştır. “Çin'in özü öğrenmesi” öncül olarak, bilim ve demokrasi kavramları şiddetle desteklendi. Tao Xingzhi gibi akademisyenler Dewey'in eğitim kavramlarını Çin'e yoğun bir şekilde tanıttılar ve kavramları uygulamaya koydular. Mesleki eğitim fikirleri insanların dikkatini çekmeye başladı (Huxia, 2014:134-135). 1920'lerden 1940'ların sonuna kadar Dewey'in teorileri çevrildi ve sosyal yankıları olan Çin'e tanıtıldı. Dewey'in pedagojik teorisinde müfredat içeriği önemli bir rol oynadı. DeWey okulunda Herbart'a neredeyse taban tabana zıt bir şekilde “aktivite temelli eğitim programı” uygulamasını önerdi. Ancak Dewey, Çin'e büyük ilgi gördü. Bu dönemde, Çin'de müfredat araştırmalarının gücü ve etkisi nispeten zayıftı, ancak akademisyenler her zaman gelişmiş ülkelerin akademik gelişmelerine dikkat ettiler. Bazı üniversitelerin ve normal kolejlerin eğitim bölümleri lisans öğrencileri için eğitim programları oluştururken, bazı Çinli akademisyenler eğitim programı monograflarını yazmaya başladı (Lixin, 2014: 97-98).

Çin'in eğitim programı araştırma sistemine başlaması, Batı eğitim programı teorisinin ülkeye gelişinden ilham aldı. Temel mantık, Batı eğitim programı teorisinin ileri olmasıdır. Bununla birlikte, Batı'da yapılan araştırmalar, farklı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel geçmişler nedeniyle Çin'deki eğitim programı uygulamalarına etkili bir açıklama ve rehberlik sunamayacağı açıktı. Bu nedenle, Çince özelliklere sahip bir eğitim programı oluşturmak, eğitim programı araştırmalarını yerelleştirmenin temel özü haline gelmiştir (Kennedy, 2013: 88). Bununla beraber bu dönemden itibaren modernleşme, eğitim programı uygulamasının

ana göreviydi. Bu zamanda, eğitim programı uygulamasını değiştirmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunların arasında Pekin, Şanghay, Nanjing, Hangzhou ve diğer şehirlerdeki bazı kişilerin Dewey'nin “aktivite temelli eğitim programını” tanıtmak için gösterdikleri çaba vardı. Birçok okul deneysel ve seçmeli dersler verdi. Siyasi kargaşa ve savaş, eğitimi geliştirme çabalarını baltaladı. Eğitim programı teorisi ve uygulaması yavaş gelişti (Lixin, 2014: 97).

Bu tür çalışmalar aşağıdaki dört yönü içeriyordu (Zhang, Zhong, 2003):

1.1. Amerikan Eğitim Programlarını Çince'ye çevirme:

Çin'de eğitim programı araştırması için temel bir temel oluşturmak amacıyla, Amerika'da eğitim gören akademisyenler, Amerikan eğitim programı anlayışının ünlü eserlerini tercüme etmeye öncülük ettiler. Bu dönemde Çince'ye çevrilmiş birçok tanınmış eser vardı: Bobbitt'in “Eğitim Programı” kitabı Zhang Shizhu tarafından tercüme edildi ve 1928'de Commercial Press tarafından yayınlandı. İlk kez 1924'te Amerika'da yayınlanan başka bir Bobbitt kitabı “Eğitim Programı Nasıl Yapılır?” Xiong Zirong tarafından tercüme edildi ve Commercial Press tarafından 1943'te yayınlandı. FG Bonster'in “İlköğretim Okulu Müfredatı” Zheng Zonghai ve Shen Zishan tarafından tercüme edildi ve 1925 yılında yayınlandı. Bu çeviriler muhtemelen Çin'de yayınlanan eğitim programı teorisi üzerine ilk Amerikan eserleridir. Bu çeviri çalışmaları Çin eğitiminin ve Çin eğitim programı araştırmalarının ufkunu genişletti (Zhang, Zhong, 2003).

Columbia Üniversitesi Felsefe Bölümünde öğrenim gören Hu Shih, “Yeni Eğitim Reform Hareketi” nin önde gelen ismini ve 1922 Çin Eğitim Program Reformunun ana katılımcısı oldu. 1 Ocak 1922'de “Yeni Kültür Hareketi” ve “Yeni Eğitim Reformu Hareketi” kapsamında, Çin Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı “Okul Sistemi Reform Kararnamesi” ni yayınladı. Okul Sistem Reformu Kararnamesi, 1922 Eğitim Programı Reformu için temel eğitim programı fikirleri veya felsefeleri olan yedi “standart” yükseltmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir (Hua, 2014: 31):

1. Toplumsal evrim veya ilerleme ihtiyacına uyum sağlamak
2. Demokratik eğitim ruhunu geliştirmek
3. Bireysellik ya da kişiliğin gelişimini aramak
4. Vatandaşların ekonomik yeteneklerini geliştirmek
5. Yaşam eğitiminin vurgulanması
6. Eğitimi evrensel kılmak
7. Yerel yerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli esneklik yaratmak

1922 Eğitim Programı Reformunun ayırt edici özelliklerinden birincisi, uluslararası eğitim trendlerine tasdik etmesi ve yirminci yüzyılın başlarında dünya çapında eğitim demokratikleşmesinin önemli bir bölümünü oluşturmasıdır. İkincisi, reformun “demokrasi”, “bilim” ve “bireyselliğin gelişimi” olarak temel liberalizm odaklı olmasıdır. Ancak reform aynı zamanda muhafazakârlık ve radikalizmin olumlu unsurlarını da içine almıştı. Üçüncüsü, yeni müfredatın içeriği ve yapısı, Amerika, Japonya ve Almanya'da eğitim programı reformu başarılarını ödünç alırken Çin kültür ve eğitim geleneğinin olumlu unsurlarını teyit etti.

Dördüncüsü, müfredat karar verme ve geliştirme süreçleri demokrasi, profesyonellik ve uluslararasılaşmaya dayanıyordu (Hua, 2014: 32).

1.2. Program Geliştirmenin Genel İlkeleri Üzerine Araştırma: İlk öncü Çinli eğitim programı uzmanları sadece Amerika'daki eğitim programı çalışmalarından tam olarak öğrenmeyi denemekle kalmadı, aynı zamanda başlangıçta Çin eğitim programı reformu bağlamında müfredat geliştirmenin genel ilkelerini keşfetmeye dikkat ettiler (Zhang, Zhong, 2003). Tao Xingzhi, eğitim programı konularının ve eğitim programı çalışmalarının önemini açıkça fark etti. Çin Ulusal Eğitimin Geliştirilmesi Derneği başkanı olarak, Çin'deki ilk Eğitim Programı Kitap Serisi'ni savundu. Tao'nun takdir ettiği gibi, eğitim programı eğitimin merkezidir. Eğitim programı çalışmaları eğitim biliminin çekirdeğidir. Çinli eğitim akademisyenleri bu gerçeği yirminci yüzyılın başlarında fark ettiler (Hua, 2014: 34). 1923'te Çinli bilim adamı Cheng Xiangfan'ın “İlköğretim Okulları Genel İlkeleri Genel İlkeleri” kitabı, “İlkokul Müfredatı” olarak adlandırılrsa da aslında eğitim programı geliştirmenin genel ilkeleri üzerine yapılan çalışmalara büyük katkıda bulundu. Bobbitt'in (1918) kitabından sadece 5 yıl sonra yayınlandı (Zhang, Zhong, 2003).

Cheng Xiangfan, yirminci yüzyılın başlarında eğitim programı teorisi çalışmasında ABD müfredat bilgileri Franklin Bobbitt ve Frederick Bonser'ı takip etti. Öğretmen Koleji'nden mezun olduktan sonra, Güneydoğu Üniversitesi ve Jinling Üniversitesi'nde yıllarca eğitim programı eğitimi verdi. İlkokul Müfredatına Giriş ders notlarının bir koleksiyonudur. Bu kitapta, Çin kültürü, Anglo-Sakson kültürü ve Kıta Avrupası entelektüel gelenekleri de dahil olmak üzere geniş kültürel geleneklerde eğitim programı çalışmaları yer aldı. Yeni müfredat reformunun önemli konularına odaklandı ve John Dewey, William Heard Kilpatrick, Franklin Bobbitt ve Frederick Bonser'ın eğitim programı düşüncesinden etkilendi. Ona göre m eğitim programı üfredat yaşam deneyimleri veya değiştirilebilir deneyimlerdi (Hua, 2014: 41).

Daha sonra K. Wang'ın (1928) kitabı, “Program Yapmanın İlkeleri ve Yöntemleri”, program yapma genel ilkelerini, kurallarını ve yöntemlerini sistematik olarak araştırdı. Z.Zhu (1931), program geliştirme kavramları, ilkeleri ve stratejileri üzerinde sistematik olarak hazırlanan “İlköğretim Müfredatı Çalışması” kitabını derledi ve yazdı. Bu kitabın temelinde, Zhu 1933'te aynı basında aynı başlıkta başka bir kitap yayınladı, daha sonra 1948'de aynı başlıkta başka bir kitap yazdı ve bu nedenle Çin'deki eğitim programı çalışmaları alanına çok katkıda bulundu. Z. Xiong'un (1934) çalışması, “Müfredat Geliştirmenin İlkeleri”, eğitim programının işlevini, modern eğitim programının araştırma alanlarını, modern eğitim programı yapım ilkelerini ve farklı düzeylerde okul eğitim programı oluşturma stratejilerini sistematik olarak ortaya koymuştur. 20. yüzyılın ilk yarısında Çinli eğitim programı uzmanları tarafından derlenen ve yazılan eğitim programı çalışmaları ile ilgili en sistematik çalışmalardan biriydi (Zhang, Zhong, 2003).

Sonuç olarak, Çin'de 1922 Müfredat Reformu tarafından sağlanan büyük etki ve güçlü güdüler nedeniyle, eğitim programı ilkeleriyle ilgili bildiri ve kitaplar çarpıcı biçimde artmıştır. Genel olarak, Çin eğitim programı alanında parlak bir başarılı hamle gerçekleştirmiştir. “Eğitim programı nasıl geliştirilir” gibi sorular bu eğitim programı çalışmalarını canlandıran anahtar soru olmasına rağmen ve Franklin Bobbitt ve WW Charters'ın eğitim programı düşüncesi dikkatle incelenmiş ve tamamen kabul edilmiş olsa da, Çin'deki eğitim programı geliştirme paradigması Amerika'daki kadar gelişmiş değildi. Neden? Birincisi, sosyal bağlam perspektifinden, bilim, teknoloji ve endüstriyel gelişimin hızlı

gelişimi daha yeni başlamıştı. Çin'de “sosyal verimlilik hareketi” ne denk bir hareket yoktu ve “sosyal kontrol” Çin toplumunda baskın bir değer değildi. İkincisi, Çin eğitim programı araştırmacıları, Avrupa ve Kuzey Amerika'dan eğitim düşüncesi ve geleneksel Çin kültürü de dahil olmak üzere çok geniş teorik temellere dayanan müfredatı anlamıştılar. Üçüncüsü, John Dewey'in deneyimsel eğitim programı hakkındaki fikirleri ve William Heard Kilpatrick'ın “proje yöntemi” hakkındaki fikirleri, başlangıçtan itibaren Çin eğitim programı çalışmalarının geliştirilmesinde önemli roller oynamıştı. Çinli eğitim programı uzmanları ayrıca Frederick Bonser'ın müfredat düşüncesini tamamen kabul etmiştiler. Bu nedenle, Çin müfredat alanında, eğitim programı geliştirme “bilimsel kurallar” tarafından yönetilen katı bir prosedür değildi, bunun yerine Cheng Xiangfan'dan gelen ifadeleri ödünç almak için “yumuşak” ve esnek bir süreçti. Dördüncüsü, eğitim programı reformunun değişen ihtiyaçlarını karşılamak için Çin eğitim programı alanı, prosedüre dayalı ve teknik olmaktan ziyade daha problem tabanlı ve pratikti (Hua, 2014: 45).

1.3. Eğitim Programı Çalışmalarının Belirli Alanları Üzerine İleri Araştırmalar: Çin'de erken eğitim programı araştırmaları sadece eğitim programı geliştirmenin genel ilkelerini ele almakla kalmadı, aynı zamanda genel eğitim programı geliştirme ilkelerini organik olarak belirli alanların belirli ilkelerinin araştırılmasıyla ilişkilendirdi. Bu dönemde, Çinli eğitim programı uzmanları ilköğretim müfredat geliştirme uygulamalarıyla ilgili soruları derinlemesine incelemiş ve çok sayıda araştırma yayınlamıştır. Ayrıca ilköğretim materyallerinin incelenmesi bazı eğitim programı uzmanlarının dikkatini çekmiştir. Bazı çalışmalar ayrıca Li'nin (1934) kitabı, İlköğretimde Alt Kademe Kapsamlı Müfredat Teorisi gibi kitaplar ilköğretim okullarında alt kademe eğitim programı geliştirme sorularını özel olarak incelemiştir (Zhang, Zhong, 2003).

1.4. Program Tarihi Araştırmaları: Çin eğitim programı araştırmaları, eğitim programı tarihi çalışmasını vurgulamış ve eğitim programı geliştirme ilkelerinin araştırılmasını organik olarak başlangıçtan itibaren eğitim programı tarihi çalışması ile ilişkilendirmiştir. 1929'un başlarında, Xu'nun “Çin Okulu Müfredatının Evrimi ve Reform Tarihi”, Çin eğitim programı tarihini sistematik olarak araştırmıştır ve uzun ve köklü “Çin müfredat” geleneklerini anlamaya çalışmıştır. Sheng (1934), ilköğretim eğitim programı gelişen tarihini araştıran “İlköğretim Müfredatının Evrimi ve Reformu” adlı eseri derlemiş ve yazmıştır. Ünlü eğitim programı uzmanı Chen (1944), “Modern Çin İlköğretim Okulu Müfredatının Evrim Tarihi”ni yayınlamıştır. Bu çalışmalar Çin eğitim programı tarihi çalışmaları için bir temel oluşturmuştur (Zhang, Zhong, 2003).

Çin'in eğitim programı geliştirilmesinde yer alan süreç, ekonomik ve politik küreselleşmenin gelişimine benzemektedir. Geleneksel olarak, Çin'in çağdaş Batıdaki akademik eğitim programı araştırması duygusu tam olarak yoktu. Batı teorilerinin ülkeye girişiyle birlikte, Çin eğitim programı araştırması yerli yerine “uzaylı” olarak görüldü. Batı eğitim programı araştırmalarının tanıtımı Çinli akademisyenlere kendi sistemlerini ve eğitim programı araştırma yöntemlerini kurmaları için ilham verdi. Örneğin, Çinli araştırmacılar, Batı ülkelerindeki eğitim programı araştırmalarının temel yaklaşımını, içeriğini ve sonuçlarını İlköğretim Müfredatında Kurs ve Tasarım Organizasyonu gibi yabancı eserleri tercüme ederek ve yayınlamalarıyla öğrendiler. Bu çalışmalar Çin akademisyenlerini büyüledi ve ülkenin eğitim programı araştırmalarının temelini oluşturdu. Diğer Çince eserler, İlköğretim Müfredatına Giriş, Müfredat Geliştirme İlke ve Yöntemleri, Çin Okul Müfredatının Tarihi, İlköğretim Müfredatının, Müfredat Geliştirme İlkelerinin, İlköğretim Müfredatının Evriminin, Kapsamlı Dersin de dahil

olduğu tercüme edilmiş eserlerin derlenmeleridir. Alt İlköğretim ve Modern Çin İlköğretim Okulu Müfredatının Evrimi. Batı eğitim programı araştırmasının temel çerçevesi derlemeler yoluyla ortaya konmuş ve daha sonra Çin'deki gerçek sosyal koşullarla bütünleştirilmiştir. Bu çalışmalar üzerine derinlemesine tartışmalar, Çin akademisyenlerine kendi müfredatlarındaki sorunları inceleme fırsatı verdi (Kennedy, 2013: 86).

Çin eğitim programı teorisinin ilk çalışmaları sadece teorik yapıyı vurgulamakla kalmadı, aynı zamanda pratik ihtiyaçlara da cevap vermiştir. Sadece Çin geleneklerine saygı duymakla kalmadı, aynı zamanda Amerikan eğitim programındaki teorik başarıları da kullanmıştır. Sadece eğitim programı yapımının genel prensiplerini araştırmakla kalmamış, aynı zamanda özel eğitim programı alanlarının özel kurallarını da incelemiştir. Eğitim reformu ihtiyacına bir yanıt olarak, eğitim teorisini genişletmek için eğitim programı araştırması tamamen geliştirilmiştir. Çin'de eğitim programı araştırması önemli başarılar elde etti ve bu dönemde göze çarpan, nispeten bağımsız bir araştırma alanı oldu. Çin'deki eğitim programı araştırmalarının 20. yüzyılın ilk yarısında dünyaya öncülük ettiğini, en azından dünyadaki ileri seviyenin çok gerisinde olmadığını söylemek abartılı olmayabilir. Ne yazık ki, bu gelenek devam etmedi ve Çin'deki eğitim programı araştırması 20. yüzyılın ikinci yarısında neredeyse yok oldu (Zhang, Zhong, 2003).

2. Aşama II: Sovyetler Birliği'ni taklit eden Eğitim Programı Alanının Öğretim Alanı ile Değiştirilmesi (1949–1978)

Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra yeni bir sosyalizm inşa dönemi başladı. Devleti kurmanın ilk döneminde, Çin eski Sovyetler Birliği'nden sonra ikinci bir model oldu ve oldukça merkezi bir sosyalist sistem kurdu. İdeolojideki büyük ayrışma daha sonra Çin ile eski Sovyetler Birliği arasında gerçekleşmesine rağmen, Çin'de oldukça merkezi bir sosyalist sistem sağlam kaldı. Sosyalist olarak planlanan ekonomi, Çin'de yaklaşık 30 yıldır süren bu sosyal sistemdeki üretim biçimidir. Bu sistem altında, eğitim basitçe sosyal bir üst yapı olarak görülüyordu, bu yüzden bağımsızlığı olmayan ve sadece ekonominin bir ağız, siyasetin hoparlörü ve kültürün savunucusu olarak işlevi olarak düşünülmektedir. Planlı bir ekonomi sisteminde, merkezi otoriteler eğitim programı (eğitimin özünü) belirlemektedir ve eğitim programı uygulayıcıları eğitim programı geliştirme konularıyla doğrudan ilgilenememektedir. Eğitim programı uygulaması da merkezileştirildi. Merkezi otoriteler müfredatı birleşik bir öğretim planı aracılığıyla bürokrasi ile yönetti ve ders programı, ders kitabı ve ilkokul ve ortaokullardaki müdür ve öğretmenlerin müfredat kararları verme yetkisi yoktu (Zhang, Zhong, 2003).

Çin Halk Cumhuriyeti'nde ise daha öncede belirtildiği gibi soylulardan gelen bir eğitim sistemi olduğu için eğitimde yenilik yapması yavaş olmuştur. Tabii burada da nüfusun fazla olması, toprak genişliği ve halkın büyük çoğunluğu kırsal alanda olması büyük bir etkidir. Ancak 1946 yıllarında Çin eğitim alanında büyük değişimle yaşamıştır. Okul çağındaki çocukların okula gitmeleri için çeşitli yöntemler uygulamıştır (Sezgin, 2008: 120-121). 1949'da Yeni Çin'in kuruluşundan sonraki ilk on yıl, Sovyet modeline dayanan bir ulusal müfredat ve öğretim materyallerinin tanıtılmasına tanık oldu (ilk dalga: 1949-1952; ikinci dalga: 1953–1957). 1960'ların başlarında Sovyet bağlantısının zayıflamasıyla, sosyalist ve

tarım eğitimini teşvik etmek için büyük bir girişim de dahil olmak üzere birçok yenilik ve yeni düşünme çiçek açmasıyla eğitimde kısa bir “rönesans” yaşandı (üçüncü dalga: 1958–1962; dördüncü dalga: 1963-1965) (Tan, 2012).

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin ideolojisini ve sosyal sistemini benimsedi. Eğitim alanında, Stalinizmi ve “Sovyet pedagojisini” tamamen ifade eden “Kairov’un pedagojisi”, 1950'lerin başında Çin'de kabul edildi. “Kairov’un pedagojisi”, özellikle de resmi eğitim aşamalarının teorisinin, Rusya'daki geleneksel eğitim teorisinin unsurlarıyla karıştırılmış ve I. A. Kairov tarafından düzenlenen sinoptik Pedagoji metninde bir karışımdır (Hua, 2014: 46). Aralık 1950'de Kairov'un Pedagojisi ilk önce Çince'ye çevrildi ve Xinhua Kitabevi tarafından yayınlandı. O zaman, bu kitap klasik bir eğitim çalışması olarak kabul edildi. Teori ve pratik arasındaki bağlantıya vurgu yapan eski Sovyetler Birliği'nin bilimsel ve Marksist eğitim çalışmalarını temsil ediyordu. Rus ve Çinli eğitim uzmanları ve akademisyenler bu çalışmanın teorisini yaymak ve yaymak için kayda değer çaba gösterdiler. Bu arada ziyaret heyetleri ve birçok öğrenci eğitim deneyimini ve Kairov'un Pedagojisini incelemek üzere Sovyetler Birliği'ne gönderildi. Kairov, Çin Eğitim Bilimi Araştırma Enstitüsü tarafından 30 Aralık 1956'da Çin'e davet edildi. Ziyaret, Pedagojinin araştırma coşkusunu tekrar uyandırdı. Ancak Çin ile ABD arasındaki ilişki hızla kötüleşmeye başlamasıyla beraber 1948 baskısının aksine, kitabın 1956 baskısının sosyal etkisi sınırlı kaldı. (Gu, 2002)¹. 1957'den sonra Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler koptu. Bu arada, Çin'deki siyasi atmosfer “İleriye Doğru Atılım” içindeydi. Program geliştirme yönü değişti. Bilgiye dayalı Kairov müfredatı ciddi bir saldırı altında kaldı. Okul müfredatı üretimden, gerçeklikten ve siyasetten boşanmış kabul edildi. Okulların sosyal hizmetlerle bütünleştirilmesi gerektiği vurgulandı. Bu aşamadaki en belirgin özellik müfredatın politik eğitime ve üretime, emek eğitime dönüştürülmesiydi. Müfredat, emek ve siyaseti vurguladı. Birçok okul bilgi kurslarını azalttı ve “yarı çalışan yarı öğrenme” okul formatını uygulamaya koydu. Birçok ortaokul ve meslek okulu okullarda fabrikalar kurdu (Huxia, 2014: 135). Bununla beraber Çin'de uzun yıllar “Kairov’un pedagojisi” tek gerçek ve bilimsel pedagoji olarak kabul edildi çünkü Marksizm-Leninizm'e dayanıyordu. 60 yıldan fazla bir süredir Çin eğitim alanına hâkim oldu. Şimdi bile, Çin'deki birçok ünlü profesör hala “Kairov’un pedagojisinden öğrenme” çağrısında bulunuyor çünkü bu “evrensel gerçek” onlar tarafından kabul edilmektedir (Hua, 2014: 47).

“Kairov’un pedagojisi”, dört bölümden oluşan eksiksiz bir sistemdi: temel eğitim teorisi, ahlak eğitimi, öğretim metodolojisi ve yönetimi. Temel kısım öğretim metodolojisi iken, ilgili eğitim programı araştırması öğretim metodolojisi ve planlaması temelinde geliştirilmiştir. Ders kitabı müfredattı. Bu müfredat teorisinin temel özellikleri şunlardır: (1) müfredat, öğretim içeriği olarak hedeflenir; (2) müfredat araştırması sadeleştirmeye güçlü bir eğilim göstermektedir. Kairov’un pedagojisinin basitleştirilmesi konu müfredatını ön plana çıkarır; (3) müfredat merkezi olarak kontrol edilir. Sonuç olarak, sadece az sayıda insan müfredat araştırmasından endişe duymaktadır. (Lixin, 2014: 97). Bu anlayışa dayalı müfredat sistemi tipik bilgiye dayalı müfredattı: bilgi kurslarını vurgulamak, ancak aktivite konularını ihmal etmek, zorunlu konuları vurgulamak, ancak seçmeli konuları ihmal etmek temel bir eğilimdi. Müfredat, eğitim programı ve toplum, eğitim programı ve çocuklar arasında dengeden yoksundu (Huxia, 2014: 135).

¹ <https://www.semanticscholar.org/paper/I.A.-Kairov's-Pedagogy-in-China-Gu/58235fa65ec9202151748fdabd415b9a1726ed2a>, Erişim Tarihi: 10.05.20

“Kairov’un pedagojisi” nin dört bölümünden birincisi “eğitim ilkeleri” dir, Marksizm-Leninizm, özellikle Stalinizm’e dayanan eğitim fenomenlerinin genel bir yorumudur bu ilkeler ve bir bakıma eğitimin uzak maçıları ifade eder. İkincisi, “öğretim teorisi” dir ve sınıflarda hazır bilgi ve becerileri aktarmak için katı bir prosedürdür. Öğretim sürecinde altı aşamayı içerir (ya da Kairov’a göre “bağlantıları” sıralar) düzenler: (1) sınıf organizasyonu (devamsız öğrencileri kaydetme ve mevcut çalışmayı hızlı bir şekilde hazırlama), 1-2 dakika harcama; (2) ödevleri kontrol etmek ve öğrencilerin bitirip bitirmediklerini değerlendirmek, 3-8 dakika geçirmek; (3) bir dersin başlığını ve amaçlarını açıklamak ve 5-10 dakika harcayarak yeni ders ile öğrenilenler arasındaki ilişkiyi belirlemek; (4) 10-20 dakika harcayarak yeni konuların anlatımı ve açıklanması; (5) öğretilen konuyu güçlendirmek, 10 dakika geçirmek; (6) yeni ödev detaylarının sunulması, 5-8 dakika harcama. Bu “bir dersin yapısı ve tüm eğitim bağlantıları” dır. “Altı bağlantı” nın tüm zaman sınırlarını birlikte eklersek, her sınıf döneminin 45-46 dakikaya ihtiyacı olduğunu görebiliriz. Son 60 yılda (1949’dan günümüze), Çin’deki tüm okullar ve üniversiteler 45 dakikalık dönemlere sahip tek tip bir sınıf sistemi benimsemiştir. Belki de bu “Kairov’un pedagojisinden” kaynaklanmıştır. Üçüncüsü, Komünist ahlaki eğitimin ilkelerini, yöntemlerini ve içeriğini ortaya koyan “ahlaki eğitim teorisi” dir. Dördüncüsü, öğrenci yönetimi dahil olmak üzere organizasyon sistemlerini ve yöntemlerini ortaya koyan “okul yönetimi teorisi” dir (Hua, 2014: 47). Bu bağlamda, 1949’dan sonra Çin Halk Cumhuriyeti’nin iktidardaki siyasi partisi (bundan böyle ÇKP olarak anılacaktır) eğitim sisteminde ahlaki eğitimi vurgulama geleneğini izledi. Deyu (德育) konuları (yani ahlak ve eğitim), Marksist felsefeye (yani diyalektik materyalizm ve tarihsel materyalizm), Marksist politik ekonomiye ve Marksist bilimsel sosyalizm teorisine sosyalizme sadık vatandaşlar yetiştirmek için bir araç olarak tanıtıldı. Bu bağlamda, Çin’de ahlaki eğitim sadece ahlak eğitimi değil, aynı zamanda komünist ideoloji, politika, ahlak ve ruh sağlığı ile ilgili eğitimi de içermektedir. Bu bağlamda ahlak eğitiminin Çin’in Konfüçyüs geleneği devlete itaat ve bağlılığı vurgulayan anlayışla yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır (Wangbei, 2013: 254-255).

Sonuç olarak “Kairov’un pedagojisi” nin dört bölümü birbiriyle ilişkilidir: “eğitim ilkeleri” ana akım ideolojinin eğitime uygulanması ve diğer üçünün teorik temelini oluşturmaktaydı. “Öğretim teorisi” yalnızca ana akım ideolojinin özelliklerini somutlaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda ideolojik kontrol için epistemolojik bir temel oluşturmaktaydı; “Ahlaki eğitim teorisi” ana akım ideolojinin aşılmasını temsil etmekte ve eğitimin nihai amaçlarını belirlemekteydi ve “okul yönetimi teorisi” öğretim ve ahlaki eğitim için temel oluşturmaktaydı (Hua, 2014: 47).

Kültür Devrimi sırasında (1966-1976), eğitim programı alanı bir kaosa girdi. Müfredat son derece basitleştirildi, politikleştirildi. Örneğin, Çin ve siyaset Mao Zedong’un düşüncesi olarak birleştirildi; müzik ve sanat, devrim edebiyatı ve sanatının bir parçası olarak ele alındı. Özetle, Kültür Devrimi aşamasındaki müfredat, daha önceki bilgi müfredatının sosyal pratiğin diğer uçlarına gittiğini, teorik bilgiyi sadece doğrudan (politik ve emekçi) deneyimden öğrenmeye odaklanarak reddetti (Huxia, 2014: 126).

1949’dan 1978’e kadar Anakara Çin’deki eğitim programı araştırmaları Sovyetler Birliği’nin pedagojik düşüncesinden etkilendi. O zaman, eğitim programı araştırması önemli bir çalışma alanı olarak görülüyordu. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği’nin müfredatının ve öğretim fikirlerinin ardışıklığı ve taklit edilmesi nedeniyle Çin, eğitim programı araştırmalarında

benzer bir başarı elde etmeyi amaçladı (Kennedy, 2013: 88). Sonuç olarak, bu dönemde, eğitim ve eğitim programı araştırmaları da Sovyetler Birliği modelini izlemiştir. Sovyetler Birliği'ndeki ana akım pedagojinin temel teorik çerçevesi dört bölümden oluşuyordu: temeller (foundation), öğretim, ahlaki eğitim ve yönetim. Bu çerçevede öğretim programı öğretim bölümünde öğretim içeriği olarak ele alınmıştır. Eğitim programı merkezi hükümet tarafından yapıldığı için, başkalarının değer yönelimlerini ve tasarım ilkelerini keşfetmeleri gereksizdi. İhtiyaç duyulan şey öğretim planları, ders programı, ders kitapları ve benzeri müfredat belgelerini rasyonel olarak yorumlamaktır. Böylece, müfredat çalışmalarında boşluk oluştu. Öğretim içeriği olarak müfredat öğretimden ayrılmıştır: Müfredat amaç ve yönelim iken öğretim süreçler ve araçlardı (Zhang, Zhong, 2003).

Çin Halk Cumhuriyeti'nde eğitim, Rus eğitiminin yaygınlaştırılması ve incelenmesinden başlayarak Kairov, eğitim modeli olarak kabul edildiğinden bahsetmiştik. Bunun sonucu olarak, 1950'lerin sonundan 1960'ların ortasına kadar, Çinli akademisyenler "Rus eğitimi Çin'e dönüştürmenin" nedenini ve nerede olduğunu, özellikle de Kairov Pedagojisi eğitimi sırasında ortaya çıkan sorunları yeniden gözden geçirmeye ve araştırmaya başladılar. Aynı zamanda, Kairov'un Pedagojisinin Çin eğitim uygulamasına girişinin doğruluğu konusunda şüpheler ve sorular da dile getirildi. Fakat Çin eğitiminin gelişimi, sınıf mücadelesinin 1964'e kadar abartılmasının etkisi nedeniyle normal yoldan saptı, Kairov'un Pedagojisi haksız olarak eleştirildi (Gu, 2002)². Ancak, Stalin'in ölümünden sonra "Kairov'un pedagojisini" yapılan bu eleştiriler Kairov'un pedagojisinin 1956 baskısındaki "revizyonist eğilimi" ciddi şekilde kınaması şeklindeydi ve daha önceki Stalinist versiyona sıkıca bağlı kalmıştı. Yani "Kairov'un pedagojisi" eski Sovyetler Birliği ve Çin'de farklı kaderlere sahipti: eski Sovyetler Birliği'nde sadece on yıl boyunca varlığını sürdürdü, ancak 60 yıldan uzun bir süredir Çin eğitim alanına egemen oldu. Yakın zamana kadar, Çin eğitim bilimi hala "Kairov'un pedagojisinin gölgesinde yaşamaktadır (Hua, 2014: 48). Bununla beraber Kairov pedagojisinde eleştirilecek birçok yan bulunmaktaydı. Örneğin, Kairov'un Pedagojisinde en ünlü cümlelerden biri: "Öğretmenin söylediği her kelime tıpkı öğrencinin uyması gereken bir yasa gibidir" (Kairov 1951: 58) kuralı pek çok açıdan pedagojik bağlamda eleştirilecek bir kuraldı ve bu kural bazı Çinli araştırmacılarca da eleştirilmiştir. Bununla beraber, Sovyet eğitim sisteminin çekiciliği de bu bağlamda küçümsenmemesi gereken bir tarafı olduğu ve Çin'lilerin sadece ideolojik olarak değil bazı somut nedenlerle de Sovyet sisteminden etkilendiği ihmal edilmemelidir. Özellikle Sovyetler Birliğinin Sputnik uydusunu uzaya fırlatmasından sonra Amerika'lının Matematik ve Bilim alanında diğer tüm ülkelere göre üstün olduğu inancının sarsıldığı ve bugünkü modern matematik, fen ve sosyal bilim alanında birçok bilim adamının da Sovyetler Birliğinden çıktığı unutulmamalıdır. Bu nedenle ABD, Sovyetler Birliği okullarının Amerikan okullarından daha üstün olduğundan korkarak ABD kolej ve üniversitelerinde STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) programları için önemli miktarda finansman sağlandığı hatta Ay'a gönderilen Apollo ekibi gibi birçok bilimsel projenin de bu bilimsel ve eğitsel rekabet sürecinde ortaya çıktığı vurgulanmalıdır³. Sputnik, takip edilecek daha karmaşık makinelerle karşılaştırıldığında nispeten basit bir uydu olmasına rağmen, uzaydan gelen bip sesi ABD'yi bilim ve mühendislik eğitiminde reformlar yapmak için galvanize etti, böylece ulus Sovyet rakibine kaybettiği teknolojik zemini geri

² <https://www.semanticscholar.org/paper/I.A.-Kairov's-Pedagogy-in-China-Gu/58235fa65ec9202151748fdabd415b9a1726ed2a>, Erişim Tarihi: 10.05.20

³ <https://www.csun.edu/science/ref/curriculum/reforms/index.html>, Erişim Tarihi: 11.05.20

kazanabilmek için fen eğitiminde bütün imkanlarını zorladı. Sputnik'in radyo sinyali sadece Sovyetler Birliği'nin ABD'yi uzaya yendiğini göstermekle kalmadı, aynı zamanda Sovyetlerin ABD'de nükleer bomba fırlatacak kadar güçlü roket teknolojisine sahip olduğunu da ortaya koydu. Sputnik, ülkeyi uyandıran ve ulusal bir soruna dikkat çeken bir “odaklanma etkinliği” olarak hizmet etti. Bu durumda, sorunun eğitim olduğunu göz önüne alındı. Kongre, bir yıl sonra, bilimsel ve teknik eğitime odaklanarak, üniversite öğrencilerine düşük faizli öğrenci kredileri de dahil olmak üzere her düzeyde eğitim için fon sağlayan Ulusal Savunma Eğitim Kanunu ile cevap verdi.⁴ Bu nedenle Amerika'da bile eğitim programlarında reform yapılmasını ortaya çıkaran Sovyet gücünün Çin'de benzer etkiyi yapmaması hele de Sovyetler Birliğiyle hem ideolojik hem de kültürel olarak daha ortak paydaya sahip olan Çin için bunun gerçekleşmemesi imkansızdı. Sonuç olarak, 1949'dan beri Çin merkezi bir ülkeydi. Eğitim de merkezileştirilmişti. On yıllar boyunca tüm ülke için sadece bir öğretim müfredatı ve bir ders kitabı vardı. Yükseköğretime giriş sınavları ülke çapında standartlaştırılmıştı. Okulların bir özne haline gelmesi, idarenin, fakülte ve öğrencilerin öznelliğini geliştirmesi imkansızdı (Yuting, 2014: 80).

1949'dan 1978'e kadar olan bu dönem, eğitim programı çalışmalarının Batı dünyasında çiçek açtığı önemli bir zamandı. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu yılda, en ünlü Amerikalı eğitim programcılarının biri olan Ralph Tyler, “modern eğitim programı teorisinin babası” olarak ün saldı. Eğitim Programları ve Öğretimin Temel İlkeleri'ni yayınladı. Kitap, program geliştirmenin “İncil”i olarak adlandırıldı ve müfredat geliştirmenin yeni bir aşamaya geldiğine işaret etti. Ancak, batılı ülkelerde eğitim programı çalışmalarının başarısı, ideolojideki önyargı ve Çin'in batı dünyasından kesme politikası nedeniyle yaklaşık 30 yıldır Çin'e gelmekten dışlandı. 20. yüzyılın ilk yarısında Çin müfredat araştırma geleneği de dışlandı. Çin müfredat araştırması geriledi ve Batı dünyasının gerisinde kaldı (Zhang, Zhong, 2003). Bununla beraber bu geri kalmanın salt ideolojik olmak yerine politik olduğunun altı çizilmelidir. Sosyalizm kadar liberalizmin de bir ideoloji olduğunun altı çizilmelidir. Unutulmamalıdır ki, Hükümetler, politik ideolojiden bağımsız olarak, ABD'deki gibi liberal demokratik değerlerin ya da Çin'deki gibi “Çin özelliklerine sahip bir sosyalizm” in teşvik edilmesinde okul müfredatının öneminin farkındadırlar. Dolayısıyla, eğitimin kontrolü kesinlikle gelişimsel devlet alanının dışında değildir. Okul müfredatı asla tarafsız değildir. “Kolektivist kültür” ve “kolektivist sorumluluk” kavramı Doğu Asya'da kendine özgü bir kültürel özelliktir, ancak Batı'da yaygın değildir. Doğu Asya toplumlarının kolektivist doğası göz önüne alındığında, devlet, Batı'daki bireyci kültüre kıyasla vatandaşları için daha özel bir sorumluluk üstlenmektedir (Kennedy, 2013: 4).

3. Aşama III: Çin Müfredat Alanının Yeniden Dirilişi (1978–1989)

Çin toplumu 1980'lerden beri ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal boyutlarda sistematik toplumsal dönüşüm yaşamıştır. Planlama ekonomisinden piyasa ekonomisi sistemine; Her şeye gücü yeten, merkezi hükümet kontrolünden sınırlı, hizmet odaklı ve merkezi olmayan hükümete, pazar seçimine ve kamu seçimine kadar; ve ikili (siyaset ve ekonomi) ile üçüncül bir sosyal yapıya (politika, ekonomi ve kamu sivil toplumu) kadar, sadece toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda modern uygarlığın Çin'e yeni kavramlarını ve değerlerini de getirmiştir. Yeni ekonomide kamu kurallarının öznelliği, kendini

⁴ <https://news.harvard.edu/gazette/story/2007/10/how-sputnik-changed-u-s-education/>, Erişim Tarihi: 11.05.20

rasyonalizasyonu, esnekliği ve farkındalığı; toplumdaki demokratik, adil, eşit ve etkili politika fikirleri; verimlilik ve eşitlik, adil rekabet ve çeşitlendirilmiş mükemmellik, sosyal ilişkilerde bireysellik ve toplu işbirliği kavramları süreç boyunca değer sistemine aktarılmıştır. Bu anlamda Anakara Çin'de eğitim programı politika değişikliği bu çok boyutlu toplumsal dönüşümün bir parçasıdır. Yeni bir toplum inşa etmek gereklidir, çünkü okullar gelecekteki vatandaşların kalıplandığı yerdir (Zhong, Tu, 2013: 18).

Çin Komünist Partisi 11. Ulusal Kongresi Üçüncü Konferansı'ndan sonra Çin, ekonomik yapının özü, reformu ve dış dünyaya açılması teması olan çok yönlü toplumsal toparlanma ve gelişmenin yeni dönemini başlattı. Bu, eğitim için yeni fırsatlar ve zorluklar yarattı. 1985 yılında, Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Eğitim Sistemi Reformu Hakkında Karar Verdi. Eğitim sistemini düzeltmeye gidildi, temel eğitim kurumlarını güçlendirmeye ve müdürlerin okullar için sorumluluk aldığı yeni bir sistem başlatmaya çalıştı. 1986'da Çin Zorunlu Eğitim Kanunu'nu ilan etti. Kararnemeyi uygulamak için 1988'de İlkokullarda ve Zorunlu Eğitimde Ortaokullarda Tam Zamanlı Öğrenciler için bir Öğretim Planı çizildi. 1986'da Çin eğitim programı geliştirme tarihinde önemli bir olay yaşandı. Konu konularının incelenmesi için ilk yetkili kuruluş kurulmuştur: İlköğretim ve Ortaöğretim Okullarında Konuların İncelenmesi Ulusal Komitesi. Komite, bir kılavuzun eğitim programı politikasını yürürlüğe koydu. Yerel otoriteler yerel eğitim programı materyalleri geliştirmek için kendi kararlarını verme yetkisine sahip olduğundan, 1980'lerin sonlarından başlayarak Çin'de eğitim programı ve öğretim reformu yükseldi. Eğitim programı uygulayıcıları, eğitim programı geliştirme ve eğitim programı yapımında kendi kararlarını verme yetkisine sahip olduklarında, eğitim programı teorisinin önemi ortaya çıktı. Bu aşamada, Çin'de eğitim programı alanı toparlanmaya başladı (Zhang, Zhong, 2003).

Kültür Devrimi'nden sonra eğitim programı t toparlanma aşamasına girdi. Ders süreleri artırıldı; eğitim programı yapısı iyileştirildi, seçmeli dersler eklendi; çağdaş içerik eklendi ve eğitim programı zorlu konuların sayısı artırıldı. Eğitim programıideolojisi, yalnızca uygulamaya odaklanan bir uç noktadan bir bilgi müfredatına dönmüştü. Bununla birlikte, bilgi müfredatına dönüş temel bilgi ve becerileri aşırı vurgulama eğilimleri de yaratmış ve sınavların rolünü yoğunlaştırmıştır. Çin, eğitim programları 1985, 1986, 1990, 1992, 1993 ve 1994'te değiştirmiştir. Çin temel eğitim programı reformu 1980'lerin ortalarında derinliğe ve nefese doğru yeni bir aşamaya adım atmıştır (Huxia, 2014: 136). Yang (1991) 1980'lerin eğitim programı değişikliklerini iki aşamaya ayırmıştır (sosyal düzenin restorasyonu ile yapısal uyum ve yeniden yönlendirme) ve her aşamadan sonra kalan sorunları belirtmiştir. Özellikle, restorasyon aşaması entelektüel seçkinler, seçmeli derslerin devalüasyonu, eğitim programı bölümleri, yaratıcı sanatlar ve rekreasyonun ihmal edilmesi ve aşırı bilgi yüklenmiş öğretmenler ve öğrenciler lehine dengesiz bir müfredatla ilgili zorluklarla karşılaşırken, yeniden yönlendirme safhasında ise mali destek eksikliğine ve çeşitli kesimler için esnek olmayan eğitim programına, soyut ve bölümlü bir eğitim programı, seçmeli derslerin ve mesleki eğitimin hariç tutulmasına, çeşitli öğretim araçlarının eksikliği ve bağımsız öğrenmenin sağlanmasına ilişkin sorunlar vardı (Cui, Zhu, 2014).

Bu dönemde ilk olarak, uzmanlaşmış akademik eğitim programları süreli yayınları ve akademik organizasyonlar kuruldu. 1981 yılında, asıl görevi eğitim programı t teorisi üzerine araştırma yapmak ve eğitim programı geliştirme uygulamasına rehberlik etmek olan ilk organizasyon olan Halk Eğitim Yayınevi'nde Eğitim programı ve İçerik Çalışma Atölyesi kuruldu. Aynı zamanda, bu çalışma ilk akademik eğitim programı dergisini kurdu. 1983

yılında Çin Eğitim Bakanlığı, Çin Eğitim Bakanlığı ve Halk Eğitim Yayınevi kontrolünde olan Eğitim Programı ve İçerik Enstitüsü'nün kurulması için onay verdi. Sonuç olarak, Özgün Program ve Konu Konusu Çalışma Atölyesi, Müfredat ve Konu Alanı Enstitüsüne yükseltildi. Eğitim programı ve içerik incelenmesi sadece nicelik olarak değil aynı zamanda nitelik açısından da güçlendirilmiştir. Uzmanlaşmış eğitim programı akademik organizasyonlarına ek olarak, üniversitelerin birçok eğitim departmanında ve eğitim bilimleri enstitüsünde eğitim programı çalışmaları yapan uzman akademisyenler de vardı. İkincisi, Çin'e bir dizi yabancı eğitim programı çalışması tanıtıldı (Zhang, Zhong, 2003).

Birçok araştırmacı eğitim reformlarının 1985'te temel eğitimin yönetimi ve finansmanında birkaç kilometre taşı olması; dokuz yıllık zorunlu eğitimin uygulanması, ortaöğretimde yapısal değişim ve mesleki eğitimin gelişimi; öğrenci kabulünde reform ve yükseköğretime lisansüstü yerleştirme ve yerel ders kitabı üretimini teşvik etmek için ortaya atılan hamlelerle başladığını savunmaktadır (yedinci dalga: 1985-1998) (Cui, Zhu, 2014). 1985 yılında, Halk Eğitim Yayınevi ilk Eğitim Programı Araştırma Serisi'ni yayınlamaya başladı. İngiltere, Japonya, Amerika ve Sovyetler Birliği'nden bazı eğitim programı çalışmaları Çince'ye çevrildi. Örneğin, Eğitim Programları Kuramı ve Uygulaması ve Eğitim Programları Kuramı: Anlam, Gelişim ve Kullanım bunlar arasındaydı. 1985'te Çin Komünist Parti'sinin Merkez Komitesi, yerel yönetimlerin temel eğitimden sorumlu olması yönündeki prensipleri içeren "Eğitim Yapısı Hakkındaki Reform Kararları" yayınlamıştır. Yeni politika yerel yönetimler özellikle de kasabalar ilçeler için önemli bir teşvik olmuştur (Zhang, Zhong, 2003). Eğitim programı araştırmasının yerelleştirilmesi perspektifi, Batı eğitim programı çalışması ve geleneği ile Çin'de özellikle okul reformu açısından çağdaş eğitim programı t reformu arasındaki etkileşimli temas olarak kendini göstermektedir. Bu üç temel unsur aynı zamanda Çin'deki eğitim programı çalışmasının yerelleştirilmesinin araştırılması için temel perspektifi oluşturur, böylece eğitim programı çalışmasının yerelleştirilmesinin araştırılıp araştırılmasının bir başarı veya başarısızlık olup olmadığını belirlemek için temel standart olarak işlev gören bir çerçeve oluşturmak amaçlanır (Kennedy, 2013: 101). Bu bağlamda, okullar 1985'te karar verilen eğitim reformunda göreceli özerklik aldı. Bazı okullar bu göreceli özerklikten faydalandı ve yeni öğretim yöntemlerini keşfetmeye başladı. Kısa bir süre sonra, deney sınıfları ve okulları, aralarında elektrifikasyon, İngilizce (şimdi ilkokullarda tanıtıldı), doğa çalışması (alt sınıflarda da tanıtıldı), müzik ve diğer öğretim deneyleri üzerinde görünmeye başladı (Yuting, 2014: 70).

Bu eğitim programı sisteminin sistematik ve genel değişimi iç eğitim programı güç ilişkilerini de yeniden yapılandırmıştır. Merkezi eğitim programı politika sistemlerine sahip devletler merkezi hükümetin otoritesini devrederek orijinal polarize müfredat güç yapısı merkezi olmayan bir sisteme doğru ilerlemeye dönük kısmen bir adım atmıştır. Müfredat değişikliğindeki bu yeni güç dengesi yaklaşımı hükümetin gücünü zayıflatmamış; bunun yerine hem merkezi hem de yerel düzeylerde hükümet katılımının ve politika düzenlemelerinin önemini pekiştirmiştir. Bu bağlamda eğitim programı değişikliği ve eğitim programı politikası ile ilişkili olarak düzenlenmiştir (Qiquan, Liya, 2013: 13).

1986'da Ulusal Halk Kongre'si, temel eğitimi ciddi bir legal tabana oturtacak "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Zorunlu Eğitim Kanunu"nu yürürlüğe girmiştir. 1993'te CPC Merkez Komitesi ve Devlet Konseyi 21. yüzyılın başlarına kadar geçerli olacak temel politikalar ve doğrultuyu açıkça gösteren ortak karar olarak "Çin'de Eğitimin Gelişimi ve Reformun Temel Prensipleri"ni yayınlamıştır (Sezgin, 2008: 69).

Bu çalışmalar Çin'in eğitim programı alanının toparlanmasına katkıda bulundu. Üçüncüsü, eğitim programları ile ilgili bazı önemli akademik başarılar elde edilmiştir. Eğitim programı çalışmalarının yeniden canlanması döneminde, Çin eğitim programı araştırmaları üzerinde önemli etkisi olan birçok akademik eser yayınlanmıştır. Bu çalışmalar, eğitim programı araştırmasının konusunu ve kapsamını analiz etmiş, eğitim programı teorisinin gelişim yönünü araştırmış, eğitim programı geliştirme ve reformun temel sorularını tartışmış ve eğitim programı çalışmalarının mevcut koşullarının eleştirel araştırmasını yapmıştır. Eğitim bilimlerindeki bağımsız alanlardan biri olarak eğitim programı teorisini kurma çabalarını başlatmışlar ve Çin'in müfredat alanının daha da geliştirilmesi için bir ön temel oluşturmuşlardır. Çin eğitim politikasındaki bu değişimler, eğitim programı araştırmalarının yeniden canlanması için temel bir garanti sağlamıştır (Zhang, Zhong, 2003).

1980'lerin sonlarından bu yana “sınav odaklı eğitim” in aksine, ülke çapında “kaliteli eğitim” in savunusu, eğitim sistemini dönüştürücü bir değişim için hazırlamıştır. “Kaliteli eğitim” söylemine ek olarak, eğitim programı reformları ve onlarca yıllık öğretimden elde edilen deneyim ve dersler de eğitim programı sisteminde sistematik bir değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. İkincisi, eğitim programı çalışmasının bağımsız bir alan olarak yükselişi ve 1980'lerin ortalarından sonraki teorik gelişimi, eğitim programı değişikliğine entelektüel ve profesyonel destek sağlamıştır. Üçüncüsü, mevcut eğitim programı sistemine yönelik eleştiriler ve 1997'de eski eğitim programı reformunun (1993 eğitim programı reformu) uygulanmasına ilişkin sistematik araştırma, bir değişiklik için aciliyet duygusu yaratmıştır ve yeni müfredat reformunu tetiklemiştir. Araştırmancının raporu daha sonra yeni politika geliştirme için orijinal referans olarak kullanıldı (Zhong, Tu, 2013: 18).

4. Eğitim Program Alanının Yeniden Bağımsızlığı ve Refaha Kavuşması (1989–2001)

Eğitim programı değişikliği eğitimsel gelişiminin temelini oluşturur. 20. yüzyılda eğitim gelişim tarihini izleyen dünya çapındaki büyük ölçekli eğitim değişikliklerinin çoğu müfredatla başladı. 1980'lerden bu yana, dünya çapında yeni sistematik müfredat değişikliği eğilimi, artan reformdan yeniden yapılanmaya ve sistem çapındaki değişikliklere ve sadece parçaların sabitlenmesinden tüm sistemin düzeltilmesine kadar eğitim programı reformunu geliştirdi. Müfredat değişikliğindeki bu yeni eğilim, hükümetin katılımını da tetiklemiş ve buna dayandırılmıştır. Farklı ülkelerdeki ve bölgesel yerlerdeki hükümetler eğitim programı değişiklikleri, politika belgeleri ve çalışma gündemleri yayınlanan yanı sıra eğitim programı değişikliği sürecini yönetmeye yönelik yönergeler konusunda aktif hale gelmiştir (Qiquan, Liya, 2013: 13). Çin reformu 1989'dan bu yana genişledi. Çin toplumu giderek dikkatini sosyalist piyasa ekonomisinin inşasına çevirdi. Bu bağlamda, eğitim reformunda eş görülmemiş bir güç ortaya çıkmıştır. İlköğretim ve ortaöğretim okullarında müfredat reformu Şanghay, Zhejiang Eyaleti ve diğer bazı bölgelerde Çin'de eğitim programı teorisinin altında geliştiği makro bağlamda ortaya çıkmıştır (Zhang, Zhong, 2003).

1986 yılında Çin, dokuz yıllık zorunlu eğitim gerektiren Zorunlu Eğitim Kanunu'nu yayınladı. Çin, 1980'lerin sonlarında orijinal eğitim programı sistemini yeniledi. Şangay bu eğitim programı reformunu yönetti ve “kişisel gelişim” için bir müfredat çerçevesi oluşturdu. Bu çerçeve, zorunlu müfredat, seçmeli bir eğitim programına ve K – 12 eğitimi için bir faaliyet eğitim programına çevrildi. Milli Eğitim Bakanlığı bu çerçeveyi kabul etti ve 1992'de tüm ülkeye yaydı (Hua, 2014: 51).

1989, Çin eğitim programı tarihinde önemli bir yıldır. Mart 1989'da, Halk Eğitim Yayınevi, yeni Çin'in kuruluşundan sonra müfredat teorisi üzerine ilk sistematik çalışma olan Kitap Chen (1989) tarafından yazılmış “Eğitim Programı Teorisi” adlı bir kitap yayınladı. Chen eğitim programı teorisini yıllardır derinlemesine incelemiş, eski Sovyet Birliği ve Batı ülkelerindeki eğitim programı teorisinden öğrenirken Çin eğitim programı uygulamalarıyla yakın bağlarını korumuştur. Eğitim programı çalışmalarının niyetini, konusunu ve yöntemini sistematik olarak açıkladı (Zhang, Zhong, 2003):

- Çin ve Batı ülkelerindeki okul müfredatlarının tarihleri.
- Farklı eğitim programı teorisi okulları.
- Okul programlarının gelişimini etkileyen faktörler.
- Öğrencinin bir bütün olarak yetiştirilmesinde okul müfredatının konumu ve rolü.
- Eğitim amaçları ve doğaları, rolleri, türleri, gelişimi, uygulanması ve müfredatın değerlendirilmesi arasındaki ilişki.
- Program geliştirme yönelimleri.

Sadece 1 ay sonra (Nisan 1989), Şangay Eğitim Yayınevi, şimdiye kadar eğitim programı teorisi ile ilgili temel soruları ele alan en eksiksiz, sistematik ve ayrıntılı kitap olan Zhong'ın Modern Eğitim Programı Teorisi (1989a) kitabını yayınladı; hatta eğitim programı araştırmalarında ansiklopedi olarak adlandırılabilir bu çalışma. Bu kitapta, değerlendirmekten ziyade bir anlatım tarzında Zhong, eğitim programı teorisi ve eğitim programı uygulamasının temel başarılarının ve Batı ülkelerindeki Greko-Romen geleneklerine dayanan ve 1980'lerin sonlarına uzanan son trendlerinin net bir sunumunu yaptı. Eğitim programı teorisinin tarihini ve eğitim programı düşüncesinin temel okullarını anlattı. Özellikle, eğitim programı geliştirmenin temellerini ve yeni modern müfredat biçimlerini araştırdı. Ayrıca, eğitim programı sistemleri ve politikaları üzerinde kültürler arası ve karşılaştırmalı çalışmalar yaptı (Zhang, Zhong, 2003).

Her iki kitap da, Chen Xia'nın “Eğitim Programı Teorisi” ve Zhong Qiquan'ın “Modern Eğitim Programı Teorisi” aynı eğitim programı teorisinin adını paylaşmakta ancak farklı stillere sahipti. İlki, Çin eğitim pratiğinin özel karakteristikleri açısından program geliştirme ilkelerini araştırırken, ikincisi ülkeler arasındaki sınırlar olmadan program geliştirme ilkelerini araştırmıştır. Birincisi teorik düşünme ve muhakeme özelliklerine sahipken, ikincisi önemli kanıtlara dayanan ilkeleri göstermeye meyillidir. İlki Pekin'de, ikincisi Şanghay'da yayınlandı. Her iki kitap da birbirini yeniledi ve Çin eğitim programı teorisinin gelişiminin temel taşı oluşturdu. Mart ve Nisan 1989'da ayrı ayrı yayınlanan bu iki kitabın Çin eğitim programı teorisinin öğretimden bağımsızlığını sembolize ettiği ve aslında öğretim teorisine paralel hale geldiği söylenebilir (Zhang, Zhong, 2003).

O zamandan beri, Çin'de eğitim programı teorisi üzerine çalışmalar mantar gibi ortaya çıktı. Birçok akademik başarı elde edildi. Bu araştırmalar, eğitim programı teorisi ve pratiği arasındaki konuşma için bir platform oluşturmuştur. İkinci olarak, eğitim programı teorisinin belirli alanları üzerine araştırmalar yapıldı. Bu çalışmalar Çin eğitim programı alanı çalışmalarını derinleştirdi. Üçüncüsü, Çin eğitim programı tarihi üzerine araştırmalar yapıldı. Bu başarılar gelecekteki çalışmalar için birincil temel oluşturdu. Dördüncüsü, içerik üzerine araştırmalar yapıldı. Çin'deki içerik çalışması hala başlangıç aşamasındadır, ancak parlak bir geleceği vardır (Zhang, Zhong, 2003). Özetle, 1990'lı yıllarda, eğitim programı çalışmaları yavaş yavaş Çin'de bir alan olarak büyüdü. Bu dönemde eğitim programı konularında en az

on kitap ve çok sayıda makale yayınlanmıştır. Bunlar arasında üç sinoptik metin ve iki müfredat tarihi kitabı vardı: Liao Zhexun'un Eğitim Programı Çalışmaları; Jin Yule'un Modern Eğitim Programı Teorisi; Shi Liangfang'ın Eğitim Programı Teorisi; Lv Da'nın Çin'de Modern Eğitim Programı Tarihi; ve Xiong Chengdi'nin Eski Çin'deki Okul Konusu Konusunda Araştırması (Hua, 2014: 51).

Beşinci olarak, dünyadaki temsili eğitim programı çalışmaları Çin'e tanıtıldı ve Çin ile diğer ülkeler arasında uluslararası eğitim programı ilişkileri başladı. Doğu Çin Normal Üniversitesi Müfredat ve Öğretim Enstitüsü, eğitim programı araştırmaları için ulusal merkezdir. Çin ile eğitim programı alanındaki diğer birçok ülke arasında bir iletişim penceresi işlevi görmektedir. Bu kurum dünyadaki birçok çağdaş eğitim programı çalışmasını tercüme etmiş ve tanıtmıştır (Zhang, Zhong, 2003).

Altıncı olarak, eğitim programı teorileri Çin tarzında inşa edilmiştir. Çin eğitim programı alanının kurucularından olan Zhong, kaliteli eğitim için bir eğitim programı teorisi kurmuştur. Teorisi, bireysel gelişimi eğitim programı çekirdeği, bireysel eğitim programını da müfredat yapısının reformunun önemli ve gerekli bir parçası haline getirmiştir. Zhang, eğitim programı araştırmalarını Çin eski müfredat bilgeliği ve çağdaş Batı eğitim programı söylemlerine dayandırmıştır. Bir yaşam deneyimine dayalı eğitim programı teorisi oluşturdu. Wang, benlik yaratıcılığının dönüşümü amacıyla eğitim programına yönelik bir teori inşa etmek amacıyla Konfüçyüs, Zhu Xi ve büyük Fransız filozof Michel Foucault gibi filozofların arasındaki diyalog üzerine bir çalışma yaptı (Wang, 1999). Bu eğitim programı teorileri, Çin müfredat alanının “eğitim programını anlama” paradigmasına geçişine katkıda bulunmuştur (Zhang, Zhong, 2003).

5. Sonuç

Eğitim programı araştırması Çin'de erken başladı ancak düzensiz bir gelişim yolculuğu yaşadı. Başlangıçta, Çin eğitim programı araştırması, eğitim programı teorisi disiplinin doğduğu Amerika örneğini izledi. O zaman, Çin'in eğitim programı araştırması dünyadaki ileri çalışmalarla yakın bağlarını sürdürdü. Ancak, Çin eski Sovyetler Birliği modelini takip ettiğinde, araştırma geleneği anında durdu. Böylece, Çin eğitim programı araştırması Batı dünyasının çok gerisinde kaldı. 20. yüzyılın sonunda, Çin eğitim programı teorisinin kayıp geleneği geri kazanıldı, bu da eğitim programı alanını öğretim teorisinden bağımsız hale getirdi. Çin eğitim programı araştırmaları dengesiz bir yol yaşamıştır, ancak parlak bir geleceği olacaktır (Zhang, Zhong, 2003).

Çin'de 1949'dan beri beş farklı eğitim programı geliştirme dönemi olmuştur. Bunlar: (1) sosyalizmin kurulması, (2) sosyalizmin sağlamlaştırılması, (3) kaotik “Büyük Kültür Devrimi”, (4) kaostan ortaya çıkması ve (5) mevcut tam iyileşme dönemi. Şu dönemlerde sekiz eğitim programı reformu gerçekleştirilmiştir: 1949–1952, 1953–1957, 1958–1965, 1966–1976, 1977–1984, 1985–1991, 1992–2000 ve 2001. 2001 eğitim programı reformu 1949'dan bu yana en radikal reform olarak kabul edilmektedir. Bu reformda hem başarıları hem de başarısızlıkları bulunabilir (Huxia, 2014: 139). Bununla beraber Çin müfredat gelişimi incelendiğinde şu özellikler göz önüne çarpar (Zhang, Zhong, 2003):

- Çin eğitim programı araştırmaları ideoloji ile bağlantılıdır. Çin eğitim programı teorisinin gelişmesinin düzensiz olmasının nedenlerinden biri, eğitim programı çalışmalarının belirli tarihsel dönemlerde ana akım ideolojiye büyük ölçüde bağlı

olmasıdır. 1950'lerde ve 1960'larda, eğitim programı çalışmaları neredeyse tamamen politika notuna dönüştürüldü ve hiçbir çalışma olarak adlandırılmadı. Elbette eğitim programı teorisi boşlukta gelişemez. Bazı ideolojilerden etkilenmesi şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, kendi göreceli bağımsızlığını korumalıdır. İkisi arasındaki ilişkiye gelince, eğitim programı teorisi sadece ideolojiden etkilenmekle kalmaz, aynı zamanda ideolojinin gelişimini de karşılıklı olarak etkileyebilir. Tek yönlü kontrol yerine etkileşim, eğitim programı teorisi ve ideoloji arasında dinamik bir ilişki oluşturmak için iyi bir temel sağlar

- Çin'in eğitim programı teorisi, eğitim programı uygulamasına aşırı derecede bağlıdır. 20. yüzyılın kuşbakışı bir görünümünü elde etmek için, Çin'deki eğitim programı araştırmalarının eğitim programı reformunun teori için acil bir talebi olana kadar gelişmediğini söyleyebiliriz. Böylece, bir dereceye kadar, eğitim programı teorisi, eğitim programı uygulamalarının ihtiyaçlarını takip etmiştir. Eğitim programı teorisi disiplini güçlü bir pratikliğe sahiptir. Kuşkusuz, eğitim programı teorisi ve pratiği arasında doğal bir ilişki vardır. Ancak, eleştirel pratiğe yansıtma yeteneği olmadan, eğitim programı teorisi teori olarak adlandırılmaz. Güçlü bir teorik yönelim olmadan, Çin'in eğitim programı teorisi reform ve uygulamaya daha yaratıcı ve eleştirel bir şekilde katılamaz. Bu nedenle, Çin eğitim programı teorisinin basit bir şekilde bağımlı olmak yerine eğitim programı uygulamasından bağımsız olması gerekmektedir.
- Çin'in eğitim programı alanı, eğitim programı tarihi çalışmasını vurgular. Çin eğitim programı teorisini geliştirme sürecine eğitim programı tarihi çalışması eşlik eder. Müfredat tarihi ile ilgili bazı harika çalışmalar 20. yüzyılda ortaya çıktı. Çin medeniyetinin uzun tarihi boyunca, farklı tarihsel evrelerde ortaya çıkan eğitim programı söylemleri birbirleriyle etkileşime girmiş ve eğitim programı bilgeliği açısından güçlü eğitim programı gelenekleri oluşturmuştur. Eğitim programı gelenekleri bugünün eğitim programı söylemlerinin köküdür. Bu nedenle, eğitim programı tarihinin incelenmesi, eğitim programı teorisinin oluşturulmasında ve müfredat uygulamasının geliştirilmesinde vazgeçilmezdir. Çinli eğitim programı araştırmacıları bu noktayı başlangıçta anladılar ve dünya çapında eğitim programı teorisi alanına kendi katkısını sağlayabilecek eğitim programı tarihi çalışmasına yakından dikkat ettiler.

Çin eğitim programlarında Batı eğitim reformlarını etkilemek için önemli bir kaynak olmaya devam ederken, yeni Batı değerlerini benimserken yerel değerler terk edilmemektedir. Asya toplumları, yeni fikirleri kendi amaçlarına ve çevrelerine uyacak şekilde uyarlamada çok iyidir. Batı'dan ilham alan fikirlerin ve Çin özelliklerinin bu melezi bu anlayışın bir ürünüdür (Kennedy, 2013: 8).

Her ülkede olduğu gibi, eğitim programını anlama paradigması Çin eğitim programı çalışmalarının gelecekteki yönüdür. Çin'de, ana akım ideolojiye hizmet eden geleneksel eğitim ve öğretim çalışması sona ermiştir. Yerine, eğitim programı çalışmaları alanı yeni ve güçlü bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu alan birçok araştırmacıyı bir araya getirmiştir ve neredeyse her üniversite veya koleji bir eğitim programı bölümü ve eğitim programı t araştırma merkezi kurdu. Tüm bu açılımlar ve geçişler, giderek bağımlı hale gelen ve değişen küresel bir toplumda olası yeni teorik keşifler için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Çinliler için bilmenin ve eğitilmenin ne anlama geldiğini detaylandırmak için, kendi geleneklerinin ve uluslararası konuşmalarının yansımalarına veya eğitim programı kültürel, politik, küresel ve

ruhsal bir anlayışı olmadan ne yapılacağına bakılmalıdır. Bu bağlamda, Çin'in eğitim programı alanında, güçlü tarihsel çalışma geleneğini sürdüreceği, geleneksel eğitim programı bilgeliği ile müfredat araştırmalarını bilgilendirmeye çalışacağı, dünya çapındaki eğitim programı söylemlerine katılacağı ve katkıda bulunacağı, eğitim programı uygulamasının gerçekliği üzerinde düşüneceği ve son olarak kendi eğitim programı teorisini oluşturacağı düşünülmüştür (Zhang, Zhong, 2003). Bu doğrultuda, Yeni yüzyılın başında, Anakara Çin temel eğitimde ülke çapında bir eğitim programı değişikliği başlattı. Değişim lise seviyesine kadar genişletildi ve halen uygulanmaya devam etmektedir. Merkezi hükümet tarafından teşvik edildiği gibi, yeni politika değişikliğinin başlatılması Eğitim Bakanlığı'nın temel eğitim bölümü (MEB), müfredatın uygulanması ile ilgili dokuz yıllık zorunlu eğitim hakkında geniş çaplı bir araştırma düzenlediği ve müfredat sistemindeki sorunları belirlediği 1997 yılına kadar uzanabilir Qiquan, Liya, 2013: 13).

1997 yılında, Çin'in en büyük eğitim araştırma akademik topluluğu Çin Eğitim Topluluğu, önceki Öğretim Metodolojisi Meslek Komitesinin yerini alarak Eğitim Programları Teorisi Profesyonel Komitesi'ni kurdu. Bu dönemde Çin'in temel eğitimi, "eğitimin modernizasyonu" başlığı altında hızla gelişti. Müfredat, uzun vadeli fakat tek eğitim programı yapısından geçti. Çeşitli sivil reformlar (ilk veya orta dereceli okullar ve üniversiteler arasındaki işbirliğini içeren) "seçmeli eğitim programı", "aktivite temelli eğitim programı" ve "kapsamlı eğitim programı" uygulamaya başlandı. Hükümet bu deneyleri kurumsallaştıran birçok reform uygulamaya başladı. En etkili eğitim programı reformu 2001 yılında Eğitim Bakanlığı tarafından önceki sivil reformları özümseyerek karara bağlanmıştır (Lixin, 2014: 98).

2001 yılında, ülke çapında yeni bir eğitim programı değişikliğinin başladığını belirten yeni eğitim programı politikasının "Temel eğitim müfredat reformu ilkeleri" nin tam açıklaması yayınlandı. 2001 sonbaharında 38 ulusal pilot bölge başlatıldı. 2005 yılında yeni müfredat tüm ülkeye yayıldı. 10 yılı aşkın araştırma ve uygulama ile yeni müfredat artık rutinleştirme ve kurumsallaşma aşamasına girdi. (Qiquan, Liya, 2013: 13). Özetle, bu eğitim programı reformunun amaçları şöyleydi: (1) Odağı öğretmenlerin bilgi merkezli dikte etme öğretiminden öğrencilerin aktif öğrenimine dönüştürmekti. Bu nedenle, öğrenciler temel bilgi ve becerileri öğrenirken iyi değerleri nasıl öğreneceklerini ve kurabileceklerini öğrenebilirlerdi. (2) Farklı geçmişe sahip ve farklı bölgelerden gelen öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, müfredat yapısını konu temelli ve çok fazla ve ayrılmış konulardan, dokuz yıllık bir müfredatı (1-9 sınıf) bir bütün olarak ve entegre bir müfredat olarak tutarlı bir şekilde inşa etmeye dönüştürmek. Bu bağlamda denge, bütünlük ve seçkinlik ruhu içinde eğitim programı yeniden tasarlanmıştı. (3) Böylece eğitim programı içeriğinde, her zaman çok zor, karmaşık, güncel olmayan ve titiz olan kitaplardan gelen bilgiye aşırı vurgudan, müfredat içeriği ile öğrenci hayatı, modern toplum ve bilim ve teknolojinin gelişimi arasında bağlantı kurmaya dönüştürmek amaçlanmıştı; öğrencilerin deneyimlerine ve öğrenme ilgi alanlarına odaklanmak ve öğrencilerin yaşam boyu öğrenmeleri için gerekli olan temel bilgi ve becerileri dikkatle seçmek göz önüne alınmıştı (4) Eğitim programı uygulaması, alıcı öğrenme, ezber ve mekanik eğitim üzerindeki aşırı vurgudan öğrencileri katılımcı bilme, sorgulama öğrenme ve uygulamalı projeleri deneyimlemeye teşvik etmek ve öğrencilerin arama, edinme ve işlemeyi öğrenmelerine yardımcı olmak yeni bilgiler ve eleştirel analiz, problem çözme, iletişim ve işbirliği becerilerini geliştirmeye yönlendirilmişti (5) Eğitim programı değerlendirmesinde, öğrencileri tarama ve seçme işlevinin aşırı vurgulanmasından, öğrencilerin gelişimini, öğretmenlerin profesyonelliklerini ve öğretmenlik uygulamalarının

geliştirilmesini teşvik etme gibi değerlendirme işlevine geçme hedeflenmişti (6) Eğitim programı yönetimini hiyerarşik merkezileştirme ve yukarıdan aşağıya sistemden, müfredatın yerel yerlere, okullara ve öğrencilere uyarlanabilirliğini ve esnekliğini arttırmak için ulusal eğitim programı, yerel eğitim programı ve okul müfredatının merkezi olmayan bir yönetim sistemine dönüştürmek amaçlanmıştır (Hua, 2014: 52-53).

Eğitim programı reformunun 10 yılı boyunca, okulların öğretmenlerin hizmet içi eğitim ve öğrenimlerini düzenleme yöntemlerini etkileyen bilgi teknolojileri çoğalmıştır. Birincisi, okullar öğretmenlerin kendi kendine öğrenmelerine ve kendi düşüncelerine olan eski güven kalıplarından öğretmenlerin topluluklardaki öğrenmelerini desteklemeye kaydırılmıştır. İkincisi, okullar öğretmenlerin birbirlerinden öğrenmelerini pekiştirmeye çalışmaktadır. Birçok okul, genç öğretmenlere daha pratik yardım sağlamak amacıyla “uzman-genç öğretmen eşleştirme programını” desteklemektedir. Diğer okullar, üniversitelerden ve araştırma enstitülerinden danışmanları mükemmel öğretmenlerle çalışmaya davet eden “okul temelli mükemmel öğretmen eğitim programı” oluşturmuştur. Üçüncüsü, okullar öğretmenler için ağ tabanlı öğrenme platformları kurarak sadece öğretim materyalleri değil aynı zamanda öğretmenlerin materyal paylaşabildikleri, bilgi alışverişinde bulunabilecekleri ve karşılaştıkları sorunları tartışabilecekleri sohbet odaları yaratmıştır. Okullar öğretmenlerden okul ana sayfalarındaki bloglara abone olmalarını istemektedir, böylece öğretmenler birbirlerinden daha rahat öğrenebilmektedirler (Yuting, 2014: 79).

2008'den bu yana eğitim programı reformunu derinleştirme çabaları aşağıdaki önemli konulara odaklanmıştır (Zhong, Tu, 2013: 22):

- Kırsal alanlarda ve Çin'in batı bölgelerinde eğitim programı reformunun geliştirilmesi;
- Yeni müfredat ders kitaplarının denetimi ve revizyonu;
- Eğitim kalitesinin iyileştirilmesi ve öğrencilerin yükünün azaltılması;
- Lise eğitim programı reformunun genişletilmesi; ve
- Farklı düzeylerde eğitimde sınav ve değerlendirme sisteminde reform.

Bu arada, Çin'de müfredat çalışmaları ile ilgili on binlerce akademik makale ve kitap yayınlandı. Bunlar dört temel araştırma alanında kategorize edilebilir: (1) eğitim programı reformu üzerine araştırma, (2) Çin bilgelik geleneklerine dayalı müfredatı anlama, (3) yabancı eğitim programı teorileri üzerine araştırma ve (4) sinoptik metinler üzerine araştırma (Hua, 2014: 56).

Çin'de son 20 yılda yapılan eğitim reformları, eğitim programı araştırmalarının çeşitli katmanlardan uluslararasılaştırılmasından etkilenmiştir. Birincisi, kuramsal düzeyde, eğitim programı araştırmacıları öğretmenlere bir dizi çevrilmiş kitap, tez ve makale sunarak karşılaştırmalı çalışmayı geliştirmeye yöneltmiştir. Özellikle 2001'de Yeni Eğitim Programı Reformu başladıktan sonra, Batının yapılandırmacılık, öğretim tasarımı, müfredat geliştirme ve öğrenme stilleri teorileri en popüler ithal teoriler arasında yer almıştır. Çin Eğitim Bilimleri Yayınevi tarafından yayınlanan yeni teori hakkında önemli bir dizi tercüme kitap bulunmaktadır. Birçok ülkeden en ünlü müfredat araştırmacıları tarafından yazılan 30'dan fazla kitap, yerli eğitim programı araştırmacıları tarafından çevrilmiştir. Bu kitap serileri çok kültürlü ve karmaşık eğitim programı söyleminin sembolleri olarak ortaya çıkmıştır. Tercüme

edilen bu çalışmalar, Çin eğitim programı teorisinin ufuklarını genişletmekte ve Çin'de çalışan eğitim programı araştırmacıları için yeni araştırma olanakları sunmuştur (Yuting, 2014: 78).

Bu bağlamda, hemen hemen her okul, eğitim programı reformunu desteklemek için bir dizi okul temelli deneyimi desteklemiştir, ancak bu deneyimlerin nasıl ifade edileceği muğlak kalmıştır. Akademisyenler tarafından ve eğitim programı reform metinlerinde kullanılan söylemler, okul müdürlerinin ve öğretmenlerin kullandığı dilden çok uzak olarak ele alınmıştır. Bu nedenle son yıllarda, bazı gazete ve dergiler tarafından teşvik edilen müdürler ve öğretmenler, okullarının günlük yaşamındaki teori ve pratik hakkındaki düşüncelerini ifade eden bir tür “pratik söylem” yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu, Çin'de eğitim programı teorisinin uluslararasılaşmasının pratik ifadesidir (Yuting, 2014: 78).

Çin merkezi hükümeti tarafından yirmi birinci yüzyılın başında başlatılan temel eğitim eğitim programı reformu, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Çin eğitiminden gerçekten önemli ve derin bir değişikliktir çünkü Çin'in ekonomik ve politik sistemlerinin dönüşümsel zamanında gerçekleşmiştir. Değişen bağlam ve gözden geçirilmiş varsayımlar ve eğitim değerleri altında, bu eğitim programı reformu, yönetim tarzında yapılan değişikliklerin yanı sıra yerel ve okul müfredatının artan oranının gösterdiği ademi merkeziyetçiliğin politika yönüne doğru ilerlemektedir. Bu yeni politika yönelimi yerel makamları öğretmen gelişimi için çeşitli yenilikçi yaklaşımlar geliştirmeye teşvik etmiş ve pilot ilçelerin okullarındaki öğrenme ve öğretme süreçlerinde olumlu bir eğilim ile sonuçlanmıştır. Bununla beraber Çin'deki eğitim programı reformunda birçok problemler de ortaya çıkmıştır (Feng, 2006). Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Cui, Zhu, 2014; Feng, 2006):

- Eğitim standartları yeterince esnek değildi. Nitelikli ve deneyimli birçok öğretmen büyük şehirlerdeki okullara taşınmayı seçerken, küçük kasaba ve kırsal bölgelerdeki öğretmenler yetersizlikleri nedeniyle yeni müfredatı başarıyla uygulamakta daha fazla zorluk çekti.
- Yeni iş eğitim programındaki bir öğretmenin gereksinimleri ve beklentileri ile şimdi öğretmen iş yükleri artmıştır; eğitimci, öğrenen, yenilikçi, kolaylaştırıcı, araştırmacı vb. gibi birçok rol öğretmenlere yüklenmiştir.
- Durum iyileşmiş olsa da, öğrencilerin ilgileri ve ebeveynlerinin sesleri hala bir miktar göz ardı edilmektedir.
- Okul liderleri, Batı kültürüne dayalı yeni liderlik ve yönetsel yaklaşımların (örn. Dağıtılmış liderlik ve toplam kalite yönetimi) ortaya çıkmasıyla kültürel ikilemler yaşamaktadır.

Eğitim programı reformunun hızlı mı yoksa kademeli olarak mı devam edeceği açık değildir; yeni reform sınırlı bir sürede görünür ve heyecan verici sonuçlar vermesi için baskı altındadır. Nitekim, MEB tarafından finanse edilen temel eğitim araştırma projelerinin çoğunun sadece bir ila üç yıl sürmesi planlanmıştır ve bu da bir şekilde ülkenin eğitim reformuna sabırsızlığını yansıtmaktadır.

Bu bağlamda, kendi entelektüel geleneğine sahip manevi bir dünya olarak, Çin'deki eğitim programı çalışmaları, eğitim programı reformunun ve müfredatın diğer pratik işlerinin ayna yansıması değildir (Hua, 2014: 29). Bugün Çin'de yaklaşık olarak 850.000 okul (anaokulu, ilköğretim, ortaokul ve lise) ve yaklaşık 250 milyon öğrenci bulunur. Çin yönetimine göre Çin eğitim sisteminin amaçlarını, Çin halkının ahlaki, entelektüel ve fiziksel olarak çok yönlü

gelişimlerini gerçekleştirebilmelerine olanak sunma, Çin halkının yüksek ideallere ve ahlaki bütünlüğe sahip, iyi eğitilmiş ve öz disiplinli bireylerden oluşmasını sağlama olarak sıralanabiliriz. Tüm bu amaçlarda da görüldüğü gibi Çin eğitim sisteminde ve eğitim programlarında amaçlanan her yönüyle gelişmiş, iyi eğitilmiş ve kendi ideolojik düşünceleri doğrultusunda insan yetiştirmektir⁵. Çin eğitim programları tarihi de bu çabanın hikayesini anlatmaktadır. Şimdi Çin, eğitim programı reformunu derinleştirmek için yeni bir döneme girmiştir. Plan, “kalite yükseltmenin” artık eğitim programı reformunda “temel görev” olduğuna işaret etmektedir. “Öğrencilerin genel gelişimini” konumlandıran ve “toplumun ihtiyaçlarını” karşılayabilecek “daha yetenekli kişiler” ile sonuçlanan “bilimsel” “kalite” kriterleri oluşturulmaktadır. Bunlar, eğitimin “kalitesini” “ölçebilecek” temel kriterler olarak düşünülmektedir (Yuting, 2014: 79).

Bu noktada geçmiş yüzyılda Çin’de eğitim programlarını ele alırken liberalizm, radikalizm ve muhafazakârlık fikir akımlarının 100 yıl içinde Çin düşünce ve toplumunun dönüşümüne uyum sağlayan ana melodileri olduğu vurgulanmalıdır. Liberalizm, Çin geleneksel kültürünü demokrasi ve bilime dayalı olarak yeniden yapılandırmaya çalışan bir düşünce akımıdır. Çin’deki liberalizmin üç özelliği vardır: birincisi, bireysel özgürlük, bağımsız düşünce ve sosyal demokrasiyi merkezi olarak görür. İkincisi, Çin geleneksel kültürü ve çağdaş toplumdaki özgürlük, demokrasi ve bilim standartlarına dayalı sorunları analiz etmek ve çözmek için eleştirel bir ruh benimser. Üçüncüsü, Çin geleneksel kültüründeki özgürlük, demokrasi ve bilimin içsel öğelerini geri kazanmaya çalışır ve onları yeni bir medeniyetin tohumları olarak hatırlar ve eski medeniyetimizin yeni dalları çimlendirmesine yardımcı olur. Çin düşüncesi tarihinde radikalizm, geleneksel Çin kültürünü tamamen inkar eden bir tutum (ve ona eşlik eden bir düşünce yapısı) anlamına gelir. Radikalizmin temel içeriği Çin Marksizmidir. Somut biçimleri 1910’larda ve 1920’lerde erken Çin Marksizmi, 1930’larda “yeni Aydınlanma” ya da “yeni rasyonalizm” in ideolojik eğilimi ve 1950’lerden 1970’lere kadar Çin’de ana ideoloji olarak Marksizm’dir. Radikal düşünürler, geleneksel olarak Çin konfüçyüsçülüğünü, özellikle Konfüçyüsçülüğü reddetmek ve onu Marksizm Leninizmiyle değiştirmek ve böylece sosyalist-komünist bir Çin inşa etmek için kararlı bir şekilde tartışmaktadırlar. Çin’de muhafazakârlık, Konfüçyüsçülük de dahil olmak üzere Çin’in geleneksel kültürünü temel alarak toplumu yeniden yapılandırmaya çalışan bir düşünce trendidir. Muhafazakâr düşünürler demokrasiye ve modernleşmeye karşı çıkmazlar. Buna karşılık, Çin kültürüne dayalı olarak demokrasi ve modernleşme idealini pratik ve istikrarlı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışırlar. Batı kültürünün bazı unsurlarını emildiği ve orijinal fikirleri modernleştirdiği için modern bir Konfüçyüsçülüktür (Hua, 2014: 33-34).

Bahsedilen üç yönün her birinin kendine özgü değerleri vardır. Liberalizm, modernleşme, kişisel kurtuluş ve sosyal demokratikleşmenin gerçekleştirilmesinde yardımcı olur. Ancak aşırıya kaçarsa, münhasır bireysellik ve rölativizme geçecektir. Radikalizm, Çin kültüründe eleştirel ve yansıtıcı yeteneklerin geliştirilmesinde faydalıdır. Fakat eğer kendini geleneksel kültürün eleştirisi ve olumsuzlamasıyla sınırlarsa, kaçınılmaz olarak nihilizme ve ultra “Solcu” düşünce eğilimlerine dönüşecektir. Çin halkı bu eğilimden derinden acı çekmiştir. Muhafazakârlık geleneksel Çin kültürünü korumada bu bakıma iyi bir seçim olarak görülmektedir (Hua, 2014: 36). Bu bağlamda bazı araştırmacılar, Çin farklılığını vurgularken, uluslararasılaşma ve küreselleşme çağında, ilgili eğitim programı çalışmaları alanlarında Çin

⁵ <https://orbisedu.com.tr/yurtdisinda-universite/cin/cin-halk-cumhuriyeti-egitim-sistemi/>, 10.05.20

ve Batı kültürü arasındaki açık fikirli bir diyalogun geliştirilmesinin de önemli olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, Çin'in eğitim programı çalışmaları köklü kültür ve eğitim geleneğine dayanmalıdır. Aynı zamanda, ulusal gelenek ve kültür ile Batı deneyimi arasında bir denge aramaya çalışmalıdır. Bu noktada, her ne kadar Çin'deki eğitim programı çalışmaları erken aşamada olsa da, akademisyenlerin, gerçek, eşit, açık, sürdürülebilir bir diyalog kurmak amacıyla Batı meslektaşları ile değişim ve işbirliğine aktif olarak katılması gerektiği düşünülmektedir. Bazı uzmanlar, dünya çapında diyaloga girme ve müfredat geliştirme deneyimi ve Batı'dan çıkarılan dersler üzerinde eleştirel olarak yansıtarak körü körüne takip etmek yerine veya eleştirel olmadan kabul etmek yerine bugün Çin'de görülen sofistike müfredat uygulamasına yanıt olarak, kendi zengin Çin kültürel geleneklerinden çalışan Çinli akademisyenlerden, Çin'in ayırt edici özelliği ve mükemmelliği ile işaretlenmiş bir müfredat çalışmaları alanı oluşturmaları beklenmektedirler (Changyun, 2014: 94).

Kaynakça

- Aronson, E. Wiilson, T. D. Akert, R. M. (2010). Sosyal Psikoloji, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Changyun, K. (2014). The Question of the Textbook, Curriculum Studies in China, Intellectual Histories, Present Circumstances, USA: Palgrave Macmillan
- Cui, Y. Zhu, Y. (2014). Curriculum reforms in China: history and the present day, <https://journals.openedition.org/ries/3846> Erişim Tarihi: 10.05.20
- Feng, D. (2006). "China's Recent Curriculum Reform: Progress and Problems." Planning and Changing, 37, 1 & 2: 131–144.
- Hua, Z. (2014). Curriculum Studies and Curriculum Reform, Curriculum Studies in China, Intellectual Histories, Present Circumstances, USA: Palgrave Macmillan
- Huaxia, Z. (2014). The Development of Curriculum Ideologies, Curriculum Studies in China, Intellectual Histories, Present Circumstances, USA: Palgrave Macmillan
- Sezgin, M. F. (2008). Türk Ve Çin Eğitim Ve Öğretim Sistemleri Üzerine Bir Karşılaştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, <http://tez2.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 10.05.20
- Hofstede, G. (2001). Culture's consequences (2nd ed.). Thousand Oaks, California: SAGE.
- Kairov, I. A. (1951). Pedagogy. Beijing: People's Education Press. Zhishan Nan. Beijing: People's Education Press.
- Kennedy, K. J. (2013). Shaping the School Curriculum in Chinese Societies, Curriculum Innovations in Changing Societies, The Netherlands: Sense Publishers.
- Kennedy, K. J. (2013). Curriculum Research In Mainland China: Localization And Globalization, The Netherlands: Sense Publishers.
- Lixin, C. (2014). Curriculum Research in China, Curriculum Studies in China, Intellectual Histories, Present Circumstances, USA: Palgrave Macmillan
- Pinar, W. F. (2014). Introduction, Curriculum Studies in China, Intellectual Histories, Present Circumstances, USA: Palgrave Macmillan

Tan, C. (2012). "The Culture of Education Policy Making: Curriculum Reform in Shanghai." *Critical Studies in Education*, 53, 2: 153–167. DOI : [10.1080/17508487.2012.672333](https://doi.org/10.1080/17508487.2012.672333)

Wangbei, Y. (2013). *Morality, Values And Spirituality In The School Curriculum In Mainland China*, The Netherlands: Sense Publishers.

Yang, A. (1991). "China's School Curriculum Reforms in the 1980s: Achievements and Problems." Paper presented at the New England Educational Research Organization, Portsmouth, NH, April 1991 (ED333567).

Yuting, C. (2014). *From Follower to Creator, Curriculum Studies in China, Intellectual Histories, Present Circumstances*, USA: Palgrave Macmillan

Zhang,H. Zhong,Q. (2003). *Curriculum Studies in China: Retrospect and Prospect*, International Handbook of Curriculum Research, London: Lawrence Erlbaum Associates.

Zhu, X., & Liu, C. (2004). Teacher training for moral education in China. *Journal of Moral Education*, 33(4), 481–494.